МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

(соціально-філософський та політологічний аспекти)

Монографія

Тернопіль
ЗУНУ
2025

УДК 316.42:352:101:32(477)
Т-65

Рекомендовано до друку Вченою радою Західноукраїнського національного університету (Протокол № 11 від 26 червня 2025 р.)

Рецензенти:

Світлана КОЧ д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова

Анатолій ДОВГАНЬ д-р філос. наук, професор кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Василь КЛИМОНЧУК д-р політ. наук, професор кафедри політичних наук факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Авторський колектив:

Гончарук-Чолач Тетяна д-р філос. наук, професор
Рудакевич Олег д-р політ. наук, професор (керівник)
Лазарович Микола д-р політ. наук професор
Іващук Ірина д-р екон. наук, професор
Рудакевич Марія д-р наук з держ. управ., професор
Томахів Волдимир к-т політ. наук, доцент
Гурик Мирослава к-т істор. наук, доцент
Чигур Руслан к-т істор .нак, доцент
Синоруб Галина к-т наук з соц.комунікацій, доцент
Заставний Андрій д-р філос. у галузі міжнар. відн, старший викладач
Лубкович Наталія к-т істор. наук, старший викладач
Марчишин Назар к-т екон.наук, старший викладач
Джугла Надія викладач
Качуровський Орест, магістр політ., викладач
Ковтун Ігор, магістр держ. служби, викладач
Федуник Віталій, магістр політ., викладач
Дейнека Юрій, к-т екон. наук
Приймич Андрій, магістр з міжнар. відн., аспірант
Паюк Владислав, магстр філол., аспірант

Т-65 Трансформація суспільних відносин в Україні в умовах децентралізації публічної влади (соціально-філософський та політологічний аспекти): монографія / авт. колектив: О. Рудакевич (керівник) та ін. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 394 с.
ISBN 978-966-654-758-2

У моногріфії рокриті філософські, правові, політичні та соціально-економічні аспекти децентралізації публічної влади, досвід їх реалізації у загальнонаціональному та регіональному масштабі у контексті нової регіональ-ної політики Європейського Союзу. Істотна увага приділена аналізові впливу російської агресії на оранізацію суспільного життя в умовах військового стану та досвіду вироблення і реалізації стратегії сталого розвиту місцевих територіальних громад в киритичних умовах повномасштабної війни.

Для політологів, політичних діячів і активістів, викладачів, аспіратнів і студентів, усіх, хто цікавится проблемами трансформації пулічної влади на засадах децентралізації.

ISBN 978-966-654-758-2 **УДК 316.42:352:101:32(477)**

© Колектив авторів, 2025
© ЗУНУ, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП **5**

Розділ І. Теоретико-методологічні засади децентралізації публічної влади в контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду **11**

1.1. Трансформація владних відносини в суверенній Україні: від авторитарного до публічного управління *(О. Рудакевич, М. Рудакевич)* 11

1.2. Політика нового регіоналізму в Європейському Союзі. Її зміст, особливості та уроки для України *(О. Рудакевич)* 22

1.3. Децентралізація публічної влади в Тернопільській області та стратегія подільшого розвитку регіону *(І. Ковтун, О. Рудакевич)* 62

1.4. Формування, розвиток та перспективи Тернопільської міської територіальної громади в умовах децентралізації *(Ю. Дейнека, М. Рудакевич, О. Рудакевич)* 89

Розділ ІІ. Соціально-філософські засади публічного управління в епоху постмодерну **123**

2.1. Синергія політичної компетентності, громадянського суспільства та управлінських інновацій в Україні *(Т. Гончарук-Чолач)* 123

2.2. Політична компетентність громадян України як ключ до консолідації демократії *(В. Федуник)* 138

2.3. Роль когнітивної складової політичної культури в суспільно-політичних процесах *(В. Паюк)* 151

2.4. Гібридна війна росії проти України та її відображення в медійному просторі *(Г. Синоруб)* 165

2.5. Ідеологічна складова російської агресії: сутність та спростування в контексті української національної ідеї *(Н. Лубкович)* 175

2.6. Політична соціологія в епоху змін: сучасні підходи до дослідження громадської думки *(Т. Гончарук-Чолач, Н. Джугла)* 182

Розділ III. Комунікативні стратегії політичного маркетингу та їхня реалізацій в політичному процесі 192

3.1. Політична культура жителів Тернопільської міської територіальної громади в умовах воєнного стану (за результатами соціологічного дослідіження) *(О. Рудакеич, Н. Лубкович, В. Паюк)* 192

3.2. Політичні комунікації в процесі національної консолідації *(О. Качуровський)*.....213

3.3. Історико-політологічгий аналіз ідеологічних трансформацій в сучасному політичному просторі *(М. Гурик)* ...231

3.4. Чорний піар як інструмент деструктивного впливу в політичному маркетингу *(А. Приймич)*.....254

Розділ IV. Політико-управлінські трансформації в умовах глобальних викликів 275

4.1. Прагматика міднародних відносин та девіації за швидкозмінних геополітичних обставин *(І. Іващук)* 275

4.2. Політичний менеджмент у контексті глобальних змін *(М. Лазарович)* 294

4.3. Політичні трансфрмації в європейських національних державах в умовах глобалізаційних процесів *(В. Томахів)*.....309

4.4. Динаміка місця і ролі України в системі міжнародних відносин *(А. Заставний, Н. Марчишин)* 337

4.5. Екологічна політика України як складова глобальних політичних змін *(Р. Чигур)*.....349

ВИСНОВКИ..... 367

ВСТУП

Реалізація реформи публічної влади, яка проводиться під гаслом децентралізації, виходить на перший план формування України як демократичної, соціальної, правової держави. Розглядаючи проблему децентралізації як складову регіональної політики, політики-практики та науковці підкреслюють на важливості пошуку балансу централізації та децентралізації, необхідної для забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування та виконавчої державної влади районного й обласного рівнів. Політичний плюралізм породжує суспільні вимоги про перерозподіл влади між центральним і субнаціональним рівнями управління на користь останнього.

Сьогодні все більше країн визнають, що децентралізація є необхідною для підвищення ефективності управління та задоволення місцевих потреб, а також для більшої участі громадян у процесі управління. Надмірний централізм загрожує соціальною нестабільністю. З іншого боку, помірна децентралізація сприяє політичній стабільності та кращій реалізації конституційних норм у демократичній державі [8].

Вперше термін «децентралізація» в українських нормативних документах було вжито в ст. 5 Конституції Української Народної Республіки (УНР) від 29 квітня 1918 р.: «зберігаючи єдність влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам право на широке самоврядування, відділяючи увагу принципам децентралізації» (Конституція Української Народної Республіки від 29.04.1918 р.) [1].

Октивно процес децентралізації у суверенній українській державі розпочався з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в квітні 2014 року [2], а також з ухвалення Законів про співробітництво та добровільне об'єднання територіальних громад [3; 4]. Перший етап реформи передбачав підвищення фінансових можливостей громад і зміну адміністративно-територіального устрою, а також податкову децентралізацію. З 2019 року розпочався другий етап, що передбачав завершення об'єднання громад та проведення виборів у 2020 році. Третій етап (з 2021 р.) фокусується на визначенні повноважень місцевих органів, покращенні надання послуг, вдосконаленні

управління розвитком територіальних громад і розширенні функцій місцевого самоврядування.

Імплементація європейських регіональної політики та стандартів місцевого самоврядування в Україні в лютому 2022 року зіштовхнутися з вкрай серйозним і загрозливим викликом – повномасштабним згарбницьким вторгнення російських військ. Війна суттєво змінила всі сфери життя, призвела до економічного спаду, викликала необхідність адаптації законодавства до нових умов, а також зумовила необхідність творчого переосмислення засад децентралізації. Активні реформаторські процеси були тимчасово призупинені через запровадження воєнного стану, однак повністю їх не зупинено [5; 7; 9]. Досягнення в сфері децентралізації, зміцнення автономії місцевого самоврядування та підвищення рівня довіри між державою і населенням стали важливими чинниками у формуванні суспільної взаємодовіри. Сьогодні цей рівень довіри слугує вагомим підґрунтям для консолідації регіонів України в умовах агресії з боку російської федерації [8].

Схвалена Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні викликана політичними процесами, що відбуваються в державі й суспільстві на шляху євроінтеграції, що обула стимулована Революцією Гідності 1913–14 рр.. Вона передбачала децентралізацію, створення належних матеріальних (майно, зокрема земля, що перебувають у власності територіальних громад), фінансових (податки та збори, що пов’язані з територією відповідної адміністративно територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [2].

Крім того, територіальні громади отримали право розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території, об’єднувати своє майно та ресурси в рамках співробітництва територіальних громад для виконання спільних програм та більш ефективного надання публічних послуг населенню суміжних територіальних громад.

До основних завдань, що лежать в основі децентралізації в першу слід віднести:

• передачу повноважень від органів виконавчої влади на рівень територіальних громад і закріплення за ними достатніх фінансових ресурсів;

• чітке розмежування повноважень між органами виконавчої влади та між різними рівнями органів місцевого самоврядування;

• посилення відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування за свої рішення перед виборцями і державою.

Децентралізації має подвійний характер. По-перше, передаючи безпосередньо до рук зацікавлених осіб управління справами, вона має переваги демократичного характеру, причому демократизм набагато реальніший в місцевих масштабах, ніж в загальнонаціональних. По-друге, децентралізоване управління, якщо для нього забезпечені необхідні засоби і умови, є набагато більш практичним, ніж суворо централізоване.

В зарубіжній науковій правовій літературі наділення органів місцевого самоврядування окремими державними повноваженнями часто розглядають як спосіб не децентралізації, а деконцентрації. Якщо принципи централізації і децентралізації регулюють питання взаємовідносин центру і місць, то для розподілу компетенції між різними органами одного рівня управління в країнах Європи і світу, використовуються принципи концентрації і деконцентрації. Повноваження концентруються в руках одного органу, коли він здійснює всю повноту влади, надану даній адміністративно-територіальній одиниці, тоді як система деконцентрації передбачає розподіл функцій між різними органами однієї ланки [6].

Важливо відзначити, що, перехід до децентралізації – це, свого роду «глобальний зсув влади», що звільняє індивіда від державної опіки і дозволяє будувати демократію знизу догори (А. Колодій) Оскільки для процесу демократичного розвитку дуже важливий зворотний зв'язок між владою і людиною – поінформованість громадян про дії влади та поінформованість влади про реальні потреби конкретного громадянина, то природно, що здійснити це найлегше на базовому рівні влади – місцевому, де громадяни і представники влади живуть поруч.

Розглядаючи децентралізацію публічної вади в Україні як складний та багатоаспектний процес, який торкається усіх сфер суспільного життя, авторський колектив монографії у першій частині дослідження розглянув теоретико-методологічні засади децентралізації публічної влади в контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду. Тут аналізуються феномени

пубічної політики та публічного управління, їхня сутність та роль як передумови децентралізації в державі. Окремі підрозділи присвячені децентралізації влади на рівні Тернопільської області та Тернопільської міської територіальної громади, а також політиці нового регіоналізму в Європейському Союзі, досвід реалізації якої матиме значення для регіональної та субрегіональної децентралізаці українсь-кої держави в умовах набуття нею статусу члена цієї між-народної організації. Співавторами відповідних підрозділів стали відповідальні працівники у сфері публічного управління Тернопільської міської ради та Тернопільської обласної військової адміністрації, які беруть активну участь у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету.

У другому розділі монографії «Соціально-філософські засади публічного управління в епоху постмодерну» розглянуті проблеми синергії політиної компетентності, громадянського суспільства та управлінських новацій в українському суспільстві, яке перебуває в стані переходу від модерного до постмоденого цивілізаційного стану, роль політичної культури та політичної компетентності в здійсенні суспільних трансфрмацій, ідеолгічна стійкість і патіотизм українського народу в умовах російсько-української війни, що є важливою умовою консолідації українського соціуму в умовах екзистетнійних випробовувань.

Третій розділ «Комунікативні стратегії політичного маркетингу та їхня реалізація в політичному процесі» присвячений аналізові ролі політичних комунікацій в консолідації влади та широких народних верств, політичній культурі та поведінці жителів територіальної громади в умовах воєнного стану, ідеологічним трансформаціям в сучасному політичному просторі, впливові виборчих технологій на стан і розвиток демократії.

У заключному розілі дослідження розглядаються політико-управлінські трансфрмації в умовах глобальних викликів. Тут аналізується динаміка міжнародних відосин та девіації за швидкзмінних геополітичних обставин, політичний менеджмент у контексті глобальних змін, політичні трансформації в європейських національних державах в наслідок подальшого розвитку Європейського Союзу, динаміка місця і ролі України в системі сучасних міжнародних відносин.

Члени авторського колективу підготували такі підрозділи монографії: Гончарук-Чолач Тетяна – д-р філос. наук, професор, завідуюча кафери політології та філософії імені Сергія Коновала – підрозділи 2.1 та 2.6; Рудакевич Олег – д-р. політ. наук, професор (керівник авторського колективу) – вступ, підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 3.1, висновки; Лазарович Микола – д-р політ. наук, професор – підрозділ 4.2; Рудакевич Марія – д-р наук з державного управління, професор – підрозділи 1.1 та 1.5; Іващук Ірина – д-р екон. наук, профе сор – підрозділ 4.1; Томахів Волдимир – к-т політ. наук, доцент – підрозділ 4.3; Гурик Мирослава – к-т істор. наук, доцент – підрозділ 3.3; Чигур Руслан – к-т.істор. наук, доцент – підрозділ 4.5; Синоруб Галина – к-т наук. з соц. комунік., доцент – підрозділ 2.4; Лубкович Наталія – к-т істор. наук, старший викладач – підрозділ 2.5; Заставний Андрій – доктор філософії у галузі міжнародних відносин, старший викладач – підроздл 4.4; Марчишин Назар – к-т екон. наук, старший викладач – підрозділ 4.4; Джугла Надія – викладач – підрозділ 2.6; Дейнека Юрій – к-т екон. наук, начальник управління стратегчного розвитку міста Тернопільської міської ради – підрозділ 1.4; Ковтун Ігор – магістр державної служби, начальник відділу координації системи адміністративних послуг та регуляторної політики департаменту економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної військової адміністрації – підрозділ – 1.3; Качуровський Орест – магістр політології, аспірант, викладач – 3.2; Федуник Віталій – магістр політології, викладач – підрозділ 2.2; Паюк Владислав – магістр філології, аспірант – підрозділи 2.3; 3.1; Приймич Андрій – магістр з міжнародних відносин, аспірант – підрозділ 2.4.

Впродовж п’яти років творчого опрацювання кафедральної теми «Трансформація суспільних відносин в Україні в умовах децентралізації публічної влади (соціально-філософський та політилогічний аспекти)», кафедрою політології та філсофії імені Сергія Коноваала Західноукраїнського національного університету щороку проводилися підсумкові науково-практичні конференції та видавалися кафедральні збірники наукових праць в яких приймали участь викладачі кафедри, аспіранти та студенти ЗУНУ спеціальності С2 Політологія.

Література

1. Конституція Української Народної Республіки: Закон від 29.04.1918р. База даних «Законодавство Української Радянської Соціалістичної Республіки»/ ВР Української РСР. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/ laws/show/n0002300-18#Text.

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р., №333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/333-2014-%D1%80#Text.

3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 13, ст.144). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19#Text.

5. Борщевський, В., Матвєєв, Є., Куропась, І., Микита, О. Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку. *Громадський Простір.* 2022. Квітень. 29. URL: https:// www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah.

6. Децентралізація у резолюції Європейського Парламенту, присвяченій саміту Україна-ЄС. URL : https://decentralization. gov.ua/news/16074.

7. Крусян А. Р. Децентралізація в Україні: випробування війною та повоєнні перспективи. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи:* матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів). С. 68–73.

8. Лялюк О. Ю. Військові та військово-цивільні адміністрації в системі територіальної організації влади в Україні: компаративний аналіз. *Проблеми законності.* 2022. Вип. 157. С. 6–19.

Місцеве самоврядування та територіальна організація влади в контексті широкомасштабного російського вторгнення. Аналітичний звіт (жовтень – листопад 2022). URL : https://www.kiis. com.ua/materials/pr/20221219_m/ Sociology_lsg_2022.pdf.

РОЗДІЛ І.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

1.1. Трансформація владних відносини в суверенній Україні: від авторитарного до публічного управління

Децентралізація публічної влади в суверенній Україні вимагає нового рівня владних відносин та управлінського процесу, їхньої всебічної демократизації, адже передача повноважень на низові рівні соціальної ієрархії вимагає розширення прав громадян, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування. Мова йде про впровадження засад публічної політики, яка істотно змінює характер і засоби владного процесу в суспільстві, державі та місцевих громадах. В умовах радянського авторитаризму та у перші десятиліття існування суверенної України діяльність урядових структур нагадувала швидше управління приватним комерційним підприємством, коли виконавча влада, не узгодивши всебічно свої рішення з парламентом, інститутами громадянського суспільства та експертним середовищем, приймала важливі державні постанови. Іншими словами, політика й управління не мали публічного характеру, що виявлялося в їх непрозорості, «тіньовому» характері, латентному впливі на владу олігархів та зовнішніх чинників.

Поняття «публічна політика» донедавна не згадувалося і не визначалося як науковий термін у вітчизняних політологічних словниках і підручниках; лише у 2015 р. вперше його дефініція наведена в енциклопедичному словнику-довіднику «Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори) за авторством М. Буника [1]. Водночас українські фахівці з державного управління, за прикладом своїх американських та західно-європейських колег, з кінця

першого десятку XXI ст. почали застосовувати поняття «публічна політика» як аналог англомовного поняття «public policy» [4; 7; 12]. З того часу поширення набувають такі категорії науки з державного, як «публічне врядування» та «публічне адміністрування», похідні від них терміни [4, с. 482–483]. Слід зауважити, що одні вітчизняні науковці вважають, що поняття публічна політика входить у науковий дискурс за умов, коли «природа процесу прийняття рішень починає визначати зміст державного управління». С. О. Телешун, С. В. Ситник та І. В. Рейтерович у зв'язку з цим зазначають, що публічна політика «представляється як складне переплетення політичних та управлінських процесів... Політична складова процесу прийняття рішень – це взаємодія політичних акторів, внаслідок якої схвалюється те чи інше рішення. Управлінська – це технічне, інформаційно-аналітичне, інтелектуальне забезпечення процесу» [11].

Інші фахівці з державного управління – В. В. Тертичка, В. А. Ребкало, О. Л. Валевський та ін. – характеризують поняття «публічна політика» як сучасне трактування суті політики загалом та протиставляють його традиційному уявленню про політику [5]. Публічна політика у розвиненех демократіях формується на стику громадянського суспільства і держави. В ній беруть участь професійні публічні політики, державні чиновники, представники громадських організацій і політичних партій, наукове і експертне середовище, засоби масової інформації.

Мета дослідження – розкрити теоретичні основи та зміст поняття «публічна політика» і з'ясувати шляхи й умови його цілеспрямованого впровадження у вітчизняну політичну науку та політичну практику, відкриваючи шлях до децентралізації публічного управління.

Поняття «публічна політика» у сучасному трактуванні входить у світовий науковий дискурс у 70-х рр. минулого століття. З-поміж спроб його концептуального осмислення слід виокремити ідеї німецького філософа та соціолога Ю. Габермаса, який спирався у своїх міркуваннях на власне трактування феномена публічної сфери [2].

Публіка в традиційному уявленні (від лат. populous – народ) – це народні маси, широка громадськість, народ, люди, які перебувають поза владою, є її об'єктом. Але публіка може виявляти активність, зокрема в тому, що народ критично

оцінює владу, підтримує її, не погоджується з нею, намагається брати участь у прийнятті й реалізації політичних рішень. Наприклад, поняття «республіка» характеризує такий тип держави, яка є справою народу, творіння його рук і використовується в інтересах народу. Починаючи зі стародавніх греків й римлян, закони такої держави визначали порядок формування й функціонування владних інститутів, оберігаючи приватну сферу життєдіяльності людей від зазіхань публічної влади. Однак в епоху Середньовіччя держави (переважно монархічної форми правління) не надто переймалася підданими, суттєво обмежували приватну сферу життя, а публіка існувала як пасивна й покірна маса. Із зародженням капіталістичного укладу, розвитком освіти, започаткуванням книгодрукування, появою преси, впровадження міського самоврядування, масових партій, парламентів, всенародних виборів тощо публіка, як зазначає Ю. Габермас, набуває все більше активістського характеру – формується т. зв. Резонерська публіка. Вона активно реагує на негаразди суспільного й державного життя, домагається розширення своїх прав і свобод, виявляє суспільні ініціативи, набуваючи ознак політичного суб'єкта. Суспільно-політичне життя за таких умов набуває якісно нового характеру.

У другій половині XX ст. ряд філософів (Т. Адорно, М. Горкгаймер, Г. Маркузе, Ю. Габермас та ін.) піддали критиці традиційні погляди мислителів епохи Просвітництва на роль розумування, раціональності у суспільних справах і насамперед у політиці. Мова йшла про концепції, згідно з якими раціонально мислячі, високоосвічені суб'єкти влади з власної ініціативи та за підтримки інтелектуалів ухвалюють продумані, зважені рішення для вирішення суспільних проблем. Не відкидаючи здоровий глузд як базовий принцип успішного функціонування сучасного суспільства, Ю. Габермас у праці «Структурні трансформації публічної сфери» (1962 р.) дійшов висновку, що сучасне суспільство повинно перейти від індивідуалізованої суб'єкт-об'єктної концепції здорового глузду до здорового глузду, що виявляється в процесі міжсуб'єктного спілкування. Такого типу раціональність потрібна там, де «життя разом, але в різний спосіб» у суспільному просторі і часі примушує людей шукати шляхи для досягнення згоди щодо того, як вирішувати спільні проблеми. Обґрунтована на цій ідеї концепція т. зв. «кому-

нікативної раціональності» («комунікативного розуму») лягла в основу нових теорій публічного простору, публічної сфери та публічної політики, які були підтримані науковцями і політиками країн розвиненої демократії. Як зазначає В. Парсонс, – «ідеї Габермаса мають далекосяжні наслідки і для теорії, і для практики. На теоретичному рівні вони наголошують на необхідності більшої уваги до мови, дискурсу й аргументації. На практичному рівні... вказали на необхідність пошуку нових аналітичних методів та інституційних процесів, що можуть слугувати для розвитку інтеркомунікативного підходу до формулювання і здійснення публічної політики» [6, с. 65].

Публічна сфера як «інстуціоналізована арена дискурсивної інтеракції» (Ю. Габермас), простір в якому громадяни вільно обговорюють суспільно важливі питання – це насамперед те, що знаходиться поза сферою приватного життя: особистого, сімейного, домашнього. По-дуге, вона концепуально відмінна від процесів у державних органах. Тут виробляються і циркулюють дискурси, які можуть бути критичними щодо державної політики та способу аргументації посадових осіб. По-третє, вона відмінна і від сфери економіки, оскільки це місце дебатів і обговорень, дискурсивних, а не економічних відносин. Отже, публічна сфера – це універсальне, загальнодоступне і водночас абстрактне «місце» громадянського суспільства, концептуальний простір, в якому недопустимі приватні інтереси, де нівелюються соціальні нерівності і його члени спілкуються як рівні [6, с. 57–59].

Розвитку публічної сфери сприяють інститути громадянського суспільства, засоби масової інформації (особливо радіо і телебачення), заклади культури (театри, концертні зали, бібліотеки тощо), громадські місця (парки, площі, сквери), спортивні арени, мережа Інтернет, соціальні мережі, блогосфера тощо. Названі формування мають одночасно й статус інституцій публічної сфери. Важливо, щоб формуванню публічної сфери сприяли державні інституції, навчальні заклади, сім'я, приватний бізнес тощо.

У програмі розвитку ООН «UNDP 2002» наголошується на такі бажані риси публічної сфери: участь (усі громадяни мають голос у прийнятті рішень – безпосередньо або за допомогою легітимних інститутів, які репрезентують їх інтереси; така широка участь будується на свободі асоціацій і слова, а також на здатності до конструктивного діалогу); вер-

ховенство права (чесність і неупередженість правових структур, особливо тих, які забезпечують дотримання прав людини); прозорість (свобода інформації, її повнота та доступність для всіх, хто в ній зацікавлений); чутливість (усі інститути своєчасно реагують на потреби громадян); орієнтація на згоду (дотримання балансу інтересів для досягнення широкого консенсусу з питань про те, що найбільше відповідає потребам групи та яким способом, за допомогою яких процедур цього потрібно досягати); справедливість (усі громадяни мають можливість покращити свій добробут); результативність та дієвість (максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян); підзвітність (уряд, приватний бізнес і структури громадянського суспільства підзвітні громадськості та інституційним носіям прав); стратегічне бачення (лідери, владні структури і громадськість спираються на довготривалі перспективи врядування та розвитку особи і чітко уявляють собі ті заходи, які необхідні для їх реалізації).

Основними функціями публічної сфери є формування і підтримування комунікативного простору, громадської думки, громадянського суспільства, консолідація суспільства, формування модерної нації, становлення громадянської культури, утвердження публічної політики, культури публічного врядування та публічного адміністрування, розвиток дієвого народовладдя.

Наявність і функціонування публічної сфери створює умови для формування якісно нового політичного процесу, нових сутнісних ознак політики, які акумулюються в понятті «публічна політика». Публічна політика – це політика, яку розробляють і здійснюють не лише органи вади (т. зв. інститути «публічної влади» – державні та муніципальні), а й дійові особи публічної сфери: інститути громадянського суспільства, науковці, експерти, лідери громадської думки, журналісти, засоби масової інформації тощо. Основними функціями публічної сфери щодо політики є такі: артикуляція життєво важливих суспільних інтересів, участь у виробленні державної політики, публічний контроль за діяльністю влади, політико-культурне просвітництво громадян. Однак слід мати на увазі, що, по-перше, держава як загальнонаціональний інститут зобов'язана репрезентувати інтереси народу, а інститути громадянського суспільства представляють групові, корпоративні інтереси, а тому не здатні

брати на себе функції публічної загальнонаціональної влади. Отже, публічна політика потребує держави, але держава без інститутів публічної сфери не взмозі акумулювати багатоманітні потреби й інтереси громадян. Якщо вузькі державно-бюрократичні, партійні, олігархічні, конфесійні чи інші корпоративні інтереси домінують у політичному процесі, політика не може вважатись публічною.

По-друге, поняття «public policy» по-іншому трактується у США та країнах європейського континенту. В Америці публічна політика здійснюється через дію держави, урядових чиновників, держапарату в умовах функціонування демократії, громадянського суспільства, політичного плюралізму, конкуренції та децентралізації. У Європі вважається, що це – вироблення політико-управлінських рішень державою за умов демократичної участі всіх груп населення, їх організацій, узгодження інтересів, комплексне бачення проблеми та її вирішення через політичну дію уряду.

Структурними компонентами та послідовними кроками здійснення публічної політики є такі: а) з'ясування сутності публічної проблеми; б) виявлення та аналіз т. зв. «цільових груп» (або груп-мішеней) публічної політики; в) визначення кола державних та недержавних інституцій, які стануть суб'єктами політичних рішень; г) осмислення передбачувальних намірів; д) розробка варіантів рішень публічної проблеми; е) реалізація накреслених намірів та аналіз успішності їх виконання [8].

Порівнявши основні відмінності непублічної (традиційної) та публічної політики, слід зазначити, що основна ознака останньої – узгодження інтересів усіх суб'єктів політичного процесу, договір та згода між ними. В умовах традиційної політики – це ієрархічність узгодження та безумовність виконання рішень держави, навіть коли їх не сприймає частина населення.

Суб'єкти публічної політики основну увагу приділяють колективним рекомендаціям, моральним угодам, намагаючись виробити консенсусні рішення. Здійснення традиційної політики максимально формалізоване, відбувається з опорою на закон та регламенти.

Публічна політика формується із залученням громадських рад, комісій, форумів, демократичних об'єднань, експертів, представників приватного бізнесу. В рамках традиційної

політики основними і часто єдиними суб'єктами виступають урядові структури, бюрократія.

Публічна політика функціонує на основі відкритої й доступної для всіх інформації. Для традиційної політики властива закритість інформації про реальний стан суспільства, виконання прийнятих рішень, угод тощо.

Загалом публічна політика більш ефективна, більш демократична, соціально спрямована та гуманна.

Можна виокремити такі логічні й історичні етапи руху пострадянських, постсоціалістичних країн на шляху до нового типу політики:

I. Крах недемократичного політичного режиму і делегітимація традиційної політики, оскільки вони не були спрямовані на забезпечення громадянських прав і свобод, реального народовладдя, зростання добробуту населення.

II. Квазіпублічна політика, коли нова влада в умовах розгортання демократичного процесу та формування основ громадянського суспільства імітує взаємодію з громадськістю, а публічна сфера ще не настільки розвинена, щоб контролювати державні органи, обговорювати та вирішувати на рівні з ними суспільні проблеми. В суверенній українській державі – це період з 1991 по 2004 рр.

III. Набуття громадянським суспільством необхідного соціального потенціалу для здійснення радикальних, революційних зрушень, спрямованих на зміну політичного режиму. В Україні переломний момент наступив під час Помаранчевої революції, а згодом – в ході Революції гідності. Однак публічні ознаки політики не набули системного та стійкого характеру. Часто простежуються вияви анархії та охлократії, які зумовлені низьким рівнем політичної та правової культури населення та через відсутність закріплених законом демократичних процедур взаємодії органів влади та громадськості. Авторитарна ментальність пострадянських кадрів та інституційна пам'ять нетрансформованих державних органів виступають серйозними бар'єрами на шляху утвердження політико-суб'єктиних властивостей інститутів публічної сфери. Охарактеризований різновид політики означений терміном «протопублічна політика».

IV. Утвердження зрілої публічної політики, яка демонструє свої переваги над традиційною політикою. Так зване «державне управляння» (government) має трансформуватися в

публічне врядування та публічне адміністрування – governance, а інститути громадянського суспільства, ЗМІ, експертне середовище, набути незаперечного авторитету та дієвості. Цьому намагаються сприяти керівні органи Європейського Союзу й окремі держави, зокрема, недавно прийняті за наполяганням міжнародних організацій ухвалено закони, спрямовані на протидію корупції та забезпечення відкритості державних інституцій України.

У формуванні та утвердженні публічної політики в Україні свій вклад повинна внести не лише політична наука, а й вища школа. Для цього слід кардинально змінити зміст і методику викладання суспільних дисциплін, особливо політології, теорії публічного врядування, адміністративного менеджменту та ін. Необхідно підготувати енциклопедичні видання, присвячені публічні політиці, видати хрестоматійні посібники, практикуми, впроваджувати інтерактивні форми навчання.

Серед основних політологічних тем, крім розкриття теоретичних основ публічної політики, особливої уваги заслуговує переосмислення владного процесу. Мова йде про визначення влади як багатовимірного соціального спілкування в інтегративних теоріях, що поєднують атрибутивні та реляціоністькі підходи до обґрунтування влади. Інтегральна теорія та багатовимірна модель політичної влади характеризує її як взаємодію та взаємовплив основних агентів владного процесу [10]. Не лише органи держави володіють інституційними засобами впливу на народ, а й політично свідома та об'єднана громадськість формує інструментарій обстоювання своїх життєвих потреб та інтересів та ефективно впливає на інститути публічної влади. Отже, є очевидним, що демократично організований владний процес є основою функціонування публічної політики та передумовою децентралізації публічної влади.

Наглядно багатовимірна модель політичної влади представлена т. зв. «політологічним ромбом». Дві його протилежні вершини (кути) символізують суб'єкт «S» та об'єкт «O» влади, інші – ресурси суспільства «R», що розподіляються владою й інструментальні форми взаємодії суб'єкта та об'єкта влади «I». В центрі ромба на перетині його діагоналей розташована точка «K», яка символізує цінності й традиції домінантної в суспільстві культури. Основні владні відносини у

політологічному (владному) ромбі представлені такими вимірами чи опозиціями: «панування–підкорення», «управління–тиск», «контроль–вплив» [9; 10].

Важливу роль у розвитку теоретичних основ публічної політики відіграли розроблені американськими політологами моделі політичної системи з використанням кібернетичних ідей, теорій суспільної самоорганізації, комунікації, громадянського суспільства та ін. [9, с. 45–47]. Так, у соціально-кібернетичній моделі політичної системи Д. Істона політична система розглядається і як конструкція влади, і як неперервний процес взаємодії влади з громадянським суспільством через т. зв «входи» і «виходи» політичної системи. Політична система – це відкрита самоорганізована система, яка для того, щоб «вижити», має бути здатною належним чином відповідати на виклики суспільного та природного середовища: економічної, соціальної, духовної, екологічної та інших підсистем, суспільства загалом.

Структурно-функціональна модель політичної системи Г. Алмонда виявляє три групи функцій: функціонування блоку політичного процесу, пов'язанного з «входами» в політичну систему й такими виявами, як артикуляція інтересів населення, їх агрегація, вироблення політики; дію блоку управління суспільними ресурсами, пов'язаного з «виходами» політичної системи: формування ресурсів, їх регулювання та розподіл; функціонування блоку адаптації суспільства до політичної системи: політична соціалізація, рекрутування прихильників влади й опозиції, забезпечення інформацією для належної комунікації суспільства і політичної сфери.

Інформаційно-кібернетична модель К. Дойча також демонструє взаємодію усіх зацікавлених суб'єктів політичного процесу: фаза 1 – прийом інформації через «рецептори» – інформаційні служби (урядові та неурядові), центри вивчення громадської думки; фаза 2 – опрацювання інформації за допомогою блоку «пам'яті і цінностей», де вона порівнюється з попередніми даними, а також цінностями, які декларує влада й громадськість; фаза 3 – на основі опрацьованої інформації уряд приймає відповідні рішення; фаза 4 – «ефектори» (виконавчі структури спільно із недержавними інституціями) реалізують рішення. Далі інформація про результати врядування через зворотний зв'язок детермінує новий цикл функціонування політичної системи.

Серед інших тем нормативного курсу політології слід виокремити теорію та практику політичної демократії. Так, у концепції деліберативної демократії Ю. Габермаса увага зосереджена на механізмах вироблення і здійснення публічної політики. Термін «деліберація» або «деліберативний процес» (від лат. deliberation – старанне зважування, обговорення, обдумування, обмірковування) означає дорадчий процес та вироблення узгоджених рішень. Відповідно, деліберативна демократія – це демократія обговорення або дорадча демократія. Модель демократії, яку пропонує Ю. Габермас, базується на суспільній комунікації, завдяки якій політичний процес передбачає досягнення обґрунтованих консенсусних рішень. Значення цієї моделі демократичного процесу вчений пояснює так: «Якщо ми робимо поняття процедури деліберативної політики нормативно змістовним ядром теорії демократії, то виникають відмінності і стосовно республіканської концепції держави як моральної суспільності, і стосовно ліберальної концепції держави як захисника економічної спільноти. Порівнюючи три вказані моделі, я, – продовжує філософ, – відштовхуюсь від того виміру політики, який до сьогодні нас цікавив, передусім – від демократичного формування суспільної думки і політичної волі, що дають результат у всезагальних виборах та в парламентських постановах» [3, с. 392]. Отже, теорія комунікативної дії та деліберативної демократії Ю. Габермаса дає змогу вирішити проблеми загальносуспільного характеру через залучення громадян до дискурсу, у рамках якого створюються умови для вільного, неупередженого діалогу, що спрямований на досягнення консенсусу. У розгортанні саме такого механізму народовладдя є особлива потреба сучасного українського суспільства.

Публічна політика ще не стала визначальною рисою суспільно-політичного процесу в Україні, однак суспільство уже почало усвідомлювати її значення для радикальної трансформацій усіх сфер суспільного життя, забезпечення провідної ролі громадянського суспільства, всіх інституцій публічної сфери у формуванні нової якості політики та піблічного управління на засадах комунікативної раціональності та деліберативного процесу.

Література

1. Буник М. Публічна політика. *Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та ін. новотвори)* / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий світ 2000, 2015. С. 323–324.

2. Габермас Ю. Струкурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільства (Пер. з нім. А. Онишко). Львів: Літопис, 2000. 321 с. URL: https://ars.vntu.edu.ua/index.php/ars/catalog/book/391.

3. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії / Пер. з нім. А. Дохнія. Львів : Астролябія, 2006. 416 с.

4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 8. Публічне врядування. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.

5. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. Київ : НАДУ, 2010. 300 с.

6. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики. / пер. з англ. Київ : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.

7. Пірен М. І. Публічна політична діяльність: навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 288 с.

8. Розроблення публічної політики : практ. посіб. / уклад. А. О. Чимерис. Київ : ТОВ «Софія», 2011. 128 с.

9. Рудакевич О. М. Політологія. Лекції, семінари, самостійна робота : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2006. 304 с.

10. Сутність і зміст багатовимірної моделі владного спілкування. URL : file:///C:Users/92EA~1/AppData/Local/Temp/AC93N9SQ.htm.

11. Телешун С. О., Ситник С. В. , Рейтерович І. В. Що таке публічна політика? URL : file:///C:Users/92EA~1/AppData/Local/Nemp/KU8PGOHY.htm.

12. Тертичка В. Суспільна політика : чи стала вона сферою наукового пошуку і прикладних досліджень в Україні? *Політичний менеджмент.* 2007. № 1. С. 10–23.

1.2 Політика нового регіоналізму в Європейському Союзі. Її зміст, особливості та уроки для України

Передумови формування теорії і практики «нового» регіоналізму. Теорія «нового» регіоналізму розроблена шведськими вченими Бйорн Хеттне та Фредеріком Содербаумом у 80-х роках XX століття. Вона розкриває взаємодію та взаємозалежність регіональних суспільних акторів в умовах глобалізації. Регіон, згідно цієї теорії, формується не стільки свідомим та цілеспрямованим впливом національних держав, як об'єктивними потребами та інтересами населення, процесами, які охоплюють багато сфер суспільного життя [7].

Теоретичне осмислення регіоналізму бере початок в 1950-х роках на тлі становлення і поступового розвитку процесів європейської регіональної політики. Наукові дослідження того часу здебільшого були присвячені вивченню міждержавної взаємодії в економічних та військових галузях в умовах формування угрупувань закритого типу. Даний підхід, названий згодом «старим регіоналізмом», втратив свою актуальність до середини 70-х років минулого століття, і на зміну йому прийшов «регіоналізм новий» [1].

Виникнення теорії нового регіоналізму було обумовлено:

– Початком переходу від біполярної до багатополярної системи міжнародних відносин.

– Відносним ослаблення гегемонії США і зростанням їх лояльності по відношенню до процесів регіоналізації.

– Перебудовою глобальної політико-економічної системи і переважанням у ній трьох основних стовпів: Європейського Союзу, Північноамериканської зони вільної торгівлі і Азіатсько-Техоокеанського регіону.

– Розпадом Вестфальської системи, в центрі якої були національні держави, і зростанням економічної, політичної і соціальної взаємозалежності.

– Процесом глобалізації фінансової, торгівельної, виробничої та технологічної сфер, що призвело, в свою чергу, до нової структури міжнародного поділу праці.

– Спадом популярності руху неприєднання і зміною ставлення до неоліберального економічного розвитку і політичних систем в країнах, що розвиваються.

Теоретичним фундаментом нового регіоналізму стали:

а) глобальна соціальна теорія, яка відмовляється від центральної ролі держави. Соціальні процеси аналізуються поза

національним виміром і без тісної прив'язки до незмінних трансісторичних теорій;

б) соціальний конструктивізм, який підкреслює значимість знань, ідей та інституціональних структур у формуванні нових суб'єктів суспільних процесів. Він дотримується думки, що політичні співтовариства не є привнесеними ззовні, а сконструйовані тривалою історичною взаємодією. Отже регіон слід розглядати як такий, що конструюється і консолідується. Регіони є соціальними конструкціями, а опис процесу регіоналізації є процесом конструювання регіону;

в) компаративні регіональні дослідження. Вони дозволяють не допустити маніпуляцій теоретичними постулатами щодо регіоналізації [21].

Новий регіоналізм як явище і процес – це всеосяжний, багаторівневий процес набуття регіональним простором однорідності у різноманітних сферах, серед яких особливе значення надається культурі, безпеці, економіці та політиці.

Процес цей протікає на кількох рівнях:

– глобальному;
– міжрегіональному;
– внутрішньо регіональному.

При цьому, регіон на сучасному етапі світового розвитку в умовах нового регіоналізму перетворюється з об'єкта міжнародних відносин в їх повноцінного суб'єкта. Саме суб'єктність регіону в новому глобалізованому світі є однією з ключових ідей теорії.

Чільне місце у працях фундаторів нового регіоналізму займає поняття «регіональності», яке ними вперше було запроваджене в аналізі регіональної політики. Регіональність є фінальний результат поєднання регіоналізму та регіоналізації. Регіональність визначає рівень згуртованості регіону і ступінь розвитку процесів регіонального будівництва.

До п'яти стадій регіональності відносяться:

1) регіональний простір;
2) регіональний комплекс;
3) регіональне співтовариство;
4) регіональна спільність;
5) регіональна держава.

Існує три стадії регіональної організації:

1) «Дорегіональна стадія», коли потенційний регіон представляє собою географічний чи соціальний конструкт з

чіткими кордонами, не маючи при цьому спеціалізованих інструментів регіональної кооперації;

2) Стадія регіональної інтеграції чи міждержавної регіональної взаємодії, коли формується регіон, що диктується потребами ринку і суспільства в цілому, процесами культурного, економічного, політичного і військового співробітництва;

3) Фінальна стадія регіональної організації, коли регіон представляє собою активного учасника міжнародних відносин, володіючи власною регіональною ідентичністю, легітимністю і вивіреними механізмами прийняття рішень.

Які основні відмінності нового регіоналізму від старого?

– Суб'єктами регіонального будівництва в старому регіоналізмі вважалися винятково держави, в новому – і держави, і недержавні гравці (частини держав, НВО, ТНК тощо).

– Проблематика старого регіоналізму будувалася навколо співпраці у військовій та економічній галузях, новий регіоналізм вивчає взаємодію в усіх сферах суспільного життя.

– Старий регіоналізм був спрямований на захист регіональних гравців від негативного впливу глобалізації, нагадуючи протекціонізм; повий регіоналізм, в свою чергу, розцінюючи зростаючу економічну взаємозалежність і співробітництво держав у середині регіону як складову частину розвитку світової економіки та передумову процесів глобалізації.

– Переважання «закритих» для вступу нових членів угрупувань при старому регіоналізмі; переважання «відкритих» інтеграційних об'єднань при новому;

– Старий регіоналізм розвивався «зверху вниз», тобто ініціатива виходила від правлячих кіл, в той час як новий регіоналізм розвивається «знизу до верху» [21].

Регіон – не просто територія чи географічне поняття. Це суб'єкт в процесі створення спільноти на основі певних ознак. Його потенціал, як суспільного актора, залежить від регіонального згуртування. Регіоналізм і регіоналізація розглядаються у науковій літературі в якості процесів чи політики в середині регіону, що впливають на формування власне регіональної динаміки. Регіоналізм розглядається як те, що розбудовується і постійно реконструюється через колективні дії людей. Содербаум підкреслює, що регіоналізм включає в себе поняття деякої регіональної еволюції – регіональну консолідацію.

Процес регіоналізму може бути проаналізований за трьома складовими: регіональна консолідація, міжнародна присутність регіону, акторність.

Регіональна консолідація включає внутрішню інтеграцію і формування ідентичності регіону, яка провляється у таких формах: соціальна система, регіональний комплекс, міждержавне співтовариство, регіональне співтовариство, інституційна політія.

Міжнародна присутність, тобто здатність діяти на міжнародній арені, залежить від розмірів регіону, сфер впливу зовнішньої політики, воєнної потуги тощо.

Акторність регіону залежить від його здатності послідовно діяти на зовнішньому рівні, здатність розмежовувати пріоритети політики і можливість використовувати політичний, економічний та інший інструментарій.

Регіоналізм розглядається як політика і проект держав і недержавних суб'єктів з метою розвитку співпраці і координації своїх стратегій у даному регіоні. Метою регіоналізму є реалізація чи просування однієї чи більше цілей. М'який регіоналізм – коли мова йде про формування чуття регіонального самоусвідомлення чи усвідомлення себе співтовариством; жорсткий регіоналізм – коли мова йде про консолідацію регіональних груп і мереж в пан- чи субрегіональні групи, які оформляються міждержавними угодами й інститутами. Жорсткий регіоналізм може передувати чи витікати з м'якого регіоналізму.

Сутність та еволюція регіональної політики ЄС. Концепція «Європи регіонів», її трансформація та сучасний зміст. Регіональна політика Європейського Союзу часто іменують «політикою згуртування» (Cohesion Polscy), адже вона повинна забезпечити інтеграцію 27 держав-членів ЄС у цілісне системне утворення, яке успішно конкурує із зовнішнім світом, і, в першу чергу, з США та Китаєм [22].

На практиці регіональна політика ЄС – це система заходів, що спрямована на підвищення добробуту регіонів ЄС і на скорочення міжрегіонального економічного та соціального розриву між ними. На подолання відставання регіонів від бажаних життєвих показників, особливо у сферах розвитку промисловості та сільського господарства, використовується третя частина бюджету цієї потужної міжнародної організації на території якої проживає біля 300 мільйонів жителів.

Мета регіональної політики ЄС – підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом сприяння економічному росту і зайнятості населення, підтримки програм захисту оточуючого середовища і енергетичної безпеки кожного члена Союзу.

Об'єктивними передумовами регіональної політики є структурна неоднорідність території в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному та політичному аспектах. У зв'язку з цим будь-які дії слід проводити з урахуванням інтересів і особливостей регіонів. Фахівці виділяють у державній регіональній політиці ряд основних напрямів, серед яких: економічний, соціальний, демографічний, науково-технічний, екологічний, етнічний та ін.

Економічний напрям регіональної політики спрямований на досягнення комплексного соціально-економічного розвитку.

Соціальний напрям передбачає сприяння державам у розбудові соціальної інфраструктури в регіонах із низьким рівнем соціального захисту населення.

Демографічна складова стимулює поліпшення демографічної структури населення, зростання народжуваності та зменшення смертності тощо.

Науково-технічний аспект державної регіональної політики забезпечує розвиток наукових досліджень, розробку сучасних технологій, ефективне використання енергетичних ресурсів.

Екологічний напрям має на меті комплексну діяльність держави з питань захисту навколишнього середовища, раціональне використання рекреаційних ресурсів і створення сприятливих умов для життєдіяльності населення.

Етнічний напрям надає можливості для збереження та розвитку рідної мови, культури, релігії, традицій населення країн та їх егіонів [28].

Поява регіональної політики як напряму національної політики провідних держав світу, припадає на 30-ті рр. XX ст. Однак на той час вона сприймалася лише як інструмент загладжування диспропорцій у соціально-економічному розвиткові регіонів і передбачала простий перерозподіл субсидій територіям, що мають певні проблеми в розвитку. Як правило, йшлося про подолання проблем окремих галузей, зокрема вугільної, металургійної, суднобудування. Здебільшого проблеми розв'язувалися за допомогою прямих держав-

них інвестицій у виробничу сферу з конкретними стимулами (у тому числі пільгами), що розраховувалися на підтримку підприємств тієї чи іншої проблемної галузі.

У той самий час у 1980-х – на початку 1990-х рр. абсолютна більшість європейських країн переорієнтувалася на нові принципи регіональної політики. Серед них головними стали концентрація фінансових ресурсів у проблемних регіонах, перехід від проектного до програмового варіанту регіонального розвитку, впровадження засад субсидіарності.

У XXI ст. внутрішні кордони в об'єднаній Європі майже перестали виконувати роль бар'єрів між країнами, що зумовило перетворення попередньої політики розділення між державами на політику зближення між ними. Європейські країни залишили в минулому модель внутрішньої стандартизації, результатом якої є політична централізація та культурна однорідність, а головним викликом європейської реальності стала спроба надати ґрунтовні підстави для соціальної, економічної і політичної інтеграції в умовах а) культурного розмаїття, б) субсидіарності та в) наявності кількох рівнів управління. Отже, із часом цілі регіональної політики змінилися і стали більш багатогранними. Виникли нові принципи, які орієнтуються на *децентралізацію влади* та *партнерство між різними її рівнями й гілками*, а також *партнерство із приватним і неурядовим секторами [20]*.

Історія регіональної політики розпочалася разом з історією Єдиної Європи: з прийняттям Римського договору в 1957 році (Договору про заснування Європейської економічної спільноти – ЄЕС), в якому однією із головних завдань співтовариства було визначено *сприяння гармонічному розвитку економіки держав-членів об'єднання*. Необхідність *виправлення регіональних дисбалансів* була визнана у звітах Єврокомісії в 60 роках [7].

Перше розширення ЄС заставило країни-члени погодитися на створення *Європейського фонду регіонального розвитку* (ЄФРР) в середині 70-х років. На цьому наполягала Великобританія, яка по-перше, була великим імпортером товарів із країн, що не входили в ЄС (імпортні пошлини поступали в бюджет ЄС, а не держав, які отримують товар), а, по-друге, через порівняно слаборозвинене сільське господарство Об'єднане Королівство не було зацікавлене в участі в Єдиній

сільськогосподарській політиці (на яку йшов майже весь бюджет ЄЕС). На 1975–1977 рр. ЄФРР отримав 1,4 мільярда *облікових одиниць* (валюта, яка тоді використовувалася), що складало біля 4% європейського бюджету. Держави-члени повинні були подавати проекти фонду, а далі спеціальний комітет вибирав, на яку мету виділити допомогу.

Після приєднання Греції (1981 р.), Іспанії та Португалії (1986 р.) регіональний дисбаланс в ЄЕС істотно виріс. До приєднання один із восьми європейців мав річний дохід нижче 30% середнього по співтовариству, в 1986 р. уже один із п'яти. Бажаючи завершити процес формування внутрішнього ринку і вирівняти економічну ситуацію, Єврокомісія виступила з пакетом реформ (т. зв. «Пакет Делора I»), пропонуючи, серед іншого, ввести нову процедуру формування бюджету і посилити бюджетну дисципліну. У 1988 р. Єврокомісія, Рада і Європарламент уклали угоду, згідно якої *вперше вводився п'ятирічний фінансовий план* (1988–1993 рр.). В цей пакет входив перерозподіл засобів з Єдиною аграрною політикою на користь політики згуртування та інших галузей діяльності співтовариства. Річні відчислення на політику згуртування збільшилися з 6,4 млрд ЕКЮ (назва європейської валютної одиниці у 1979–1988 рр.) в 1988 р. до 20,5 млрд ЕКЮ в 1993 р. (тобто з 16 до 31% бюджету ЄС відповідно).

Збільшення фінансування відбувалося одночасно зі зміною *принципів регіональної політики*. Якщо раніше гроші виділялися під проекти, підготовлені країнами, то тепер комісія почала виробляти проекти на більш автономній основі.

Були опрацьовані *такі принципи політики:*

– концентрація на обмежену кількість цілей з пріоритетом на найменш розвинені регіони;

– створення багаторічних програм розвитку на основі аналізу стану і стратегічного планування;

– партнерство у розробленні і використання програм з національними і загальноєвропейськими гравцями, включаючи неурядові організації.

П'ять пріоритетних напрямів були узгоджені в 1988 р.:

1. Допомога регіонам з відставанням у розвитку;

2. Перетворення в регіонах, що потерпають від спаду промисловості;

3. Боротьба із тривалим безробіттям;

4. Сприяння працевлаштуванню молоді;

5. Прискорення реформ у сільському господарстві і сприяння розвитку сільських територій [15].

64% усіх фінансових засобів (43 млрд) йшло на першу мету. Її реалізація стосувалася приблизно 25% території Союзу, де проживало 86,2 млн осіб.

Більш за всіх отримала Іспанія (10 млрд ЄКЮ), де 57,7% населення жило в регіонах, що попадали під дію мети-1.

Після Іспанії – Італія (8,5 млрд; 36,4 % населення), Португалія (8,45 млрд; 100%), Греція (7,5 млрд, 100%) та Ірландія (4,46 млрд, 100%).

Менше отримали Німеччина для розвитку східних регіонів, Франція для Корсики і Великобританія для Північної Ірландії.

57,3 млн осіб жили на території, що підпадала під другу мету, на яку виділяли 6,1 млрд ЕКЮ. 2 млрд з них отримала Великобританія і 1,5 млрда Іспанія.

На 3 і 4 цілі виділялося 6,67 млрд. Великобританія отримала 1,5млрд, Франція – 1,44 млрд, Німеччина – 2,05 млрд ЕКЮ.

На початку 90-х рр. Єврокомісія виступила з новою пропозицією про «Пакет Делора II», що включав передбачений Маахстрихтським договором *Фонд згуртування і збільшення фінансування регіональної політики.*

В 1992 р. Європейська рада розробила бюджет на 1994–1999 роки. 53 млрд ЕКЮ виділялося старим фондам регіональної політики, 15 млрд – Фонду згуртування. *Фонд згуртування* використовується для країн, чиє ВВП менше 90% загальносоюзного, які відповідають критеріям економічної розвитку, за умови, що вони представляють програми економічного і монетарного союзу, що викладені в договорі ЄС.

Пріоритетні напрями регіональної політики залишалися незмінними, але у 1995 р. до них додалася допомога регіонам з вкрай низькою щільністю населення, за якою Швеція і Фінляндія отримали 697 млн ЕКЮ.

В 1999 р було прийняте нове законодавство стосовно фондів, що сприяють регіональній політиці. Поруч із змінами до процесуальних питань, було *скорочено з шести до трьох кількість цілей* регіональної політики:

1. Сприяння розвитку відстаючих регіонів.

2. Підтримка економічних і соціальних перетворень на територіях, що зіткнулися із структурними перетвореннями.

3. Модернізація системи освіти, професійної підготовки і політики занятості.

Бюджет регіональної політики на 2000-2006 рр. включав 213 млрд євро, який стосувався 15 держав-членів.

У 2004 р. відбулося найбільше розширення ЄС. Новим країнам виділили додатково 22 млрд на період 2004–2006 рр.

У бюджеті на 2007–2013 рр. на регіональну політику заклали 347 млрд євро. В 2006 р. *принципи політики згуртування були знову переглянуті.* Вони набули такого змісту:

1. Зближення: сприяння розвитку відстаючих держав і регіонів, чия ВВП на душу населення менше 75% середнього по Союзу.

2. Регіональна конкурентоздатність і зайнятість: використовується стосовно усіх інших європейських регіонів.

3. Європейське територіальне співробітництво: підтримка міжкордонної і міжрегіональної співпраці.

Кількість фондів, з яких здійснюється фінансування регіональної політики, було скорочено з 6 до 3:

1) Європейський фонд регіонального розвитку.

2) Європейський соціальний фонд.

3) Фонд згуртування.

Перша мета торкалася 84 регіонів ЄС у 17 країнах (170 млн осіб) У цілому на неї було витрачено 282,8 млрд євро.

На забезпечення регіональної конкурентноздатності і зайнятості у 168 регіонах 19 країн ЄС виділялося 54,9 млрд євро.

На розвиток територіального співробітництва, яке с осувалося 181,7 млн осіб, що живуть у прикордонних районах, було виділено 8,7 млрд євро.

Більше всіх від політики згуртування у 2007–2013 рр. тримали:

Польща – 67,3 млрд євро.

Іспанія – 35,2 млрд євро.

Італія – 28,8 млрд євро.

Чехія – 26,7 млрд євро.

Німеччина – 26,3 млрд євро.

Угорщина – 25,3 млрд євро.

Згідно бюджету на 2014–2020 рр., політика згуртування передбачала 325 млрд євро у цінах 2011 р. (366,8 млрд у цінах 2020 р.). Вони спрямовувалися на:

– *Підвищення економічного зростання і створення нових робочих місць.*

– *Боротьбу із змінами клімату.*
– *Енергетичну незалежність.*
– *Розв'язання соціальних проблем.*

Інвестиції спрямовувалися у всі регіони ЄС із врахуванням рівня їх розвитку. Країни були розбиті на три групи:

Найменш розвинуті (ВВП менше 75% від середнього)

Перехідні (ВВП між 75 і 90 середнього по Союзу)

Розвинуті (ВВП більше 90%).

Діяльність Європейського фонду регіонального розвитку зосередилася на 4-х пріоритетах:

1. *Інноваціях і дослідженнях.*
2. *Розвитку цифрових технологій.*
3. *Підтримці малих і середніх підприємств.*
4. *Низьковуглеводній економіці.*

Ресурси з цього фонду не обов'язково повинні були використовуватися тільки на ці чотири цілі. Але в групі розвинених держав не менше 80% виділених засобів необхідно було витрачати на два вказані пріоритети із 4-х, в перехідних регіонах – не менше 60%, а в малорозвинених – не менше 50%. Також був встановлений мінімальний процент засобів, які потрібно вкладати у розвиток низьковуглеводної економіки.

Розвиток трансєвропейських транспортних сіток і проєктів екологічної спрямованості в галузі енергетики і транспорту – пріоритет Фонду згуртування (його використовують тільки в державах, де ВВП на душу населення менше 90% середнього по Союзу) У цьому бюджеті фонд отримав біля 75 млрд євро.

Загальна концепція регіональної політики ЄС сформульована в рамках концепції під назвою «Європа регіонів». На різних етапах розвитку ЄС вона змінювалась з метою доповнення елементами, які були необхідні з огляду на зростання зрілості регіональних відносин та зміни національного і глобального середовища. Термін «Європа регіонів» став загальновживаним для регулювання всієї системи відносин, у яких представлені регіони ЄС, або весь Європейський Союз у глобальному середовищі. Слід підкреслити, що фундаментальне значення термін «Європа регіонів» має в аспектах регіональної політики ЄС відносно субнаціональних утворень та у контексті геополітичної тарнсформації обє'днаної Європи [8].

Регіональна політика на початках європейської інтеграції, переважно *у 1960–1980 рр., орієнтувалася на усунення*

диспропорцій, що мали місце між регіонами і, як результат, між країнами-членами. Така політика обумовила вибір пріоритетів у розвитку євроінтеграційних процесів. Вони мали достатньо широкий характер і не завжди обмежувались кордонами окремих регіонів. Особливо це виражалося у здійсненні, із залученням національних джерел, фінансування масштабних інфраструктурних проєктів у сфері транспорту і комунікацій. *Економічний зміст регіонального розвитку отримав означення як регіональна політика «зверху» (Top-down regional policy).*

Впродовж 1980–1990 рр. регіональна політика розширилася шляхом надання їй комплексного характеру. У цей час сформувалася концепція «Європа регіонів» (Europe of regions). За цього етапу було закладено основи сприянню стійкому економічному зростанню і зайнятості у слабих регіонах, інвестуванню у науково-дослідну діяльність, інноваційності, професійно-технічній освіті та боротьбі з екологічними проблемами.

Модифікація концепції «Європи регіонів» у 1990–2000 рр. отримала назву «Європа з регіонами» (Europe with regions). Серед важливих місій цього періоду стало усунення соціальних диспропорцій, що сформувалися внаслідок тривалої економічної реструктуризації. Фактично йшлося про *забезпечення умов збереження цілей єдності, які намагалися порушити маргінальні групи* з використанням соціальних диспропорцій між групами населення. Допрацювання регіональної політики в аспектах «Європи з регіонами» здійснювалась з допомогою інтегрованих програм, аби забезпечити формування і зростання нових умінь при одночасному залученню місцевих громад, захисті і покращенні умов їх проживання.

Регіональна політика ЄС в 2000–2010 рр., особливості якої виражені в ідеї «Європа для регіонів» (Regions for Europe), орієнтувалася на підвищення конкурентоспроможності та інноваційності з огляду на місцеві умови. Це період розширення Євросоюзу через вступ до нього держав Центральної і Східної Європи, які мали гірші соціально-економічні позиції, у порівнянні із регіонами розвинутих країн. В таких умовах зросла роль регіональної політики, успішна реалізація якої забезпечувала утримання Європейським Союзом позицій світового лідера. Акцент на інновації пов'язується з пріори-

тетами зростання і створення робочих місць. Регіональні економіки включаються до глобальних виробничих мереж і стають конкурентними гравцями регіонів світового ринку. У нових умовах *на «задній план» відходить політика субсидіювання слабких регіонів*, навпаки, пріоритетним стає орієнтація на використання наявних ресурсів і можливостей [27].

Протягом останніх двох десятиліть (2000+) у регіональній політиці ЄС відбулася зміна парадигми. Нині загальновживаному поняттю «регіон» все більшу «конкуренцію» справляє термін «місце». Важливо підкреслити, що у процесі розробки регіональної політики воно формує стратегічний та інтегрований підхід до управління різними інституційними зв'язками.

У прикладному контексті політичний підхід для Європейського Союзу «Європа регіонів» інтерпретується як *«місцева політика» (Place-based policy)*. Її цільова орієнтація полягає у довгостроковій стратегії, спрямованій на подолання недостатності використання потенціалу «на місцях» (у широкому розумінні) та зменшення соціального відторгнення зовнішнього втручання в умовах багаторівневого управління.

Економічний зміст політики місцевого розвитку полягає у визнанні наявності в усіх місцях *специфічного потенціалу зростання та удосконалення,* який повною мірою може бути виявлений і реалізований «знизу». Перенесення центрів тяжіння на місцевий рівень є механізмом вирішення нових проблем, які накладають на всі країни, регіони і фірми глобальні виклики щодо шаблонів виробництва, стандартів економічної ефективності та інноваційної спроможності, форм поведінки в управлінні технологіями, виробничими циклами, інформацією та фінансами. За визначенням ОЕСР, концепція місцевого розвитку виражає *перехід від «старої» парадигми регіонального розвитку, основою якого були компенсаційні механізми для відсталих регіонів, до «нової» парадигми, орієнтованої на зростання*.

Домінування ідеї місцевої політики в сучасних умовах – не лише прагматичний акт. Воно було підготовлене *трьома досягненнями в теорії та емпіричних дослідженнях*: 1) новою економічною географією, особливо в аспектах зв'язку витрат на транспортування, торгівлю і просторову агломерацію; 2) теорією ендогенного зростання, особливо щодо джерел та

територіального розподілу інновацій та 3) інституційною теорією, що довела можливості економіки адаптуватися до інновацій.

Зміни, що відбуваються з переорієнтацією регіональної політики, влучно охарактеризував М. Сторпер, зазначивши, що регіон, який довгий час був предметом зацікавленості істориків-географів, але не вважався цікавою темою у представників суспільних галузей наук, був знову відкритий групою політичних економістів, соціологів, політологів та географів і став фундаментальною основою економічного та соціального життя «після масового виробництва».

Регіональна політика ЄС на початку третього тисячоліття розвивалася з огляду на відставання у конкуренції від Північної Америки та Азії *на основі Лісабонської стратегії (2000 р.)*. Остання була спрямована на економічне, соціальне та екологічне оновлення. Прогнозом передбачався розвиток найбільш конкурентоспроможної і динамічної економіки. З цих позицій регіони розглядалися в якості основного джерела інновацій та суб'єкта досягнення конкурентоспроможності [22].

Поставлені цілі обґрунтовувалися оновленою теорією полюсів зростання, що давало підстави надавати пріоритет кращим регіонам, насамперед тим, які були спроможні генерувати інновації. Отже, важливою складовою місцевого підходу стало надання пріоритетності різноманітності як реальній європейській цінності на відміну від однорідності.

Еволюція регіональної політики ЄС у рамках концепції «Європа регіонів» має такий економічний зміст [8]:

Етапи	Означення етапу	Економічний зміст акцій
1960–1980	Регіональна політика «зверху» (Top-down regional policy)	Збалансування регіональних диспропорцій в рамках інтеграційних процесів
1980–1990	«Європа регіонів» (Europe of regions)	Ендогенний розвиток
1990–2000	«Європа з регіонами» (Europe with region)	Децентралізація та повноваження регіонів як спосіб підвищення ефективності управління
2000–2010	«Європа для регіонів» (Regions for Europe)	Підвищення конкурентоспроможності та інноваційності регіонів (лісабонський процес)
2000+	Місцева політика (Place-based policy)	Специфічність як джерело територіального капіталу

У концептуальному відношенні місцевий підхід в якості найважливішого джерела соціально-економічного розвитку *має територіальний капітал.* У цьому контексті територія розглядається як постановка цілей і як ідентичність громади. Це є основою розробки системи корпоративного управління на рівні громади, залучення діячів публічної і приватної сфер, а також громадянського суспільства. Зрештою, концепція місцевої політики орієнтована на виявлення територіальних ресурсів і реалізації ідеї розумної спеціалізації, творчого міста та креативного регіону.

Інституційне забезпечення регіональної політики ЄС. Нинішня система територіально-адміністративного устрою в Європейському Союзі уніфікована з огляду на потреби планування і статистики. Вона отримала назву NUTS (фр. «nomenclature des unitйs territoriales statistiques») та затверджена Євростатом. Ця система в українських офіційних документах позначається як «номенклатура територіальних одиниць для статистики». Вона є ієрархічною системою соціально-економічного поділу регіонів з метою збору, розробки та порівняння європейських територіальних утворень [26].

Класифікація європейських регіонів здійснюється за критерієм народонаселення залежно від його чисельності.

Вищий рівень (NUTS 1) мають регіони з населенням від 3 до 7 мільйонів.

До другого рівня (NUTS 2) відносяться регіони з населенням від 800 тисяч до 3 мільйонів.

Регіони третього рівня (NUTS 3) формуються за наявності 300 000– 800 000 тисяч жителів.

NUTS 1. З урахуванням національних традицій та актуального територіально-адміністративного устрою, регіонами першого рівня є:

групи земель (Австрія);
землі (Німеччина);
регіони (Англія, Бельгія, Польща, Швеція);
райони (Болгарія);
країни (Велика Британія);
групи периферій (Греція);
групи автономних спільнот (Іспанія);
макрорегіони (Італія, Румунія);
групи провінцій (Нідерланди);
континентальна Португалія, Азори і Мадейра (Португалія);

статистичні надрегіони (Угорщина);

материкова Фінляндія та Аландські острови (Фінляндія);

ZEAT-зони, під якими розуміються області для аналітичної діяльності і територіального планування) (Франція).

NUTS 2. Адміністративно-територіальний поділ другого рівня системи NUTS має такі визначення:

земля (Австрія);

провінція (Бельгія, Нідерланди);

плановий район (Болгарія);

графства та групи графств (Англія);

групи областей (Велика Британія);

периферії (Греція);

регіон (Данія, Італія, Румунія, Словаччина, Фінляндія, Франція, Хорватія);

регіональні асамблеї (Ірландія);

автономна спільнота (Іспанія);

округ (Німеччина);

воєводство (Польща);

координаційний та розвитковий регіон (Португалія);

автономний регіон (Португалія);

макрорегіон (Словенія);

планово-статистичний регіон (Угорщина);

область (Чехія);

національний район (Швеція).

NUTS 3. Для третього рівня системи NUTS у державах Європейського Союзу використовуються такі терміни/назви:

група районів (Австрія, Велика Британія);

район (Англія, Бельгія, Німеччина);

область (Болгарія);

група областей (Велика Британія);

ном (Греція);

провінція (Данія, Іспанія, Італія);

група повітів (Естонія);

регіональний орган влади (Ірландія);

статистичний регіон (Латвія);

повіт (Литва);

острів (Мальта);

COROP-район (Нідерланди);

вільне місто (Німеччина);

підрайон (Польща);

група муніципалітетів (Португалія);

жудец (Румунія);
край (Словаччина);
статистичний район (Словенія);
медьє (Угорщина).

Варто зазначити, що регіони всіх рівнів мають суттєві розбіжності за площею і населенням. Для малих країн наявність малих регіонів обумовлено розмірами країни. Порівняно великі країни мають досить різні за розмірами регіони. Так, Німеччина серед регіонів рівня NUTS 2 при середньому розмірі за площею 9399 км^2 має регіон з мінімальним значенням 419 км^2 і максимальним розміром 29486 км^2.

Аналіз чисельності населення в регіонах також свідчить про суттєві відхилення їх показників від середнього значення. У Польщі середня чисельність регіонів NUTS 2 складає 2 376 тис. жителів при наявності регіону з мінімальною чисельністю 960 тис і максимальною – 5 293 тис. У польських регіонах NUTS 3 середня чисельність населення складає 576 тис жителів, мінімальна – 268 тис, максимальна – 1 720 тис. Аналогічна картина і в інших країнах.

Не має сумніву в тому, що здійснення регіональних реформ в умовах українських євроінтеграційних процесів потребує імплементації системи NUTS в новий економічний механізм, адже вона показала позитивні результати в Європі і не викликає нарікань. Водночас ця система дає можливість зберегти національні традиції, які розвивалися на території української держави впродовж столітніх процесів державотворення і формування політичної нації.

Поєднання регіональних реформ із вимогами NUTS повинно виходити з територіальних масштабів держави. Україна як одна з найбільших в Європі за територією країн може мати в рамках NUTS форми територіального поділу, які відповідають національним особливостям країни. Це можуть бути на одному й тому ж рівні, скажімо, райони, плановостатистичні райони і групи районів. Доцільно розглянути також національні райони в місцях компактного проживання громадян однієї етнічної групи.

Питання міжрегіональної співпраці у сфері економіки на європейському континенті вперше конкретно були поставлені у прийнятому у 1975 р. в Хельсинках Заключному акті наради з безпеки і співробітництву в Європі. Йшлося про об'єд-

нання зусиль європейських держав, їх регіонів та субрегіонів у втіленні в життя масштабних проектів, які становлять спільний інтерес.

Ця ідея була підтримана і розвинена Європейським Союзом щодо прикордонної співпраці. Принципи міжнародної співпраці в Європі представлені у двох основних документах: «Європейській рамковій конвенції про прикордонну співпрацю територіальних співтовариств і влад», підписаній в Мадриді 21 травня 1980 р., і в «Європейській Хартії місцевого самоврядування» від 15 жовтня 1985 р.

Європейські регіони згодом (грудень 1996 р.) спільно вжили нових заходів для правового впорядкування міжнародної співпраці. 300 європейських регіонів, які об'єднували біля 400 млн мешканців, прагнучи до подальшої регіоналізації в Європейському Союзі, прийняли в Базелі на Асамблеї Регіонів Європи «Декларацію з регіоналізму в Європі». В ній чітко визначені базові принципи розвитку міжнародних зв'язків регіонів за узгодження з національними державами, цілі приграничної співпраці на базі внутрішнього і міжнародного законодавства [7].

Разом з тим *було заявлене право регіонів на участь у міжнародній діяльності власних держав,* якщо зачіпаються повноваження чи інтереси регіонів. У даному випадку визначальними є внутрішнє законодавство.

Базові принципи європейської регіональної політики такі:

Принципи справедливості та соціального залучення вимагають щоб люди не потрапляли у невигідне становище через те, що вони народилися в тому чи іншому місці.

За принципом субсидіарності на національному рівні виконуються лише ті функції, які не можуть бути з більшою ефективністю да дієвістю виконані на нижчому рівні. На практиці це означає,

По-перше, що планування, складання програм, управління підтримкою регіонального розвитку починається на регіональному та місцевому рівнях.

По-друге, що громади мають право брати на себе відповідальність за власне соціально-економічне майбутнє.

З даної точки зору цей принцип поєднується з *принципом розширення прав і можливостей*, згідно з яким делегування повноважень / децентралізація / пряма демократія є «добри-

ми справими», тому, що вони розширюють права і можливості місцевих громад.

Припущення, яке лежить в основі *принципів субсидіарності та розширення прав і можливостей*, полягає у тому, що місцеві мешканці краще, ніж центральний уряд, знають потенціал свого регіону, більш віддані справі досягнення результату.

Принцип ефективності вимагає розуміння того, що неблагополучні регіони мають негативний вплив на національну економіку. Мобілізація робочої сили, капіталу та землі збільшила б національний ВВП, а також покращила б рівень життя у депресивних регіонах. Цей принцип мотивує державу та регіони вдосконалювати регіональну структуру країни, змінювати конфігурацію державного устрою та структуру економіки, вдосконалювати бюджетну політику.

Принцип програмування: всі заходи, програми на підтримку регіональної політики розробляються та виконуються відповідно до документів із планування, які розробляються на національному рівні або на рівні певного регіону і містять чітко визначені цілі, пріоритети та інструменти.

Принцип координації: всі заходи, програми тощо на підтримку регіональної політики координуються на національному рівні та рівні відповідного регіону, а також між національним рівнем та рівнем відповідного регіону.

Принцип партнерства між національними й місцевими органами влади та між державним і приватним секторами у розробленні та виконанні заходів і програм на підтримку регіонального розвитку.

На базі загальних принципів регіональної політики ЄС, країни-члени, а також країни-кандидати у члени розробляють національне законодавство щодо регіональної політики. Ця практика характерна і для інших європейських та неєвропейських держав, які намагаються творчо застосувати досвід ЄС, в т.ч. й України, яка у 2015 р. також прийняла Закон про засади регіональної політики [5].

Щодо створення європейських інститутів міжрегіональної співпраці, слід зазначити, що затверджений у 1994 р. Конгрес місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЄ) став консультативним органом Ради Європи. Працюючи у тісному контакті з національними і міжнародними організаціями, він є форумом

для проведення зустрічей і дискусій представників органів місцевих та регіональних влад [7].

КМРВЄ у червні 1997 р. прийняв рекомендації щодо Європейської хартії з регіонального самоуправління. У них виражено консолідовану думку про те, що «регіони повинні, по крайній мірі, *мати право на те, що національна влада буде консультуватися з ними,* коли будуть вестися переговори з питань укладання міжнародних угод, чи інших документів, що пов'язані з європейськими структурами , зокрема, *коли зачіпаються принципові права й інтереси регіону*». Крім цього, *рекомендується залучати представників регіонів у національні делегації [3].*

Враховуючи необхідність просування інтересів регіонів у міжнародних і європейських організаціях, КМРВЄ Ради Європи підтвердив право регіонів відкривати, як самостійно, так і спільно з іншими регіонами, свої представництва в інших регіонах, чи при міжнародних організаціях, наприклад, європейських, якщо регіони цікавить та чи інша сфера їх діяльності.

Важливим інститутом, що сприяє регіоналізації у Європі є Асамблея регіонів Європи (АРЄ), яка заснована у 1985 році, обєднавши 250 регіональних членів із 30 країн і 12 міжрегіональних організацій-членів. Діяльність АРЄ охоплює всю Європу.

Початково основним завданням АРЄ була усвідомлення місця і ролі регіонів у побудові демократичної Європи, орієнтованої на інтереси громадян. Тому АРЄ особливу увагу приділяла підтримці регіоналізму і інституціоналізації участі регіонів в європейській політиці, сприянню створення КМРВЕ і Комітету регіонів Євросоюзу.

АРЄ відіграла важливу роль у формуванні принципів і вимог до регіонального представництва в переговорах, що привели до Маастрихтського (1992) і Амстердамського (1997) договорів про Євросоюз. Вона також приймала активну *участь у розробці Конституції ЄС,* відстоюючи принципи субсидіарності і права регіональних і місцевих влад в європейській політиці.

Створений відповідно до Маастрихтського договору (1992), Комітет регіонів Єросоюзу є консультативним органом ЄС і об'єднує політиків не лише регіонального рівня, а й представників місцевих влад.

Якісний склад делегацій з країн є різним. Так, Бельгія і Австрія мають у двічі менше місць, ніж Німеччина. Бельгія обирає представників тільки від спільнот і регіонів, на відміну від Німеччини, делегація якої складається з 21 представника від земель і 3-х представників від муніціпалітетів.

Договори про ЄС зобов'язують Комісію і Раду ЄС консультуватися з Комітетом регіонів при підготовці пропозицій, що зачіпають рівень регіональних і місцевих влад.

Маахстрихтський договір визначив п'ять таких сфер:

– економічні та соціальні зв'язки;
– трансєвропейські інфраструктурні сітки;
– охорона здоров'я;
– культура.

Амстердамський договір додав ще п'ять:

– політика занятості;
– соціальна політика;
– захист оточуючого середовища;
– професійна підготовка
– транспорт.

Отже, цей список охоплює значну частину діяльності ЄС.

Будучи палатою представників регіонів, Комітет регіонів ЄС гарантує дотримання принципу субсидіарності.

Важливу інституціональну роль у забезпечнні регіоналізації у Європі відіграють фонди, які акумулюють кошти на здійснення основних заходів з поглиблення регіоналізації. Це в першу чергу Європейський фонд регіонального розвитку, створений ще в середині 70-х рр. минулого століття, а також Європейський соціальний фонд і Фонд згуртування [24].

В пункті 1 постанови Європейського парламенту і Ради від 5 липня 2006 р. «Про Європейський фонд регіонального розвитку», зазначається: «Згідно положення Статті 160 Угоди, ЄФРР призначається для допомоги в подоланні основних регіональних диспропорцій у Європейській Спільноті». Йдеться про зменшення розривів між рівнями розвитку різних регіонів та ступеня відставання регіонів, що перебувають у найменш сприятливих умовах, у т.ч. сільських і міських територій, промислових регіонів, що переживають занепад, територій з географічними та природними обмеженнями – острови, гірські території, малозаселені території, прикордонні регіони.

У дослідженнях проблематики «Європи регіонів» в останні десятиліття обгрунтовуються відповіді на питання 1) про роль Європи та субнаціональних утворень у інтеграційних процесах, 2) *«перелив» компетенцій держави на користь регіонів*, 3) *поширення федеральних форм на весь європейський порядок*, 4) *поширення міжрегіонального і прикордонного співробітництва, 5) управління* регіональною економікою тощо [11].

На фоні кризових явищ у Європейському Союзі відбувається концентрація влади у *наднаціональному утворенні, яким є Європейський Союз*, аби краще вирішувати проблематику культурних і національних розбіжностей на всьому європейському континенті. Цей напрям дослідження має своєю передумовою *розгляд національної держави як «застарілої» структури*, приділяючи їй вторинну зв'язуючу роль між двома основними центрами – ЄС і регіонами.

З огляду на рівність умов взаємодії регіонів з центром, несуперечливість систем згуртованості, регіоналізація отримує імпульси розвитку з боку суспільства, в якому є потреба щодо вирівнювання соціально-економічного стану у розумінні недопущення суттєвого відставання окремих регіонів. Воно виявляється у тому, що *різні верстви населення та їх представники у політичних і громадських організаціях змагаються за вирівнювання соціально-економічних умов існування.* Природний шлях до цього полягає у наданні достатніх прав і ресурсів для успішного економічного та гуманітарного розвитку. В іншому випадку центр має вирівнювати розвиток депресивних регіонів і регіонів-лідерів за рахунок останніх, а це найкоротший шлях до сепаратизму. Попри все, нерівномірності регіонального розвитку мають долатися розробкою механізмів, які забезпечують найбільш повне використання конкурентних переваг кожного регіону.

Формування європейської регіональної інфраструктури на основі певної уніфікації адміністративно-територіальних утворень не вирішило, а точніше, актуалізувало проблему ролі регіонів. Власне, проблема загострилася через те, що ідея багатьох засновників ЄС зводилася до формування універсальної європейської ідентичності, що применшувало роль національних держав і значення етнічних розбіжностей [30].

Можна констатувати певну суперечність як тенденцію, яка полягає в тому, що поглиблення і розширення європейсь-

кої інтеграції на основі багаторівневого управління відбувається в умовах зростання регіональних і сепаратистських рухів на кшталт шотландських і баскських національних партій. Створення у 1994 р. Комітету регіонів, згідно з Договором про Європейський Союз, і Асамблеї європейських регіонів, яка об'єднала з 1985 р. близько 300 регіонів Європи (включно з країнами СНД та Україною) засвідчило посилення намагань регіональних лідерів щодо вирішення своїх інтересів *безпосередньо через наднаціональні структури ЄС*.

Створення Асамблеї європейських регіонів і Комітету регіонів спонукало багатьох регіональних лідерів до відкриття регіональних представництв у Брюсселі при структурах Європейського Союзу і поза ними. Аналіз їх діяльності засвідчив, що регіональні актори часто використовують такі центри, аби протистояти центральній державній владі на арені ЄС.

Зокрема, деякі українські політики намагалися таким чином перешкоджати реалізації політики декомунізації. У цілому різні групи регіональних суб'єктів (конституційні регіони, представництва адміністративних регіонів, представництва регіонів з нових держав-членів ЄС та інші) використовують *європейські і асоціативні форми у своїх політичних цілях*.

У розвинутих країнах Європи однією з головних причин виникнення та інституціоналізації регіональної проблеми як окремої галузі є *усвідомлення того, що географічний, або просторовий, чинник має значний вплив на ефективність функціонування політичної системи*. Процес управління регіональним розвитком зародився як засіб розв'язання державою проблем, які не можуть бути вирішені за рахунок ринкової економіки, як один із інструментів уникнення значних дизбалансів у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів. Звідси державний суверенітет, з одного боку, зазнає впливу наднаціональної спільноти, з іншого – регіональних структур.

Сучасна Європейська Спільнота має загальнодержавну форму правління, тобто владу у вигляді комплексу установ, що надають послуги по всій країні. За такої форми правління політичні рішення формально можуть розроблятись у центрі, а тлумачитись і реалізовуватись на субнаціональних рівнях. У зв'язку з цим сформувалися різні підходи до побудови регіональної політики, але можна однозначно стверджувати:

нема в Європі країн, де за регіональною політикою не визнавалося б права на життя [20].

Активізація процесів регіоналізації особливо відчувається в межах розвитку європейської інтеграції, яка сама по собі провокує необхідність упровадження децентралізації, автономізації як на рівні окремих країн, так і на рівні ЄС. Ще на початку 1990-х років європейські регіони сформулювали головні вимоги щодо трансформації європейського політичного процесу в бік урахування його регіонального виміру. Так, Маастрихтський договір враховує вимоги територіальних спільнот (не тільки регіональних, а й місцевих) принаймні частково: 1) принцип субсидіарності впроваджено в договірну базу ЄС, 2) створено новий комунітарний інститут – «колективний голос» територій – Комітет регіонів, 3) регіони федеративних держав отримали право представляти свої держави в Раді міністрів. Важливим каналом для лобіювання регіональних інтересів є Асоціація європейських регіонів. У цій організації дотримуються думки, що *регіони є фактором демократії в Європі [29]*.

Тобто, ЄС є одним із найяскравіших прикладів розвитку регіоналізму та інституалізації цього процесу. Явище регіоналізації має тут свою специфіку й тісно пов'язане із процесом інтеграції. Для осмислення ролі регіонів у процесі європейської інтеграції варто відзначити, що модель ЄС багато в чому унікальна. Вона об'єднує низку характеристик: а) ЄС є регіональною організацією, тобто виразником регіоналізму на найвищому рівні – як форми міжнародного міждержавного співробітництва, б) найбільш специфічна риса – саме в межах європейської інтеграції виникає та розвивається процес внутрішньої регіоналізації (у цьому випадку йдеться про регіони як субнаціональні території).

У сучасному світі як один із видів виділяють європейський (західний) регіоналізм, в основі якого покладено *принципи «атлантичного федералізму»:* визволення громадянського суспільства з-під опіки держави і субсидіарності – чіткий розподіл прав і обов'язків за виконавчою вертикаллю з делегуванням повноважень на той територіальний рівень, який здатний їх реалізувати найефективніше. Проте, регіоналізм, особливо європейський, є явищем із подвійною природою.

З одного боку, він віддзеркалює поглиблення демократичних процесів у системі державного управління й відбу-

вається під гаслами децентралізації влади, посилення ролі та впливу на життя територіальних громад місцевого самоврядування. Цей різновид регіоналізму умовно можна позначити як *«адміністративний»*, тобто такий, який переймається переважно проблемами оптимізації системи управління із посиленням ролі місцевого самоврядування.

З іншого – регіоналізм в окремих випадках набуває політичного характеру, тобто він не задовольняється межами децентралізації влади й самоуправління, а спрямований на переформатування територій традиційних держав, що склалися в минулому внаслідок певних геополітичних процесів. Такий регіоналізм називається «політичним» і несе в собі загрозу існуванню територіальної цілісності країни.

Однак Європейський регіоналізм у відповідь на сучасні виклики *заперечує безальтернативну домінацію держави, прагне забезпечити тотальну деетатизацію та виступає за поступову трансформацію держави в регіональному форматі.* Тобто, «новий регіоналізм» Європи є парадигмою, що характеризує політику ЄС щодо розвитку власних регіонів, а також важливим чинником саморозвитку наднаціонального європейського об'єднання загалом [1].

Моделі політики регіонального розвитку. Досвід Чехії та Польщі. Не існує єдиного підходу до здійснення «регіонального розвитку»: деякі з підходів можуть бут и неправильними, але правильних шляхів завжди є кілька.

По-перше, регіональний розвиток сам по собі *не пов'язаний з автоматичною необхідністю реформування держави або її політичних чи адміністративних інституцій.*

Чимало країн запровадили форми «регіонального розвитку», які фундаментально не вимагають суттєвої модифікації суспільних або державних органів, чи перегляду їхніх повноважень. Такою, як правило, але не завжди, є ситуація в невеликих країнах – Ірландії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Нідерландах. Скрізь існують форми втручання на рівні регіонів (або безпосередньо з боку держави, або через місцеві інституції), але жодна з них не вимагала проведення масштабних реформ державних інститутів.

Процеси регіонального розвитку, що мають такий характер, можна назвати *функціональними*, на відміну від політичних та адміністративних.

Функціональний регіональний розвиток має на меті, головним чином, економічний розвиток і може не супроводжуватися ширшими політичними процесами на зразок *децентралізації чи регіоналізації держави.* У принципі, ті країни, котрі в контексті політики регіонального розвитку ЄС розробили певну форму функціонального регіонального розвитку, загалом не здійснювали ніяких основоположних реформ державних інститутів.

Водночас на практиці існували випадки, коли більш широкі процеси децентралізації або регіоналізації держави (як правило, з політичних або інших неекономічних міркувань) здійснювалися одночасно зі створенням структур регіонального розвитку або в рамках створення таких структур. У таких випадках часто здійснюється перегляд конфігурації державних інвестицій (та час від часу податкових повноважень), внаслідок яких формується певна регіональна політика або навіть відбувається регіоналізація.

Саме це трапилося в Західній Німеччині після війни, Іспанії після 1981 р., Італії (у дедалі більшому обсязі після 1970 р.), Бельгії (після 1980 р.), Великій Британії (після 1997 р.), Польщі з 1999 р., Чехії з 2001 р. та, в певній мірі, у Франції після 1982 р. Деякі з цих країн уже проводили політику функціонального регіонального розвитку в тій чи іншій формі, як правило, на основі іншої логіки, але поглиблене реформування держави вело до децентралізації та регіоналізації [16].

Попри це, здійснення регіонального розвитку в суто економічних/функціональних рамках є цілком можливим. Саме так, у загальних рисах, виглядає ситуація в Україні. Однак набуття нею статусу кандидата на вступ у ЄС вимагає критичного переосмислення структуризації регіонів та творчого використання багаторічного досвіду ЄС. Європейський Союз, спираючись на свій фінансовий та економічний потенціал, активно сприяв переформатуванню регіональної структури давніх та новітніх членів цієї міжнародної рганізації. Розглянемо досвід нової регональної політики Чехії та Польщі.

У Чеській республіці конституційний закон про створення регіонів був прийнятий обома палатами парламенту наприкінці 1997 року, але чинності набрав лише 1 січня 2000 року. Цим документом була виконана стаття 99 Конституції, яка говорить, що «Чеська Республіка складається з муніци-

палітетів, які є основними адміністративно-територіальнми одиницями, та регіонів, які є вищими адміністративно-територіальними одиницями». Поділ країни на 14 регіонів спрмований на забезпечення природної регіоналізації республіки на основі існування значних міських центрів та їхніх зв'язків із периферією. Після консультацій з Євростатом, Чеське статис-тичне управління, разом із іншими зацікавленими міністерствами-партнерами, погодило 8 статистичних одиниць рівня NUST II, створених шляхом групування 14 регіонів рівня NUTS III. Восени 2000 року в кожному регіоні рівня NUTS III були обрані нові політичні органи, а у січні 2001 року в цих регіонах створені регіональні адміністративні структури, які повністю відповідають за розвиток конкретного регіону. Політична влада в регіоні перебуває в руках президента регіону та регіональної ради, депутати якої обираються на чотирирічний термін. Регіональну адміністрацію очолює директор регіональної адміністрації, а її персоналом керує президент округи/регіону, який також здійснює державну владу в регіоні.

Ще у 1996 році на новостворене Міністерство регіонального розвитку Чеської Республіки була покладена координуюча роль у забезпеченні регіональної політики держави. Проте лише у квітні 1998 року в нових Засадах регіональної політики були встановлені загальні норми, що регламентують реалізацію регіональної політики. Регіональну політику розуміють як концептуальну діяльність державних і регіональних органів влади з метою:

сприяння збалансованому й гармонійному розвиткові регіонів Чеської Республіки;

зменшення відмінностей у рівнях розвитку регіонів;

покращення регіональної економічної та соціальної структури.

Правовою базою регіональних змін став «Закон про засади державної політики регіонального розвитку» (1992 р.). У ньому регіональна політика визначена як діяльність уряду, спрямована на зменшення регіональних економічних відмінностей, орієнтована на підтримку малого й середнього підприємництва, покращення інфраструктури.

Досвід нової регіоналізації Польщі та формування в ній ефективної системи місцевого самоврядування. З 1975 року Польща була адміністративно поділена на 49 воєводств. Однак

ці воєводства виявилися надто малими та слабким для реагування на нові виклики глобалізації та інтеграції, а також для функціонування як ефективні партнери для регіонів ЄС, як у період перед вступом, так і після розширення ЄС. Хоча лінія кордонів нових регіонів викликала гарячу полеміку, зрештою, колишні воєводства були об'єднані у 16 нових [9, 32].

Якою ж стала нова регіонально-владна структура польської держави?

На субнаціональному (регіональному) рівні діє сеймик, демократично обраний (з пов'ятів) регіональний парламент, який очолює голова (Przewodniczcy). Він займається плануванням регіональної політики та розробляє стратегії регіонального розвитку.

Уряд воєводства (Zarzd Wojewodztwa) є виконавчим органом регіонального рівня, який очолює маршал (Marszalek). Основний обов'язок маршала стосується формування політики розвитку та контролю за діяльністю регіональних виконавчих органів місцевого самоврядування.

Маршали відповідають за створення належного середовища для регіонального розвитку, формування регіонального ринку праці, розвиток регіональної інфраструктури, (як соціальної, так і технічної), фінансовий інжиніринг виконуваних проектів, освіту, дослідження й розробки, інноваційну діяльність, охорону навколишнього середовища й культуру. Крім того, маршал готує стратегію регіонального розвитку та представляє регіон у зовнішніх зв'язках.

У регіоні є також представник центрального уряду – воєвода, який виступає в ролі спостерігача за регіональною політикою з юридичної точки зору, спостерігає за діяльністю сеймика та контролює інші регіональні установи. Воєводи також представляють Державне казначейство, яке відповідає, серед іншого, за громадську безпеку, стандарти й дотримання законів, переказування фінансів і контроль за процесом здійснення видатків. Воєводів призначає прем'єр-міністр.

За останні роки запровадження нової адміністративної структури був досягнутий значний прогрес у створенні та розширенні основи регіонального розвитку в Польщі. Особливо важливим став 2000 рік з точки зору створення правової, організаційної та фінансової бази для функціонування польських регіонів.

Оскільки належне розроблення й виконання політики регіонального розвитку вимагає насамперед наявності чітких порівняльних систем збору та поширення даних, Польща та інші країни Центрально-Східної Європи отримали допомогу ЄС у наближенні до прийняття систем, сумісних на міжнародному рівні (НТС, яка еквівалентна NUTS).

Прийняття Закону «Про правила підтримки регіонального розвитку» (14 липня 2000 р.) стало ще одним кроком до коригування польської регіональної політики відповідно до засад, які застосовуються в ЄС. Цим законом встановлені принципи надання підтримки регіонам, особливо щодо співробітництва між центральним і регіональним рівнями врядування, а також програмування регіонального розвитку, управління ним та інституціями регіонального розвитку. Закон також увів поняття контракту воєводства як основи фінансування регіональних програм.

Загальні цілі регіональної політики, передбачені у вищезазначеному законі, такі:

- розвиток окремих територій країни;
- підвищення рівня життя населення регіону;
- забезпечення конкурентоспроможності регіонів;
- зменшення диспропорцій у розвитку регіонів;
- надання всім громадянам рівних можливостей розвитку;
- ліквідація відсталості найменш розвинених регіонів.

Ресурси державного бюджету можуть виділятися на такі види діяльності:

- розвиток підприємництва (в основному малих і середніх підприємств, МСП);
- створення нових робочих місць;
- розвиток місцевої та регіональної інфраструктури;
- розбудова інституцій;
- охорона навколишнього середовища;
- освіта й культура;
- наукові дослідження.

Відповідно до цього законодавчого акту, для того, щоб отримати фінансування з державного бюджету, уряд воєводства подає заявку на виділення коштів, зазначаючи цілі та завдання, яких стосуватиметься підтримка, а також джерела та обсяги фінансування цих завдань, очікувані результати та інституційну основу. Після переговорів із центральним урядом підписується контракт воєводства, який має бути

затверджений Радою міністрів і регіональним парламентом (сеймиком). В кінці липня 2001 року були укладені всі 16 контрактів. Новостворені або реформовані інституції регіонального розвитку в Польщі покликані утворити основу ефективної системи структурних інструментів, яка використовуватиметься у розширеному ЄС.

Основні інституції, які займаються питаннями регіонального розвитку:

На національному рівні:

Рада міністрів – координує регіональну політику в Польщі, затверджує головні документи, що регламентують сферу регіонального розвитку;

Міністерство регіонального розвитку – відповідає за створення проєкту національної стратегії регіонального розвитку, розроблення проєкту програми підтримки, організацію переговорів щодо підписання контрактів воєводств, оцінку, нагляд і моніторинг програм регіонального розвитку, програм підтримки та контрактів воєводств;

Державна рада з питань регіональної політики – консультативний орган при прем'єр-міністрі з питань, що стосуються регіонального розвитку; надає висновки щодо документів, правових актів та з інших відповідних питань;

Польська рада з питань територіальної економіки – консультативний орган при Раді міністрів;

Польське агентство з питань регіонального розвитку – фонд Державного казначейства, створений з метою надання підтримки процесам регіонального розвитку; нині він виконує програми економічного й соціального згуртування.

Відомства, залучені до виконання національних програм галузевого розвитку та управлінні ними:

1. Національний фонд охорони навколишнього середовища та морської економіки;

2. Польське агентство з розвитку підприємництва;

3. Агентство з питань реструктуризації та модернізації сільського господарства та інші.

На регіональному рівні:

- офіси маршалів;
- офіси воєводств;
- агентства регіонального розвитку – у Польщі *існує приблизно 70 агентств, які стимулюють і підтримують регіональний економічний розвиток.*

Основу для державної підтримки та реалізації регіональної політики заклала Національна стратегія регіонального розвитку на 2001–2006 роки. Програма підтримки стратегії, ухвалена парламентом 28 грудня 2000 року, деталізує НСРР, зокрема визначає сферу, режим та умови державної підтримки регіонів. Серед іншого в ній викладені:

види завдань, за якими може надаватися підтримка;

об'єктивні критерії визначення сфер для підтримки;

принципи виділення коштів державного бюджету для окремих завдань;

правила оцінки та контролю за процесом виконання [20$].

На регіональному рівні сеймиками розроблені та прийняті 16 стратегій регіонального розвитку.

Польща є країною регіональної диференціації. Регіональні відмінності проявляються у географії та ландшафті, демографії, економіці, культурі та політиці. Ця диференціація обумовлена двома головними вимірами: структурним, пов'яза-ним із історією, та міськсільським розподілом. Їхня комбіна-ція формує структуру території Польщі.

Постсоціалістична трансформація мала чіткий регіональний характер: кілька регіонів виявилися краще підготовленими для нових економічних умов, а інші не змогли впоратися з ними достатньо добре. Не дивно, що історично краще розвинені регіони виявляють більшу пристосовуваність до конкурентної відкритої економіки. Їхня багатша й сучасніша економічна структура, більш кваліфікована робоча сила, краща оснащеність високоякісною інституційною та матеріальною інфраструктурою роблять їх привабливішими для вітчизняних та іноземних інвесторів. Як результат, структурні зміни в цих регіонах глибші, а темпи трансформації – вищі.

В умовах оновленого державного устрою Польщі відбулося істотне вдосконалення системи місцевого самоврядування.

Виникнення терміну «місцеве самоврядування» пов'язане з міністром Пруссії бароном фон Штейном, який бачив у самоврядуванні більше, аніж просто форму участі громадян в управлінні справами держави на місцевому рівні, а насамперед, спільноту людей, які в частині своїх справ є незалежними від держави. Тобто основна властивість місцевого самоврядування полягала в незалежності утворених на місці громад у вирішенні справ місцевого значення в різних сферах

життєдіяльності. Отже, мова йшла про заінтересованість спільноти у власних справах.

Місцеве самоврядування має чітко визначену та впорядковану систему, яка являє собою сукупність органів місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення й організаційних форм, за допомогою яких відповідна територіальна громада або складові частини здійснюють завдання і функції самоврядування, вирішують питання місцевого значення, проте ця система в різних країнах має певні властиві їй особливості, які випливають з особливостей державного устрою, адміністративно-територіального поділу конкретної держави.

Слід зауважити, що *визначальним для України у сфері вдосконалення місцевого самоврядування виступає досвід Республіки Польща – країни, яка успішно та динамічно здійснила реформу місцевого самоврядування і яка, за експертними оцінками спеціалістів Ради Європи, є взірцем таких перетворень у Центрально-Східній Європі.* Процес реформування місцевого самоврядування в Польщі, який був спрямований на децентралізацію державної влади і розширення функцій місцевих органів в управлінні публічними справами місцевого значення, досягнув своєї мети.

В Польщі діє трирівнева структура місцевого самоврядування: місцеві органи на рівні:

гмін (до компетенції яких належить вирішення публічних справ місцевого значення);

повітів (вирішення тих публічних справ, що виходять за межі компетенції гміни);

воєводств (які представляють уряд у відповідному регіоні та уповноважені на здійснення контрольно-наглядових повноважень щодо гмін і повітів).

Створено 308 повітів (округів), число гмін (муніципалітетів) не змінилася. На регіональному рівні було створено 16 воєводств (областей), у середньому по 2,4 млн. жителів, з яких найбільша кількість є у воєводстві Шльонське і Мазовецьке.

На думку Джузеппе Кальзоні, автора статті «Від системи централізованого управління регіонів до системи місцевого самоврядування в посткомуністичних країнах», польський приклад, «реформування місцевого самоврядування після зміни режиму, започаткованого в 1989 році, належить зараху-

вати до одного з найважливіших рішень, прийнятих з метою перетворення державної системи Польської Республіки. Становить воно найважливіший елемент процесу, що полягає в переході від авторитарної і централізованої моделі державного управління – до моделі демократичної держави і децентралізованого управління».

Так, у результаті впорядкування системи організаційної структури державного управління в Польщі та її територіальних основ, відбувся поділ функцій між різними сегментами державних і муніципальних органів влади, а також передача низки державних функцій місцевому самоврядуванню.

До теперішніх конституційних засад місцевого самоврядування належать: Конституція Республіки Польща 1997 року, Закон від 8 березня 1990 року «Про місцеве самоврядування гмінне»; Закон від 5 червня 1998 року «Про місцеве самоврядування повітове»; Закон від 5 червня 1998 року «Про місцеве самоврядування воєводське»; Закон від 20 червня 2002 року «Про прямі вибори сільського голови (wyjta), голови райради (burmistrza), голови міста (prezydenta miasta).

Відповідно до ст. 164 Конституції Республіки Польща основною одиницею територіального самоврядування є гміна, яка виконує всі завдання територіального самоуправління, незакріплені за іншими одиницями територіального самоуправління [32]. Гміна наділена статусом юридичної особи. Вона *виконує публічні завдання від свого імені і під власну відповідальність.* До обов'язків гміни належать усі публічні справи місцевого значення, до яких вдносятся такі сфери:

міське господарство,
освіта,
культура,
комунальні послуги,
охорона здоров'я,
громадського порядку та ін.

Відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування гмінне» гміна наділена як власними повноваженнями, так і делегованими (доручені урядовою адміністрацією). *До власних належать 20 пунктів,* проте законом чітко передбачено, що відповідний перелік завдань, які визначені в ст. 7, є невичерпним. Тобто, з огляду на це, необхідно наголосити на достатній самостійності гміни у вирішенні своїх місцевих справ, що, у свою чергу, є проявом принципу децентралізації.

За чисельністю населення, яке проживає на території, гміни поділяються на:

сільські, головою яких є війт,

сільсько-міські (голова – бурмістер),

міські із понад 200 тисяч населення (голова – президент).

Зараз у Польщі є: 1566 ґмін сільських, 608 сільсько-міських та 305 міських, у тому числі 66 міст на правах повіту.

Війт обирається безпосереднім таємним голосуванням на 4-літню каденцію. Війт не може бути депутатом, послом, сенатором, воєводою, працівником управління ґміни або урядової адміністрації, не може вести господарську діяльність, окрім вироблення сільгосппродукції. Його також можна відкликати від виконання покладених на нього повноважень, наприклад, через довгу хворобу.

До представницьких органів гміни належать рада гміни, кількість членів якої залежить від чисельності населення, яке проживає в гміні. Так,

15 членів ради – в гмінах до 20000 жителів,

21 член ради – до 50000 жителів,

23 члени ради – до 100000 жителів,

25 членів ради – до 200000 жителів

і по 3 члени ради на кожних 100000 жителів, коли населення більше 20 тис. чол., але не більше ніж 45 членів ради.

Тобто спостерігається принцип пропорційності визначення кількості складу ради гміни. До повноважень ради гміни належать усі повноваження в межах території гміни, якщо інше не передбачено законом. Відповідні повноваження передбачені ст. 18 «Про місцеве самоврядування гмінне».

Наступною територіальною одиницею є повіт (повят), який є самоврядною одиницею з власними завданнями і відповідальністю, сконцентрованими у сфері громадських послуг та місцевої адміністрації. До його *повноважень належить надання лише тих послуг, які не могли бути забезпечені на місцевому рівні*, зокрема:

видача дозволів на будівництво,

управління водоканалом,

контроль над використанням природних ресурсів,

інспекція навколишнього середовища і санітарна інспекція,

реєстрація транспортних засобів,

видання посвідчень водіям.

Повятовим рівнем самоврядування також здійснюється координація *п'яти основних контрольних функцій*, що виконуються іншими службами, які, однак, підпорядковані голові його адміністрації:

поліція,

пожежна служба,

санітарно-епідеміологічна інспекція,

ветеринарна інспекція та

інспекція ветеринарного нагляду.

На рівні *воєводства діють як органи місцевого самоврядування, так і державна адміністрація на чолі з воєводою.* Тобто воєводство має самоврядно-державний характер.

Органом місцевого самоврядування на рівні воєводства є сеймик. Він формується шляхом прямих виборів. Органи місцевого самоврядування Польщі обираються терміном на чотири роки. Чисельний склад сеймиків залежить від кількості мешканців даної одиниці. Виконавчим органом сеймику є управління на чолі з маршалком воєводства. Маршалок обирається з числа радників сеймику. Головним завданням воєводського самоврядування є:

проведення власної воєводської політики,

ухвалення стратегій розвитку регіону,

участь у реалізації завдань, що стоять перед державою в цілому.

Найважливішим є укладання контрактів регіонів з урядом. Це забезпечує бюджети воєводства грошовими надходженнями.

На локальному й регіональному рівні територіального самоврядування, тобто повіту і воєводства, представницькі органи (відповідно районні і обласні ради) наділені повноваженнями, перелік яких міститься відповідно у ст. 12 Закону Польщі «Про місцеве самоврядування повітове» і у ст. 18 Закону «Про місцеве самоврядування воєводське».

На думку польського науковця Х. Іздебського, *існує принципова відмінність між компетенцією органів локального (гміна, повіт) і регіонального (воєводство) самоврядування.* На локальному рівні Рада гміни і Рада повіту є компетентними щодо вирішення всіх справ, віднесених до відповідного рівня. Водночас, коли на рівні воєводства діє відмінний принцип, компетентним у вирішенні всіх справ є

правління воєводства, що є виконавчим органом самоврядування. Проте, незважаючи на низку проблем у системі місцевого самоврядування, наприклад тих, які виникають під час функціонування воєводств внаслідок їх дуалістичного харак-теру, тобто неврегульованості відносин між державною регіональною адміністрацією (воєводою) і регіональним самовряду-ванням, що призводить до подвійного підпорядкування керів-ників деяких служб (наприклад, поліції) адміністрації повіту (виконавча влада) і вищому рівню керівництва відповідної служби. Адміністративні реформи, які були проведені в Польщі, все ж таки сприяли розвитку місцевого самоврядування та оптимізації управління державою, що підтвердило демократичну, соціальну-правову орієнтацію держави.

У чому політичне значення досвіду Польщі для інших постсоціалістичних країн? Як зазначає польська дослідниця Катажина Кобедьська, мова перш за все йде про факт руйнації п'яти монополій комуністичної держави із запровадженням системи місцевого самоврядування, властивої демократичним країнам Європи [32].

1. Політичної монополії: комунальні вибори 1990 р. були першими дійсно демократичними виборами, що спричинило руйнування політичної монополії тогочасної просоціалістичної правлячої партійної коаліції на чолі з ПОРП.

2. Державної влади: за місцевою владою закріплено ряд повноважень та завдань, які вони могли реалізувати на власний розсуд і під власну відповідальність. Таким чином постала сфера суспільних справ, що не контролювалася урядом.

3. Державної власності: колись місцева влада не володіла власним майном, лише здійснювала управління визначеними об'єктами державної власності, а також не мала статусу юридичної особи. Отже, гміни стали власниками комунального майна.

4. Державних фінансів: бюджети гмін перестали бути складовою чистиною державного бюджету: у 1989 р. її відокремили, а місцева влада отримала право регулювати власні джерела доходу (податки та місцеві оплати).

5. Державного управління: службовці, які працювали на рівні гміни, перестали бути працівниками державної адмі-

ністрації; з часом було сформовано окрему професійну категорію – працівників самоврядування.

Важливою зміною у моделі місцевого самоврядування сала новинка, запроваджена перед виборами у 2002 р.: колегіальний виконавчий орган в гмінах – адміністрація гміни (з війтом, бургомістром, мером на чолі і налічувала від 3 до 7 осіб) – була замінена одноосібним органом (війт, бургомістр, мер міста), який обирається прямим голосуванням мешканців гміни. По-суті, *це означало принципову зміну правового та політичного статусу виконавчого органу територіальної громади.*

Про рівень суспільного сприйняття нової системи врядування на місцевому рівні говорить перш за все активність громадян під час місцевих виборів та референдумів, *яка зросла більше як у двічі і почала сягати 60%.* Цікаво, що поляки сьогодні вище оцінюють напрямок розвитку їхньої гміни (50%), ніж усієї країни (30%).

Український досвід децентралізації. В Україні були здійснені неодноразові спроби щодо вдосконалення системи місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного вирішення місцевих питань у сфері надання публічних послуг, які повинні характеризуватись такими рисами, як доступність і висока якість, з метою задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад, внаслідок чого вносились численні зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», прийнятого у 1997 р.

Проте зміни, які були втілені в окремих положеннях вищезазначеного нормативно-правового акту, не покращили ситуацію з місцевим самоврядуванням, оскільки для досягнення ефективного результату необхідно застосовувати комплексний підхід до реформування системи самоврядування, тобто прийняти якісно новий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який би повною мірою відповідав міжнародним стандартам та положенням Європейської хартії місцевого самоврядування [3].

Слід зазначити, що розбудова місцевого самоврядування в Україні *неможлива без формування активної громадської позиції населення, трансформування його з простої сукупності жителів на певній території в спільноту,* яка має

спільні інтереси, здатна об'єднати ресурси для досягнення загальної мети розвитку територіальної громади [10; 13; 17–19].

В Україні в 2014 році була розроблена нова Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні основними завданнями якої є:

забезпечення доступності і якості публічних послуг,

досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади,

визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами,

створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень тощо [4].

Так, відповідно до цієї Концепції запропоновано запровадити трирівневу систему адміністративно-територіального устрою: регіони, райони, громади, що нагадуує систему місцевого самоврядування Польщі, де під громадою слід розуміти адміністративно-територіальну одиницю, утворену відповідно до закону, яка включає один або декілька населених пунктів (село, селище, місто), а також прилеглі до них території.

Значним кроком у реформуванні місцевого самоврядування було пийняття в 2015 р. Закону України «Про обєднані територіальні громади». В наслідок його реалізації було створено 1469 ОТГ на основі консолідації місцевих громад навколо великих сіл, селищ та міст України. У 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про утворення і ліквідацію районів»: тепер нове районування України включає 136 районів [5].

Передбачено принцип субсидіарності – розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів різних рівнів. Запропоновано право місцевого самоврядування на частку загальнонаціональних податків, чітко пропонується зафіксувати на рівні Конституції положення про те, що обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повинен відповідати їх повноваженням, а в разі надання делегованих повноважень, щодо яких

було прийнято рішення органами державної влади, держава повинна компенсувати відповідні витрати органів місцевого самоврядування.

Отже можемо зробити висновок, що встановлення децентралізованого місцевого самоврядування в Польщі є тим зарубіжним позитивним досвідом, який можна використати в Україні для проведення реальних та ефективних реформ місцевого самоврядування з метою надання йому більшої самостійності у вирішенні місцевих справ та питань на користь інтересів широких верств населення держави. На черзі реформування регіональної структури української держави задля адаптації вітчизняної регіональної політики до законодавства та досвіду Європейського Союзу. В умовах воєнного стану уряд України крок за кроком реформує державну регіональну політику [23; 25].

Література

1. Бровко О. В. Регіональна політика та єврорегіони. *Політичні науки та методика викладання суспільно-політичних дисциплін.* Вип.30. 2021. С. 90–97.

2. Всеукраїнська мережа фахівців і практиків з регіонального та місцевого розвитку. URL : http://regionet.org.ua.

3. Європейська Хартія про місцеве самоврядування. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/944_036#Text.

4. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 №157-VIII.

5. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JG35168A.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : kmu.ua/diyalnist/yevropejska-integracyya/ugoda-pro-asociacyu.

7. Глосарій термінів Європейського Союзу. URL : www.europa.dovidka.com.ua.

8. Глубяк Н. Р. Парадигма «нового регіоналізму» та європейської регіоналізації. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2015. С. 45–49.

9. Горжелак Г. Децентралізація територіальної організації в Польщі. URL : http:// www.largis.ldp.lviv.ua/ukraine/documu.htm.

10. Захарченко В. І. Суперпозиція основних напрямків нової регіональної політики України та розвинених країн (у контексті

використання зарубіжного досвіду. *Економічний форум.* 2020. Т. 1. №. 1. С. 13–19.

11. Кавунник А. Л. Регіональні аспекти міжнародної політики Європейського Союзу в контексті" Східного партнерства". *Література та культура Полісся.* 2020. № 99. Серія «Історичні науки». № 31. С. 133–143.

12. Карпатський регіон. URL : wwww.://euroregionkarpaty.com.ua.

13. Качмарський Є. І. Регіональна політика України: європейський досвід та вітчизняні реалії. Modern Economics. 2024. № 44(2024). С. 69–73.

14. Кіш Є. Б. Європейські принципи та функції єврорегіонального та транскордонного співробітництва. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки.* 2019. №. 1. С. 46–51.

15. Кіш Є Регіональна політика Європейського Собзу: стратегічні імперативи для України. URL : www.ji.lviv.ua/n23text/kich.htm.

16. Ковальчук В. Г. Державне управління в європейських моделях регіонального розвитку: досвід для України. *Актуальні проблеми державного управління. 2015*. № 1. С. 205–212.

17. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р., №333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text.

18. Кравець А. Ю., Астахов І. В. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя.* 2024. С. 44–51.

19. Кравців В. С., Сторонянська І. З. Регіональна політика vs просторові зрушення економіки України: пошук відповідей на актуальні питання. *Visnik Nacional noi academii nauk Ukrainy*. 2025. № 3. С. 29–28.

20. Куриляк М. Ю. Еволюція концепції «Європи регіонів» у рамках регіональної політики ЄС. *Економічний вісник Донбасу.* № 2 (52), 2018. С. 60–67.

21. Лелеченко А. П. Регіональна політика як науково-прикладний феномен. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13–14. С. 92–96.

22. Макаренко О., Кузьменко Д. Політика згуртованості в ЄС: досвід для України *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій.* 2024. Т. 1. № 13. С. 329–340.

23. Мельник А. Регіональна політика України: Генезис, виклики та проблеми реалізації в умовах воєнного стану. *Акту-*

альні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів. 2025. С. 168–174.

24. Никитюк Т. Л. Структурні фонди Євросоюзу: механізм фінансування регіонального розвитку. URL : http://limej.ru/-index.php/home/223-stat/61791Regional_naya_politika_stranchle nov_ES.html.

25. Пріхно І. М., Поліщук А. С. Інтеграція елементів політики згуртованості ЄС в стратегічне планування повоєнного відновлення економічного простору регіонів України. *Економіка і організація управління.* 2025. С. 104–113.

26. Осадчий В. В., Шульга О. А. Інституційні структури конвергенції регіональних моделей України та ЄС. *Економіка та суспільство.* 2025. №. 71. С. 1–6.

27. Прокопчук О., Ковальчук О., Усюк Т. Європейська політика згуртування: концептуальні засади, імперативи для України. *Економіка та суспільство.* 2021. №. 26.

28. Регіональна політика Європейського Союзу : підручник / [за ред. Віктора Чужикова]. К.: КНЕУ, 2016. 495 с.

29. Рошка П. И., Рошка Л. П. Региональная политика в странах Европейского Союза. *Регіональна економіка та управління.* 2020. №1. С. 56–60.

30. Рудакевич О. М. Українська статегема як складова національної та європейської ідей. *Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації: моногр.* Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка», 2021. С. 40–62.

31. Томашук І. В. Нові підходи розвитку сільських територій України в умовах децентралізації та змін у державній регіональній політиці. *Ефективна економіка.* 2020. № 1. С. 2–10.

32. Трансформація в Польщі та в Україні. Вибрані аспекти / за ред. А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика . Wroclaw, 2010.

33. Яремчук Р. Є. Ефективність реалізації державної регіональної політики в контексті проблематики територіальних диспропорцій. *Регіональна економіка.* 2021. Т. 2. С. 61–71.

34. Regions in the European Union. Nomenclature of territorial units for statistic NUTS 2013/EU-28. URL : http://ec.europa.eu/ eurostat/documents/3859598/6948381/KS-GQ-14-006-EN-N.pdf.

1.3. Децентралізація публічної влади в Тернопільській області та стратегія подальшого розвитку регіону

Україна – унітарна держава, до складу якої, згідно Конституції, входять 27 регіонів: 24 області, 1 автономна республіка (АР Крим) і 2 міста зі спеціальним статусом: Київ і Севастополь. Крим, частина Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей тимчасово перебувають під окупацією путінського режиму. Міжнародна спільнота не визнала окуповані території України такими, що належіть російській федерації.

Тернопільська ообласть утворена 4 грудня 1939 року з центром у місті Тернопіль. Оскільки м. Тернопіль було повністю зруйноване під час другої світової війни, зід квітня 1944 до серпня 1946 року органи влади та управління регіону тимчасово перебували у м. Чортків.

Тернопільська область розташована на Подільській височині, її південна межа проходить по річці Дністер, східна – по Збручу. Займає східну частину Галичини, частину південної Волині та частину Західного Поділля. Площа: 13824 км^2. Населення: 1,022 мільйона (2022).

Згідно з переписом населення 2001 року, абсолютна більшість мешканців області (97,8%) – українці. Серед національних меншин – росіяни, поляки, білоруси, молдовани та євреї. Тернопільщина – найбільш українськомовна область у країні. 2001 року 98,8% населення визнали українську мову своєю рідною.

В області, як і у Західному регіоні в цілому, історично склалася не схожа, ніж на інших територіях України система розселення, при якій значну частку складають малочисельні поселення, причому міське населення складає близько 45% від загальної чисельності.

Адміністративно-територіальний устрої Тернопільської області до проведення реформи складався з:

– 17 районів,

– 18 міст (4 міст обласного значення (міста Бережани, Тернопіль, Кременець та Чортків) та 14 міст районного значення)

– 18 селищ (17 селищ міського типу та 1 селища (Нагірянка)

– 1022 сіл

У системі місцевого самоврядування було 17 районних рад, 18 міських, 17 селищних та 580 сільських рад.

У 2014 році розпочалася реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади шляхом передачі на місця реальних повноважень та обов□язків, а також відповідного матеріального ресурсу.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена Кабінетом Міністрів України у квітні 2014 року, визначила основні напрями і механізми формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [1].

Серед основних проблем територіального устрою виділялись такі:

– невпорядкованість його структури. Особливої актуальності ця проблема набувала для специфічних міських утворень, на території яких діють інші одиниці, але які не складають єдиної територіальної громади. Тернопіль як обласний центр, в якому проживає 225 тис. осіб (20% від чисельного складу області), не має районного поділу;

– значна диспропорція в ресурсному забезпеченні та рівнях соціально-економічного розвитку між адміністративно-територіальними одиницями одного рівня;

– невідповідність статусу багатьох адміністративно-територіальних одиниць їх ресурсному потенціалу;

– надмірна «подрібненість» адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівня, що знижує ефективність надання ними відповідних послуг та контролю.

Виходячи з кінцевої мети реформи – надання реальної можливості для людини отримати максимальну кількість якісних послуг від органів влади на кожному рівні, в області проведено роботу з підготовлення пропозицій щодо реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [5].

У 2015 році в області утворилися перші 26 об'єднаних територіальних громад. Найменшою громадою були Лопушненська сільська ОТГ (2,3 тис. населення, 58,5 км^2 площі, 2 колишніх ради), найбільшою – Теребовлянська міська ОТГ (30,5 тис. населення, 398,8 км^2 площі, 14 колишніх рад). Далі

динаміка реформування області була такою: у 2016 році утворилось ще 10 об'єднаних територіальних громад, у 2017 році – 4, у 2018 році – ще 9 (у тому числі навколо двох міст обласного значення Тернополя і Бережан), а у 2019 році – ще 5 (ще одне місто обласного значення Чортків).

Таким чином, станом на 01 липня 2020 року в Тернопільській області утворилося 55 об'єднаних територіальних громад, які охоплювали 677,7 тис. населення (64,8%), 7,0 тис. км^2 території (50,9%), 314 сільських, селищних, міських рад (51,1%) та 536 населених пунктів (50,7%).

Завершення реформи була реалізовано у 2020 році. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 року № 482-р затверджено перспективний план формування територій громад Тернопільської області, а розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 724-р визначено 55 адміністративних центрів та затверджено території відповідних територіальних громад області.

Передбачалося 55 громад, з яких:

– 11 існуючих, утворених громад без змін

– 10 нових громад (які ще не утворені) Кременець, Збараж, Підгородне, Козова, Підгайці, Велика Березовиця, Бучач, Іване-Пусте, Нагірянка та Заліщики

– 34 існуючі, утворені громади, які розширяються

Пропонувалося також приєднання 9 діючих, малочисельних, малоспроможних існучих громад, а саме:

Колодненської, Черниховецької – до Збаразької,

Новосільської – до Скориківської,

Настасівської – до Великоберезовицької,

Млиновецької – до Зборівської,

Вікнянської – до Гримайлівської,

Коцюбинської – до Васильковецької,

Дорогичівської – до Товстенської,

Озерянської – до Борщівської.

17 липня 2020 року Верховною Радою України було прийнято постанову № 807-IX, згідно якої на території області утворено 3 райони – Кременецький район, Тернопільський та Чортківський.

У результаті, з 19 липня 2020 року система адміністративно-територіального устрою області складається з 3 районів, 18 міст, 17 селищ міського типу, 1 селища та 1022 сіл. Система місцевого самоврядування включає 3 районні ради та 55 рад територіальних громад, а саме – 18 міських, 16 селищних та 21 сільських рад. (таблиці 1, 2)

Таблиця 1.

Субрегіональна (районна) структура Тернопільської області (2020)

Назва району	Адміністративний центр	Чисельн. населення станом на 01.01.2020	Площа території району, км^2	Кількість територіальних громад	Кількість рад (старих)	Кільк. населен.пунктів
Кременецький	місто Кременець	143 191	2 635,2	8	100	204
Тернопільський	місто Тернопіль	565 037	6 174,7	25	272	492
Чортківський	місто Чортків	330 467	5 025,5	22	243	362

Таблиця 2.

Територіальні громади Тернопільської області станом на кінець 2020

№ з/п	Назва територіальної громади	№ з/п	Назва територіальної громади	№ з/п	Назва територіальної громади
1	Байковецька	**20**	Збаразька	**38**	Нагірянська
2	Бережанська	**21**	Зборівська	**39**	Нараївська
3	Білецька	**22**	Золотниківська	**40**	Озернянська
4	Білобожницька	**23**	Золотопотіцька	**41**	Підволочиська
5	Більче-Золотецька	**24**	Іванівська	**42**	Підгаєцька
6	Борсуківська	**25**	Іване-Пустенська	**43**	Підгороднянська
7	Борщівська	**26**	Козівська	**44**	Почаївська
8	Бучацька	**27**	Козлівська	**45**	Саранчуківська
9	Васильковецька	**28**	Колиндянська	**46**	Скала-Подільська
10	Великоберезовицька	**29**	Копичинецька	**47**	Скалатська
11	Великобірківська	**30**	Коропецька	**48**	Скориківська
12	Великогаївська	**31**	Кременецька	**49**	Теребовлянська
13	Великодедеркальська	**32**	Купчинецька	**50**	Тернопільська
14	Вишнівецька	**33**	Лановецька	**51**	Товстенська
15	Гримайлівська	**34**	Лопушненська	**52**	Трибухівська
16	Гусятинська	**35**	Мельнице-Подільська	**53**	Хоростківська
17	Заводська	**36**	Микулинецька	**54**	Чортківська
18	Заліщицька	**37**	Монастириська	**55**	Шумська
19	Залозецька				

Постановою Центральної виборчої комісії від 08 серпня 2020 року № 160 на 25 жовтня 2020 року було призначено перші вибори відповідних депутатів і голів територіальних громад. Після виборів 25.10.2020 відбувається організація перших етапів діяльності сільських, селищних та міських рад територіальних громад та їхніх виконавчих органів.

Постановою Центральної виборчої комісії від 14 серпня 2020 року № 176 на 25 жовтня 2020 року призначено також

перші вибори депутатів нових Кременецької, Тернопільської та Чортківської районних рад. Разом з тим відбулися вибри Тернoгільської оласної ради.

З 6 грудня 2020 р. набув чинності Закон України №1009-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування та районних державних адміністрацій». Він надав можливість працювати новообраним органам місцевого самоврядування громад і районів, врегульовуючи питання правонаступництва комунального і державного майна, бюджетних ресурсів, прав та зобов'язань [4].

До Тернопільської обласної ради VII скликання у 2020 р. було обрано 64 депутати, які утворили 6 фракцій. До коаліції більшості увійшли «Свобода», «За майбутнє», «Слуга народу» та «Довіра». В опозиції перебувають «Європейська солідарність» та «Батьківщина». Кількість депутатів від політичних партій: Європейська Солідарність (17), Свобода (13), За майбутнє (12), Слуга народу (8), Батьківщина (8), Довіра (6).

Для завершення реформи Мінрегіон оприлюднив для громадського обговорення 4 проекти законів, які стали невід'ємною частиною правової основи реформування місцевого самоврядування. Мова йде про:

- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування» [6];
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади» [7];
- Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо приведення у відповідність положень податкового законодавства у зв'язку із реформуванням адміністративно-територіального устрою»;
- Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування».

Крім того, важливим законом став Закону України «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України».

Міста обласного значення, міста та обласного підпорядкування – це категорія міст, що існувала до адміністративно-територіальної реформи 2020 року, які не входили до складу районів. Зазвичай цей статус мали міста, що є економічними й культурними центрами, мають розвинуту промисловість, комунальне господарство, значний державний житловий фонд, з кількістю населення понад 50 тисяч осіб.

Після того, як 25 жовтня пройшли місцеві вибори в Україні, було остаточно сформовано новий адміністративно-територіальний устрій, міста залишаться містами, селища – селищами, села – селами. Усі вони входять до складу громад. Громади мають однакові повноваження, джерела фінансування, перейшли на прямі міжбюджетні відносини і не залежать від районної чи обласної влади [5]. Отже необхідності у розмежування міст на міста обласного і районного значення більше немає. Так само не має сенсу виокремлювати селища міського типу.

У результаті прийняття Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» усі міста в Україні (в тому числі і обласні центри, і міста обласного значення) включені до складу районів.

Реалізуючи принципи нової регіональної політики та засади децентралізації публічної влади в Україні, Тернопільська обласна рада і Тернопільстка обласна державна (з 2022 р. – військова) адміністрація, спільно із низовими органами публічної влади та інституціями громадянського суспільства накреслили і почали цілеспрямовано здійснювати заходи із розвитку усіх сфер суспільного життя та підняття рівня добробут жителів регіону. Розглянемо стан і динаміку основних сфер життєдіяльності Тернопільського регіону в умовах реформування системи влади в Україні, спираючись на дані, які містить Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки» [9].

Бюджет області формується у відповідності з Бюджетним та Податковим кодексами України. Традиційно Тернопільська область отримувала коштів з державного бюджету у вигляді міжбюджетних трансфертів – дотацій та субвенцій – у значно більшому обсязі, ніж перераховувала надходжень до державного бюджету. Суттєве зростання співвідношення переданого фінансового ресурсу до державного бюджету, зібраного на території області у вигляді податків та інших платежів, до

отриманих трансфертів з державного бюджету відбулось в умовах розгортання повномасштабної війни – у 2022 та 2023 роках. У 2023 році область вперше за тривалий час передала до державного бюджету більше фінансового ресурсу, аніж отримала у вигляді міжбюджетних трансфертів. Попри те, що за 2018–2023 роки надходження зросли з 4 092 до 9 416,2 гривень на 1 мешканця, або в 2,3 рази, обсяг власних доходів місцевих бюджетів в розрахунку на одного мешканця у Тернопільській області залишається нижчим, ніж загалом по Україні – 9 414,2 грн проти 11 548,9 грн (у 2023 році). У структурі власних доходів зведеного бюджету Тернопільської області у 2023 році переважали: податки на доходи (64,6%), рентні платежі (19,5%) та акцизні платежі (5,1%).

У 2024 році в обласному бюджеті заплановано до фінансування 55 обласних програм на суму 223,1 млн гривень, з них галузей соціально-культурної сфери 31 цільова програма із запланованим обсягом видатків 85,4 млн гривень; підтримка Сил безпеки та оборони – 111,5 млн гривень.

Економіка області загалом демонструє позитивне нарощення фізичних обсягів валового регіонального продукту (ВРП) впродовж останніх двадцяти років. Аналіз динаміки ВРП Тернопільської області за період 2004–2021 років свідчить про зростання його ролі в економіці всієї України. Так, за цей період частка області у ВРП України зросла з 1,1% до 1,5%. Попри те ВРП в області в розрахунку на одну особу залишається нижчим за середньоукраїнське значення.

Тернопільська область, які і сусідні тилові регіони, практично не зазнала втрат в значних обсягах через руйнування виробничих об’єктів чи втрату підприємців в умовах розгортання повномасштабної війни росії проти України. Навіть навпаки, економіка регіону продовжувала працювати, приймати релоковані підприємства та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), нарощуючи власний економічний потенціал.

Фактично спеціалізацію області формують три види економічної діяльності – сільське господарство, торгівля та промисловість, які у 2021 році забезпечили близько половини обсягу створеної валової доданої вартості області. Водночас війна суттєво вплинула на зміну структури економіки регіону. Зокрема відбулось трьохкратне зростання частки державного управління й оборони, вдвічі зменшилась частка сільського господарства, розширився сектор торгівлі та переробної про-

мисловості. Переорієнтація зовнішньоторговельних потоків в напрямку західного кордону України також обумовила активний розвиток сфери транспортних послуг. Зазначені тренди визначатимуть розвиток економіки Тернопільської області у перспективі.

Тернопільська область традиційно розвивалась як сільськогосподарська – сільське господарство продукує близько третини валової доданої вартості регіону. При цьому упродовж останніх років має місце зростання виробництва валової продукції сільськогосподарського виробництва. Нарощення виробництва відбувається за рахунок зростання виробництва зернових та олійних культур, а також цукрових буряків. Регіон також активно нарощує потенціал садівництва. Стримуючими факторами ефективного використання сільськогосподарського потенціалу Тернопільщини є недостатній розвиток сфери агропереробки, інфраструктури збуту та зберігання агропродукції. Подальший розвиток сільського господарства Тернопільщини повинен відбуватись на основі: поглиблення переробки сільськогосподарської сировини; розвитку сімейного молочного фермерства, що дає можливість створення нових робочих місць, покращення благополуччя та підняття життєвого рівня сільського населення та розвитку сільських територій; розвитку сільськогосподарської кооперації; підвищення ефективності використання наявних ресурсів господарств області через запровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій, поглиблення спеціалізації виробництва, поліпшення структури посівних площ, розширення переробки та зберігання продукції, зокрема з огляду на умови, які склалися під впливом війни.

Розгортання повномасштабної війни негативно вплинуло на розвиток промисловості в регіоні – у 2022 році мало місце різке падіння фізичних обсягів промислової продукції (–14%). Але вже у 2023 році ситуація стабілізувалась і промислові підприємства відновили свою діяльність. За 2019–2023 роки обсяги реалізованої продукції збільшились у 1,89 раза. Визначальна роль у структурі промисловості належить переробній промисловості, яка продукує понад 80% обсягу промислової продукції щорічно. Напрямки промислової спеціалізації регіону є: виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів (44% усієї промислової продукції), машинобудування (понад 10%) та виробництво гумових та пластмасових виробів

(11%). Водночас найвищі темпи зростання продемонстрував сектор металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – його частка у структурі переробної промисловості зросла з 5,1% до 7,2%.

Важливим напрямком стимулювання розвитку промисловості регіону в найближчі роки повинен стати запуск функціонування індустріальних парків, яких на початок 2025 року зареєстровано 4. Оскільки область належить до регіонів із порівняно нижчими військовими ризиками, на її території можуть бути заплановані і реалізовані заходи державної промислової політики, спрямовані на формування нових інноваційно-індустріальних центрів, у тому числі із задіянням релокованих підприємств, будівництва об'єктів та створення промислових виробництв.

Тернопільщина традиційно відзначається високою будівельною активністю, а розвиток будівельної галузі є ключовим для соціально-економічного зростання регіону. Значення цієї галузі для економіки будь-якого регіону та країни загалом полягає в тому, що будівництво забезпечує значну кількість робочих місць і стимулює попит на продукцію багатьох секторів економіки.

Невизначеність, спричнена війною, зниження платоспроможності частини населення, з одного боку, та призов значної частини працівників будівельної сфери до лав ЗСУ, з іншої, негативно вплинули на розвиток будівельної сфери в регіоні. Попри певну активізацію будівництва у 2023 році, відновити обсяги введення експлуатацію житлових площ рівня 2021 року не вдалось – вони залишаються більш як у двічі нижчими. Натомість обсяг введених в експлуатацію площ нежитлової нерухомості у 2023 році перевищив показник 2021 року, що однозначно є свідченням активізації підприємницького середовища в області. Переміщення на територію Тернопільської області значної кількості ВПО (близько 75 тис. осіб) зумовлює потребу в нарощенні обсягів будівництва соціального житла за підтримки державних, регіональних, місцевих програм.

Тернопільська область на сучасному етапі відноситься до регіонів-лідерів (3 позиція в Україні) за кількістю встановлених сонячних електростанцій у приватних домогосподарствах (СЕС), а також щодо інших об'єктів відновлюваних джерел енергії (ВДЕ).

Основними напрямками впровадження енергоефективних заходів в області є: проведення модернізації об'єктів комунального господарства, у тому числі, переведення котелень, що обслуговують об'єкти соціальної сфери, на використання ВДЕ та альтернативних видів палива; проведення термомодернізації та реновації будівель, установ та організацій бюджетної сфери; впровадження електричного теплоакумуляційного обігріву та гарячого водопостачання у бюджетних установах; використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії; впровадження системи енергетичного менеджменту. Впровадження розумних електромереж та розвитку розподіленої генерації є одним із першочергових завдань для територіальних громад з метою забезпечення енергетичної безпеки та підвищення енергоефективності.

Сектор малого та середнього підприємництва (далі – МСП) посідає одне із важливих місць в економіці області за кількістю, зайнятістю та обсягом реалізації. У 2023 році МСП становили 99,8% усіх підприємств бізнес-сектору, з них 283 суб'єкти середнього підприємництва (5,9% від загальної чисельності суб'єктів підприємництва) та 4,5 тис. – суб'єкти малого та мікропідприємництва (93,9% від загальної чисельності суб'єктів господарювання). В той же час великих підприємств у 2023 році налічувалось лише 8. На сектор МСП припало 86,8% від загальної зайнятості в бізнесі регіону.

Тернопільська область характеризується нижчою підприємницькою активністю, ніж загалом по Україні. При цьому в обласному центрі зосереджена майже половина малих підприємств області (47,1%), а кількість СПД на 10 тис. осіб у Тернопільській громаді більш як удвічі перевищує середньообласний показник. Концентрація економічної активності у обласний центрах – традиційне для української економіки явище, однак така ситуація без належного стимулювання поширення позитивних імпульсів на решту території регіону може спричинити до неефективного розвитку територій області та знелюднення віддалених територій. Зазначене обумовлює необхідність реалізації заходів з нівелювання диспропорцій економічного розвитку територій регіону.

Інвестування розвитку Тернопільської області в умовах війни забезпечується головним чином за рахунок коштів суб'єктів господарювання. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) станом на кінець 2023 року в економіку області склали 88,4 млн

дол США, що удвічі менше, аніж до початку війни у 2014 році. Впродовж 2020–2021 років спостерігалося підвищення інвестиційних процесів в області. Темп росту прямих іноземних інвестицій *(ПІП)* в області у 2023 році склав 29,4%, що є другим показником серед сусідніх областей (Хмельницька – 37,4%). Проте за обсягами ПІІ Тернопільська область (88,4 млн дол. США) випереджає лише Чернівецьку (26,0 млн дол. США). Основними країнами-інвесторами в області є країни-члени Європейського Союзу, обсяг інвестицій яких станом на 31 грудня 2023 року складає 85,9%. Обсяг найбільшої частки прямих іноземних інвестицій надійшов з Польщі, Італії, Німеччини, Кіпру, Естонії, Сполучених Штатів Америки та Швеції.

Нарощення обсягів залучених інвестицій в економіку регіону в сучасних умовах прямо залежить від продовження війни, водночас Тернопільська область як тиловий регіон характеризується високим потенціалом для розміщення нових підприємств та розвитку бізнесу навіть в умовах сучасних обмежень. Тому важливо вже зараз реалізувати заходи з промоції економічного потенціалу регіону, залучення та супроводу інвесторів, розвитку інфраструктури, необхідної для залучення інвесторів.

Структурними пріоритетами інвестування в економіку Тернопільщини в умовах війни та повоєнного відновлення можуть стати: індустрія будівельних матеріалів та сектор будівництва, військово-економічний сектор, світлотехнічна промисловість, об’єкти поглибленої переробки сільськогосподарської продукції, будівництво транспортно-логістичних центрів, об’єктів туристичної інфраструктури, рекреації та реабілітації, енергетики (СЕС) тощо.

Область характеризується потужним науковим потенціалом, високим рівнем освіченості населення та розвинутою науково-освітньою інфраструктурою, проте рівень інтегрованості науки, освіти та реального сектору економіки залишається недостатнім. Також на недостатню ефективність використання науково-технічного та виробничого інноваційного потенціалу Тернопільської області вказують: зниження рівня фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що призводить до відтоку цінних кваліфікованих наукових і технічних кадрів.

Брак коштів на інноваційну діяльність на підприємствах, низький технологічний рівень виробничої бази промисловості,

виступають стримуючими факторами розвитку видів економічної діяльності з високою доданою вартістю. Тому в регіоні необхідно розширювати відповідні стимулюючі механізми для інвестування в інноваційно-технологічні процеси, у відновлення вітчизняного виробництва на інноваційних засадах, а також розбудову інноваційної інфраструктури (інформаційних центрів, технопарків, бізнес-інкубаторів, венчурних фондів), які єважливою складовою забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону.

Тернопільська область є визнаною туристичною перлиною України. Туристична галузь Тернопільщини представлена культурно-пізнавальним, пригодницьким, релігійно-паломницьким, фестивально-подієвим, оздоровчо- відпочинковим, сільським зеленим видами туризму. Тернопільщина посідає перше місце в Україні за кількістю старовинних замків та оборонних споруд. Популярні маршрути активного туризму проходять на території Національних природних парків «Кременецькі гори» і «Дністровський каньйон. Туристичні магніти у спелеотуризмі, розміщені у Чортківському районі, об'єднані в унікальний у Європі туристичний продукт під назвою «Печери Тернопілля». Туристичний логотип області під загальним брендом «TERNOPIL*YA newemotions» («Тернопілля – у пошуках нових емоцій») став основним маркером для тематичних і комплексних локальних туристичних продуктів.

Низький рівень партнерства територіальних громад області з іноземними одиницями місцевого самоврядування зумовлює диспропорцію в розвитку території громад в контексті реалізації спільних проєктів, обміну досвідом, запозиченню кращих практик доброго урядування. Динаміка укладання партнерських угод та меморандумів територіальними громадами Тернопільської області з іноземними одиницями місцевого самоврядування є позитивною, зокрема у 2023 році укладено 25 угод, що втричі більше ніж у 2022 році. Розширення та підтримка міжнародного територіального співробітництва сприятиме розвитку партнерств, що підсилить регіональні зв'язки з державами-членами ЄС та дозволить забезпечити впровадження кращих європейських практик врядування на регіональному та місцевому рівні, а також позитивно сприятиме підвищенню загального рівня європейської інтеграції області та поінформованості населення з цього

питання. В умовах набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС важливою складовою розвитку області є забезпечення ефективної роботи в сфері європейської інтеграції та координації міжнародної технічної допомоги. Проєктний менеджмент є ключовим інструментом для розвитку територіальних громад. Однак, на рівні громад Тернопільської області існує низка проблем, які ускладнюють ефективну розробку та подальше впровадження проєктів. Створення Проєктного офісу на базі Установи «Агенція регіонального розвитку в Тернопільській області» з підтримкою його діяльності в рамках обласної програми міжнародного співробітництва Тернопільської області на 2024–2027 роки дозволить забезпечити інституційну сталість середовища проєктного менеджменту на рівні територіальних громад та інших потенційних реципієнтів в Тернопільській області.

Цифровізація Тернопільської області демонструє значний прогрес у впровадженні сучасних інформаційних технологій, що сприяє розвитку інформаційного суспільства, модернізації інфраструктури та покращенню доступу до цифрових послуг. Водночас подальшого розвитку потребують такі напрямки як: розширення цифрової інфраструктури (забезпечення 100% покриття області мережею 4G, продовження підключення соціальних закладів до швидкісного Інтернету), підтримка цифрової інклюзії шляхом створення нових цифрових безбар'єрних центрів в інших громадах області, розвиток електронного урядування (підвищення рівня використання електронних інструментів демократії, забезпечення інтеграції ЦНАПів у цифрову екосистему регіону) тощо.

У всіх територіальних громадах функціонують ЦНАП, з них 16 модернізовано у формат «Дія.Центр», що забезпечує мешканцям територіальних громад регіону до адміністративних послуг. Пріоритетними напрямками розвитку мережі ЦНАП області є її розширення, створення доступного та безперешкодного середовища для всіх груп населення, інтегрування фізичної, інформаційної та цифрової безбар'єрності у ЦНАП, а також досягнення високого рівня якості надання адміністративних послуг.

Область багата на біологічне та ландшафтне різноманіття, значна частина ландшафтів охороняється у межах природно-заповідного фонду області. Основну загрозу біорізноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни.

Екологічна інфраструктура області, пов'язана із забезпеченням попередження забруднення довкілля, потребує значної модернізації та розвитку. В першу чергу, це стосується об'єктів поводження з твердими побутовими відходами. Сьогодні жодний з населених пунктів області не забезпечений досконалими засобами перероблення відходів чи полігонами для їх складування. Лише на третину забезпечені потреби області в потужностях з очищення зворотних вод, які скидаються у відкриті водойми, головним чином, об'єктами житлово-комунального господарства.

Маючи уявлення про стану і динаміки сфер суспільного життя в регіоні, важливо визначити пріоритети їх подальшої трансформації на шляху прогресу. Ці питання знайшли відображення у «Стратегі розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки», якою ми скористаємося для розкриття політико-організаційних, соціально-економічних та методологічних засад формування та впровадження в життя цього важливого документу [9]. Також врахуємо рекомендації науковців галузі публічного управління та адміністрування із забезпечення сталого розвитку територій [2].

Стратегія розвитку Тернопільської області, яка розроблялась впродовж 2019–2020 рр., вбачала завдання і перспективи розвитку Тернопільщини у підвищенні ролі місцевого самоврядування, територіальних громад у стратегічному плануванні та реалізації проєктів розвитку, та побудована на засадах співпраці органів місцевого самоврядування обласного, районного та первинного рівня, їх взаємодії з органами виконавчої влади, бізнес-середовищем, громадськістю, що створює нові можливості для соціального та економічного розвитку територіальних громад та регіону загалом. Реалізація Стратегії у 2021–2023 роках дозволила у значній мірі досягнути поставлених цілей навіть попри суттєві обмеження, зумовлені пандемією COVID-19. На основі досягнутих результатів Стратегію було оновлено у відповідь на нормативні вимоги, зміни зовнішнього та внутрішнього середовища регіону, основними з яких є такі [3]:

1. Відбулось оновлення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940 «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки»). Оновлений документ містить низку нова-

цій щодо визначення пріоритетів розвитку регіонів та територій, що вимагає їх врахування у регіональній стратегії.

2. Розпочалась повномасштабна війна російської федерації проти України, що суттєво вплинула на всі сфери життєдіяльності регіону (зміни в структурі населення – прибуття в область понад 75 тис. ВПО, виїзд місцевого населення закордон, порушення стійкості економіки регіону через втрату традиційних зв'язків та ринків збуту, появу нових релокованих підприємств, зростання навантаження на дорожньо-транспортну інфраструктуру через вимушену переорієнтацію транспортно- логістичних потоків в бік західного кордону) та обумовила необхідність зростання уваги до підвищення безпеки та стійкості регіону.

3. Україна набула статусу кандидата у члени ЄС, відбувається поглиблення ступеня виконання положень Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та її державами-членами.

4. Запроваджено нові підходи до стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку, що відкриває нові можливості для реалізації ініціатив різного рівня та одночасно вимагає забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування (ОМС), регіональних та місцевих інституцій, організацій громадянського суспільства залучати та ефективно використовувати ресурси;.

5. Відбулись зміни адміністративно-територіального устрою регіону, які безпосередньо впливають на процеси управління розвитком територій області та вимагають їх врахування в процесі стратегічного планування тощо.

Ці та інші виклики слугували передумовою актуалізації стратегічного бачення розвитку регіону, а також коригування стратегічних та оперативних цілей динаміки Тернопільської області, обґрунтування пріоритетних завдань, які повинні стати точками консолідації зусиль та ресурсів усіх суб'єктів регіонального та місцевого розвитку в середньостроковій перспективі.

Стратегія розроблена на підставі Закону «Про засади державної регіональної політики» (із змінами), Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів та Порядку підготовки та надання висновку про відповідність

проектів регіональних стратегій розвитку, планів заходів з їх реалізації та змін до них встановленим вимогам щодо їх підготовки, стратегічним цілям і пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України 04 серпня 2023 р. № 816 та Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, затвердженої наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 31.03.2016 № 79 (із змінами), Порядку здійснення моніторингу та проведення оцінювання реалізації державної регіональної політики, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 305.

Розроблення документу відбувалося з дотриманням принципів управління, орієнтованого на результат, відкритості, інклюзії та гендерно орієнтованого врядування, збереження прав людини та екологічної безпеки, а також із застосуванням територіально-орієнтованого підходу. Істотну допомогу було надано Тернопільській області міжнародними організаціями, зокрема розробкою типової стратегії розвитку місцевих територіальних громад на прикладі Гусятнської ОТГ. [8]

Процес стратегічного планування розвитку області проходив у відкритому і прозорому форматі, що дозволяло брати участь усім охочим та зацікавленим особам. До розробки Стратегії були залучені ключові суб'єкти регіонального розвитку, зокрема представники бізнесу, освіти, науки, громадських організацій, регіональних інституцій розвитку, а також органи місцевої влади. Для врахування різноманітних інтересів, досягнення загального розуміння та підтримки напрямів Стратегії, обласна державна адміністрація вибудувала партнерські відносини з громадськими організаціями, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором і науковими установами. Таким чином, цей стратегічний документ став спільним результатом усіх учасників процесу, забезпечуючи суспільну підтримку для впровадження заходів та проєктів, передбачених Стратегією.

Для забезпечення сталого економічного розвитку регіону та зміцнення його конкурентоспроможності в процесі стратегічного планування була використана методика смарт-спеціалізації для визначення пріоритетних напрямів економічної

діяльності. Визначення смарт-спеціалізації здійснювалося на основі таких принципів, як концентрація знань, орієнтація на інновації, відкритість, паритетність, координація, доповнюваність, диверсифікація та вузька спеціалізація. Процес ідентифікації пріоритетів і розробки заходів для розвитку регіональної смарт-спеціалізації включав активну участь широкого кола науковців, представників бізнесу, громадськості, органів місцевого самоврядування, зокрема депутатського корпусу області. В рамках даних заходів залучено понад 50 учасників, експертну допомогу надано Об'єднаним дослідницьким центром Європейської Комісії (Joint Research Centre, JRC), експерт Юргіта Петраускієне (Литва). Для процесу децентралізації публічної влади важливе значення мав досвід формування нової системи територіальної організації влади та місцевого самоврядування Репуліки Польща [10]. Згідно аналізу економічного та інноваційного потенціалу Тернопільської області, проведеного під егідою JRC, та у відповідності до методології ЄС у Стратегії визначено перелік видів економічної діяльності з високим економічним, інноваційним і трудовим потенціалом. Для проведення аналізу також було використано дані Державної служби статистики України та Міністерства економіки України. Визначення напрямків смарт-спеціалізації відповідає вимогам чинного законодавства, а саме наказу Міністерства економіки України від 10.06.2024 р. № 14563 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо застосування смарт-спеціалізації на регіональному рівні».

У липні 2024 року Тернопільською обласною військовою адміністрацією розпочато актуалізацію Стратегії та утворено Робочу групу з актуалізації Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки та розроблення проєкту Плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках (далі – Робоча група), до складу якої включено 23 представники наукової спільноти, 19 представників інститутів громадянського суспільства, 12 представників бізнес-спільнот, 9 представників міжнародних донорських програм і проєктів, 28 представників органів місцевого самоврядування, представники АРР. Для цілей стратегічного планування було визначено, що Робоча група – робочий орган, створений для організації та підготовки пропозицій з актуалізації Стратегії регіонального розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки та розробки проєкту Плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках. Саме на засіданнях Робочої групи презентуються, обговорюються усі напрями роботи та ухвалюються відповідні

рішення, а робочі матеріали та напрацювання оприлюднюються на офіційному веб-сайті Тернопільської обласної військової адміністрації та Тернопільської обласної ради, ЗМІ для ознайомлення широкого кола зацікавлених осіб та громадськості.

Стратегія розвитку Тернопільської області як програмний документ складається із таких розділів:

ВСТУП.

1. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.

2. SWOT-АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.

3. СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПЕРІОД ДО 2027 РОКУ.

4. СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ ТА МІСІЯ РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

5. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ, ОПЕРАТИВНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ.

6. СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ТА ОЦІНЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ.

7. УЗГОДЖЕНІСТЬ СТРАТЕГІЇ З ПРОГРАМНИМИ ДОКУМЕНТАМИ ТА ОСНОВНИМИ АСПЕКТАМИ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ [9].

SWOT-аналіз соціально-економічного становища Тернопільської області проведено з урахуванням тенденцій розвитку, виявлених проблемних аспектів функціонування економіки, інфраструктури та соціальної сфери, динамічних змін у геополітичному становищі регіону, можливих зовнішніх впливів та викликів. SWOT-аналіз базується на висновках до розділів аналітичної частини Стратегії, пропозиціях, наданих за результатами засідань тематичних робочих підгруп з актуалізації Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021–27 роки. Матриця аналізу має такий зміст [9]:

Сильні сторони	*Слабкі сторони*
1. Вигідне географічне розташування на перетині двох важливих міжнародних автомобільних коридорів: Європа – Азія (Крітський № 5) і Балтійське море – Чорне море. Це полегшує логістику та доступ до ринків як у межах України, так і за кордоном. Близькість до країн Європейського Союзу, зокрема Польщі, сприяє експортно-орієнтованому бізнесу.	*1. Втрати економічно активного населення через мобілізацію та вимушену міграцію закордон в умовах війни. Депопуляція сільських територій, негативний природній приріст (кількість новонароджених утричі менша за кількість померлих) та старіння населення.* *2. Зростання кількості людей з інвалідністю, психічними відхиленнями. Недостатнє покриття громад мережею зак-*

2. Збережений демографічний потенціал в умовах повномасштабної війни та значний приріст населення за рахунок ВПО. Порівняно низькі втрати населення впродовж 1990–2022 років (12,8% в регіоні проти 20,8% по Україні), близько 75 тис ВПО, які поступово інтегруються в соціальне та економічне середовище територіальних громад Тернопільської області.

3. Один з найбільш безпечних регіонів для життєдіяльності та ведення бізнесу. Тернопільщина є тиловим регіоном в умовах розгортання російсько-української війни. Відносно низький (у порівнянні з іншими регіонами) рівень злочинності.

Потужний і різноманітний туристичний, природний та культурно-історичний потенціал області (зокрема для розвитку замкового та печерного туризму). У регіоні велика кількість об'єктів релігійного (паломницького) і сакрального туризму міжнародного значення, мозаїчністю і різноманітністю ландшафтів із екологічно чистим середовищем, що сприяє розвитку активних та екологічних видів туризму. Наявність брендової туристично-рекреаційної зони Дністровського каньйону і близькість інших зон, багаті бальнеологічні ресурси і передумови для розвитку санаторно-курортної галузі, а також наявність контрастних природно- кліматичних умов, наявність об'єктів світового значення для розвитку спелеотуризму (печери), численні туристичні історико-архітектурні та природні атракції приваблюють увагу туристів і використовуються в якості екскурсійних об'єктів.

5. Збережена культурно-духовна ідентичність та, національно-патріотична свідомість мешканців, зокрема молоді. Мешканці активно беруть участь у волонтерських і громадських ініціативах, що формує сприятливий соціальний клімат.

ладів та фахівців, які надають соціальні, реабілітаційні послуги. В умовах зростання попиту на реабілітаційні послуги потребують створення реабілітаційні відділення, що відповідають сучасним європейським стандартам відповідно до державних будівельних норм (ДБН), у трьох кластерних закладах охорони здоров'я: КНП «Козівська центральна районна лікарня Козівської селищної ради; КНП Теребовлянської міської ради «Теребовлянська міська лікарня; КНП «Чортківська центральна міська лікарня» Чортківської міської ради».

3. Низький рівень безбар'єрності та культури інклюзії, недостатній розвиток мережі інституцій, які сприяють інтегруванню ветеранів та ветеранок у суспільне життя громад. У 2023 році на 63% у порівнянні з 2022 роком збільшилась кількість випадків первинного виходу на інвалідність серед дорослого і працездатного населення. Це вимагає активних заходів з підвищення безбар'єрності та інклюзивності суспільного середовища.

4. Недостатня кількість сучасних об'єктів спортивної інфраструктури та туристичної індустрії, в тому числі відпочинку та розваг. Попри зростання у 2021–2023 роках кількості нових спортивних об'єктів, об'єктів відпочинку та розваг значна частина такої інфраструктури перебуває у незадовільному стані та/або потребує модернізації.

Збереження молоді та осіб працездатного віку в регіоні в сучасних умовах прямо залежить від функціонування інфраструктури спорту, відпочинку та розваг, які є необхідні для комфортного проживання.

5. Низька частка виробництв із високим ступенем переробки, високою доданою вартістю, недостатній рівень кооперації та кластеризації суб'єктів господарювання. В галузевому розрізі промисловості області переважають підприємства, які виробляють продукцію проміжного споживання (сировину та матеріали), яка має високу енерго- і мате-

6. Сформоване інноваційне освітнє середовище для якісного навчання дітей та молоді, зокрема забезпечено можливості для очного навчання, відбувається трансформація системи професійної (професійно-технічної) освіти до потреб регіональної економіки, наявні високорейтингові університети тощо)

7. Створена ефективна система охорони здоров'я в регіоні: наявні навчальні заклади для підготовки затребуваних фахівців, спроможна мережа закладів охорони здоров'я, облаштовані лікарні, усі сімейні лікарі пройшли навчання по ментальному здоров'ю тощо

8. Сприятливі природні умови для ведення сільського господарства (Тернопільщина є частиною Подільської височини з високоякісними чорноземами, що робить її ідеальною для сільського господарства) та позитивна динаміка розвитку сільськогосподарського виробництва (впродовж останнього десятиліття в структурі ВРП області зросла частка сільського господарства), що визначає її спеціалізацію та експортний потенціал.

9. Добре розвинений сектор харчової промисловості, який представлений більш ніж 120 підприємствами (у тому числі релокованими) з молоко- та м'ясопереробки, виробництва цукру, олії, спирту тощо. Продукція харчової промисловості складає близько 54% усієї реалізованої продукції переробної промисловості регіону, а частка останньої у промисловому виробництві області демонструє стійкий тренд до зростання.

10. Високий потенціал виробництва теплової та електричної енергії з ВДЕ та біомаси. Вітрові, сонячні та біоелектростанції активно впроваджуються у регіоні. Тернопільська область відноситься до регіонів-лідерів ріаломісткість та низьку ефективність для забезпечення валової дода-ної вартості. Нарощення потенціалу агропереробки також залежить від розвитку кооперації та кластеризації цього сектора. На цей час в області існує потреба в активізації означених процесів.

6. Переважає сировинна структура експорту продукції, незначний відсоток малих підприємств, які експортують власну продукцію. Основою експорту області є сільське господарство, частка продукції якого становить 58,4% від загального експорту. Це продукція рослинництва (переважно зерно та рослинні олії, зернові культури та продукти переробки овочів, плодів) та продукція тваринництва (м'ясо та харчові субпродукти, жири та олії тваринного походження). Тобто основу експорту складає сільськогосподарська сировина або продукти найнижчого рівня переробки.

7. Недостатня кількість об'єктів інфраструктури для зберігання, збуту та переробки зернових та олійних культур. В області налічується понад 540 зерносклад-ів, токових господарств і елеваторів сумарною місткістю зберігання 2,8 млн тонн зерна, що недостатньо в умовах активного розвитку аграрної сфери. Розвиток садівництва також обмежений недостатньою кількістю супутньої інфраструктури.

8. Дисбаланс на ринку праці, невідповідність кваліфікації працівників запитам роботодавців. Тернопільська область традиційно була праценадлишковим регіоном. Водночас в умовах війни відбувається зміна структури економіки регіону, що на тлі зменшення кількості осіб економічно активного населення, що можуть бути задіяні в економіку регіону, ставить нові вимоги до ринку праці в контексті узгодження попиту і пропозиції. Тому актуальним є здійснення прогнозування потреби в розрізі спеціальностей, формування обґрунтованого регіонального замовлення на підготовку фахівців, модернізація системи освіти у відповідності до вимог ринку

(3 позиція в Україні) за кількістю встановлених сонячних електростанцій у приватних домогосподарствах (СЕС), а також щодо інших об'єктів ВДЕ.

11. Наявний потенціал виробництва органічних добрив на базі переробки відходів підприємств агропромислового комплексу. В області щорічно утворюються близько 1,4 млн. тонн органічних відходів, з яких можливо виробити понад 1000,0 тис. тонн високоякісних органічних добрив, використання яких передбачено Регламентами Європейського Союзу. За рахунок внесення екологічно чистих добрив можна скоротити використання як мінімум на 50% мінеральних добрив. Тернопільською філією ДП «Інститут охорони ґрунтів України» винайдено та запатентовано технології використання відходів переробки сільськогосподарської продукції для підвищення родючості ґрунтів, застосування базальтового туфу для виготовлення органічних добрив з відходів свинарства, виробництва біодеструкторів пожнивних решток

12. Сформована мережа інституцій підтримки малого та середнього підприємництва. В області створена інфраструктура підтримки бізнесу для забезпечення інформаційно-консультативної підтримки (мережа центрів підтримки підприємництва на регіональному та районному рівнях, інформаційно-консультативні пункти в територіальних громадах, АРР, ГО «Тернопільська аграрна дорадча служба» тощо.

13. Раціоналізація природокористування, відновлення природно-ресурсного потенціалу області та формування природостабілізуючої екологічної мережі. У екологічному рейтингу областей України за 2022 рік Тернопільщина посіла 9-те місце. Площа екологічної мережі області складає праці, перепідготовка дорослого населення, облаштування робочих місць для ветеранів та ветеранок, включення ВПО в регіональний ринок праці.

9. Недостатній рівень інтегрованості науки, освіти в реальний сектор економіки. Однією з рушійних сил, яка здатна прискорити економічне зростання та вивести реальний сектор економіки на якісно новий рівень розвитку є інтеграція освіти, науки і виробництва шляхом взаємовигідної співпраці науки та бізнесу: впровадження у виробництво та широке застосування новітніх наукових розробок – з однієї сторони, та орієнтація науковців на потреби бізнесу – з іншої. На сьогодні така інтеграція у регіоні, попри наявні передумови, на досить низькому рівні та потребує перезавантаження.

10. Стійка тенденція до збільшення обсягів видалення відходів (зокрема ТПВ) та відсутність мережі підпри-ємств з їх переробки. В Тернопільській області відсутня дієва система роздільного збору, сортування, переробки і утилізації господарсько-побутових відходів. Недостатня кількість підприємств з переробки та сортування побутових відходів.

11. Низький рівень модернізації об'єктів житлово-комунальної інфраструктури. Недостатній рівень забезпечення населених пунктів системами водовідведення та очисними спорудами, і використання інноваційних технологій очищення стічних вод. Попри щорічне фінансування проєктів регіонального розвитку сфери житлово-комунального господарства та екології, на сьогодні залишається потреба у залученні значних обсягів капітальних вкладень для забезпечення належної якості надання житлово-комунальних послуг та збереження навколишнього середовища.

12. Низька якість дорожньої інфраструктури області, мультимодальних транспортно-логістичних центрів. Транспортно-експлуатаційний стан переважної більшості автомобільних доріг, мостів не відповідає сучасним вимогам і потребує

30,1% від території області, на території області створені і функціонують 656 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, площа яких становить 8,95% від площі області.	*поліпшення з урахуванням соціально-економічних потреб області. Спостерігається швидке руйнування дорожніх конструкцій, спричинене збільшенням вагових навантажень від транспортних засобів, інтенсивністю руху, на які існуюча мережа доріг не розрахована. В умовах переорієнтування транспортних потоків у бік західного кордону перспективним є розвиток транспортно-логістичних центрів, що сприятиме активізації економічної діяльності в регіоні.* *13. Високий рівень енергетичної залежності регіону. Значні руйнування енергетичної інфраструктури держави загалом та Тернопільщини зокрема, а також необхідність імплементації принципів зеленого відновлення України вимагають нових підходів до розвитку енергетики. Першочерговими є Впровадження розумних електромереж та розвиток розподіленої генерації, а також продовження впровадження енергоефективних заходів в області.*
Можливості	*Загрози*
1. Поглиблення інтеграційних тенденцій, нарощення експортно-імпортних та інвестиційних відносин з країнами світу *2. Активізація державної політики щодо підтримки ветеранів* *3. Спрямування публічних інвестицій у розвиток реабілітації та санаторно- курортної сфери* *4. Зростаючий попит на споживання продукції сільськогосподарського виробництва, харчової промисловості та нішевої, органічної продукції на внутрішньому та світових ринках* *5. Поглиблення євроінтеграційних процесів та відкриття доступу до європейських фондів* *6. Покращення бізнес-клімату та впровадження ефективних інструментів стимулювання підприємництва на державному рівні, а також страхування інвестиційних ризиків від воєнних ризиків.*	*1. Продовження війни та першочергове спрямування бюджетних ресурсів на оборону. Суспільно-політична нестабільність.* *2. Звуження ринку праці через подальшу міграцію працездатного населення закордон та мобілізацію.* *3. Подальше руйнування енергетичної та іншої критичної інфраструктури, що дестабілізує умови життєдіяльності населення регіону та функціонування економіки* *4. Зростання рівня тінізації економіки* *5. Зниження підприємницької активності та падіння платоспроможного попиту на товари та послуги* *6. Відсутність дієвого механізму щодо використання курортно-рекреаційних зон, механізму використання для туризму об'єктів культурної спадщини та пам'яток архітектури* *7. Низький рівень інвестування в інноваційні процеси та дослідницьку діяль-*

7. Зростання попиту на вітчизняні туристичні продукти як в світі, так і в Україні *8. Формування ефективної мережі закладів професійної (професійно-технічної) освіти для задоволення потреб ринку праці* *9. Поглиблення міжнародної наукової співпраці, можливостей інтеграції наукових досліджень навчальних закладів в європейський ринок освітніх та наукових інновацій* *10. Завершення адміністративно- територіальної реформи та децентралізації влади* *11. Створення передумов для розвитку спиртової галузі*	*ність підприємств, що виступатиме стримуючим фактором імплементації смарт- спеціалізації в економіці регіону* *8. Неефективна державна політика модернізації енергетичної інфраструктури та переходу до сталої енергетики* *9. Зміна клімату, що особливо може вплинути на розвиток сільськогосподарського сектора області.* *10. Загроза світових пандемій, що супроводжуються високим рівнем захворюваності та смертності населення та негативним впливом на економіку*

За результатами дослідження соціально-економічного стану області, проведеного SWOT-аналізу та обговорення пропозицій експертів, науковців, працівників органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади, громадських організацій були сформульовані Стратегічне бачення та Місія області [9].

Стратегічне бачення

Тернопільщина – край з багатою природною, історико-культурною та духовною спадщиною, високим науково-інтелектуальним потенціалом, конкурентоспроможною інноваційною економікою та високоефективним агропромисловим комплексом. Екологічно відповідальний регіон, де в громадах створені безпечні та комфортні умови для кожного мешканця.

Місія Тернопільської області – забезпечення високої якості життя мешканців, гармонійного розвитку територій шляхом збереження та ефективного використання потенціалу, конкурентних переваг та особливостей регіону.

Стратегічне бачення досягатиметься через досягнення стратегічних цілей, а обрані стратегічні цілі буде реалізовано через систему оперативних цілей.

СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ, ОПЕРАТИВНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА 2021–2027 РОКИ [9]

Стратегічна ціль 1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя мешканців.

Оперативна ціль 1.1. Підвищення якості послуг сфери охорони здоров'я, реабілітації, фізичного та ментального відновлення

Оперативна ціль 1.2. Розвиток освітнього та культурного потенціалу

Оперативна ціль 1.3. Забезпечення доступності соціальних, адміністративних послуг та розбудова інклюзивного середовища

Оперативна ціль 1.4. Розвиток сектору безпеки та цивільного захисту

Стратегічна ціль 2. Підвищення конкурентоспроможності регіону та зміцнення спроможності громад

Оперативна ціль 2.1. Розвиток смарт-спеціалізації регіону

Оперативна ціль 2.2. Стимулювання розвитку економіки сільських територій

Оперативна ціль 2.3. Залучення інвестицій та розвиток підприємництва територіальних громад, розвиток багаторівневого врядування

Оперативна ціль 2.4. Розвиток туристичної індустрії

Оперативна ціль 2.5. Оновлення системи підготовки кадрів у відповідності до потреб регіональної економіки

Оперативна ціль 2.6. Розвиток дорожньо-транспортної, логістичної та цифрової інфраструктури

Стратегічна ціль 3. Захист довкілля та стала енергетика

Оперативна ціль 3.1. Створення комфортного та дружнього до довкілля простору регіону

Оперативна ціль 3.2. Організація оптимальної регіональної системи збалансованого природокористування та охорони довкілля

Оперативна ціль 3.3. Енергонезалежність та енергоефективність регіону.

Впровадження Стратегії здійснюється на основі партнерства, координації та узгодження діяльності всіх основних учасників цього процесу, шляхом розроблення та виконання планів реалізації Стратегії. Водночас, пріоритетні напрями та стратегічні цілі розвитку області конкретизуються у щорічних регіональних програмах розвитку, спрямованих на вирішення інвестиційних завдань регіональної стратегії.

Реалізація Стратегії здійснюється через виконання комплексу організаційних, фінансових та інформаційних заходів, які будуть впроваджуватися суб'єктами регіонального розвитку області відповідно до плану заходів з реалізації Стра-

тегії, регіональних програм, узгоджених із Стратегією, а також рішень органів місцевого самоврядування, що приймаються для досягнення стратегічних цілей.

Виконання Стратегії здійснюється в рамках програмного циклу (етапу), передбаченого планом заходів з реалізації Стратегії.

План заходів з реалізації Стратегії містить:

- середньострокові організаційні, правові та інші заходи, необхідні для реалізації регіональної стратегії;
- строки здійснення заходів та відповідальних за їх здійснення;
- індикатори оцінювання здійснення заходів та їх цільові значення;
- індикативні обсяги і джерела фінансування;
- регіональні програми розвитку, спрямовані на вирішення інвестиційних завдань регіональної стратегії.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії здійснюється за рахунок:

- коштів державного бюджету України, зокрема, державного фонду регіонального розвитку, галузевих державних цільових програм, субвенцій та інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам;
- коштів місцевих бюджетів;
- міжнародної технічної допомоги Європейського Союзу, міжнародних фінансових організацій;
- коштів інвесторів, власних коштів підприємств;
- кошти інших джерел, не заборонених законодавством [9].

Моніторинг реалізації Стратегії і виконання Плану заходів проводиться Тернопільською обласною державною (військовою) адміністрацією щороку на підставі офіційної державної статистичної інформації, інформації органів, відповідальних за здійснення заходів і реалізації проектів регіонального розвитку, та інших суб'єктів державної регіональної політики.

Моніторинг реалізації Стратегії і виконання Плану заходів проводиться шляхом:

- відстеження, вимірювання та аналізу відхилення показників фактичних результатів від цільових (проміжних) індикаторів досягнення цілей, визначених Стратегією;
- порівняння фактично отриманих значень індикаторів здійснення заходів і їх значень, визначених Планом заходів.

Департамент економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної державної адміністрації, на основі інформації, отриманої від органів, відповідальних за здійснення заходів і реалізацію проектів регіонального розвитку, аналізує рівень досягнення цільових (проміжних) індикаторів досягнення цілей, визначених Стратегією, та стан виконання Плану заходів (у тому числі регіональних програм розвитку) за відповідний період і готує моніторинговий звіт про реалізацію Стратегії та моніторинговий звіт про виконання Плану заходів

Моніторинг реалізації Стратегії і виконання Плану заходів може проводитися, зокрема, з використанням інформаційно-комунікаційної системи – єдиної геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад.

Тернопільська обласна державна адміністрація подає моніторинговий звіт про реалізацію Стратегії та моніторинговий звіт про виконання Плану заходів для затвердження Тернопільській обласній раді до 1 березня року, наступного за звітним періодом.

Затверджений моніторинговий звіт ОДА (ОВА) оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті.

Отже, Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2027 року визначає основні напрямки та цілі розвитку регіону до 2027 року. Документ розроблено з урахуванням сучасних реалій та потреб області, з метою забезпечення її сталого та збалансованого розвитку.

Основні аспекти стратегії включають:

- Економічний розвиток:

Стимулювання підприємництва, залучення інвестицій, розвиток інфраструктури, підтримка аграрного сектору та туризму.

- Соціальний розвиток:

Покращення якості життя населення, розвиток освіти та медицини, забезпечення соціального захисту, підтримка молоді та сімей.

- Інфраструктурний розвиток:

Модернізація доріг, енергетичної та транспортної інфраструктури, розвиток цифрових технологій.

- Екологічний розвиток:

Збереження природних ресурсів, охорона довкілля, розвиток альтернативної енергетики.

• Управління та інституційний розвиток:

Підвищення ефективності управління, розвиток місцевого самоврядування, залучення громадськості до процесів прийняття рішень.

Стратегія передбачає реалізацію конкретних заходів та проєктів у кожному з цих напрямків, спрямованих на досягнення визначених цілей.

Література

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р., №333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text.

2. Пастух К. Публічне управління та адміністрування в забезпеченні сталого розвитку територій: теоретико-організаційний аспект. *Науковий вісник: державне управління.* 2022. №. 1 (11). С. 186–206.

3. По стратегію розвитку Тернопільсткої області на 2021–2023 роки та план заходів з їх реалізації у 2021–2013 роках. URL: chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/strategia-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 13, ст. 144). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19#Text.

5. Про добровільне обєднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text.

6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97 від 21 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

7. Про місцеві державні адміністрації : Закон України № 586-XIV від 09.04.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text.

8. Стратегія розвитку Гутятинської об’єднаної громади на 2017–2025 роки. Гусятин, 2017. 59 с.

9. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки. URL: ua/storage/app/sites/26/uploaded-files/%20Стратегії%20.pdf.

10. Трансформація в Польщі та в Україні. Вибрані аспекти / за ред А. Антошевського, А. Колодій, К. Ковальчика. Wroclaw, 2010. 743 с.

1.4. Формування, розвиток та переспективи Тернопільської міської територіальної громади в умовах децентралізації

Тернопільська міська територіальна громада (ТМТГ) утворена 21 листопада 2018 року в умовах адміністративно-територіальної реформи шляхом об'єднання Тернопільської міської ради і чотирьох сільських рад: Кобзарівської, Курівецької, Малашовецької та Чернихівської (рішення № 7/п29/1 від 14.11.2018 р.). У 2020 році на основі розпорядження Кабінету Міністрів України № 718-р від 12 червня 2020 року до Тернопільської територіальної громади приєднано Городищенську сільську територіальну громаду з двома сільськими населеними пунктами (Городище та Носівці) в її складі (рішення№ 7/46/8 від 07.02.2020 р.).

До 2020 року сільські населені пункти Тернопільської громади належали до Зборівського району, а місто Тернопіль – Тернопільського району. Тепер за адміністративно-територіальним устроєм Тернопільська міська територіальна громада входить до Тернопільського району Тернопільської області.

Розвиток населених пунктів, які сьогодні входять до складу територіальної громади відбувався у фарватері поступу міста Тернополя як одного із обласних центрів України. Археологічні розкопки засвідчують, що територія, на якій знаходиться місто, була заселеною ще в епоху мезоліту, про що свідчать археологічні знахідки поселення трипільської культури датовані III тисячоліттям до н. е. та виявлені поховання VII ст. до н. е. Поселення розвинувся тут з часу заснування давньоруського укріплення Сопільче (Топільче), яке було зруйноване під час зимового походу Батия до Карпат (1240–1241 рр.), але згодом відродилося.

Перша письмова згадка про місто датується 15 квітня 1540 р., коли польський король Сиґізмунд I Старий видав краківському каштелянові, великому коронному гетьману Яну Амору Тарновському грамоту на заснування міста та володіння землею навколо нього. Будівництво фортеці на березі Серету в урочищі Сопільче (Топільче) тривало вісім років. Замок мав охороняти південно-східні кордони Польщі від набігів татар. Історія місцевого врядування на цих землях розпочалася у 1548 р., по завершенню будівництва замку,

коли Тернопіль отримав магдебурзьке право. Це привело до швидкого соціально-економічного розвитку міста [14]

Перед тим, як перейти до сучасних перспектив Тернопільської територіальної громади, нагадаємо основні віхи становлення врядування у Тернополі за його майже півтисячолітню історію. 15 серпня 2025 р. громада відзначла його 485-річчя з дня заснуваня.

Надане Сигізмундом І місту тевтонське (німецьке) право передбачало деякі привілеї місту: воно звільнялося на 15 років від податків, на 20 років від сплати мита, мало право влаштовувати щорічну ярмарку, щотижневі торги, мати склади на товари для закордонних купців.

Але це право не було повним правом на самоврядування, оскільки місто мало власника. Міське самоуправління творила виборна влада – Рада (радні, райці, консули), а також лава присяжних – судовий орган. Разом ці дві колегії творили магістрат, головою якого був бургомістр. Тривалий час бургомістрами Тернополя були представники різних національностей: євреї, поляки, австрійці [14].

Вибирати бургомістра місто не могло. Цю посаду займав іменований власником війт, якому була надана широка виконавча влада. Ще один посадовець урядував на замку і називався старостою-державцем. Він був представником пана і затверджував присуди лави присяжних. Обов'язком ради було хоча б раз на тиждень, або щоразу, коли виникала потреба, збиратися в ратуші й вирішувати справи міської громади. У віданні ради було широке коло соціальних питань, зокрема дотримання доступних цін на їжу й напої. Продавців, які порушували розпорядження райців, карали. Рада також контролювала пекарів, різників та шинкарів, щоб не було обману у вазі й мірі. Радні мали також запобігати конфліктам у місті, боронили від кривд вдов і сиріт, не дозволяти шкідливі ігри (карти, кості тощо), викорінювати їх [1].

Входження Тернополя у 1772 році до складу Австрійської імперії обумовило ряд змін у міському самоуправлінні. До магістрату стали входити бургомістр, два асесори (засідателі), синдик (правник, уповноважений вести справи) і касир. До компетенції магістрату належали: адміністративна влада в місті, фінансові справи, поліція, громадський «маєток» міста, збір податків, судівництво та перепис мешканців. Офіційною була німецька мова. Оскільки піддані в основній своїй масі не

володіли нею, то урядовцями набирали німців або чехів. Відповідно і бургомістрами тривалий час також були іноземці. Міський бюджет міста складався з доходів від громадської власності, якою розпоряджався магістрат та податків. У компетенцію органу самоврядування входили всі аспекти міського життя: стан доріг, освітлення вулиць, медицина, санітарія, будівництво і архітектура тощо. Опікувався магістрат і освітою: школи були на утриманні міста.

У розвитку міста переломним стало 15 лютого 1843 р., коли останній власник Тернополя Тадеуш рицар фон Туркулл, герба Остоя уклав із маґістратом контракт і за грошову компенсацію в 175 тис. флоринів сріблом відмовився від своїх прав на місто. 12 грудня 1844 р. австрійський цісар Фердинанд I надав Тернополю герб і статус та титул вільного королівського міста, який офіційно використовувався до 1939 р.

Першим бургомістром-українцем м. Тернополя став Володимир Лучаківський (сьогодні його ім'ям названо одну з вулиць міста у мікрорайоні «Дружба»). Сучасники про нього писали: «На початку 1870-х років найвизначнішою постаттю поміж українців Тернополя і взагалі Поділля був молодий тоді адвокат Володимир Лучаківський. Він був єдиним адвокатом-українцем в Тернополі. Активно займався народними справами і його призначили посадником (бургомістром) Тернополя, що у той час було немислимо, щоб українець обійняв таку високу посаду. Але це сталося завдяки його поміркованій політиці, вмінню дипломатично вирішувати проблеми, високій освіченості та авторитету серед різних верств населення» [1].

При Лучаківському у місті з'явилося електричне освітлення, телефон, був побудований водогін. Водогін завжди був справним, санітарний лікар обстежував джерела та криниці; у нічний час місто освітлювали ліхтарі, вулицями регулярно курсували фіакри. 2 січня 1897 року вступила в дію Тернопільська телефонна станція. Спочатку вона мала лише 41 абонент, в основному це були державні установи. З 1898 року в Тернополі почав діяти міжміський телефонний зв'язок і телеграф.

Під керівництвом В. Лучаківського було збудовано залізничний вокзал із залами очікування, квитковими касами і станційним рестораном із музичним супроводом. У 1901 році місто вже мало електричне освітлення. Залу магістрату елект-

рифікували в 1902-у році, а в липні 1907 року міський уряд викупив у німецького товариства електрівню (електричну станцію).

Як засвідчує історія нашого міста, однією з болючих проблем, що непокоїла міське самоврядування в ті часи, була каналізація. Суттєві зрушення у її вирішенні сталися аж у кінці XIX – на початку XX століття.

Хвилювало міську раду і питання безробітних. Тому було вирішено на луках по берегах річки Серет вести видобування торфу. Виникали труднощі з бюджетом. Як свідчать архівні матеріали, у 1901 році, зокрема, дохідна частина бюджету становила 285 тисяч корон, а витрати – 392, 3 тис. корон. Зі скромного бюджету місто щорічно витрачало на утримання шкіл 32 тисячі корон (крім того, школи користувалися громадськими будівлями безоплатно), на забезпечення правопорядку – 64 тисячі крон, на утримання апарату магістрату – 80 тисяч корон. Був намір покрити дефіцит підвищенням податків. Якщо зважити, що тернополяни платили 7 відсотків шляхових, податок на будівництво парафіяльного костьолу в розмірі 20 відсотків, то податки були досить високими, а життя – дорогим. У такі скрутні часи міська влада користалася правом пропінації – продажу дозволу на виробництво та реалізацію алкогольних напоїв.

Окрім вирішення прагматичних питань, бургомістр В. Лучаківський дбав про наповнення життя міста духовним змістом. Спілкуючись з Іваном Франком та Соломією Крушельницькою, Лучаківський залучав їх до культурного життя Тернополя. Він переклав з німецької на українську мову не лише «Карний закон», а й близько 20 п'єс, які склали основу репертуару українського театру в Галичині, видав «Причинок до етнографії галицького Поділля», був автором багатьох поезій та оповідань [10].

З кінця 1910 і до початку 1913 року та в 1920–1929 рр. життям міста керував уже комісар, якого призначала вища влада. Під час комісарського правління міська рада не діяла. Перший бургомістр та рада у період міжвоєнної Польщі були обрані у 1930 році. Будинок міського уряду зазнав перебудов і добудов, тому його нові частини датують по різному (переважно серединою-кінцем XIX ст.). Магістрат зазнав пошкоджень під час першої світової війни, а в роки другої світової був зруйнований; його не відбудовували.

Згідно Статуту від 21 березня 1933 року про часткову зміну устрою Тернопільського місцевого самоврядування міська адміністрація включала в себе бюро місцевого самоврядування, підприємства і міські установи. Бюро місцевого самоврядування ділилося на 5 відділів: загальний відділ, фінансово-податковий відділ, технічний відділ, відділ здоров'я і соціальної опіки та пожежної охорони.

Мер міста керував діяльністю всіх працівників місцевих органів влади, вів нагляд і здійснював контроль над їхньою діяльністю. До його обов'язків входило: давати загальні вказівки з позиції службового інтересу, узгоджувати діяльність відділів, перевіряти проекти залагодження всіх справ; керувати зібраннями Магістрату і Місцевої Ради, Комісій тощо, передбачених в обов'язкових приписах, якщо в межах тих приписів не передбачено передачі керівництва одному з членів Місцевого Уряду. Особливо ретельним був контроль за балансом фінансових надходжень і витрат.

Нинішня Тернопільська міська територіальна громада (ТМТГ) займає перше місце у регіоні за територією та є однією з найбільших в Україні (займаючи 24 позицію в рейтингу територіальних громад України, володіючи площею 167,1 км^2). Напередодні війни росії проти України у громаді було зареєстврвано 227,23 тис. осіб. При цьому, 98,3% населення мешкало у Тернополі. Особливістю територіальної структури громади є її видовженість і охоплення сільських територій, більшість з яких безпосередньо не межують з містом Тернополем і не належать на до приміських територій. Об'єднуючим чинником ТМТГ є ріка Серет (притока Дністра) вздовж якої розташовані села громади та м. Тернопіль, в центрі якого мальовнича водойма Тернопільського ставу.

В основі економічного, соціального, демографічного та інноваційного розвитку Тернопільської МТГ – місто Тернопіль, яке впродовж століть розвинулося як важливий регіональний центр із значним впливом на навколишні райони та громади. Як адміністративно-територіальне осереддя області місто сконцентрувало значний потенціал: як один з важливих транспортно-логістичних вузлів заходу України на перетині двох європейських магістралей (Е50 та Е85) з доступом до розвиненої системи транспортної інфраструктури (автомобільної, залізничної, авіатранспортної); як освітньо-науковий осередок регіону та студентська столиця України; як соціально-

культурний центр області та важлива туристична принада регіону; як центр економічного розвитку Тернопільщини та заходу України.

Відповідно до рішення сесії Тернопільської міської ради № 8/11/25 від 17 грудня 2021 року на території громади утворено чотири старостинські округи: Курівецький, Малашовецький, Чернихівський та Кбзарівськи (табл. 1).

Таблиця 1

Тернопільська міська територіальна громада: адміністративно-територіальний поділ

Район	Тернопільський	
Адміністративний центр	Тернопіль	
Населені пункти - 10	Вертелка, Глядки, Городище, Іванківці, Кобзарівка, Курівці, Малашівці, Носівці, Плесківці, Чернихів	
Старостинські округи – 4	Курівецький	Курівці
	Малашовецький	Малашівці, Іванківці
	Чернихівський	Чернихів, Глядки, Плесківці

На внутрішньо регіональному рівні Тернопільська МТГ концентрує більше ніж 1/3 економічної потуги Тернопільської області: у громаді зареєстровано 42,9% компаній та 38,6% ФОП (при чому, активних компаній і ФОП в обласному центрі ще більше – відповідно 46,4% та 43,5%). Суб'єкти господарювання Тернопільської МТГ концентрують 36,9% загального доходу та 34,9% активів компаній регіону. Крім того, тут працює S зайнятих у компаніях Тернопільської області персоналу, що вказує на розвинений ринок праці [13].

У рейтингу 15-ти найбільших роботодавців Тернопільської МТГ (табл. 2) переважають суб'єкти господарювання бюджетної сфери – 9 суб'єктів (шість закладів охорони здоров'я та три комунальні підприємства). Тут є також шість великих підприємств: три переробні підприємства (ПАТ «Тернопільський молокозавод», ТзОВ «Пивоварня «Опілля», ТзОВ «Тервікнопласт»), дві будівельні компанії (ТзОВ «Тернопільбуд» та ПП «Креатор-Буд») та логістичне підприємство «Пульс Лоджистик». Сукупно на цих суб'єктах господарювання зайнято більше ніж 10 тис. осіб.

Таблиця 2

Перелік найбільших роботодавців Тернопільської МТГ

Назва суб'єкта господарювання	КВЕД	Кількість зайнятих, осіб			*Темп зростання, 2023/2021 рр., %*
		2021	2022	2023	
ПАТ "Тернопільський молокозавод"	10.51 Перероблення молока, виробництво масла та сиру	1268	1245	1184	*93,4*
КНП "Тернопільська комунальна міська лікарня № 2"	86.10 Діяльність лікарняних закладів	1011	1177	1168	*115,5*
КНП "Тернопільська обласна клінічна лікарня"	86.10 Діяльність лікарняних закладів	1065	1059	1060	*99,5*
ТзОВ "Тернопільбуд"	41.20 Будівництво житлових і нежитлових будівель	1209	1120	934	*77,3*
КНП "Тернопільська обласна клінічна психоневрологічна лікарня"	86.10 Діяльність лікарняних закладів	755	768	782	*103,6*
КНП "Тернопільська обласна дитяча клінічна лікарня"	86.10 Діяльність лікарняних закладів	-	698	711	-
КНП "Тернопільська міська дитяча комунальна лікарня"	86.10 Діяльність лікарняних закладів	831	762	702	*84,5*
КП теплових мереж "Тернопільміськтепло комуненерго"	35.30 Постачання пари, гарячої води та кондиційованого повітря	553	560	556	*100,5*
ТзОВ "Пивоварня "Опілля"	11.05 Виробництво пива	456	461	525	*115,1*
КП "Тернопільводоканал"	36.00 Забір, очищення та постачання води	527	529	516	*97,9*
ПП "Креатор-Буд"	41.20 Будівництво житлових і нежитлових будівель	726	558	514	*70,8*
КП "Тернопільелектротранс"	49.31 Пасажирський наземний транспорт міського та приміського сполучення	525	501	464	*88,4*
КНП "Тернопільський обласний клінічний онкологічний диспансер"	86.10 Діяльність лікарняних закладів	404	405	400	*99,0*
ТзОВ "Тервікнопласт"	22.23 Виробництво будівельних виробів із пластмас	499	495	372	*74,5*
ТзОВ "Пульс Лоджистик"	49.41 Вантажний автомобільний транспорт	-	-	354	-
Разом 15 найбільших роботодавців		**9829**	**10338**	**10243**	***104,2***
суб'єкти бюджетної сфери		*5671*	*6459*	*6359*	*112,1*
приватні суб'єкти господарювання		*4158*	*3879*	*3883*	*93,4*

В розрізі класифікатора професій для Тернопільської МТГ характерне помітно менше орієнтування на працівників найпростіших професій та кваліфікованих робітників з інструментом (17,6% на противагу 28,7% в Україні та 21,0% в регіоні) та помітно більша кількість найнятих фахівців і професіоналів (24,7% на противагу 15,9% в Україні та 20,9% у регіоні).

Зміна акценту на висококваліфікованих спеціалістів та професіоналів вказує на конкурентні переваги Тернополя і пов'язана з особливостями місцевої економіки, що орієнтована на розвиток послуг, інформаційних технологій, освіти, медицини, зокрема: 1) значна частка найму фахівців і професіоналів зумовлена наявністю освітніх установ, що готують кваліфікованих працівників, а також диверсифікованістю ринку праці з позиції можливостей працевлаштування; 2) затребуваність у висококваліфікованих працівниках також вказує на потребу громади у спеціалістах для підтримки і розвитку нових галузей, які здатні підвищити її конкурентоспроможність; 3) менша частка працівників найпростіших професій може бути свідченням порівняно високого рівня автоматизації на підприємствах.

Порівняно вища частка жінок у складі найнятих за рік працівників вказує на особливості місцевого ринку праці, зокрема наявність робочих місць у сферах, які традиційно характеризують перевагою у працевлаштуванні жінок – у сфері послуг, освіти та медицини. Вища частка молоді віком до 25 років (14,5%) порівняно із середнім показником по Україні (11,9%) показує позитивні умови для залучення молодих спеціалістів у районі та є результатом концентрації в обласному центрі ВНЗ (впродовж років Тернопіль характеризують як студентську столицю України). Значна кількість молоді є перевагою громади та міста Тернополя, адже це забезпечує постійний кадровий резерв – 10 тис. молодих спеціалістів, які щороку випускаються із закладів вищої освіти.

У 2024/2025 н. р. мережа закладів освіти у Тернопільській МТГ представлена 37 закладами дошкільної освіти (36 – комунальної форми власності та один заклад державної форми власності), 41 закладом загальної середньої освіти комунальної форми власності, 2 приватними закладами загальної середньої освіти та Міжшкільним ресурсним центром з вивчення предмета «Захист України», а також навчально-реабілітацій-

ним центром (табл. 3). У Тернополі, як обласному центрі, розташовані та функціонують 7 закладів професійної (професійно-технічної) освіти і 7 інших закладів, які надають професійно-технічну освіту (з них, 7 державної форми власності, 4 – комунальної та 3 приватної), 8 закладів фахової передвищої освіти (з них, 4 – державної форми власності, 1 – комунальної та 3 – приватної), 5 закладів вищої освіти (з них, 1 – приватний).

Таблиця 3

Кількість закладів дошкільної та загальної середньої освіти та їх наповнюваність у Тернопільській МТГ, 2024/2025 н. р.

Показники	2024/2025 н. р.
Кількість дошкільних закладів, од.	**37 (крім того, 26 груп у п'яти ЗЗСО)**
Кількість дітей в дошкільних закладів, осіб	8150
Кількість груп, од.	364
Кількість вихователів, осіб	1039
Проєктна потужність закладів, осіб	6550
Завантаженість дошкільних закладів (дітей на 100 місць)	124
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, од.	**43**
Кількість учнів у загальноосвітніх закладах, осіб	29645
Середня наповнюваність закладу, особи	689
Учні 1–4 класів	11210
Учні 5–9 класів	14978
Учні 10–11 класів	3452

Розвиток Тернополя як освітнього хабу та осередку студентства сприяє всебічному поступу міста. По-перше, студенти витрачають кошти на проживання, харчування, транспорт, розваги, що підтримує місцевий бізнес та сприяє створенню робочих місць у таких сферах, як оренда житла, організація харчування, роздрібна торгівля, розваги тощо. По-друге, це стимул для розвитку ринку праці, адже велика кількість студентів створює базу молодих спеціалістів, що сприяє розвитку інновацій та підприємництва. По-третє, це ключова умова для впровадження інновацій та розвитку високотехнологічних галузей. По-четверте, це можливості для підвищення іміджу міста та його просування як молодіжної столиці з розвинутою саме студентською культурою.

Оскільки Тернопіль є адміністративним центром області, надання послуг у сфері охорони здоров'я у Тернопільській МТГ забезпечує диверсифікована мережа закладів охорони

здоров'я. Згідно з даними НСЗУ, у Тернополі налічується 29 надавачів медичних послуг (21,9% від загальної кількості надавачів послуг охорони здоров'я у Тернопільській області): один надавач державної форми; 11 – комунальної власності Тернопільської обласної ради, які забезпечують надання спеціалізованої допомоги населенню; п'ять – комунальної власності Тернопільської міської ради – надають спеціалізовану допомогу, а КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги» – первинну; шість закладів приватної форми та шість ФОПів. В цілому у громаді налічується 75 місць надання послуг у сфері охорони здоров'я.

На території Тернопільської МТГ розташовані ключові суб'єкти діяльності у сфері культури в регіоні (табл. 4). Це дає змогу її жителям та гостям користуватися пропонованими культурними послугами. Тут функціонують 16 закладів культури, зокрема: чотири музеї, що представляють різні сфери інтересу (художню, краєзнавчу, історико-меморіальну), три обласні бібліотеки, два академічні театри та обласна філармонія, кіновідеопрокатне підприємство тощо.

Таблиця 4

Перелік закладів культури базової мережі Тернопільської області на території Тернопільської МТГ

Назва закладу	Тип закладу	Місце розташування
Тернопільський обласний художній музей	Музей	Тернопіль
Тернопільський обласний краєзнавчий музей	Музей	Тернопіль
КУ ТОР «Музей національно-визвольної боротьби Тернопільщини»	Музей	Тернопіль
Історико-меморіальний музей політичних в'язнів	Музей	Тернопіль
Тернопільський обласний центр охорони та наукових досліджень пам'яток культурної спадщини	Інший заклад культури	Тернопіль
Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека	Бібліотека	Тернопіль
Тернопільська обласна бібліотека для молоді	Бібліотека	Тернопіль
Тернопільська обласна бібліотека для дітей	Бібліотека	Тернопіль
Тернопільський академічний обласний український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка	Театр	Тернопіль
Тернопільський академічний обласний театр актора і ляльки	Театр	Тернопіль
Тернопільська обласна філармонія	Філармонія	Тернопіль
Тернопільський мистецький фаховий коледж ім. Соломії Крушельницької	Фаховий мистецький коледж	Тернопіль
Мистецька школа Тернопільського мистецького коледжу ім. Соломії Крушельницької	Мистецька школа	Тернопіль

Тернопільська міська рада здійснює активну діяльність у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які проживають у межах територіальної громади. Діяльність соціальної комісії міської ради та управління соціального захисту передбачає гарантування належних умов, соціального захисту та інтеграції переміщених осіб в громаду.

Станом на кінець 2024 року в Тернопільській області зареєструвалося 68 000 внутрішньо переміщених осіб, у тому числі 18 000 дітей (рис. 1). В Тернопільській міській територіальній громаді оселилося 24 тис. осіб.

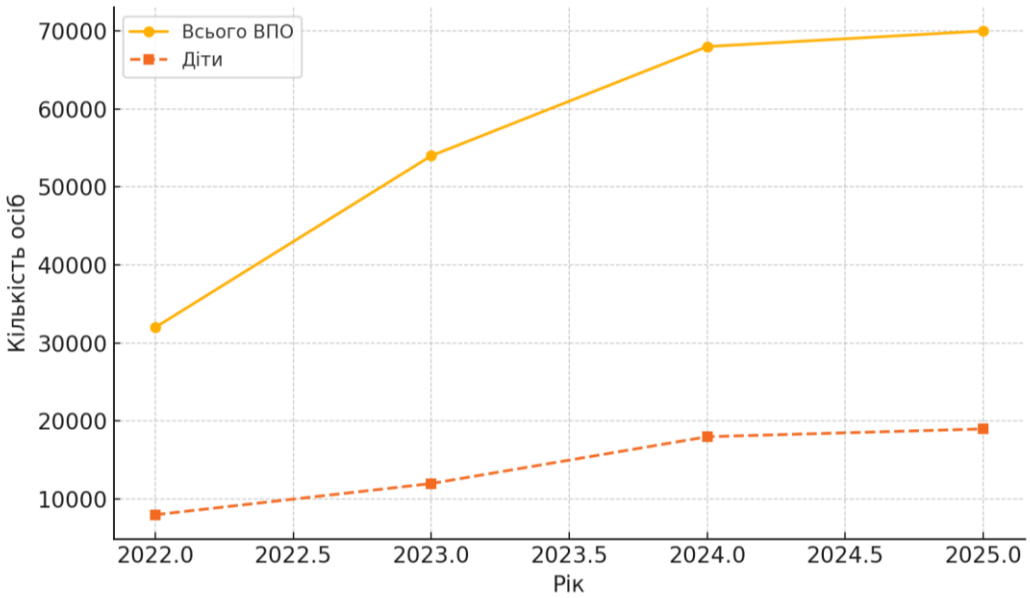

Рис. 1 Динаміка кількості ВПО у Тернопільській області (2022–2025 рр.)

Тернопільською міською радою затверджено комплексну програму підтримки тимчасово переміщених осіб на 2023–2025 роки. Вона спрямована на реалізацію положень державної політики на регіональному рівні в частині всебічної реалізації основних потреб тимчасово переміщених осіб на території України, зокрема у соціально-економічній сфері, а саме: формування нових робочих місць; гарантування працевлаштування та професійної перепідготовки; забезпечення житлом; надання матеріальної допомоги сім'ям загиблих захисників і захисниць України; залучення міжнародних організацій для підтримки та інтеграції тимчасово переміщених громадян; залучення тимчасово переміщених громадян до культурного життя територіальних громад; надання партнерської підтримки молоді з числа тимчасово переміщених громадян.

Надання необхідної і першочергової інформації для громадян і, зокрема, тим, хто вимушено шукав притулку у Тернополі, стало одним із ключових напрямків діяльності місцевого самоврядування. З початком війни на сайті Тернопільської міської ради було створено спецрубрику «ВПО», де розміщується необхідна інформація та інструкції для тимчасово переміщених осіб, які прибувають до Тернопільської громади.

Соціальна комісія та управління соціальної політики Тернопільської міської ради активно працює над забезпеченням соціального захисту тимчасово переміщених осіб через реалізацію різноманітних програм допомоги:

- Гуманітарна допомога: налаштовано процес безкоштовної видачі одягу, взуття та інших речей, а також продуктів харчування та ліків за нижчою вартістю. Залучено міжнародні благодійні організацій для надання додаткових ресурсів.
- Медична допомога: для тимчасово переміщених осіб працює «гаряча лінія» з питань надання медичної допомоги, що гарантує оперативне надання інформації та доступ до медичних послуг. Внутрішньо переміщені особи мають змогу одержати медичну допомогу в комунальних медичних закладах. До переліку послуг належать: первина медична допомога, консультація спеціалістів та психологічна підтримка.

На базі Тернопільської міської ради освітяни міста започаткували безоплатні курси української мови для тимчасово переміщених осіб. Це сприяє їх швидкій адаптації та інтеграції до місцевої громади. Надаються також безкоштовні консультації з питань працевлаштування, одержання соціальних виплат та інших проблем, з якими стикаються тимчасово переміщені особи в місті Тернопіль.

Для досягнення максимального ефекту у сфері реалізації соціальної політики щодо внутрішньо переміщених осіб, соціальна комісія та управління соціальної політики Тернопільської міської ради тісно співпрацюють із благодійними фондами та міжнародними організаціями. Як результат, було здійснено такі ініціативи:

- спільні акції зі збору гуманітарної допомоги;
- проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності тимчасово переміщених осіб щодо їх прав та свобод;
- формування волонтерських центрів для надання психологічної допомоги ВПО.

При Тернопільській міській раді функціонує Рада підтримки тимчасово переміщених громадян, яка займається координаційними діями щодо зусиль різних організацій та ініціатив, спрямованих на допомогу тимчасово переміщеним громадянам.

Тернопіль є одним із ключових молодіжних центрів на Заході України Згідно зі статистичними даними, молодь у віці 14–35 років становить приблизно 25% населення міста. Впродовж 2020–2021 рр. місто носило статус Молодіжної столиці України. В цьому статусі громада організувала Всеукраїнський форум Молодіжної столиці України «МолоДійТЕ!».

Основними «магнітами» для залучення та втримання у місті молодих активних людей є:

– розвиток міста як потужного освітнього хабу (тут функціонують передові ВНЗ Заходу України та заклади професійно-технічної освіти); розвиток міста як конкурентоспроможного освітнього хабу сприяє постійному приїзду сюди великої кількості студентів не лише з-поза меж міста, а й регіону і країни;

– розвинений ринок праці та розвиток «привабливих» для молоді ВЕД (ІТ, інновації, підтримка стартапів, зелена енергетика), націленість місцевої влади на підтримку зайнятості та підприємницької активності серед молодих людей, що зумовлене високою часткою молодих людей у структурі пошуку роботи;

– розвинена система підтримки молодіжних ініціатив - у Тернополі діє низка молодіжних організацій та просторів, зокрема, КП «Тернопільський центр дозвілля та молодіжних ініціатив ім. Довженка», КЗ «Дитячо-юнацький пластовий центр», ГО «Центр Науки Тернополя», основною метою функціонування яких є підтримка проєктів молоді. Місцева влада також фінансує молодіжні ініціативи у сфері української національної громадянської ідентичності, культури, здорового і безпечного способу життя, неформальної освіти, працевлаштування; у громаді прийнято програму «Молодь» на 2024–2026 р. (щорічний обсяг фінансування – 5–6 млн грн);

– широкий спектр можливостей для проведення дозвілля: культурного (проведення фестивалів, Гаївок, майстер-класів з написання писанок, вечорниць, поетичних вечорів); активного (проведення вишколів, тренінгів, змагань, квестів, розвинена спортивна інфраструктура, паркові зони тощо);

– націленість на екологічні ініціативи – завдяки підтримці молодіжних програм і проєктів, у місті реалізовано численні «зелені» проєкти (збереження чистоти озера, сортування відходів та енергозбереження) [5].

На виборах до Тернопільської міської ради у 2020 році перемогу здобула партія ВО «Свобода» з результатом 42,85% голосів. Надал Сергій Вікторович був втретє обраний міським головою, отримавши 74,59%. Друге місце на виборах міської ради зайняла партія «Сила людей» з 5,88% голосів; «Європейська солідарність» набрала 4,43%. ВО «Батьківщина» отримала 4,94%. 18 депутатів обрані від Тернопільської міської організації ВО «Свобода»; 9 – від Тернопільської територіальної організації політичної партії «Європейська солідарність»; 5 – від Тернопільскої обласної організації «Порядок. Відповідальність. Справедливість»; 4 – від Тернопільскої міської організації політичної партії «Сила Людей»; 3 – від Тернопільської обласної організації політичної партії «За майбутнє»; 3 – від Тернопільської обласної організації політичної партії «Слуга Народу».

Місцеве самоврядування на території Тернопільської МТГ здійснює міська рада в складі голови ради та 41 депутата міської ради. Детальна інформація щодо діяльності міського голови, депутатського корпусу, виконавчого комітету розміщені на офіційному сайті громади https://ternopilcity.gov.ua/ та на фейсбук-сторінці https://www.facebook.com/Ternopil.rada.

Базовим документом, який визначає систему самоврядування у Тернопільській громаді є Статут, який визначає права і обовязки членів громади, повноваження і обовязки міського голови, міської ради, її комісій, війтів, депутатів, виконавчого комітету ради, його підрозділів, органів самоорганізації населення. Перша редакція Статуту була прийнята у 2011 р. [11] Нова редакція Статуту, яка відображає статус громади після адміністративно-територіальної реформи і утворення Тернопільської міської територіальної громади діє з 2019 р. (рішення № 7/33/8 від 5 квітня 2019 р.) [12]

Невіємними частини Статуту є:

Положення про загальні збори (конференції) жителів Тернопільської міської територіальної громади за місцем проживанням (додаток 2).

Положення Про місцеві ініціативи в Тернопільській міській територіальній громаді (додаток 3).

Положення Про консультації з громадськістю в Тернопільській міській територіальній громаді (додаток 4).

Положення Про громадські слухання в Тернопільській міській територіальній громаді (додаток 5)

Додатками до основного тексту Статуту ТМТГ є:

Про порядок введення відзнак, присвоєння і нагородження відзнаками (додаток 1).

Про перелік, зміст, правила використання місцевої символіки та порядок отримання погодження на її використання (додаток 2)

Про порядок укладання та реалізації договорів про партнерство з іноземними муніципальними утвореннями (додаток 3).

Про Тернопільську Молодіжну міську раду при Тернопільській міській раді (додаток 4).

Про звітування міського голови, виконавчих органів, депутатських комісій та депутатів міської ради (додаток 5).

Про органи самоорганізації населення у місті Тернополі (додаток 6).

Про помічника-консультанта депутата Тернопільської міської ради (додаток 7).

Положення про порядок розгляду електронних петицій, адресованих Тернопільській міській раді та її виконавчим органам (додаток 8)

А також додатки:

Про мирні громадські акції у місті Тернополі.

Про громадський бюджет Тернопільської міської ради.

Відовідно до Статуту Тернопільської міської територіальної громади, органи самоорганізації населення є однією з форм участі жителів Тернопільської міської територіальної громади у вирішенні окремих питань місцевого значення. Органами самоорганізації є будинкові, вуличні комітети, комітети мікрорайонів у Тернопільській міській територіальній громаді. Основними завданнями органів самоорганізації населення є:

1) створення умов для участі жителів Тернопільської міської територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; 2) задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; 3) участь у реалізації соціального, економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм [12].

У Тернопільській МТГ порівняно високий рівень діяльності громадських об'єднань. Тут зареєстровано понад 1400 громадських організацій. З деякими з них та з громадськими організаціями з-за меж громади міська рада та комунальні заклади співпрацюють в межах реалізації окремих ініціатив.

Молодіжна міська рада Тернополя здійснює активну проєктну діяльність та проводить дослідження актуальних для молоді сфер життя, на основі яких формує рекомендації для відповідних виконавчих органів міської ради. Делегатами молодіжної ради є представники з громадських організацій, студентських активів, учнівського самоврядування. Основними цілями діяльності молодіжної міської ради є збільшення рівня участі молоді у прийнятті рішень, підвищення ролі громадськості та активної молоді у місті.

Тернопільська міська рада впродовж тривалого часу активно впроваджує в систему місцевого самоврядування інноваційні інструменти управління та залучення жителів до врядування. Це підвищує ефективність, відкритість та прозорість її діяльності, застосовуючи новітні інформаційно-телекомунікаційні технології. Результати діяльності визнано як позитивні, про що свідчать найвищі позиції міста в численних рейтингах міст України впродовж тривалого періоду

Тернопілська МТГ має дсягнення із запровадження таких електронних ресурсів: інтерактивна карта зовнішньої реклами, інтерактивна карта реєстру комунального майна, інтерактивна карта позашкільних закладів, онлайн-форма для повідомлення про неетичну поведінку або конфлікт інтересів посадових осіб Тернопільської міської ради, карта ремонтів, карта будов. Крім того, успішно функціонують запис на прийом до сімейного лікаря, централізована система відеоспостереження міста Тернополя, «відкритий бюджет» – інфографіка місцевого бюджету, система відкритих даних та відповідний портал, «громадський бюджет», онлайн оплата за житлово-комунальні послуги тощо.

Досягненням громади є також мобільний додаток «е-Тернопіль» та портал «е-Тернопіль». «Портал мешканця» складається з трьох розділів: «Послуги» (мешканці можуть подати заявки на отримання послуг, які надаються у ЦНАПі, повністю онлайн – від процесу створення заявки, підписання – до отримання відповіді), «Е-приймальня» (подання звернень, запитів та листів до Тернопільської міської ради онлайн та

отримання відповідей в особистому кабінеті на порталі), «Е-демократія» (це «Опитування» та «Обговорення», за допомогою яких мешканці можуть висловлювати свою думку щодо важливих питань та впливати на життя міста). Портал розроблений у межах проєкту «Місцеві ініціативи щодо відкритого врядування та прав людини на місцевому рівні в Україні», що фінансується Проєктом Конгресу Ради Європи [13].

У мобільному додатку «е-Тернопіль» є послуги: «Комунальні платежі», «Файна карта» (транспортна карта), «Паркінг авто», «Інтерактивні карти», «Е-демократія» (опитування та обговорення), «Е-приймальня» (подача запитів і звернень онлайн, онлайн-записи до структурних підрозділів), «Сповіщення» (система персональних та загальних сповіщень) тощо. На даний час користувачами порталу є більше як 90 000 користувачів.

На території ТМТГ сформувалася система надання адміністративних послуг. «Центр надання адміністративних послуг» Тернопільської міської ради є виконавчим органом Тернопільської міської ради. Електронний доступ до неї можна знайти за посиланням https://cnap.rada.te.ua/. У структурі ЦНАП виділено територіальний підрозділ у Тернополі та п'ять віддалених робочих місць – у селах Курівці, Іванківці, Кобзарівка, Городище, Чернихів.

Станом на 2024 р. громадяни та суб'єкти господарювання мають можливість отримати тут 400 видів послуг. Зокрема, з 30.09.2024 р. тут запрацював Центр рекрутингу Української армії.

З жовтня 2023 року у Центрі надання адміністративних послуг у місті Тернополі надаються окремі види послуг з використанням спеціального автоматизованого комплексу «Мобільний кейс» для окремих категорій громадян, що мешкають у м. Тернополі, та внутрішньопереміщених осіб (ВПО). Комплекс створений для забезпечення доступності й підвищення якості надання адміністративних послуг для мешканців Тернополя за місцем перебування суб'єктів звернення певних категорій осіб, в тому числі осіб з інвалідністю. Для мешканців доступні 37 видів послуг. До категорій осіб, які мають право на отримання послуг з використанням «Мобільного кейсу», відносяться: особи, які досягли 80-річного віку; особи з інвалідністю І групи; особи, які за станом здоров'я не здатні самостійно пересуватись; особи, які перебувають на

стаціонарному лікуванні у комунальних медичних закладах м. Тернополя, ВПО, які зареєстровані на території міста Тернополя.

Соціологічне дослідження стану політичної культури населення Тернопільської МТГ, проведене у березні-квітні 2025 р. Центром політологічних студій Західноукраїнського національного університету [9] показало, що переважна більшість респондентів має позитивне ставлення до місця свого проживання. Так, 30,3% опитаних прямо вказали, що вони «задоволені» життєвими умовами, ще 47,7% – що «скоріше задоволені». Разом це становить 78% підтримки, що є вельми позитивним показником. Водночас 22% респондентів або виявили незадоволення, або не змогли визначитися з відповіддю. Це може свідчити про локальні проблеми побутового чи соціального характеру, які погіршують загальне враження від життя в громаді для частини населення.

Близько половини опитаних висловили позитивну цінку діяльності голови міської громади: 18,3% респондентів охарактеризували її як «дуже добру», ще 32,1% – як «скоріше добру». Проте, значна частина виборців (31,2%) назвала роботу мера «скоріше поганою», а 5,5% – «дуже поганою». Це засвідчує помітну поляризацію думок: від вираженої підтримки – до помітного рівня критики. Цікаво, що 9,2% опитаних не змогли дати чіткої відповіді, що може бути пов'язано з недостатнім рівнем комунікації між органом влади та громадянами, або з політичною апатією частини населення.

Соціологічне дослідження також охопило оцінку стратегії міської влади у воєнний період. Повністю або скоріше погодилися з твердженням, що влада діє у правильному напрямку 53,2% опитаних. У той же час, 32,1% зазначили, що вони «скоріше не згодні» із стратегією керівних органів, а ще 3,7% – повністю заперечили правильність дій влади. Більше 10% вагалися з відповіддю. Ці цифри свідчать про те, що хоча більшість мешканців демонструє лояльність до влади в кризовий період, водночас існує значний простір для покращення її іміджу – передусім у сферах публічної комунікації, кризового менеджменту, доступу до соціальних послуг тощо.

Заключним у цьому блоці дослідження стало питання про визначення найбільш нагальних проблем, розв'язання яких повинно стати пріоритетом для міської влади. Найчастіше респонденти вказували на:

- розвиток промисловості (49,5%);

- енергозбереження (45%);
- медичне обслуговування (39,4%);
- забезпечення правопорядку (32,1%);
- допомогу внутрішньо переміщеним особам (26,6%).

Менше підтримки отримали напрямки, пов'язані з розвитком фізичної культури (3,7%), виховною роботою з молоддю (13,8%), облаштуванням прибудинкових територій (16,5%). Це вказує на те, що на першому місці в громадян перебувають потреби виживання, стабільності та соціального захисту, тоді як питання довгострокового розвитку перебувають на периферії уваги .

Відповідаючи на питання *«Як ви оцінюєте загальний рівень суспільно-політичної активності жителів громади»*, доволі значна кількість респондентів зазначила, що рівень активності є «дуже високим (26,6%) та «скоріше високим» (35,8%). Проте 32,2% членів громадян вважають, що рівень суспільно-політичної активності жителів є «скоріше низьким», а 5,5% – що він «дуже низький».

Відповіді на питання *«Чи зверталися Ви до депутута вашого виборчого округу для вирішення певної проблеми?»* показують, що 5,7% опитаних звертались з ініціативами та проханнями і отримали на них позитивні відповіді, а 9,5% не отримали допомоги. Однак більшість респондентів (49,1%) ніколи не звертались до депутуа свого виборчого округу, а інші (22,6%) цього не робили, але розглядають таку можливість у майбутньому [9].

В процесі формуванні Стратегії розвитку Тернопільської міської територіальної громади на період з 2021 по 2027 рр., було проаналізовано і критично оцінено стан і тенденції її розвитку. На основі дослідження було здійснено порівняння сильних і слабких сторін спільноти, викликів які стоять перед нею та можливість їх подолання. Так званий свот-аналіз дав можливість визначити перспективи розвитку громади не тільки до 2027 р., а й на період до 2034 р. [5; 13] При цьому основну увагу було приділено обставинам тривалої російсько-української війни та орієнтації України на вступ у Європейський Союз, адже наша держава у червні 2022 р. отримала статус кандидата на вступ у цю впливову міжнародну організацію [3]. Тож розглянемо «плюси» і «мінуси соціально-економічного та духовно-культурного стану Тернопільської МТГ, а також можливі сценарії розвитку подій, які знайшли відображення у Стратегії розвитку ТМТГ.

Сильною стороною Тернопільської територіальної громади, порівняно з іншими, є наявність Тернополя як адміністративного центру, що забезпечує потужний фундамент для розвитку. Як один з обласних центрів Заходу України, Тернопіль концентрує розвинену соціальну, транспортну та комунальну інфраструктуру, бюджетний потенціал, приваблює нових жителів, зокрема, перспективну та активну молодь. Якщо більшість органів місцевого самоврядування громад, які були об'єднані в умовах адміністративно-територіальної реформи, розпочали функціонування з новим, розширеним, спектром повноважень у 2016–2020 рр., то Тернопільська територіальна громада має суттєві напрацювання з часу розвитку Тернополя як міста обласного значення. Базою для розвитку громади є налагоджені міжнародні зв'язки, визнання міста на рівні європейських інституцій, налагоджений процес залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій та управління великими проєктами, тривалий процес впровадження інновацій і, зокрема, цифровізації управлінських процесів тощо. В цьому контексті курс «зеленої» трансформації громади та відкриття доступу до фінансових ресурсів структурних фондів ЄС у контексті євроінтеграції забезпечує їй додаткові можливості, а в умовах стратегічної спрямованості на сталий розвиток території (про що свідчить впровадження проєктів в межах сталої мобільності, цифровізації, «зеленої» трансформації тощо), пріоритети громади чітко співвідносяться з принципами розвитку Європейського Співтовариства, що «відкриває» доступ до значно більших ресурсів ЄС.

Наявність в основі громади великого міста, що є до тогож адмінстративним центром обасті, забезпечує перспективи Тернопільській територіальній громаді як важливого транспортно-логістичного осередку у контексті транспортного сполучення портів Чорного та Балтійського морів. Географічне розташування міста та його вага в межах регіону (що спричинило проходження тут важливих автошляхів) забезпечують його роль як транспортно-логістичного хабу.

У місті сконцентровано велику кількість здобувачів освіти різних рівнів, високою є частка молоді у структурі зайнятих в громаді. Ці переваги громада активно використовує – роль молоді у її розвитку не можливо не відмітити, вона чітко простежується у діяльності молодіжної ради та позиціонуванні себе громади як одного з ключових молодіжних центрів

в України. В цьому контексті перспективним для громади є популяризація та розвиток волонтерського руху, основу кого здебільшого становлять саме молоді активні жителі.

Слабкою стороною Тернопільської міської територіальної громади є нерівномірність соціально-економічного розвитку адміністративного центру та сільських територій громади, що є наслідком специфічної територіальної будови (сільські населені пункти є відносно віддаленими від міста і не належать до приміської зони). Тут проживає невелика кількість жителів, не розвинена інфраструктура та концентрується небагато суб'єктів господарювання. Попри це, через ці території проходить річка Серет, яка, разом з прилеглими територіями, відноситься до Смарагдових територій. Залучення «зеленого» фінансування та інвестицій для заходів щодо запобігання та адаптації до зміни клімату, побудови циркулярної економіки та збереження довкілля у контексті «зеленої» трансформації Тернополя, відкриття доступу до структурних фондів ЄС може стати вагомою умовою розвитку цих територій.

Можливістю для вирішення проблем недостатньої енергоефективності житлового фонду, аварійного стану систем водопостачання та водовідведення, застарілого парку громадського транспорту є розширення доступу до фінансових ресурсів фондів ЄС та міжнародних організацій. Тернопільська міська рада має досвід залучення таких коштів та реалізації великих інфраструктурних та інвестиційних проєктів. З огляду на наявний позитивний досвід, довіру західних інституцій, високі кредитний і інвестиційний рейтинги громада може залучити додаткове фінансування, що сприятиме не лише розвитку і модернізації інфраструктури, а й покращенню екологічної ситуації.

В умовах переорієнтації туристичних потоків в Україні внаслідок війни та мобілізаційних процесів Тернопіль має перспективу розвитку як туристичного осередку. Однак, така перспектива вимагає вирішення проблеми недостатньої кількості місць для проведення дозвілля, нерозвиненості відповідної інфраструктури, потреби ефективного використання водних об'єктів та об'єктів природно-заповідного фонду. Вирішення цих проблем лежить в площині розроблення концепції розвитку короткострокового туризму у громаді і залучення «зеленого» фінансування.

Загрози й ризики розвитку Тернопільської територіальної громади. В умовах сьогодення ризики економічного роз-

витку територіальної громади є результатом воєнних дій, які тривають на території України, політичної нестабільності, що зумовлені війною, та їх непередбачуваністю. До цього переліку належать: ризик підвищення податкового навантаження на бізнес та населення з метою наповнення державного і місцевих бюджетів, загроза стримуванню руху в напрямі децентралізації, низький рівень інвестування в інноваційні процеси, зниження темпів розвитку підприємництва, енерговимкнення. Ці загрози вже спричинили суттєві виклики для розвитку громади (зокрема, щодо відтоку дітей зі шкіл) і, у випадку погіршення безпекової ситуації, зумовлять «відкладення» у часі використання інших інструментів економічного розвитку.

Одними з найбільш гостро відчутних для розвитку громади є загроза енергетичній безпеці і, як наслідок, суттєві обмежень споживання електроенергії для підприємств та населення, що набуло кризового характеру у листопаді-лютому 2022/2023 років і взимку 2024/2025 років. Для суб'єктів господарювання на території громади обстріли енергетичної інфраструктури і енергетичні вимкнення як їх наслідок матимуть негативні наслідки для працівників підприємств і їх сімей, а також для бюджету територіальної громади. Значною є загроза наближення лінії бойових дій та можливість вторгнення з боку Білорусі, а також воєнна загроза з повітря.

Ризики фінансово-економічного характеру також можуть суттєво стримати розвиток громади. В умовах активної фази війни та післявоєнного відновлення існує ймовірність делегування місцевому самоврядуванню державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів. За відсутності достатніх власних бюджетних ресурсів, особливо з урахуванням значної кількості внутрішньо переміщених осіб, це може призвести до сповільнення темпів соціально-економічного розвитку громади. Крім того, в умовах війни актуалізуються ризики погіршення фінансового становища суб'єктів господарювання. Ускладнений доступ до кредитних ресурсів, інфляція, зростання цін на енергоносії, логістичні витрати та подорожчання сировини можуть спричинити банкрутство окремих суб'єктів господарювання, погіршення фінансового стану інших та зниження темпів створення нових підприємств. Це, в свою чергу, зменшить податкові надходження до місцевого бюджету та сприятиме підвищенню рівня безробіття.

Зважаючи на те, що повномасштабна війна росії проти України сьогодні є основним чинником, який обумовлює траєкторію, темпи, можливості та ризики розвитку територіальних громад в Україні, в основі сценаріїв їх розвитку лежить фактор війни. Політики та експерти дійшли висновку що основними сценаріями розвитку територіальних громад, в тому числі Тернопільської МТГ, слід вважати песимістичний та стримано-оптимістичний. Цей висновок знайшов своє закріплення в Стратегії розвитку Тернопільської територіальної громади до 2027 року [13]. Розглянемо окремо ці стратегії, аналізуючи чинники зовнішнього та внутрішнього характеру.

І. Песимістичний сценарій розвитку формується за комплексу припущень, що тривалий у часі (горизонті планування) баланс зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на стан громади як соціально-економічної системи залишається незмінним або може погіршуватися, з огляду на продовження війни (до 2026 року) / її переходу в заморожений стан, що не дозволяє сформувати стимули для розвитку країни, регіону, громади [13].

Зовнішні чинники базових припущень песимістичного сценарію.

1. Війна з рф триває, здійснюються перманентні бомбардування українських міст тощо.

2. Демографічні втрати, спричинені війною, подальше зменшення населення через падіння народжуваності і активні еміграційні процеси, різкі зміни в системі розселення (посилення концентрації населення в містах – у східних регіонах через концентроване відновлення інфраструктури у великих містах, у центральних і західних – через концентрацію ВПО в обласних центрах та містах обласного значення).

3. Виключення частини території України з господарської діяльності через окупацію, мінування територій, забруднення земель (зокрема с/г) через хімічні та вибухові ураження.

4. Втрата економічного потенціалу східних регіонів, їх деіндустріалізація, різкі зміни в системі розміщення господарської діяльності.

5. Зниження економічної спроможності більшості територіальних громад та регіонів України (через вилучення територій з господарської діяльності, релокацію бізнесу та переміщення трудового ресурсу, розірвання логістичних ланцюгів, втрату експортних можливостей тощо) та розширення територій, які потребують державної підтримки.

6. Масові руйнування інфраструктури, невідповідність та вразливість інфраструктури з огляду на потреби воєнного часу (в т. ч. її недостатність в окремих регіонах).

7. Втрата транзитного потенціалу більшості регіонів.

8. Необхідність відновлення управління та базової інфраструктури на деокупованих територіях.

9. Велика кількість ВПО, необхідність їх інтеграції в соціальне і економічне життя приймаючих громад.

10. Дестабілізація ринків праці через масове переміщення працівників, релокацію бізнесу, втрата фахівців через мобілізацію, еміграцію тощо.

11. Поява великої кількості ветеранів, які потребують реабілітації та адаптації до мирного життя.

12. Зниження доходів бюджету на тлі зростання видатків на утримання армії та розвиток ВПК.

13. В умовах воєнного стану спостерігається згортання децентралізації та повернення до централізованого управління.

14. Відсутність реальних механізмів/програм підтримки місцевого економічного розвитку. Поступове скорочення офіційних трансфертів (освітньої субвенції, дотації вирівнювання тощо).

15. Перекладання повноважень у соціальній сфері з державного рівня на ОМС.

16. Рівень тіньової зайнятості залишається високим, а в деяких громадах поглиблюється через економічну депресію та неспроможність суб'єктів бізнесу сплачувати податки.

17. ВВП країни знижується. Тенденцій відновлення економічної активності не спостерігається.

18. Гривня підтримується виключно міжнародними вливаннями та кредитами, темп інфляції залишається високим.

19. Інфляція та втрата доходів частини населення спричиняють до зниження купівельної спроможності населення.

20. Інвестиційні проєкти та ресурси відкладаються в часі до завершення війни.

21. Податковий тиск на підприємців – високий.

22. Підприємницький клімат в Україні та регіоні суттєво не змінюється / погіршується.

23. Військова та фінансова підтримка партнерів та донорів скорочується.

Внутрішні чинники базових припущень песимістичного сценарію.

1. Територіальні громади продовжують здійснювати вирішення викликів, спричинених війною – інтеграція ВПО в громади, їх супровід та підтримка, робота з релокованим бізнесом, робота з партнерами щодо надання гуманітарної допомоги, підтримка ТРО тощо.

2. Зростання демографічних ризиків для громад через втрату дітей, молоді, населення у працездатному віці, що вже у найближчі роки спричинить скорочення споживачів освітніх, медичних, соціальних, культурних послуг.

3. Громади втрачають мешканців, зокрема вузьких фахівців, що відображається на забезпеченні процесів життєдіяльності громад.

4. Економіка в громадах слабо розвинута, більшість працює в тіні, розвитку малого та середнього бізнесу не приділяється достатньої уваги.

5. Розвиток сільського господарства обмежений змінами в можливостях експорту, туристична сфера не відновилась після падіння в умовах коронакризи, промисловість потерпає від втрати логістичних ланцюгів, потенційних напрямків збуту продукції тощо.

6. Доходи місцевих бюджетів знижуються через зменшення офіційних трансфертів з державного бюджету та зниження економічної активності в громадах.

7. Зростання частки доходів місцевих бюджетів від бюджетної сфери (освіта, охорона здоров'я, соцзахист, управління, оборона тощо).

8. Значно зростають видатки місцевих бюджетів на заходи у сфері безпеки (зокрема будівництво / ремонт укриттів), забезпечення потреб військових, підтримку ВПО, соціальні виплати ветеранам та родинам загиблих тощо.

9. Інвестиційний клімат у громадах залишається у замороженому стані до завершення бойових дій.

10. Рівень купівельної спроможності населення постійно знижується.

11. Громади продовжують оптимізацію мережі закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури тощо з огляду на брак бюджетного ресурсу, але це не супроводжується зростанням якості освітніх, медичних, культурних, соціальних послуг.

12. Посилюються обмеження на використання бюджетних коштів на капітальні видатки, що стримує оновлення соціальної та інженерної інфраструктури в громадах.

13. Збільшення кількості недобудованих об'єктів через брак інвестиційного/бюджетного ресурсу.

14. Інституції підтримки бізнесу в громадах не формуються через обмеженість бюджетного ресурсу та/або відсутність фахівців (проєктних менеджерів).

15. Заходи з забезпечення енергоефективності згортаються, видатки на екологічні цілі скорочуються, що поряд із відсутністю заходів з модернізації інженерної інфраструктури негативно впливає на екологічну ситуацію в громаді.

Передбачувальні результати імплементації песимістичного сценарію для Тернопільської міської теритотріальної громади [13].

Ключовим негативним чинником, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток громади, є військова агресія рф та ризик наближення лінії бойових зіткнень, а також загроза ракетних ударів по території громади. Ситуація, зумовлена війною та мобілізаційними процесами в Україні, насамперед несе загрозу демографічній ситуації в Тернопільській громаді. З 2022 року у громаді спостерігається зменшення кількості учнів у закладах освіти (навіть попри велику кількість ВПО). Продовження активної фази війни, зумовлена цією обставиною мобілізація чоловіків та вимушена міграція мешканців, особливо сімей з дітьми старшого шкільного віку, за межі України можуть призвести до скорочення населення, зокрема дітей. При цьому, на відміну від більшості громад, продовження демографічних втрат не матиме у короткостроковій (і навіть середньостроковій) перспективі критичних наслідків для громади, зважаючи на наявність в її основі міста обласного центру Тернополя. Однак, з часом такі тенденції спричинять зниження темпів приросту кількості населення та зміну статево-вікової структури мешканців, адже в умовах війни виїжджають передовсім молоді люди, жінки з дітьми. Депопуляція і погіршення вікової структури населення громади в такому випадку стане основною перешкодою для її розвитку. Це може негативно вплинути на інвестиційну привабливість території, адже в сучасних умовах високий рівень людського капіталу є визначальною умовою інвестиційної активності і розвитку громади.

Інтенсифікація бойових дій може суттєво вплинути на логістичний потенціал територіальної громади. Загострення ситуації у Чорному морі матиме негативний вплив на формування транспортного сполучення портів Чорного та Балтійського морів. В умовах війни було порушено основні транспортні потоки з заходу на схід, багато громад втратило важливий для них статус логістичних осередків (зокрема, громади на шляхах, що з'єднували Україну та білорусь, рф). Тернопіль цей статус «зберігає» у національному контексті, з'єднуючи захід та схід країни, а також внаслідок перспективи сполучення європейських портів. Однак, в умовах безпекової невизначеності та загрози для Одеси і Миколаєва (яка періодично актуалізується) з продовженням активної фази війни місто також може опинитися в умовах периферійності щодо сполучення важливих європейських пунктів.

У разі затяжної війни або її інтенсифікації темпи соціально-економічного розвитку територіальної громади значно сповільняться. Основними факторами цього стануть зниження рівня підприємницької активності, скорочення купівельної спроможності населення, обмеження фінансової підтримки з боку державного бюджету та зменшення обсягів грантових надходжень. За таких умов Тернопільська територіальна громада буде змушена спрямовувати наявні ресурси переважно на забезпечення базових соціальних і адміністративних послуг для населення. Водночас питання модернізації комунальної інфраструктури та збереження навколишнього природного середовища набудуть другорядного значення та будуть відтерміновані на невизначений період. Відповідно, під ризик скорочення темпів підпаде саме рух громади в напрямі сталості (впровадження сталої мобільності, енергоефективності та енергоощадності, розвиток зелених зон у місті та екоорієнтований підхід до управління громадою, цифровізація, інновації), який визначено стратегічним. Його сповільнення негативним чином відіб'ється не лише на розвитку громади як такої, а й на перспективах залучення «зелених» фінансових ресурсів та розширення міжнародного партнерства.

ІІ. Стримано-оптимістичний сценарій розвитку базується на припущеннях, за яких формуються більш сприятливі зовнішні (глобальні та національні) та внутрішні (ті, які громада здатна створити самостійно) фактори впливу: громада активно використовує власні сильні сторони (конкурентні переваги) та

можливості з метою нівелювання ризиків, які виникають з огляду на умови суспільно-економічного розвитку країни. Основним фактором цього сценарію є **ймовірність завершення війни у 2025 році** [13].

Базові припущення стримано-оптимістичного сценарію – національний та регіональний рівень.

1. Війна з рф завершується перемогою України або переходить у заморожений формат (без активних бомбардувань українських міст, об'єктів інфраструктури, економіки тощо). Значна частина території України деокупована.

2. Частина населення, що перебувала за кордоном, повертається в Україну (щонайменше 50%).

3. ВПО повертаються в свої громади або активно інтегруються в соціальний, економічний простір приймаючих громад. Зростання частки населення, яке проживає в великих та середніх містах. Активний розвиток агломерацій.

4. Частина території України залишається виключеною з господарської діяльності на найближчі роки та непридатною для ведення сільського господарства.

5. Відновлення східних регіонів відбувається досить активно, але концентрується у великих містах. Відновлення спрямоване на соціальну інфраструктуру. Економіка східних регіонів відновлюється повільно. Безпековий фактор є стримуючим для розбудови на їх території великих об'єктів промисловості, характерних для цих регіонів.

6. Об'єкти промисловості, зокрема ВПК, розміщуються в західних областях. Має місце брак кадрів інженерних спеціальностей у цих регіонах. Потребує корегування структура підготовки фахівців закладами вищої та професійно-технічної освіти.

7. Поступове відновлення економічної активності в регіонах (сконцентроване у сферах будівництва, вироблення будівельних матеріалів, ВПК, сільського господарства та агропереробки).

8. Збільшення територій, які потребують державної підтримки.

9. Запуск державних програм підтримки розвитку територій. Відновлення діяльності і збільшення фінансового ресурсу функціонування ДФРР, УКФ і т. п.

10. Висока активність донорів щодо запуску програм відновлення українських громад.

11. Значне зростання інвестиційної активності (закордонних інвесторів), яке водночас супроводжується значною територіальною диференціацію та спрямування ресурсу в громади деокупованих та близьких до лінії фронту громад.

12. Спрощення для інвесторів процедури підключення (вартості) до інженерних мереж.

13. Поступове відновлення інженерної та дорожньої інфраструктури. Її активна модернізація із врахуванням безпекового фактору.

14. Поступове відновлення транзитного потенціалу південних регіонів, розбудова пунктів пропуску з країнами ЄС на західному кордоні, відновлення авіасполучення. Водночас Україна залишається «тупіковою» країною в контексті транзитних маршрутів в напрямі рф та Білорусі.

15. Поступова стабілізація ринків праці, налагодження взаємодії між роботодавцями, закладами професійно-технічної та вищої освіти, підготовка фахівців затребуваних в регіонах спеціальностей.

16. Впровадження і реалізація програм для ветеранів, які потребують реабілітації та адаптації в мирне життя, а також супроводу в започаткуванні та веденні власного бізнесу.

17. Дешеві кредити та підтримка агропромислового сектору з боку держави активізують місцевий бізнес.

18. Доходи державного та місцевого бюджетів залишаються стабільними / не знижуються в абсолютних цифрах, але із врахуванням інфляції відбувається падіння фінансової спроможності.

19. Продовження реалізації процесів децентралізації та прийняття низки затребуваних законів.

20. Унормування відповідальності за реалізацію повноважень у соціальній сфері між державним, регіональним, місцевим рівнями.

21. Рівень тіньової зайнятості знижується, що обумовлено зростанням економічної активності та покращенням податкового клімату.

22. ВВП країни поступово зростає. Тенденцій відновлення економічної активності є достатньо чіткими.

Інфляція стає регульованою, що поряд із розширенням доступності місць праці для населення сприяє зростанню купівельної спроможності населення.

23. Підприємницький клімат в Україні та регіоні суттєво не змінюється.

24. Військова та фінансова підтримка партнерів та донорів залишається на високому рівні.

25. Активна реалізація низки реформ (зокрема судової), що активно підтримуються закордонними донорами.

Базові припущення стримано-оптимістичного сценарію – місцевий рівень.

1. Чисельність населення в громадах стабілізується. Зростає кількість новонароджених.

2. ВПО отримують державну та донорську підтримку та не потребують втручання органів місцевого самоврядування. Більшість ВПО інтегровані в життєдіяльність громад.

3. Громади поступово відновлюють власну економічну спроможність. Активізують діяльність існуючі та створюються нові суб'єкти господарювання.

4. Доходи місцевих бюджетів збільшуються та зростає їх спроможність фінансувати розвиткові видатки.

5. Зростання купівельної спроможності населення активізує місцеві ринки товарів і послуг в громадах.

6. Сформовані базові планувальні документи громади: стратегія розвитку, зонування земель громади, схема планування території громади, інвестиційний паспорт громади. Проведено інвентаризацію комунальних активів.

7. Активізується інвестиційна діяльність в громадах, оскільки Україна стає одним з найпопулярніших місць для інвестування.

8. Громади створюють інституції підтримки малого та середнього бізнесу (АМЕР, центри залучення інвестицій тощо), що сприяє активному розвитку підприємництва в громадах.

9. Створюються привабливі інвестиційні пропозиції у сферах глибокої переробки с/г продукції, високотехнологічних виробництв, сфери будівельних матеріалів, будівництва.

10. Активно розвивається туризм в громадах (основна орієнтація на іноземного туриста).

11. Громади є активними учасниками впровадження Стратегії розвитку регіону, реципієнтом коштів державних фондів та програм.

12. Громади ефективно використовують державні субвенції та кошти інвесторів на розвиток інфраструктури.

13. Громади здійснюють модернізацію мережі закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури тощо, що супроводжується зростанням якості освітніх, медичних, культурних, соціальних послуг.

14. Впровадження заходів із забезпечення енергоефективності, відновлення видатків на екологічні цілі, модернізація інженерної інфраструктури відбувається на вимогу часу і з огляду на вимоги європейського законодавства.

15. Україна продовжує шлях інтеграції в ЄС, поступово модифікуючи власне законодавство.

16. Завдяки реалізації значної кількості програм міжнародних донорів зростає інституційна спроможність органів місцевого самоврядування та органів влади в Україні.

Передбачуваний результат імплементації стримано-оптимістичного сценарію для Тернопільської МТГ [13].

Володіючи значним потенціалом у транспортно-логістичній та промисловій сферах, Тернопільська громада активно працює над залученням інвестицій, розвитком малого і середнього бізнесу та створенням нових робочих місць. На сучасному етапі в стані реалізації перебуває амбітний проєкт будівництва індустріального парку, що передбачає поєднання двох видів економічної діяльності: розвиненої у громаді переробної промисловості (первинної та вторинної переробки) та професійної наукової і технічної діяльності (дослідницька діяльність у контексті покращення якості продукції і використання нових технологій), що свідчить про спрямованість на інноваційність. Розвинене місто, наявність вільних земельних ділянок, соціальної та житлово-комунальної інфраструктури, налагодженої комунікації різного характеру з громадами на внутрішньо регіональному рівні робить громаду привабливою для інвесторів. А ефективна, потужно напрацьована система підтримки бізнесу сприяє розвитку підприємницького середовища та залученню у громаду нових суб'єктів господарювання.

У своїй діяльності Тернопільська міська рада спрямована на розвиток системи освіти, формування сприятливого середовища для молоді та підвищення рівня комфорту мешканців. Для досягнення цих цілей передбачено реалізацію низки інфраструктурних проєктів, зокрема будівництво навчальних закладів, ремонт дорожньої інфраструктури, модернізацію та розширення інженерних мереж, а також створення молодіжних просторів. Фінансування таких ініціатив передбачається за рахунок коштів місцевого бюджету, що ґрунтується на високому рівні фінансової спроможності громади, а також шляхом залучення фінансових ресурсів із Державного фонду

регіонального розвитку (ДФРР), міжнародної технічної допомоги (МТД) та грантових програм. Місцеві органи самоврядування, маючи значний досвід співпраці з міжнародними організаціями у реалізації грантових проєктів, розробили чіткий план модернізації інженерної та соціальної інфраструктури на середньострокову перспективу. У цьому контексті активно використовуються можливості налагодженої взаємодії з громадськими організаціями, що є конкурентною перевагою громади під час участі у грантових конкурсах. Посилена участь у грантових програмах сприяє розвитку людського потенціалу та активному залученню громадськості до процесів місцевого самоврядування.

Стратегічна орієнтованість громади на сталий розвиток знаходить підтримку у західних партнерів. Громада активно розвиває житлово-комунальну та соціальну інфраструктуру на засадах екологічності та енергоощадності. Значними є досягнення міської ради в реалізації Плану сталої мобільності: по-перше, оновлено значну частину громадського транспорту у місті, зокрема, з акцентом на залучення екологічного низькопідлогового транспорту; по-друге, поетапно здійснюється розбудова мережі велодоріжок, по-третє, відбувається розбудова автошляхів у місті і тих, які проходять через нього; в цьому контексті відбувається виведення руху транзитного транспорту за межі Тернополя. Ці чинники мають значний вплив на покращення стану навколишнього природного середовища, зокрема зниження забруднення атмосферного повітря.

Перебуваючи в умовах четвертого року російсько-української війни, Тернопільська міська територіальна громада продовжкє жити і розвиватися. Органи місцевого самоврядування та народні маси оптимістично, в силу можливостей, докладають зусиль для налагодженя гідних людини життєвих стандартів. Насалення вірить у перемогу над ворогом та міць нашої армії і незборимісь духу членів громади. П'ятисотлітня історія Тернополя, міст і сіл нашого краю говорить про те, що нікому не вдасться зломати дух і наснагу українських людей.

Тернопільська громада – файна зелена громада на березі унікального озера, громада інновацій та активної молоді, громада, яка цінує свої традиції, будує майбутнє через цифрову трансформацію та підтримує кожен креативний задум.

Тут динамічно розвивається бізнес, а мешканці відчувають гордість за екологічно чисту, інклюзивну та орієнтовану на розвиток майбутніх поколінь громаду [13].

Література

1. Дуда І. М. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Частина І. Тернопіль: Богдан, 2010. 296 с.

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р., № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text.

3. Крусян А. Р. Децентралізація в Україні: випробування війною та повоєнні перспективи. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи:* матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (12 травня 2023 р., м. Львів). С. 68–73.

4. Пастух К. Публічне управління та адміністрування в забезпеченні сталого розвитку територій: теоретико-організаційний аспект. *Науковий вісник: державне управління.* 2022. №. 1 (11). С. 186–206.

5. План заходів на 2025–2027 роки з реалізації Сратегії розвитку Тернопільської міської теритріальнї гомади до 2027 року (з перспективою дії до 2034 року). URL: chromeextension: //efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ternopilcity.gov.ua/app11/proekt-planu-zahodiv-140425.pdf.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 13, ст.144). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-19#Text.

7. Про добровільне обєднання територіальних громад: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text.

8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97 від 21 травня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

9. Результати соціологічного дослідження політичної культури населення Тернопільської міської територіальної громади (березень – квітень 2025 р.). Тернопіль: Тернопільське відділення Академії політико-правових наук України; Центр політологічних студій ЗУНУ, 2025. 10 с.

10. Рудакевич М. І., Рудакевич О. М. Розвиток самоврядних традицій міста Тернополя в контексті засад Магдебурського права та Європейської хартії місцевого самоврядування. *Соціально-*

гуманітарні аспекти співробітництва між Україною та ЄС у контексті Східного партнерства і Стратегії «Європа – 2020: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 квіт. 2012 р. / Донец. облдержадмін., Донец. держ. ун-т управл., Центр досконалості Жана Моне. Донецьк: Дон.ДУУ, 2012. 321 с.

11. Статут територіальної громади міста Тернопіль. – Тернопіль: Лібра Терра, 2011. 55 с.

12. Статут Тернопільської міської територіальної громади (рішення № 7/33/8 від 5 квітня 2019 р.) URL: https://ternopilcity.gov.ua/normative-documents/statut-gromadi-mista-ternopolya/28630. html.

13. Стратегія розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2027 року (із перспективою дії до 2034 року). URL: https://ternopilcity.gov.ua/app11/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%2005052025.pdf.

14. Тернопіль / Tarnopol: історія міста / [Петровський О., Гаврилюк О., Окаринський В., Крочак І.]. Тернопіль: Астон, 2010. 216 с.

РОЗДІЛ ІІ. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

2.1. Синергія політичної компетентності, громадянського суспільства та управлінських інновацій в Україні

Сучасні політичні та економічні трансформації в Україні вимагають нових підходів до управління, що ґрунтуються на ефективній взаємодії між різними соціальними інститутами та інноваціями в державному управлінні. В умовах глобалізації, постійних внутрішніх викликів та необхідності інтеграції з Європейським Союзом, Україні доводиться знаходити нові механізми для забезпечення сталого розвитку. Ключову роль у цьому процесі відіграють три основні складові: політична компетентність, громадянське суспільство та управлінські інновації.

Політична компетентність є базовим елементом для формування ефективної політики, оскільки вона визначає здатність громадян і державних діячів до ухвалення обґрунтованих рішень, а також рівень інформованості та готовності до змін.

У свою чергу, громадянське суспільство виступає як важливий фактор демократичної стабільності та нагляду за діяльністю влади, забезпечуючи діалог між державою та громадянами, стимулюючи участь та відповідальність. Третім важливим компонентом є управлінські інновації – новітні підходи в управлінні, що включають використання технологій, зміну організаційних структур і практик, а також реформування державних інститутів задля підвищення їх ефективності.

Синергія цих трьох компонентів є необхідною для створення нової моделі державного управління, здатної забезпечити високий рівень ефективності, прозорості та підзвітності [5].

В Україні, що переживає період реформ і змін, такий підхід має особливе значення, адже дозволяє зберегти баланс між політичною стабільністю, участю громадян і застосуванням інноваційних технологій. Тому дослідження цього питання є надзвичайно важливим для подальшого розвитку країни та її інтеграції в європейський політичний і економічний простір.

У цьому контексті метою даної роботи є аналіз взаємодії політичної компетентності, громадянського суспільства та управлінських інновацій в Україні, а також визначення умов і можливостей для їх синергії. Розглядаючи ці складові як взаємопов'язані елементи єдиної системи, ми зможемо зрозуміти, як їх ефективне поєднання може сприяти стабільному розвитку держави.

Отож, політична компетентність – це багатовимірний концепт, що включає в себе інтеграцію знань, навичок і цінностей, необхідних для ефективної участі у політичних процесах. Вона охоплює не лише базове розуміння політичних процесів, але й здатність критично аналізувати ситуації, брати участь у публічних дебатах, формувати стратегії розвитку та взаємодіяти з різними соціальними групами.

У демократичних суспільствах політична компетентність стає ключовим чинником не лише для політиків та державних службовців, а й для громадян, оскільки вона визначає якість демократичних процесів, рівень участі громадян у політичному житті та результативність публічної політики.

Основні компоненти політичної компетентності включають кілька важливих елементів. По-перше, це знання законодавства та політичних процесів, що дозволяє громадянам, політикам та державним службовцям правильно орієнтуватися в рамках державної системи, розуміти правила гри, розпізнавати законодавчі ініціативи та ефективно взаємодіяти з іншими учасниками політичних процесів. По-друге, важливим компонентом є навички політичної комунікації. Це вміння не лише передавати інформацію, але й активно слухати, вести конструктивний діалог, переконувати, формулювати та обґрунтовувати політичні пропозиції [1].

Крім того, критичне мислення є невід'ємною частиною політичної компетентності, оскільки дозволяє аналізувати різні політичні та соціальні процеси, виявляти недоліки в політиці та приймати обґрунтовані рішення на основі реальних фактів. Останнім, але не менш важливим компонентом є здатність до стратегічного планування. Політик або громадянин, що володіє стратегічним мисленням, здатний передбачати наслідки своїх рішень і враховувати довгострокові тенденції в політиці.

Однак на шляху до реалізації політичної компетентності в Україні постають численні сучасні виклики, що значно

ускладнюють цей процес. Одним з основних є відсутність стабільної політичної культури, що є наслідком довготривалої авторитарної спадщини та постійних політичних потрясінь. Цей дефіцит культури громадянської участі та політичної відповідальності підриває базові принципи демократичного процесу та створює численні бар'єри для розвитку політичної компетентності на всіх рівнях.

До того ж, маніпуляції інформацією, поширення фейкових новин та політичних спекуляцій створюють ґрунт для дезінформації громадян, що в свою чергу знижує їх здатність до свідомого та аргументованого політичного вибору. Це веде до формування нестабільних політичних тенденцій, які можуть не лише дискредитувати існуючі інститути, але й сприяти підвищенню рівня соціального розбрату [2].

Низький рівень довіри до політичних інститутів - це ще одна важлива проблема, що стримує розвиток політичної компетентності в Україні. Корупція, політична нестабільність, слабкість інститутів, а також недостатній рівень прозорості у публічних процесах створюють відчуття безнадії та апатії серед громадян, що зменшує їхню готовність активно брати участь у політичному житті.

Люди перестають вірити в можливість реальних змін, що, в свою чергу, веде до зниження їхнього інтересу до політичних процесів і відмови від політичної відповідальності. Проте, попри численні виклики, політична компетентність є ключовим ресурсом для успішної реформи державних інститутів та реалізації ефективної політики. Вона безпосередньо впливає на здатність політиків ухвалювати інформовані та збалансовані рішення, що відповідають інтересам громадян.

Важливою її складовою є готовність діяти в межах правового поля, боротися з корупцією та домагатися підвищення прозорості у державних інституціях. Успішні політичні ініціативи неможливі без належної компетентності в розумінні законодавства та державних процесів, здатності здійснювати ефективне управління та знаходити компроміси між різними інтересами [9].

Крім того, високий рівень політичної компетентності в громадянському суспільстві може сприяти покращенню функціонування демократичних інститутів через активну участь у виборах, громадських ініціативах, процесах прийняття рішень на місцевому та національному рівнях. Саме наявність

освічених, інформованих та соціально відповідальних громадян здатна стати важливим механізмом для реформування політичної системи, боротьби з корупцією та створення більш ефективної, прозорої та підзвітної влади.

Таким чином, політична компетентність є не лише особистим ресурсом для кожного індивіда, але й стратегічним елементом для розвитку і стабільності держави в цілому. Вона сприяє розвитку демократичних процесів, зростанню довіри до державних інститутів та покращенню якості публічної політики, що є необхідною умовою для стійкого та сталого розвитку України.

Одним з ключових факторів, що визначають успіх демократії в Україні, є розвиток громадянського суспільства, яке виступає не лише як інструмент демократичної мобілізації, а й як важливий канал для контролю та участі громадян у політичних процесах [2].

Протягом багатьох десятиліть, починаючи з радянської епохи, в Україні не існувало справжнього громадянського суспільства. Замість нього діяли обмежені форми взаємодії між державою та громадянами, що грунтувались на централізованій владі і відсутності публічного простору для незалежних ініціатив. Тому після здобуття незалежності у 1991 році Україна зіткнулася з необхідністю формувати нові демократичні інститути, де громадянське суспільство стало не лише актором, а й важливим засобом для змін.

Протягом перших років незалежності процеси демократизації і розбудови правової держави були повільними та часто натикаються на численні бар'єри, включаючи політичну апатію населення і відсутність чітко сформованих механізмів участі громадян у владі. Революція Гідності 2013–2014 років стала переломним моментом для громадянського суспільства України. Вона не лише продемонструвала потужний потенціал соціальної активності громадян, але й стала поштовхом до глибших змін у суспільних і політичних структурах країни. Відновлення і посилення громадянського суспільства після Майдану стало одним із основних елементів післяреволюційних реформ, які включали в себе боротьбу з корупцією, реформування правоохоронних органів, діджиталізацію державних послуг і створення нових механізмів демократії, таких як онлайн-платформи для участі громадян у політичних процесах.

Функції громадянського суспільства є надзвичайно важливими для забезпечення демократичного розвитку країни. По-перше, громадянське суспільство виконує функцію забезпечення прав людини та соціальної справедливості. Воно забезпечує моніторинг дотримання прав і свобод громадян, виступає на захисті меншини та вразливих груп населення. По-друге, громадянське суспільство виконує функцію контролю за діями влади, що особливо актуально для України в умовах постійних політичних та економічних криз.

Наявність активних НУО, медіа та організацій громадського контролю дозволяє боротися з корупцією, вимагати відповідальності від політиків та державних службовців за свої рішення та дії, а також створювати механізми прозорості і підзвітності. Важливим аспектом є також посилення соціальної відповідальності, оскільки громадянське суспільство стимулює активну участь громадян у важливих суспільних процесах, як то вибори, реформи, боротьба за екологічну сталість чи права жінок [8].

Сьогодні, після початку повномасштабної війни з Росією, роль громадянського суспільства в Україні набуває ще більшої ваги. В умовах військових дій, постійної загрози з боку агресора, а також економічних і соціальних труднощів, громадянське суспільство стало важливим каналом для демократичної мобілізації. Так, волонтерські рухи, громадські організації та ініціативи мобілізують ресурси, підтримують армію та біженців, організовують гуманітарні місії та допомогу для людей, що постраждали від війни.

Водночас громадянські активісти стали потужними голосами в політичних процесах, виступаючи за прозорість державних витрат, реформування оборонних структур, а також за сприяння інклюзивному підходу до соціальної політики, що є надзвичайно важливим в умовах війни.

Однак, попри величезний потенціал, на шляху розвитку громадянського суспільства в Україні стоять серйозні виклики. Одним із найбільших є нерозвиненість правових механізмів, що забезпечують ефективний захист прав громадян та організацій.

Відсутність достатньо сильних правових інститутів, складність у судових процесах та проблеми з правами людини, зокрема щодо свободи вираження поглядів, створюють значні перешкоди для повноцінного розвитку громадянських ініціатив. Крім того, політична поляризація в Україні стає

важливою проблемою для формування єдиного громадянського фронту на підтримку реформ [2].

Політичні конфлікти, на жаль, іноді негативно впливають на ефективність громадянської участі, розколюючи активістів за політичними та ідеологічними лініями. Проте, на фоні цих викликів, з'являються і нові можливості для розвитку громадянського суспільства, особливо серед молоді та нових соціальних груп. В умовах війни зростає активність молоді, яка не лише підтримує армію, а й активно бере участь у волонтерських ініціативах, впроваджує інноваційні ідеї для подолання соціальних та економічних труднощів, пов'язаних з війною.

Особливе місце в цій структурі займають волонтерські рухи, НУО та інститути демократичного контролю, які виступають важливими елементами для забезпечення прозорості та підзвітності державних органів. Волонтерські організації стали невід'ємною частиною фронту, а також активно працюють над наданням соціальної допомоги тим, хто постраждав від війни.

Окрім того, НУО продовжують контролювати ефективність використання гуманітарної допомоги, боротьбу з корупцією, а також організовують соціальні кампанії, спрямовані на підтримку демократичних змін в умовах війни. Інститут громадянського суспільства виступає як надійний партнер уряду, наголошуючи на важливості залучення широких верств населення до процесу реформ, а також сприяючи інтеграції країни в європейський політичний простір [4].

Таким чином, громадянське суспільство в Україні не лише стало важливим інструментом демократичної мобілізації, але й є потужною силою для забезпечення внутрішньої стабільності, прозорості та підзвітності влади в умовах військових та соціальних викликів. Роль громадянського суспільства в реформуванні країни є критично важливою, і, незважаючи на численні труднощі, воно продовжує виступати основою для побудови більш сильної, демократичної та успішної держави.

Управлінські інновації стали важливим інструментом для модернізації державного апарату в Україні, особливо в умовах, коли країна переживає масштабні політичні, економічні та соціальні зміни. Вони охоплюють різноманітні технологічні, організаційні та управлінські зміни, спрямовані на підвищення ефективності публічного управління, забезпечен-

ня більшої прозорості та підзвітності влади, а також надання більш якісних послуг громадянам.

У контексті України, де країна проходить через глибокі реформи після Революції Гідності та під час повномасштабної війни з росією, управлінські інновації стають не лише важливим фактором для розвитку, а й необхідністю для виживання та адаптації державних інститутів до нових реалій [3].

Управлінські інновації включають в себе технологічні та організаційні зміни, які дозволяють більш ефективно управляти ресурсами та надавати державні послуги. Зокрема, цифровізація державних послуг, розвиток електронного урядування (е-урядування) та реформи в системі охорони здоров'я і освіти стали основними напрямками втілення управлінських інновацій в Україні. Зокрема, цифрові технології, як-от системи електронних декларацій, онлайн-реєстрація бізнесу, надання державних послуг через інтернет, дозволяють значно зменшити бюрократичні бар'єри, скоротити час на отримання послуг і мінімізувати можливості для корупції. Е-урядування дозволяє створити прозорі механізми взаємодії між державою та громадянами, сприяючи відкритості та доступу до інформації.

Одним із яскравих прикладів інновацій у сфері управління є впровадження реформ у системі охорони здоров'я. Перехід до фінансування через національну службу здоров'я, цифровізація медичних записів та створення електронних рецептів значно полегшили доступ до медичних послуг і підвищили їх якість.

У свою чергу, реформа освіти має на меті модернізацію шкільної та вищої освіти, зокрема через інтеграцію нових технологій у навчальний процес, розвиток дистанційного навчання, а також підвищення якості викладання. Проте впровадження управлінських інновацій в Україні стикається з рядом серйозних проблем.

Однією з найбільших є бюрократичні бар'єри, які значною мірою гальмують розвиток нових ініціатив. Багато державних установ, навіть при наявності новітніх технологій, не мають належної інфраструктури для їх впровадження. Крім того, існує великий ризик для критичних інновацій через політичні та економічні чинники, а також через недостатній рівень підтримки з боку традиційних державних структур [5].

Ще однією значною проблемою є корупція, яка часто робить впровадження інновацій на центральному і місцевому

рівнях неефективним або навіть контрпродуктивним. Не всі органи влади готові відмовитися від старих, добре знайомих методів роботи, і це створює значний спротив реформам.

Ще однією важливою проблемою є відсутність технічних і кадрових ресурсів. Технологічні рішення, такі як використання великих даних (Big Data) або впровадження блокчейн-технологій, потребують спеціалістів із високим рівнем кваліфікації, а також значних фінансових ресурсів для їх реалізації.

В Україні це питання стає актуальним не лише в контексті державного управління, але й у рамках розвитку національної економіки. Водночас, управлінські інновації можуть стати потужним інструментом боротьби з корупцією та підвищення прозорості в державних установах. Використання відкритих даних – одна з найефективніших практик для зменшення корупційних ризиків.

В Україні вживаються заходи для створення відкритих платформ, де громадяни можуть відстежувати державні витрати, моніторити тендери, отримувати доступ до публічної інформації та подавати звернення безпосередньо до органів влади. Ініціативи з відкритими даними не лише допомагають боротися з корупцією, але й підвищують довіру громадян до державних інститутів. Прикладом таких платформ є Прозор ро – система публічних закупівель, яка значно підвищила прозорість процесів у державних тендерах. Вона дозволяє громадянам та журналістам легко перевіряти, на що витрачаються бюджетні кошти, тим самим зменшуючи можливості для корупційних схем.

Крім того, інновації в управлінні можуть бути ефективно використані для покращення механізмів моніторингу державних витрат і підтримки відкритого уряду, де ключову роль відіграють технології для забезпечення доступу до реального часу інформації про діяльність влади [2].

Усе це особливо важливо в умовах повномасштабної російсько-української війни, де кожен ресурс на вагу золота. Реформи, зокрема управлінські інновації, повинні не лише забезпечити ефективність роботи державних органів, але й адаптувати управлінську машину до умов війни.

Війна ставить перед Україною нові виклики, вимагаючи від уряду оперативності, гнучкості та здатності швидко впроваджувати зміни. Інновації, зокрема в секторі оборони, розвідки та національної безпеки, можуть значно підвищити

ефективність захисту країни, дозволяючи органам влади краще реагувати на зовнішні загрози. Це також стосується розвитку цифрових інструментів для військових потреб, таких як використання дронів для розвідки або впровадження нових технологій в системах управління військовими операціями.

Отже, управлінські інновації в Україні не лише допомагають реформувати державну машину, але й стають важливим інструментом для адаптації до нових умов, особливо в умовах війни. Вони сприяють підвищенню ефективності публічного управління, боротьбі з корупцією і створенню більш прозорої та підзвітної влади, що є необхідною умовою для стабільного розвитку країни в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз.

Синергія між політичною компетентністю, активним громадянським суспільством та управлінськими інноваціями стала важливим каталізатором змін в Україні, створюючи умови для досягнення сталого розвитку і побудови більш ефективної, прозорої та підзвітної держави [5].

Справжня синергія між цими трьома елементами дозволяє не тільки забезпечити ефективне управління, але й дає можливість для громадян активно брати участь у політичних процесах, контролювати діяльність влади і сприяти впровадженню нових технологій. У складних умовах, в яких опинилася Україна, зокрема внаслідок російської агресії, ця взаємодія набуває особливого значення. Вона стала необхідною не лише для розвитку, але й для забезпечення стійкості держави та її адаптації до постійно змінюваних зовнішніх і внутрішніх викликів.

Синергія як каталізатор змін – це не просто взаємодія окремих елементів, а створення ефекту, який значно перевищує суму складових. Політична компетентність, наявність активного громадянського суспільства та інноваційні технології є умовами, що дозволяють досягти сталого розвитку країни.

Політична компетентність забезпечує здатність політиків і громадян ефективно взаємодіяти, приймати виважені рішення та реалізовувати політичні ініціативи, у той час як активне громадянське суспільство дає можливість для контролю за реалізацією цих рішень і підтримує процеси демократизації. Управлінські інновації, в свою чергу, створюють нові інструменти для розвитку, автоматизуючи процеси, підвищуючи їх ефективність і відкриваючи нові можливості для громадянської участі [1].

Україна вже має певні приклади успішних синергій, де взаємодія цих трьох факторів дозволила зробити значні кроки

в реформуванні державного управління. Одним із таких прикладів є реформи в державному управлінні, де за допомогою управлінських інновацій було здійснено трансформацію системи публічних закупівель через впровадження платформи Прозорро. Відкриті державні тендери не лише зменшили корупційні ризики, але й підвищили довіру громадян до державних інститутів, сприяючи більшій прозорості в державних витратах.

Крім того, електронна демократія та активна участь громадян у процесах ухвалення рішень через платформи для петицій, відкриті дані та онлайн-опитування дозволяють громадянам безпосередньо впливати на політичні процеси та прийняття важливих рішень. Ці інструменти дозволяють не лише забезпечити прозорість, але й зміцнити демократичні процеси через активну участь громадян у житті держави.

Ще однією важливою складовою синергії є інтеграція інновацій та політичної компетентності, коли управлінські інновації не тільки сприяють розвитку державного управління, а й зміцнюють політичну компетентність громадян. Наприклад, доступ до відкритих даних та цифрових платформ для моніторингу державних витрат дає можливість громадянам бути більш поінформованими про діяльність уряду і активно впливати на політичні процеси.

Завдяки технологіям стає можливим створення більш інклюзивного політичного середовища, де кожен громадянин може не лише отримати інформацію, але й внести свій внесок у формування політичних рішень. Це сприяє підвищенню рівня освіти та інформованого вибору громадян, що є критичним для побудови стійкої демократії, особливо в умовах сучасних глобальних викликів. Завдяки управлінським інноваціям громадяни отримують нові можливості для участі в процесах ухвалення рішень, а політики здатні краще реагувати на зміни в суспільстві та адаптувати державні політики до нових умов [3].

В умовах російсько-української війни, де кожен ресурс на рахунку, інтеграція інноваційних технологій у публічне управління дозволяє швидше реагувати на загрози, забезпечити кращу координацію між різними державними органами, а також ефективно використовувати ресурси для відновлення економіки та інфраструктури.

Проте, як і в будь-якому процесі трансформації, синергія між політичною компетентністю, громадянським суспільством

і управлінськими інноваціями стикається з певними ризиками та викликами.

Одним із головних викликів є внутрішня політична боротьба та опір реформам з боку традиційних політичних еліт. Старі адміністративні кола часто намагаються зберегти свій вплив і статус-кво, що може стати серйозним бар'єром для впровадження нових інструментів управління. Крім того, опір інноваціям з боку тих, хто зацікавлений у збереженні корупційних схем або не хоче змінювати традиційні методи роботи, може значно уповільнити впровадження необхідних реформ [8].

Водночас, як показує досвід України, успішна синергія може стати основою для побудови нової моделі управління, де кожен елемент взаємодіє з іншими, посилюючи їхній ефект. Успішні приклади, як-от розвиток е-урядування, цифрових державних послуг, відкритих платформ для моніторингу витрат та участі громадян у політичних процесах, є яскравим свідченням того, як ці елементи можуть працювати разом, сприяючи підвищенню ефективності управління, зміцненню демократії та створенню більш прозорої і підзвітної держави.

Загалом, синергія між політичною компетентністю, громадянським суспільством і управлінськими інноваціями є необхідною умовою для подолання викликів, з якими стикається Україна в умовах війни та реформ. Вона допомагає країні адаптуватися до нових реалій, підвищувати свою конкурентоспроможність на міжнародній арені та створювати стійку основу для розвитку в майбутньому.

Сьогодні Україна перебуває на шляху до створення нової моделі управління, де синергія між політичною компетентністю, активним громадянським суспільством та управлінськими інноваціями стає основою для сталого розвитку країни.

Однак оцінка поточного стану цих компонентів показує, що, хоча значний прогрес вже досягнуто, ще залишаються суттєві виклики, які потребують уваги та стратегічних зусиль для забезпечення глибшої інтеграції та синергії цих елементів. На поточний момент політична компетентність в Україні все ще потребує значного розвитку, зокрема через необхідність удосконалення рівня політичної освіти серед громадян та підвищення професіоналізму політиків [3].

Хоча Україна вже зробила важливі кроки у напрямку реформування політичної системи, зокрема через впровад-

ження електронних петицій та платформ для громадського контролю, рівень інформованості виборців і готовність до стратегічного планування на політичному рівні залишається обмеженим. Ключовими проблемами залишаються низький рівень довіри до політичних інститутів та надмірна політична поляризація, що ускладнює ефективну взаємодію між різними гілками влади та громадськістю.

Що стосується громадянського суспільства, то після Революції Гідності в Україні спостерігається значне зростання активності громадян, створення нових неурядових організацій, волонтерських рухів та ініціатив. Зокрема, активізація молоді, розвиток волонтерських рухів під час війни та інституціоналізація демократичних процесів стали важливими факторами у підтримці реформ і зміцненні демократичних цінностей. Проте, незважаючи на значний прогрес, українське громадянське суспільство стикається з проблемами нерозвинених правових механізмів, політичної поляризації та недосконалості інструментів прямої демократії.

Управлінські інновації в Україні також зробили суттєві кроки вперед завдяки впровадженню цифрових платформ, таких як система Прозорро, е-урядування, системи моніторингу бюджетних витрат, що підвищили рівень прозорості та ефективності управління. Однак проблеми з корупцією, бюрократичними бар'єрами та недостатньою технічною підготовкою державних службовців залишаються актуальними. В умовах війни з росією важливими є не тільки технологічні інновації, а й здатність держави ефективно інтегрувати нові технології в сферу національної безпеки, оборони та гуманітарних ініціатив.

Прогноз розвитку вказує на те, що найближчі роки можуть стати вирішальними для розвитку синергії між цими трьома компонентами. Політична компетентність повинна стати пріоритетом через вдосконалення політичної освіти та створення механізмів для залучення громадян до процесів ухвалення рішень на всіх рівнях [6].

Громадянське суспільство, зі свого боку, повинно стати активнішим учасником в діалозі з державними органами, сприяючи не лише боротьбі з корупцією, а й сприянню впровадженню соціально орієнтованих ініціатив. Водночас інновації у публічному управлінні повинні стати основою для модернізації державних інститутів, що дозволить Україні адаптуватися до нових умов та забезпечити стабільність в умовах війни.

Для того щоб посилити взаємодію між цими трьома елементами та забезпечити сталий розвиток держави, рекомендації можуть бути такими: Покращення політичної освіти та інформованості громадян: Створення освітніх програм для підвищення рівня політичної грамотності, розвиток освітніх ініціатив у школах і університетах, а також активне впровадження цифрових платформ для популяризації політичної участі.

Інтеграція громадянського суспільства у процеси ухвалення рішень: Залучення громадян до формування політичних рішень через удосконалення інструментів прямої демократії, таких як електронні петиції, громадські слухання, платформи для участі в розробці законодавчих ініціатив. Підтримка інноваційних ініціатив у публічному управлінні: Інвестування в цифрові інструменти для автоматизації управлінських процесів, розвиток систем моніторингу бюджетних витрат та забезпечення відкритості урядових структур.

Окрему увагу потрібно приділити кібербезпеці, розвитку інфраструктури для цифрового урядування, а також залученню міжнародних партнерів для передачі досвіду. Посилення законодавчої та правової підтримки реформ: Потрібно забезпечити правове підґрунтя для розвитку громадянського суспільства, сприяти вдосконаленню законодавства щодо свободи слова, прав людини та доступу до публічної інформації [6].

Важливу роль у розвитку синергії може відігравати міжнародний досвід та співпраця з іншими країнами. Вивчення успішних практик інших держав, зокрема країн Скандинавії, Польщі, Естонії, може стати важливим ресурсом для адаптації інноваційних підходів до реалій України. Взаємодія з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз, Світовий банк, ООН, надасть можливість для реалізації масштабних реформ, обміну досвідом у питаннях розвитку управлінських інновацій, зміцнення демократичних інститутів і підтримки громадянської активності.

Інтеграція міжнародного досвіду допоможе Україні не лише адаптувати власні реформи до міжнародних стандартів, але й сприяти розвитку міжнародної довіри до українських інститутів, що особливо важливо на тлі військової агресії та глобальних викликів, з якими країна стикається.

Синергія між політичною компетентністю, активним громадянським суспільством та управлінськими інноваціями

може стати основою для створення нової моделі управління, що відповідає вимогам часу та забезпечує стабільний розвиток України на глобальній арені [9].

Підсумовуючи все вище написане, варто зауважити, що синергія між політичною компетентністю, громадянським суспільством та управлінськими інноваціями є основним фактором сталого розвитку та модернізації України як демократичної держави. Взаємодія цих трьох компонентів дозволяє створити динамічну систему управління, що орієнтована на задоволення потреб громадян, забезпечення ефективності державних інститутів та стійкості в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

Політична компетентність, яка передбачає високий рівень знань, навичок та відповідальності у прийнятті рішень, вимагає розвитку громадянського суспільства, яке здатне контролювати владу та активно впливати на політичні процеси.

Окрім цього, управлінські інновації є тим інструментом, який здатний не лише покращити ефективність державних структур, а й зміцнити довіру до держави, забезпечуючи більшу прозорість і підзвітність. У перспективі, для досягнення реальних змін в Україні, необхідно створювати сприятливі умови для розвитку відкритості влади, активної громадянської участі та технологічного прогресу.

Оскільки синергія між цими компонентами стає важливим рушієм реформ, важливо забезпечити інтеграцію інновацій у публічне управління та використовувати сучасні технології для покращення комунікації між державою та громадянами. В умовах триваючої війни та глибоких внутрішніх реформ цей процес стає ще більш актуальним для посилення стійкості країни та її адаптації до змінюваних умов.

З огляду на це, основні рекомендації включають: активніше розвивати політичну освіту серед громадян, сприяючи формуванню більш поінформованого та відповідального виборця, який здатний впливати на політичні процеси; зміцнювати інститути громадянського суспільства, підтримуючи їхню активність та залучення до управлінських і реформаторських ініціатив; впроваджувати інновації на всіх рівнях управління, забезпечуючи доступ до відкритих даних, цифрових платформ для участі громадян у процесах ухвалення рішень і моніторингу діяльності влади.

Таким чином, синергія між політичною компетентністю, громадянським суспільством та управлінськими інноваціями є ключем до побудови стабільної, ефективної та демократичної держави, що здатна успішно адаптуватися до сучасних викликів і забезпечити сталий розвиток на шляху до європейських стандартів управління.

Література

1. Бевз Т. А. Особливості трансформації політичної системи України (1991–2021 рр.). Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 177–251.

2. Брехаря С., Зеленько Г., Кияниця Л., Кононенко Н. Криза ідентичності як криза політичної культури, свідомості та ідеології. Кризи політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання: монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 50–84.

3. Головаха Є. Українське суспільство періоду незалежності: прогрес та регрес (на ґрунті даних соціологічного моніторингу). IV конгрес Асоціації соціологів. 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v= ie3NVtW0UYg&ab_channel=KarazinUniversity.

4. Гончарук-Чолач Т. В., Гурик Т. В., Джугла Н. В. Філософія: навч. посіб. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2024. 359 с.

5. Гончарук-Чолач Т. В., Джугла Т. В. Політична соціологія: навчальний посібник. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2025. 250 с.

6. Громадянське суспільство України в умовах війни : аналітичний звіт. Київ : КМІС, 2024. 64 с. URL: http://surl.li/fburd.

7. Дембіцький С. Установки щодо соцієтальних цінностей під час війни: ліберально-демократичний вектор розвитку України. Українське суспільство в умовах війни. 2022: монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д.філос.н. Є. Головахи, д.соц.н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. С. 474–284.

8. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 2. С. 5–21.

9. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

2.2. Політична компетентність громадян України як ключ до консолідації демократії

В умовах глобалізації та сучасних політичних змін роль політичної компетентності громадян стає критично важливою для розвитку демократичних процесів. Україна, проходячи через складні етапи історичних трансформацій та політичних викликів, зокрема після Революції Гідності та російсько-української війни, стикається з необхідністю формування нового покоління громадян, які не лише володіють базовими знаннями про політику, але й активно беруть участь у прийнятті рішень, аналізують політичні події та сприяють розвитку демократії.

Політична компетентність стала важливим фактором, що визначає здатність громадян не тільки обирати своїх представників, а й ефективно взаємодіяти з політичними інститутами, розуміти й оцінювати політичні процеси, сприяти їхній стабільності та розвитку.

У цьому контексті інтеграція українців в сучасну демократичну систему неможлива без формування високого рівня політичної обізнаності та активної участі громадян у житті країни. Водночас, попри численні ініціативи та реформи, що спрямовані на підвищення політичної культури, існують значні бар'єри: від недовіри до політичних інститутів до недостатньої якості політичної освіти та поширення дезінформації. У цьому дослідженні ми зосередимося на визначенні основних чинників, що впливають на політичну компетентність українців, а також на тому, як її розвиток може стати ключем до успішної інтеграції в сучасну демократичну практику.

Політична компетентність громадян є важливим елементом функціонування демократії, оскільки визначає здатність індивідів брати активну участь у політичному процесі та розуміти основні політичні процеси й інститути, що відбуваються в країні [9].

Визначення політичної компетентності охоплює кілька основних складових, які взаємодіють і забезпечують ефективну участь громадян у політичному житті. Першою складовою є знання політичних процесів та інституцій. Це включає розуміння того, як функціонують органи влади, як приймаються політичні рішення, які є принципи роботи виборчих систем і як взаємодіють різні гілки влади. Громадяни повинні мати

розуміння того, як їхня участь може впливати на процеси, що відбуваються в країні, та які інститути є відповідальними за реалізацію політики.

Другим важливим аспектом є здатність аналізувати та оцінювати політичні події. В умовах інформаційного перенасичення та поширення дезінформації вміння критично оцінювати новини, політичні заяви та дії органів влади стає надзвичайно важливим.

Це вимагає від громадян здатності вивчати факти, розрізняти правду від маніпуляцій та мати розуміння політичних трендів і тенденцій, що формують національну і міжнародну політику. Крім того, політична компетентність включає здатність до активної участі в політичних процесах, таких як вибори, голосування, участь у громадських ініціативах чи протестах. Активна участь не лише дає можливість громадянам безпосередньо впливати на політичний курс, а й сприяє розвитку громадянської відповідальності та обізнаності.

Важливим елементом у формуванні політичної компетентності є політична освіта та виховання. Адекватна політична освіта дає людям не лише знання про політичні процеси та інститути, а й навички для активного, відповідального й критичного участі в політичному житті. Вона допомагає громадянам зрозуміти важливість їхнього голосу, здатність впливати на рішення влади і на загальний розвиток країни, формуючи у них відчуття причетності до демократичного процесу [1].

Тому роль політичної освіти є надзвичайно важливою для формування демократичного суспільства, де кожен громадянин має змогу брати участь у прийнятті рішень та активно впливати на розвиток держави.

Політична компетентність громадян в умовах сучасної України стала критично важливою, особливо після початку повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року. Війна, що триває вже понад десять років, стала наймасштабнішим конфліктом на європейському континенті після Другої світової війни і суттєво змінила політичний ландшафт України.

Розпочата росією агресія призвела до значних змін у політичній ситуації країни, зокрема до посилення національної єдності та перегляду політичних орієнтирів. Одним із ключових факторів для України в цих умовах є забезпечення політичної компетентності громадян, які повинні мати здатність ефективно взаємодіяти з політичними процесами та

робити обґрунтовані вибори, зокрема в умовах кризових ситуацій.

Виклики для формування політичної компетентності в умовах війни та постійних політичних змін надзвичайно великі. Інформаційна війна, дезінформація та маніпуляції зі сторони росії значно ускладнюють здатність громадян отримувати об'єктивну та точну інформацію. Згідно з дослідженнями, маніпуляції та пропаганда стали важливими інструментами у боротьбі за вплив на українське суспільство.

Тому громадянам необхідно мати навички критичного мислення, аби вміти розрізняти правду від фейків і не піддаватися на маніпуляції. Особливо важливою є медіаграмотність, яка дозволяє оцінювати достовірність інформації, що надходить з різних джерел, та ухвалювати зважені рішення. Важливою складовою політичної компетентності є також здатність аналізувати поточні політичні події, розуміти їх контекст і прогнозувати наслідки для країни [8].

В умовах війни та політичної нестабільності роль медіа, освіти та громадських організацій у формуванні політичної компетентності стає ще більш вагомою. Медіа повинні виступати не тільки джерелом новин, а й платформою для громадян, на якій можна обговорювати актуальні політичні питання, що стосуються безпеки та розвитку країни. Однак для цього медіа повинні бути об'єктивними і відповідальними у своїх матеріалах, адже навіть невелика маніпуляція може мати серйозні наслідки в умовах війни.

Водночас важливу роль у підвищенні політичної обізнаності громадян відіграє освіта. Інтеграція медіаосвіти в навчальні програми дозволяє учням і студентам отримувати навички критичного оцінювання інформації та розуміти складні політичні процеси, що відбуваються в Україні та за її межами.

Громадські організації також активно працюють над підвищенням політичної обізнаності серед населення через різноманітні ініціативи, тренінги та семінари. Вони сприяють формуванню громадянської відповідальності, допомагаючи людям зрозуміти важливість їх участі в політичних процесах, таких як вибори, громадські ініціативи та участь у громадянських рухах [2].

Загалом, у сучасних умовах повномасштабної війни та політичних змін в Україні, забезпечення політичної компе-

тентності громадян є надзвичайно важливим для збереження демократії, посилення національної безпеки та розвитку громадянського суспільства. Без активної участі громадян у політичному процесі, їх здатності розуміти та оцінювати політичні події, країна не зможе ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам.

Тому роль медіа, освіти та громадських організацій у підвищенні політичної обізнаності є ключовою для формування зрілого, відповідального і добре проінформованого суспільства, здатного приймати важливі політичні рішення на благо нації.

Фактори, що впливають на політичну компетентність громадян, є багатогранними і взаємопов'язаними. Вони охоплюють не лише інтелектуальні та інформаційні аспекти, а й соціально-економічні, культурні та політичні чинники, які разом формують загальний рівень політичної обізнаності та здатності громадян брати участь у політичному житті [5].

Одним із основних факторів є освітній рівень та доступ до інформації. Освіта не тільки надає базові знання про політичні процеси, а й формує навички критичного мислення, які є необхідними для аналізу та оцінки політичних подій.

У сучасному світі важливо, щоб громадяни мали доступ до різноманітних джерел інформації, адже від цього залежить їх здатність бути поінформованими та робити свідомий вибір у політичному процесі. У країнах з високим рівнем освіти, де є доступ до якісної політичної інформації, рівень політичної компетентності громадян зазвичай вищий, що дозволяє ефективніше функціонувати демократії.

Іншим значущим чинником є вплив медіа та соціальних мереж. У XXI столітті медіа стали основними каналами для поширення політичної інформації. Однак з розвитком цифрових технологій та соціальних мереж з'явилися нові можливості та виклики. З одного боку, медіа та соціальні мережі можуть сприяти підвищенню політичної обізнаності, надаючи громадянам доступ до різноманітних поглядів і аналітики.

З іншого боку, вони стають інструментами для маніпуляцій і поширення дезінформації. Стрімке зростання кількості фейкових новин і пропаганди у соціальних мережах вимагає від громадян здатності критично сприймати інформацію, оцінюючи її достовірність. У сучасному світі медіаосвіта стає необхідною складовою для формування політичної компетент-

ності, щоб люди могли успішно орієнтуватися у величезному потоці інформації, що надходить через медіа [3].

Соціально-економічні та культурні фактори також мають значний вплив на політичну компетентність. Наприклад, люди з високим соціально-економічним статусом, як правило, мають більше можливостей для доступу до якісної освіти та інформації, а отже, мають вищий рівень політичної обізнаності. Водночас, соціально-економічна нерівність може призводити до політичної маргіналізації певних груп населення, що знижує рівень їхньої політичної компетентності.

В Україні, де велика частина населення стикається з економічними труднощами, питання рівного доступу до інформації та освіти набуває особливої важливості. Крім того, культурні фактори, зокрема традиції та цінності, також можуть впливати на формування політичної компетентності. Наприклад, у культурах, де є сильна недовіра до державних інститутів, громадяни можуть бути менш мотивованими до активної участі в політичних процесах або більше схильними до апатії.

Важливим фактором є також політична культура, яка значною мірою визначає рівень політичної компетентності громадян. Політична культура формується під впливом історичних подій, традицій, а також соціальних і політичних інститутів, що існують у країні. У суспільствах з розвиненою демократичною політичною культурою, де існує стабільність і повага до прав людини, громадяни зазвичай мають високий рівень політичної обізнаності та активно беруть участь у політичних процесах [7].

В Україні після Революції Гідності та в умовах повномасштабної війни спостерігається процес зміни політичної культури, де громадяни все більше усвідомлюють свою роль у розвитку демократичних процесів. Цей процес може бути прискорений через активну участь громадян у волонтерській діяльності, протестних рухах, виборах та інших формах громадянської активності.

Важливо, що політична культура включає також рівень довіри до політичних інститутів, і чим вища ця довіра, тим більша ймовірність того, що громадяни активно займатимуться політичною діяльністю і матимуть високу політичну компетентність.

Таким чином, політична компетентність громадян є результатом взаємодії численних факторів, таких як освіта,

доступ до інформації, вплив медіа, соціально-економічні та культурні умови, а також політична культура. Для забезпечення високого рівня політичної обізнаності та участі громадян у політичних процесах необхідно враховувати ці чинники та сприяти їх розвитку на всіх рівнях суспільства.

Забезпечення високого рівня політичної компетентності громадян є ключовим чинником для успішної інтеграції в демократичні процеси та функціонування демократичних інститутів. Учасники демократичних процесів повинні мати достатньо знань та навичок для того, щоб ефективно взаємодіяти з політичними системами, брати участь у виборах, референдумах та інших формах громадянської активності.

Висока політична компетентність дозволяє не лише зрозуміти політичні події, але й активно впливати на процеси, що відбуваються в країні. Зокрема, вибори, як основна форма представницької демократії, вимагають від громадян здатності оцінювати політичні програми, розуміти політичні позиції кандидатів і партій, а також приймати зважене рішення щодо того, кого обирати. Референдуми, в свою чергу, вимагають від громадян здатності розуміти складні питання, які виносяться на загальне голосування, та ухвалювати рішення, враховуючи довгострокові наслідки [4].

Політична компетентність має безпосередній вплив на рівень участі громадян у цих процесах. Коли люди мають високий рівень політичної обізнаності та навичок, вони більше схильні брати активну участь у виборах, волонтерських ініціативах, громадських рухах та інших формах політичної діяльності. Більш того, активна участь громадян у політичних процесах сприяє зміцненню демократичних інститутів.

Демократія не є лише формальним процесом, де громадяни голосують раз на кілька років, але це постійний, активний процес взаємодії між владою і суспільством. Чим більш обізнані громадяни, тим ефективніше вони можуть контролювати діяльність своїх обраних представників, вимагати відповіді на важливі питання і активно впливати на формування політики на всіх рівнях.

У контексті зміцнення демократичних інститутів, політична компетентність також сприяє розвитку критичного ставлення до влади та громадської активності. Вона є запорукою для формування здорової політичної культури, де громадяни не тільки голосують на виборах, але й активно

слідкують за політичними процесами, оцінюють діяльність урядів, висловлюють свої думки в громадських обговореннях і ініціюють зміни, якщо це необхідно. Така громадянська відповідальність є основою для ефективного контролю за політичною ситуацією, а також для підтримки принципів справедливості, рівності та верховенства права [6].

Далі важливим аспектом є те, як політична компетентність сприяє розвитку громадянської відповідальності. Громадяни, які мають необхідні знання та вміння, більше усвідомлюють свою роль у суспільстві, розуміють, що їхнє ставлення до політичних процесів не є лише особистою справою, але має вплив на життя суспільства в цілому. Вони активно підтримують правову державу, сприяють реалізації демократичних прав і свобод, беруть участь у боротьбі за справедливість і рівність.

Політична компетентність розвиває у громадян почуття відповідальності за долю країни та громади, мотивує їх до конструктивних дій на благо суспільства та покращення умов життя для всіх.

Отже, політична компетентність громадян є важливою складовою демократичного процесу. Вона не тільки сприяє підвищенню рівня участі громадян у виборах і референдумах, але й зміцнює демократичні інститути, допомагаючи їм функціонувати ефективно та забезпечувати довіру до політичної системи. Крім того, політична компетентність сприяє розвитку громадянської відповідальності, що є основою для стабільного, демократичного суспільства. Усі ці фактори вказують на те, що без належного рівня політичної компетентності, демократичний процес буде неповноцінним, а суспільство – нездатним ефективно реагувати на виклики сучасності.

Проблеми та виклики у формуванні політичної компетентності в Україні залишаються актуальними навіть у період повномасштабної війни з росією, коли країна стикається з новими викликами у контексті національної безпеки, політичних трансформацій та соціальних змін [3].

Однією з найбільших проблем є політична апатія та недовіра до інститутів. Багато громадян України, зокрема після революційних подій та політичних криз, відчувають відчуження від політичного процесу, не вірячи, що їх голос може щось змінити. Це особливо помітно серед молоді та людей, які проживають у регіонах, де вплив центральної влади історично був слабким.

Політична апатія виводить людей з активної політичної участі, знижуючи рівень обізнаності та активності у виборах, референдумах і інших формах демократії. Ця недовіра до політичних інститутів також посилюється через корупційні скандали, недостатню прозорість і зловживання владою, що зменшує бажання громадян брати участь у політичних процесах.

Крім того, великий вплив на політичну компетентність громадян має дезінформація та маніпуляції, які стали реальністю в епоху цифрових технологій та соціальних мереж. В умовах війни, росія активно використовує інформаційні операції та пропаганду для дестабілізації ситуації в Україні. Поширення фейкових новин, маніпуляції фактами і створення альтернативних реальностей через соціальні мережі – це серйозні виклики для формування об'єктивної політичної обізнаності.

Наразі значна частина населення, особливо в умовах інтенсивного інформаційного потоку, стикається з проблемою критичної оцінки отримуваної інформації. Високий рівень дезінформації і те, як вона впливає на політичні рішення громадян, безпосередньо пов'язаний з рівнем політичної грамотності, яка є необхідною для того, щоб ефективно оцінювати інформацію і не піддаватися на маніпуляції [9].

Невід'ємною частиною проблеми є недостатня політична освіта та інформованість населення, що, в свою чергу, ускладнює розвиток політичної компетентності. Хоча в Україні спостерігається певний прогрес у галузі освіти, більшість громадян не мають достатньо знань про основи демократичних процесів, структуру влади та функціонування політичних інститутів.

Освітні програми часто не надають необхідної глибини для розуміння складних політичних процесів або змінюються під політичний контекст. Брак спеціалізованої політичної освіти особливо відчувається в регіонах, де доступ до інформації є обмеженим. Водночас, низький рівень політичної грамотності також не сприяє розвиткові відповідальності серед громадян за свої політичні вибори, що стає перешкодою на шляху до активної участі в демократичних процесах.

Ще одним серйозним викликом є проблеми з активним залученням громадян до політичного процесу. Навіть попри те, що українці мають право брати участь у виборах, часто це

право не використовується в повній мірі. У селах та малих містах рівень участі в голосуванні часто значно нижчий, ніж у великих містах, що свідчить про недостатню мотивацію або брак інтересу до політики серед населення.

Крім того, соціально-економічні фактори, такі як бідність, безробіття, низька якість життя, також впливають на рівень політичної активності. Люди, які борються за виживання в економічно складних умовах, часто не мають можливості активно брати участь у політичних процесах або відчувають, що їхня участь не змінить ситуацію [8].

Таким чином, для формування політичної компетентності в Україні необхідно зосередити увагу на подоланні зазначених проблем. Рішення цих викликів вимагають комплексного підходу, зокрема, розвитку політичної освіти, підвищення медіаграмотності серед населення, активної боротьби з дезінформацією та маніпуляціями, а також підтримки залучення громадян до політичних процесів через прозорість та ефективність інститутів влади. Лише за таких умов можна буде створити середовище, в якому громадяни не тільки розуміють політичні процеси, але й активно і відповідально беруть участь у їх формуванні.

Шляхи підвищення політичної компетентності громадян України повинні базуватися на комплексному підході, що охоплює різні аспекти освіти, інформаційного середовища та соціальної активності. Одним з основних інструментів є розвиток освітніх програм і тренінгів, які повинні забезпечити громадянам доступ до необхідної інформації та навичок для ефективної участі в політичних процесах.

В умовах сучасного інформаційного середовища, де дезінформація є великою загрозою, важливо запроваджувати курси з політичної грамотності, які б включали основи демократичного управління, права людини, механізми функціонування політичних інститутів і виборчої системи. Такі освітні програми мають бути доступними не лише для школярів та студентів, але й для ширших верств населення, включаючи дорослих, які можуть пройти короткотермінові курси або тренінги з політичної грамотності [2].

Роль медіа та журналістики в інформуванні громадян також є ключовою у підвищенні політичної компетентності. У сучасному світі медіа - це не тільки джерело інформації, але й важливий інструмент для формування громадської думки та

стимулювання політичної активності. Якісна журналістика, що орієнтована на факти, аналіз та об'єктивність, здатна допомогти громадянам розуміти політичні процеси, оцінювати різні точки зору та приймати зважені рішення.

В Україні важливо не лише підтримувати незалежні медіа, але й розвивати журналістську освіту, щоб журналісти могли ефективно протистояти маніпуляціям та фейковим новинам, які поширюються через соціальні мережі. Це допоможе створити середовище для більш свідомої та поінформованої політичної участі, де громадяни можуть на основі правдивої інформації будувати свої політичні погляди.

Водночас важливим аспектом є підвищення рівня довіри до політичних інститутів, оскільки без довіри до влади політична компетентність часто не реалізується на практиці. Коли громадяни не вірять у здатність політичних інститутів забезпечувати справедливість та ефективне управління, їхня участь у політичному процесі знижується [5].

Для підвищення довіри необхідно працювати над прозорістю діяльності державних органів, покращенням їх комунікації з громадськістю та забезпеченням підзвітності через механізми контролю та громадського впливу. Підвищення рівня довіри також вимагає боротьби з корупцією та створення ефективної правової системи, що дозволить громадянам відчувати, що їхні інтереси захищені.

Залучення громадян до громадянської та політичної діяльності є ще одним важливим напрямком підвищення політичної компетентності. Активна участь у політичних і соціальних процесах, таких як волонтерство, участь у громадських ініціативах або місцевих виборах, дає людям можливість не тільки впливати на політичні рішення, але й розвивати власні політичні навички та обізнаність.

Важливо створювати умови для такої участі, розвивати громадянське суспільство через підтримку неурядових організацій, ініціатив громадян, що сприяють демократичному розвитку та інтеграції в політичні процеси. Підтримка такого виду діяльності, зокрема через державно-приватні партнерства, має стимулювати громадян до більш активного включення у прийняття рішень на місцевому та національному рівнях [3].

Усі ці напрямки мають взаємно підтримувати один одного. Освітні програми сприятимуть розвитку критичного мислення, медіа – інформуватимуть громадян, політичні інс-

титути – будуть більше довірятися, а громадяни будуть активніше залучатися до політичного процесу.

В результаті це дозволить не лише підвищити рівень політичної компетентності в Україні, але й сприяти створенню більш стійкої та ефективної демократичної системи, де громадяни усвідомлюють свою роль та відповідальність у суспільстві.

Політична компетентність є одним з основних факторів, що визначають успішний розвиток демократії в Україні. У світлі сучасних викликів, зокрема, російсько-української війни, зміни політичного ландшафту та глобальних трансформацій, рівень політичної обізнаності громадян відіграє вирішальну роль у функціонуванні демократичних інститутів і процесів.

Підвищення політичної компетентності дозволяє громадянам не лише розуміти механізми управління країною, але й активно брати участь у політичних процесах, від виборів до формування політичної волі. Це, в свою чергу, зміцнює демократичні інститути, забезпечує ефективне державне управління та підвищує відповідальність політичних лідерів перед суспільством.

Інтеграція українців у сучасну демократичну систему через підвищення політичної компетентності є стратегічно важливим напрямом для країни, що переживає перехідний період. Після 2014 року та, особливо, після початку повномасштабної російсько-української війни, українське суспільство зіткнулося з необхідністю не лише захисту територіальної цілісності, а й побудови більш стійкої політичної культури, здатної підтримувати демократію в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз.

Важливо, що успішна інтеграція громадян у політичний процес можливе лише за умови їх високої політичної обізнаності, що дозволить не тільки адекватно реагувати на сучасні виклики, але й активно брати участь у зміцненні держави через громадянську активність, волонтерство, вибори та інші інструменти прямої демократії [8].

Для цього необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на покращення політичної освіти та підвищення рівня обізнаності громадян. По-перше, варто зосередитися на впровадженні доступних та ефективних освітніх програм з політичної грамотності для всіх верств населення – від школярів до дорослих громадян.

Ці програми мають включати не лише теоретичні аспекти функціонування політичних інститутів, а й практичні навички, які дозволяють кожному громадянину оцінювати політичну ситуацію, брати участь у політичних процесах і діяти відповідально у складних умовах. Важливо, щоб ці програми були інтегровані в шкільну та університетську освіту, а також доступні в форматі онлайн-курсів для широкого кола людей.

По-друге, медіа мають відігравати важливу роль у підвищенні політичної компетентності. Сучасні засоби масової інформації, зокрема, цифрові медіа та соціальні мережі, повинні сприяти розповсюдженню об'єктивної та перевіреної інформації про політичні події.

Поряд з медіаграмотністю, яка повинна бути інтегрована у системи освіти, важливо створювати програми, що допомагають громадянам виявляти маніпуляції та дезінформацію, що так активно використовуються у сучасному інформаційному полі. Забезпечення медіа прозорістю та підтримка незалежної журналістики стане запорукою для формування критичного мислення серед громадян, здатних відрізняти факти від пропаганди.

Додатково, підвищення рівня довіри до політичних інститутів є необхідним для підтримки активної участі громадян у політичних процесах. Щоб відновити довіру, політичні інститути повинні демонструвати відкритість, прозорість і підзвітність [10].

Очищення від корупції, реформи судової системи, а також відкритість процесів прийняття рішень є важливими кроками для забезпечення цієї довіри. Влада повинна працювати на зміцнення інституцій, що забезпечують права та свободи громадян, і відповідати за свої дії перед суспільством.

У підсумку, підвищення політичної компетентності громадян є важливим завданням для зміцнення демократичних процесів в Україні. Це вимагає комплексного підходу, включаючи реформи в освіті, медіа, політичних інституціях і громадянському суспільстві. Лише за умови глибокої політичної обізнаності громадян можна побудувати суспільство, де демократичні інститути будуть працювати ефективно, а громадяни активно долучатимуться до формування політичного курсу держави. Високий рівень політичної компетентності забезпечить не тільки успішну інтеграцію українців у демократичний

процес, а й дасть їм можливість діяти відповідально, зміцнюючи національну єдність та державний суверенітет.

Література

1. Макєєв С. Ю. Розвиток поняття про ключові компетентності у працях європейських та українських вчених. Академічні студії. серія «Педагогіка». 2022. 1(4). С. 143–151.

2. Мороз Г. Інституціоналізація інтересів у контексті забезпечення екологічної функції держави. Часопис Київського університету права. 2020. № 1, С. 270–273.

3. Рейтерович І. В., Парфенюк Т. В. Концептуальні підходи дослідження місця та ролі груп інтересів у виробленні публічної політики. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 18. С. 92–98.

4. Столярова А. Ю. Політична компетентність громадян у демократичному суспільстві. Регіональні студії. 2022. № 30. С. 201–205.

5. Столярова А. Ю. Політична компетентність громадян як умова демократизації. Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал. 2022. Вип. 34. С. 65–68.

6. Третяк О., Токовенко О. Оптимальна політологічна методологія: відповідь з позицій міждисциплінарного синтезу. Епістемологічні дослідення в філософії, соціальних і політичних науках. 2022. № 5(1). С. 98–104.

7. Щедрова Г. П. Комунікаційний аспект партійної діяльності як чинник політичної соціалізації громадян. Гілея. 2020. Вип. 153. С. 494–499.

8. Яковлев Д. В. Публічні звернення інтелектуалів як технологія раціоналізації політичної комунікації. Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал. 2022. Вип. 38. С. 87–93.

9. Yakovlev D. V., Yeremenko O. M. Political discourse in a transitional society: between the scylla of anarchy and the charybdis of tyranny. The level of efficiency and the need for the influence of social sciences on the development of modern civilization: collective monograph / K. S. Brenzovych, Yu. O. Ostapets, M. M. Palinchak, M. I. Tsalan, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2024. P. 74–93.

10. Litinska O., Ryzhenko I., Simontseva L., Pravotorova O., Lien T., Novak N. Developing legal competence in junior bachelors. Prospects of distance learning. Revista romaneasca pentru educatie multidimensionala. 2022. № 14(4). P. 353–371.

2.3. Роль когнітивної складової політичної культури у суспільно-політичних процесах

У добу новітньої світової історії політична реальність усе частіше постає як простір глибокої нестабільності, де злами традиційних парадигм, розмитість концептів та концепцій, зростання недовіри до усталених інститутів ускладнюють саму можливість усталеного мислення про політичне, як таке. Турбулентність, що охопила політичну сферу, виявляється не лише в кризах державності, глобальних конфліктах чи епізодичних політичних збуреннях, але й у зміні самих засад мислення про політику як феномен, її природу, функції й межі. Ця ситуація потребує особливого осмислення в українському контексті, адже, як зазначав В. Янів, для української нації характерним є «домінування емоцій, а не раціональності (розуму) і волі» [18, с. 45]. У цьому контексті дедалі відчутнішою стає потреба у новому осмисленні політичного буття – не як зовнішнього набору процесів, а як онтологічної форми, що вимагає глибшого, у тому числі й міждисциплінарного, аналізу. Водночас нові форми політичного досвіду, що виникають у відповідь на гібридні загрози, цифровізацію свідомості та трансформацію соціальних уявлень про владу, примушують актуалізувати дослідження смислових структур політичних явищ і процесів. Тому спроба з'ясувати, як формується й функціонує політичне знання на рівні глибинних ментальних шарів, є не просто своєчасною, а необхідною.

Метою дослідження є здійснення комплексного історіографічного аналізу висвітлення когнітивної складової національної політичної культури у вітчизняній суспільно-політичній літературі у контексті з'ясування її ролі в трансформації політичних процесів

Гіпотеза полягає в тому, що когнітивна складова політичної культури української нації, її детермінююча роль в політичних процесах, ще не стала предметом всебічного дослідження у вітчизняній науковій літературі, хоч класики політичної культурології вбачали у ній основний компонент політичних орієнтацій.

Для досягнення мети використано такі підходи і методи, як контекстуальний аналіз, систематичний огляд літератури, концептуально-категоріальний аналіз та метод тематичного групування. Також, ми використовували історико-генетичний

метод (для відстеження еволюції поглядів), порівняльний аналіз (для виявлення спільних рис і відмінностей у підходах різних авторів/шкіл), а також критичний дискурс-аналіз наукових текстів, спрямований на розкриття прихованих передумов, концептуальних рамок та ідеологічних упереджень у трактуванні когнітивної складової.

Еволюція вивчення політичної культури в Україні має чітку періодизацію, пов'язану з політичними трансформаціями у суспільстві. Перші дослідження з'явилися ще в 90-х роках XX століття і були зумовлені потребою осмислення радянської спадщини та визначення шляхів формування нової, демократичної ідентичності. Капітальною працею того часу стала монографія Л. Нагорної «Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії» (1998 р.) [8], яка заклала фундамент для подальших досліджень, зокрема в аналізі впливу історичного досвіду на сучасні політичні процеси. У XXI столітті дослідницький інтерес значно поглибився та диференціювався. З'явилися роботи, присвячені окремим функціональним елементам національної політичної культури (НПК): Л. Нагорна – політичним традиціям, Ю. Шайгородський – політичним міфам, О. Шерман – політичним стереотипам, В. Бебик та О. Рудакевич – політичному менталітету. Саме О. Рудакевич на основі соцієтальної методології обґрунтував перелік десяти основних функціональних елементів національної політичної культури, детально описавши їх суть, зміст, функції та місце в політико-кукль т урній системі [12, с. 248–251].

Класик американської політології Ґабріель Алмонд у праці «The Intellectual History of the Civic Culture Concepts» визначає когнітивну орієнтацію як «знання та вірування щодо політичної системи, її ролей і носіїв цих ролей, її входів та виходів» [19, с. 26], підкреслюючи її важливу роль у формуванні політичної культури протягом історії. Алмонд вказує, що в античних громадах, зокрема Афінах, когнітивна складова мала переважно локальний характер, базуючись на безпосередньому досвіді участі в агорі та відносно простому розумінні інститутів, що породжувало «високу ступінь ідентифікації з локальною громадою», тоді як у середньовіччі домінувала релігійна інтерпретація політичного порядку, що обумовлювало його сприйняття через призму божественної санкції та ієрархії [19, с. 34–37]. Перехід до модерності, на

думку Алмонда, супроводжувався ускладненням політичних систем та появою національної ідентичності, що вимагало від індивідів більш абстрактного розуміння віддалених інститутів та процесів, хоча засоби масової інформації лише частково компенсували втрату безпосереднього досвіду [19, с. 48]. Сучасність ж, за Алмондом, характеризується надзвичайною динамічністю та різноманіттям джерел політичної інформації, що призводить до «кризи довіри» та фрагментації когнітивних картин, коли традиційні уявлення про владу та участь суттєво трансформуються під тиском нових соціальних рухів, глобалізації та цифрових технологій, ускладнюючи формування стійких уявлень про політичну реальність.

Важливий внесок у розуміння сутнісних рис української політичної культури, зокрема наслідків радянської спадщини, здійснили В. Бебик, М. Головатий та В. Ребкало. Вони підкреслювали, що «Україна, яким би шляхом не пішла вона у власному розвитку, ще буде довго відчувати вплив радянської політичної культури, особливо тих її шаблонів і стереотипів, що й досі існують у масовій свідомості» [1, с. 27]. Ця тривала трансформація, на їхню думку, зумовлена не лише тривалістю тоталітарного впливу, але й відсутністю політичної культури громадянського типу, що призводить до відтворення старих ментальних схем у нових умовах. Автори виокремлюють три ключові проблеми у вітчизняному розумінні політичної культури, які безпосередньо стосуються її когнітивної складової:

По-перше, прогресистське трактування політичної культури як виключно позитивного феномену («рубіж», до якого треба «дотягнутися»), що ігнорує її внутрішню суперечливість та конфліктність. Це ускладнює адекватну діагностику реальних когнітивних орієнтацій, зводячи їх до ідеалізованих моделей. По-друге, панполітизм – домінування політичних категорій над культурними у змістовному наповненні поняття. Автори попереджають: найнебезпечнішим є приховане відновлення установки, за якої «політична діяльність, як і колись, має незаперечний пріоритет по відношенню до законів, міркувань економічної ефективності та соціально-культурних критеріїв» [1, с. 29]. Такий підхід, на їхню думку, обмежує когнітивний простір політичної культури, не дозволяючи бачити її людинотворчу функцію. Саме це поняття – «когнітивний простір» – автори розвивають, зазначаючи, що воно «передбачає не лише набір знань, але й цілісну систему

координат, в межах якої індивід усвідомлює себе суб'єктом політичного буття» [1, с. 30].

По-третє, автори критикують зведення політичної культури до інформаційно-емпіричного знання та ототожнення її з теоретичними моделями. Це призводить до ігнорування того, що когнітивна складова «складається не тільки з політичних знань, вона в найбільшому ступені є усвідомленням політичного буття та інструментом людського самовизначення в ньому» [1, с. 31], включаючи почуття, переконання, ідеали та цілі. Ці автори підкреслюють, що саме загальнокультурні фактори (довіра, толерантність, життєве задоволення), а не вузькополітичні знання, є ключовими для демократизації, посилаючись на Р. Інглхарта. Вони роблять висновок, що тогочасна криза політичної культури в Україні – це перш за все «криза духу», а відродження політичної культури, особливо серед молоді, має ґрунтуватися на новій парадигмі духовності, заснованій на свободі, гуманізмі, толерантності та соціальній справедливості.

Ці ідеї Бебика, Головатого та Ребкала підсилюють тезу про онтологічну роль когнітивних структур у політико-культурному процесі, розкриту нами у статті «Місце і роль соціально-політичної онтології в національній політичній культурі» [11]. Погляди Бебика, Головатого та Ребкала узгоджуються з думкою Шайгородського щодо зв'язку уявлень про соціально-політичну реальність і демократичних трансформацій, а також із тезою Кудлай про вплив «культурних фільтрів» на сприйняття політики. Їхній акцент на необхідності подолання радянських когнітивних шаблонів і розширення змісту політичної культури за межі вузькополітичних категорій підкреслює потребу в міждисциплінарному аналізі її когнітивної складової, що враховує історичний, психологічний, культурологічний та соціальний виміри. Це особливо актуально у контексті сучасних викликів (гібридна війна, євроінтеграція, цифровізація, тощо), які потребують глибшого розуміння механізмів формування стійких демократичних уявлень та ідентичностей, здатних протистояти фрагментації та маніпуляціям.

Сучасні вітчизняні дослідження політичної культури зосереджуються на аналізі функціональних елементів, які формують її структуру та впливають на політичні процеси в Україні. Як зазначає О. Рудакевич у праці «Імперативи

національної політичної культури»: «ґенеза і вдосконалення національної політичної культури передбачає формування всього арсеналу функціональних елементів політичної культури – когнітивних, ціннісних, регулятивних. Необхідно дбати про інституційне закріплення політичних відносин та складових національної політичної культури, що забезпечує стабільність та ефективність політичної системи» [13, с. 132–133]. Вітчизняні політологи виділяють такі основні складові політичної культури: політичні орієнтації та цінності, моделі поведінки, інституційні структури та символічні системи. Так, політичні орієнтації, на думку Ю. Шайгородського, включають сукупність установок щодо влади, її законність, участі в управлінні державою та громадянську відповідальності, що становлять нормативну основу демократичного режиму [16, с. 304–351]. Ціннісний компонент, на який звертають увагу І. Кудлай та її співавтори В. Бабіна, Т. Моісеєва, проявляється у прагненні до гармонії, громадянського миру та поваги до прав людини як фундаменту нової політичної культури незалежної України [6, с. 120–132]. Моделі поведінки, такі як участь у виборах, протестні акції або робота громадських організацій, досліджуються у цій праці у контексті їх впливу на трансформацію політичної дійсності. Інституційні структури (парламент, уряд, суди) аналізуються у роботі І. Кудлай, В. Бабіної та Т. Моісеєвої через призму їх відповідності суспільним очікуванням та здатності забезпечувати легітимність влади. Символічні системи, включно з національною символікою, історичними наративами та меморіальними практиками, розглядаються як інструменти консолідації національної ідентичності [6, с. 130–132].

Специфіка національної політичної культури (НПК) України визначається історичними, регіональними та трансформаційними чинниками. Л. П. Нагорна, наприклад, вказує на її глибокі корені, пов'язані з козацькою традицією, історичними обставинами та боротьбою за державність, що сформували колективні цінності свободи та справедливості [8, с. 132–138]. У своїй іншій праці, авторка пише «кожна політична культура залишає на обличчі поселень свої уявлення про красиве й корисне», й додає, що «що й культурні ландшафти мають власний ресурс політичного впливу» [9, с. 333]. Ю. Ж. Шайгородський акцентує увагу на гетерогенності політичної культури, зумовленій регіональними особ-

ливостями та культурною різнорідністю, яка впливає на політичні процеси [16, с. 304–351]. Л. П. Нагорна, Ю. Ж. Шайгородський та І. Кудлай спеціально використовують поняття «Національної політичної культури», аналізуючи її функціональні елементи. Л. П. Нагорна досліджує історичну еволюцію ціннісних орієнтацій, Ю. Ж. Шайгородський – роль національної політичної культури у демократизації режиму, а І. Кудлай – взаємодію культурних та політичних процесів у контексті державотворення. Сучасні трансформації, зокрема вплив гібридної війни та євроінтеграційних прагнень на політичне мислення та поведінку, досліджуються у роботах Т. І. Сергієнко та Н. А. Бабарикіної, які аналізують зміни в колективній свідомості та адаптаційних механізмах суспільства [14, с. 58–61].

У вітчизняній літературі до функціональних елементів НПК відносять ціннісні орієнтації, комунікативні практики та соціально-політичну онтологію. Ціннісні орієнтації, такі як ставлення до свободи, прав людини та громадянської солідарності, вивчаються Л. П. Нагорною як історично сформовані явища, що впливають на сучасну політичну поведінку [8]. Комунікативні практики, включаючи діалог між владою та суспільством, аналізуються І. Кудлай через призму культурної взаємодії, де несвідомі упередження впливають на ефективність комунікації [6, с. 125]. Соціально-політична онтологія як компонент НПК розуміється як сукупність уявлень про соціальну реальність, власне місце в ній та прийняття політичних рішень. Цей аспект досліджується у контексті когнітивних структур, зокрема Ю. Ж. Шайгородським, який пов'язує онтологічні уявлення з демократичними трансформаціями. Наприклад, зміна уявлень про роль громадянина (від пасивного спостерігача до активного учасника) розглядається як ключовий чинник політичних змін. Когнітивний аспект цих елементів, зокрема механізми формування політичних знань та стереотипів, спеціально досліджується у працях з політичної психології та соціології, тоді як у політологічних працях йому часто приділяється непряма увага.

Соціально-політична онтологія як компонент національної політичної культури є ще не стала предметом спеціального аналізу у вітчизняній науці. Вона трактується як система уявлень про соціум, що включає розуміння зв'язків між індивідом, суспільством і державою, а також прийняття базових

політичних категорій (влада, справедливість, свобода). Поняття «політична онтологія» як функціонального елемента політичної культури в український науковий дискурс впровадив О. Рудакевич у своїй монографії «Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження». Він визначає її як «систему базових, найзагальніших уявлень суб'єкта (індивіда, соціальної групи, нації) про політичне буття, природу політики, влади, держави, співвідношення індивіда і суспільства, яка виступає фундаментальною основою для формування конкретних політичних знань, переконань, цінностей та поведінкових моделей» [12, с. 87]. Саме О. Рудакевич, розвиваючи соцієтальний підхід, аргументовано відносить політичну онтологію до ядра функціональних елементів політичної культури, оскільки вона «забезпечує когнітивну рамку, через призму якої інтерпретується вся політична дійсність, і є тим ґрунтом, на якому виростають усі інші компоненти – від ціннісних орієнтацій до символічних систем» [12, с. 91]. Це поняття дозволяє інтегрувати аналіз різних рівнів усвідомлення політичного – від несвідомих ментальних конструктів до рефлексивних ідей.

Ю. Ж. Шайгородський досліджує цей компонент саме через онтологічні уявлення, тобто фундаментальні, часто несвідомі схеми сприйняття політичного буття, а саме громадяни інтерпретують політичні процеси та визначають своє місце в них. Це підтверджується його ж аналізом електоральної поведінки, де зазначається, що «електоральний вибір – це завжди поєднання когнітивних, емоційних, раціональних, міфологічних, ціннісних, смислових, орієнтаційних, поведінкових, свідомих і несвідомих складових політичної культури» [16, с. 336]. Саме тому, на думку Шайгородського, онтологічні структури, сформовані під впливом історичного досвіду та культурних архетипів, безпосередньо визначають готовність суспільства до демократичних змін. Він також зазначає, що в умовах сучасних викликів, таких як гібридна війна та інформаційні загрози, «раціональне й ірраціональне, суб'єктивне й об'єктивне поєднуються в конкретно-чуттєвому мисленнєвому образі», що ще більше посилює роль онтологічного компоненту в політичній культурі [16, с. 331]. Таким чином, Шайгородський розглядає політичну онтологію не лише як теоретичний конструкт, але й як практичний чинник, що детермінує політичну поведінку та напрямок суспільних трансформацій.

Важливий методологічний внесок у розуміння когнітивної складової політичної культури вносять науковці О. Кокорська та В. Кокорський, які, зокрема у своїй праці «Політична культура: теоретико-методологічні проблеми», аналізують теоретичні розбіжності у трактуванні концепту. Автори підкреслюють, що попри активне використання класичної теорії авторства Алмонда та Верби у вітчизняній науці, суттєві розбіжності у інтерпретації ускладнюють дослідження когнітивного виміру. Вони констатують: «У вітчизняній літературі існує проблема нечітких понять», що вимагає «послідовного дотримання теоретико-методологічних підстав аналізу» [5, с. 24]. Зокрема, автори критикують спроби надмірно розширювати зміст поняття, включаючи до нього історичні традиції, ментальність чи навіть архетипи без чітких операційних критеріїв, що призводить до концептуальної розмитості.

Ключовим для нашого дослідження є їхнє наголошування на первинності когнітивних орієнтацій у структурі політичної культури згідно з класичною троїстою диференціацією авторства Алмонда та Верби, де розрізняються:

1. Когнітивні орієнтації (знання про політичну систему, її інститути та функції);
2. Афективні (емоційне ставлення);
3. Оціночні (судження на основі ціннісних стандартів).

Аналізуючи це розрізнення, автори особливо виділяють роботу В. Розенбаума, який операціоналізував ці орієнтації через конкретні показники: «політична довіра», «компетентність», «ефективність» та «input-output орієнтація» [5, с. 27]. Це безпосередньо стосується когнітивної складової, оскільки такі категорії, як «політична компетентність» (знання про події) чи input-output орієнтація (розуміння механізмів впливу на владу), базуються на пізнавальних аспектах.

Автори також аналізують проблему відокремлення політичної культури від споріднених понять у вітчизняному дискурсі. Вони критикують тенденцію змішувати її з політичною свідомістю (яка в українській традиції часто включає ідеологічні компоненти) та поведінкою, зазначаючи, що зв'язок між орієнтаціями і діями не є прямолінійним: «політичні орієнтації (...) можуть не знаходити свого втілення в поведінці» [5, с. 27]. Це особливо актуально для дослідження когнітивного компонента, оскільки знання про систему не обов'язково трансформуються в практичну участь.

Кокорська та Кокорський піддають критиці підхід Є. Головахи, який визначає політичну культуру як «сукупність сталих форм політичної свідомості та поведінки», але, на їхню думку, звужує аналіз до показників, що відображають лише залученість до політики (інтерес, орієнтації, ефективність), ігноруючи комплексність алмондівської моделі. Автори підкреслюють небезпеку «розпорошення смислового навантаження» концепту, цитуючи Р. Дж. Далтона: «З легкої руки (...) вимірювання політичної культури стали порівнювати з прибиванням желе до стіни» [5, с. 27]. Це порівняння влучно ілюструє методологічну проблему: спроби кількісно виміряти м'який, багатовимірний концепт політичної культури за допомогою жорстких індикаторів часто виявляються марними та спотворюють суть явища, оскільки воно легко втрачає свою форму та зміст при механістичному підході.

Отож, погляди Кокорської та Кокорського підтверджують ключову роль когнітивних орієнтацій, які є ядром політичної культури, що узгоджується з тезами Шайгородського (онтологічні уявлення) та Бебика, Головатого і Ребкала (вірування). Їхня критика методологічної розмитості у вітчизняній науці посилює нашу гіпотезу про недостатнє концептуальне осмислення місця і ролі когнітивного компонента в політичній культурі. Запропонована ними операціоналізація (через показники на зразок «політичної компетентності») пропонує інструментарій для емпіричного дослідження когнітивних структур, особливо в контексті таких викликів, як дезінформація під час війни чи цифровізація політичної участі.

У контексті нашого дослідження важливою також є стаття науковиці Т. Волянюк, «Образ держави: генеза поняття та основні підходи до розуміння у сучасній науці», проводиться комплексний аналіз одного з ключових понять сучасної політичної теорії. Авторка обґрунтовує міждисциплінарність проблеми, звертаючи увагу на те, що дослідження образу держави в межах лише однієї науки «не дозволяє повною мірою розкрити сутність відповідного поняття та вимагає одночасного аналізу наукових положень філософії, психології, політології, економіки» [3, с. 305]. Центральне місце у генезі поняття відводиться філософії, де образ трактується як «дещо причетне до способу існування людини», що виникає на межі суб'єктивного та об'єктивного [3, с. 306]. Важливим є психологічний підхід, згідно з яким образ дер-

жави є «певним синтезом двох основних компонентів: існуючого у масовій свідомості ідеального образу держави та реальних рис держави» [с. 307], що дозволяє йому займати проміжну позицію між реальністю та очікуваннями суспільства. Просторово-географічний підхід розкриває образ через призму території, визначаючи географічний образ як «продукти формалізації, концентрації (стиснення) найбільш яскравих, характерних зосереджених знаків, символів, ключових уявлень, що описують реальні простори держави» [3, с. 308]. Економічно-маркетинговий підхід, заснований на ідеях Ф. Котлера та Д. Гертнера, розглядає образ держави як «конкурентний ресурс», який може стати основою «збалансованого розвитку країни та одним із шляхів збереження солідарності в суспільстві» [3, с. 309]. Синтезуючи ці підходи, авторка пропонує власне інтегроване визначення, згідно з яким образ держави є «соціально-психологічним феноменом, що є результатом відображення сутнісних характеристик держави, принципів та особливостей її функціонування в масовій політичній свідомості» [3, с. 305], підкреслюючи його динамічний характер та детермінованість комплексом факторів. Ця робота є важливим кроком у систематизації знань про образ держави, пропонуючи ґрунтовну теоретичну основу для подальших емпіричних досліджень у цій галузі.

У свою чергу, стаття, авторства О. В. Лісеєнко та Ю. Б. Гюльхан, поглиблює аналіз національної ментальності, розглядаючи її через призму архетипів, що є фундаментальним, глибинним рівнем політичної культури. Автори акцентують на тому, що «в характерних рисах національної ментальності відображаються саме ті архетипи, коріння яких сягають у тисячоліття давної історії нації» [7, с. 53]. Цей підхід є важливим доповненням до нашої роботи, оскільки дозволяє вийти за межі аналізу сучасних функціональних елементів і заглибитися в онтологічні основи української політичної культури. Автори, спираючись на К. Г. Юнга, але розширюючи поняття архетипу до загальнокультурного, аналізують такі ключові для українського світосприйняття архетипи, як «Природа», «Дім», «Слово», «Воїн». Вони стверджують, що «символіка концептів «Природа», «Дім», «Слово», «Воїн» розкривається в духовному житті народу в економічні, соціально-політичні, духовно-культурні сфери суспільства». Це безпосередньо вказує на те, что функціональні елементи політичної культури (наприклад, ставлення до влади, участь у

політичному процесі, очікування від держави) ґрунтуються на цих глибинних, часто несвідомих, структурах. Наприклад, архетип «Дому» може детермінувати прагнення до сильної локальної ідентичності та громади (громадянське суспільство), тоді як архетип «Воїна» у світлі сучасних подій набуває нового, актуального звучання, формуючи установки на захист державності. Таким чином, стаття О. В. Лісеєнко та Ю. Б. Гюльхан надає інструментарій для розуміння того, чому функціональні елементи української політичної культури мають саме такий, а не інший характер, виводячи аналіз на рівень колективного несвідомого та історично сформованих культурних кодів.

У збірнику наукових праць «Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін» (2020) когнітивний аспект політичної культури розглядається переважно в контексті емпіричних досліджень суб'єктивних уявлень громадян про політичну систему. Зокрема, у статті Є. Головахи «Індекс державної суб'єктності України (ІДСУ): розробка, апробація і результати застосування в масовому опитуванні» [4, с. 50–59] аналізується, наскільки самостійною, на думку населення, є Україна у різних сферах політики, що безпосередньо стосується когнітивного компоненту – знань та переконань про функціонування держави. Результати опитування свідчать про високий рівень скепсису щодо реальної самостійності України, особливо у зовнішній політиці (66,2% вважають її залежною) та економічних реформах (61,6%) [4, с. 51–53]. Це відображає когнітивну складову політичної культури, де уявлення громадян формуються під впливом об'єктивних факторів, таких як економічна криза або зовнішній тиск, але без глибшого аналізу механізмів їх інтеріоризації.

Аналогічно, у статті В. Буткалюка «Зовнішня залежність України за оцінками населення» [2, с. 60–68] досліджується зв'язок між матеріальним станом громадян та їхніми оцінками зовнішньої політики. Автор фіксує, що критичне сприйняття залежності від МВФ та інших інституцій корелює з низьким рівнем життя (наприклад, середній бал ІДСУ у групі з недостатнім харчуванням – 35,98 проти 42,7 у забезпечених) [2, с. 56]. Це вказує на когнітивний дисонанс: економічна скрута посилює усвідомлення зовнішньої детермінованості рішень влади, проте не супроводжується аналізом інформаційних джерел, що формують такі переконання.

Важливо відзначити, що хоча збірник містить численні дані про інформаційні практики населення (наприклад, у

статті М. Наумової про роль телебачення та інтернету як джерел політичної інформації [10, с. 124–137]), пряма зв'язка між медіаспоживанням і когнітивними структурами політичної культури не досліджується. Натомість акцент робиться на якості контенту та його впливі на довіру до інституцій, а не на трансформації знань або стереотипів [10, с. 129–130]. У статті О. Шульги «Зовнішньополітичні орієнтації...» [17, с. 42–49] зафіксовано, що 76% громадян не мають особистого досвіду взаємодії з ЄС, а їхні уявлення базуються на ЗМІ, але не розкривається, як саме ця опосередкованість впливає на когнітивні схеми (наприклад, формування упереджень чи упровадження евристик у політичних рішеннях) [17, с. 48].

Таким чином, когнітивний аспект у збірнику представлений переважно через призму суб'єктивних оцінок та емпіричних індикаторів (на кшталт ІДСУ), але без теоретичного осмислення ключових механізмів когнітивної політичної культури:

1. Рівні політичної обізнаності (наприклад, розуміння конституційних норм або міжнародних угод) не вивчаються, хоча їх дефіцит можна вивести з високої частки невизначених відповідей щодо зовнішньої політики (18–27%) [17, с. 43–46].

2. Роль освіти як чинника когнітивної компетентності констатується, але не досліджується: кореляція між рівнем освіти та ІДСУ визнана незначущою [4, с. 53], проте не аналізується, чому знання не трансформуються в критичне розуміння політичних процесів.

3. Інформаційні фільтри (ефект «бульбашки», вплив алгоритмів соцмереж) не розглядаються, незважаючи на дані про зростання інтернет-ресурсів як джерел політичної інформації [с. 124].

Це свідчить про те, що когнітивний вимір у дослід-женнях збірнику зводиться до фіксації окремих уявлень, а не до системного аналізу їх генезису, структури чи взаємодії з афективними та поведінковими компонентами політичної культури. Наприклад, у статті про публічний дискурс (О. Стегній [15, с. 146–152]) не досліджується, як мовленнєві практики формують когнітивні категорії (наприклад, концепти «незалежності» чи «євроінтеграції»), що обмежує розуміння їхньої ролі у конструюванні політичної реальності [15, с. 148].

Моніторингові дослідження, які є у збірнику «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» дають базу для вивчення когнітивного аспекту через дані про масові уявлення,

але не пропонують ні теоретичних моделей їх аналізу, ні інструментів для оцінки впливу знань на політичні орієнтації. Це обмежує можливості інтерпретації даних у контексті сучасних теорій політичної соціалізації або когнітивної політології.

Проведений історіографічний аналіз дозволив виконати поставлені завдання. Систематизовано ключові вітчизняні праці, що стосуються когнітивної складової політичної культури, виявлено їх еволюцію від загального аналізу радянської спадщини до диференційованого вивчення функціональних елементів. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи, серед яких домінують соцієтальний, інституційний та культурологічний, та виявлено ключову проблему – концептуальну розмитість. Встановлено періодизацію розвитку наукового інтересу: становлення, диференціація та сучасний трансформаційний період.

Гіпотеза дослідження знайшла своє підтвердження. Дійсно, когнітивна складова постійно присутня у вітчизняних дослідженнях, проте її онтологічний статус як механізму конструювання політичної дійсності та чинника подолання емоційно-ірраціональних схем, властивих українській ментальності, залишається недостатньо оформленим. Це проявляється у тенденції до її зведення до інформаційно-емпіричного знання, надмірного розширення поняття без чітких критеріїв або непрямого аналізу. Таким чином, незважаючи на усвідомлення важливості когнітивного виміру, його роль у формуванні стійких демократичних уявлень та ідентичностей, здатних протистояти фрагментації та маніпуляціям, потребує подальшого глибшого концептуального осмислення та емпіричного дослідження.

Література

1. Бебик В., Головатий М., Ребкало В. Політична культура сучасної молоді. Київ: Вид-во «А.Л.Д.». 1996. 112 с.

2. Буткалюк В. Зовнішня залежність України за оцінками населення. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін.* 2020. Вип. 7. С. 60–68.

3. Волянюк Т. Образ держави як соціально-психологічний феномен: політико-культурний аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологія.* 2021. Вип. 15. С. 354–362.

4. Головаха Є. Індекс державної суб'єктності України (ІДСУ): розробка, апробація і результати застосування в масовому опитуванні. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін.* 2020. Вип. 7. С. 50–59.

5. Кокорська О. І., Кокорський В. Ф. Політична культура : теоретико-методологічні проблеми. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Сер. Політичні науки.* 2002. С. 24–28.

6. Кудлай І., Бабіна В., Моісеєва Т. Політична культура України: ціннісний вимір та інституційний контекст. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 205 с.

7. Лісеєнко О. В., Гюльхан Ю. Б. Архетипи української ментальності з погляду онтології. *Перспективи. Соціально-політичний журнал.* 2022. № 4. С. 53–59.

8. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. К. : Стилос, 1998. 278 с.

9. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.

10. Наумова М. Роль телебачення та інтернету як джерел політичної інформації в Україні. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін.* 2020. Вип. 7. С. 124–137.

11. Паюк В. Л., Рудакевич О. М. Місце і роль соціально-політичної онтології в національній політичній культурі. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2025. № 52. С. 264–268.

12. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 352 с.

13. Рудакевич О. Імперативи національної політичної культури. *Політичний менеджмент.* 2010. – № 5. – С. 128–136.

14. Сергієнко Т. І., Бабарикіна Н. А. Особливості та тенденції розвитку політичної культури українського суспільства в умовах гібридної війни. *Політичний менеджмент.* 2021. № 3. С. 58–65.

15. Стегній О. Публічний дискурс масових опитувань. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін.* 2020. Вип. 7. С. 146–152.

16. Шайгородський Ю. Ж. Політична культура як чинник розвитку демократичного політичного режиму в Україні. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 304–351.

17. Шульга О. Зовнішньополітичні орієнтації українського суспільства в умовах євроінтеграції. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2020. Вип. 7. С. 42–49.

18. Янів В. В. Нариси до історії української етнопсихології. Київ: Знання, 2006. 341 с.

19. Almond G. A. The Intellectual History of the Civic Culture Concepts. In: The Civic Culture Revisited. Boston : Little, Brown and Company, 2020. P. 25–52.

2.4. Гібридна війна росії проти України та її відображення в медійному просторі

Російська агресія проти України проявляється не лише збройним протистоянням на лінії фронту, а й боротьбою в інформаційному полі. Суспільству доводиться проявляти стійкість психологічному тиску, метою якого є здійснювати ворогом рефлексивне управління українською аудиторією, дезорієнтовувати та демотивовувати її. У цих умовах життєво важливими є навички критичного мислення: здатність аналізувати й розуміти медіаконтент, виявляти маніпуляції, розпізнавати пропаганду. У період активної інформаційної агресії особливо важливо не загубитися у потоці дезінформації, не піддатися фейковим новинам, емоційній маніпуляції сенсаціями. Інформаційна зброя, що використовується сьогодні, впливає на конфліктно-чутливі теми, посилюючи розкол у суспільстві.

Всеохопні інформаційні кампанії, масштабні проєкти, точкові вкиди є системною розробкою великих комплексів пропагандиських наративів, що продукуються на різних інформаційних платформах, успішно зачіпають на «гачок» аудиторію. Тому надзвичайно важливою є розробка механізмів інформаційної стійкості, які дадуть змогу стабілізувати та убезпечити аудиторію від руйнівних інформаційних впливів і перемогти ворога [6, с. 109–110]. В цьому і полягає актуальність означеної теми розділу монографії.

Розглянемо дефініцію поняття «гібридна війна». На думку ученої Ю. Уздєнової гібридна війна – це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів. ЇЇ сутність полягає у приведенні населення у повний дисбаланс, охопити всі сфери діяльності та вести свої дії в прихований спосіб. «Саме тому в умовах гібридної війни бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Війна полягає у прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість жителів іншої держави. Іншими словами – це прагнення не знищити мільйони людей, а залякати й деморалізувати їх. Завдяки швидкості поширення інформації світом вона перетворилася не лише на товар, а й на зброю» [7, с. 175]. Науковець О. Ситник визначає гібридну війну як збройне протистояння, просто як зброю; крім традиційного, виступають ще й спеціальні технології, інформаційні, технічні та глобальні мережеві пристрої. Відомий український політичний діяч, автор монографії «Світова гібридна війна:

український фронт» В. Горбулін зазначає, що росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом – «асиметрична». Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим ніж військовий. [2, с. 49].

Гібридна війна – це воєнна стратегія, яка спрямована на маскування ролі агресора в конфлікті і включає спонсорування заколотів, воєнні дії «під чужим прапором» і широкий спектр невоєнних засобів впливу на противника (економічні, інформаційно-психологічні, кібервійськові тощо). Вона потрапляє до так званої «сірої зони» міжнародного права, коли її важко встановити, кваліфікувати й регулювати звичайними правилами (законами і звичаями війни).

Ведення гібридної війни дає багато переваг державі, що її застосовує, оскільки дозволяє досягати політичних цілей із мінімальним або взагалі без використання збройної сили, має відносно нижчу ціну та часто уможливлює уникнення відповідальності перед світовою спільнотою за воєнні злочини й інші порушення норм міжнародного права. У гібридній війні можна виділити чотири ключові сфери: економіку, зброю, недержавних акторів, інформацію.

Гібридна війна містить певний набір компонентів та особливостей, за допомогою яких здійснюється одночасний вплив на супротивника за різними напрямами. Визначальною складовою гібридних війн є інформаційний чинник.

Рис. 1. Види гібридних загроз

Гібридні загрози мають багатоаспектний характер. Вони поділяються на кіберзагрози, інформаційні війни, нерегулярні збройні формування, економічний тиск (Рис. 1).

Щоб проаналізувати відображення гібридної війни в медійному просторі, варто звернути увагу на передумови та чинники, що сприяють цьому процесу. Проаналізуємо їх:

1. Інформатизація суспільства – це процес активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життя людини: економіку, освіту, культуру, управління та побут. Вона сприяє підвищенню ефективності обміну знаннями, пришвидшує доступ до інформації та змінює моделі соціальної взаємодії (Рис. 2).

Рис. 2. Інформатизація суспільства:можливості

У гібридній війні інформатизація суспільства перетворюється на потужний інструмент впливу, що породжує нові виклики (Рис. 3) для національної безпеки, інформаційного суверенітету тощо. Завдяки вільному доступу до інтернету, соціальних мереж, месенджерів та цифрових платформ відбувається оперативне поширення інформації, що відкриває можливості не лише для обміну достовірними даними, а й для масової дезінформації.

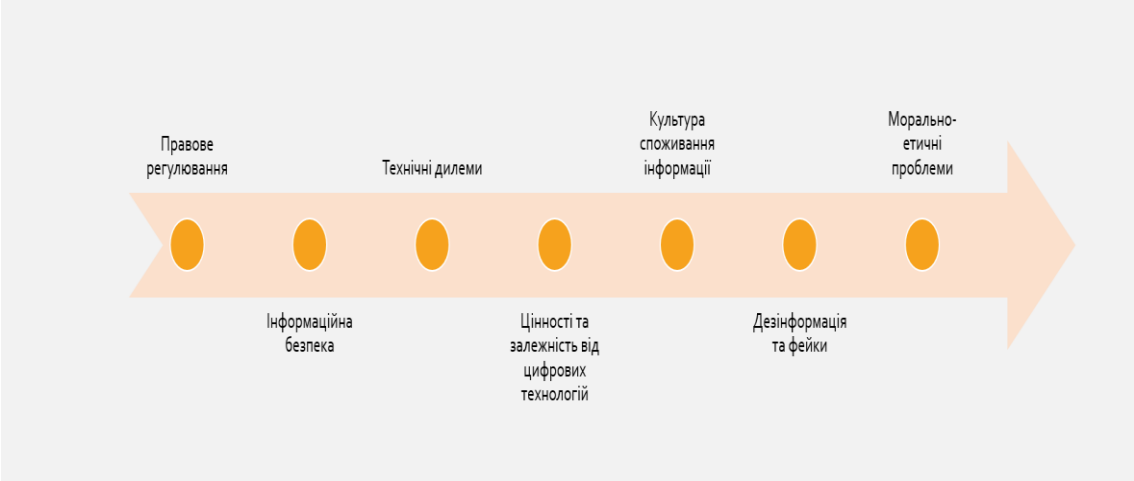

Рис. 3. Інформатизація суспільства: виклики

2. Діджиталізація і технологічний розвиток, а також воєнні дії призвели до зміни медіаспоживання української аудиторії. Особливо у цьому суттєву роль відіграють канали, через які аудиторія отримує інформацію. За результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, що здійснювалося на замовлення Громадянської мережі ОПОРА [4], можна простежити, що найпопулярнішим джерелом інформації у 2022 році виявилися соціальні мережі: ними для отримання новин користуються 76,6% українців. На другому місці – телебачення (66,7% голосів). Третє місце посідає інтернет (за винятком соцмереж) – відмітило 61,2% користувачів. Радіо наразі слухають близько 28,4% громадян України, а друковані ЗМІ читають лише 15,7% опитаних. Оскільки 76,6% громадян надали перевагу соціальним мережах як джерелу інформації, доцільно розглянути, які з них найбільше користуються попитом. Так 66% опитаних обирають Телеграм, 61% – Ютуб, 58% – Фейсбук. Телеграм як платфор-ма відіграє важливу роль у сучасних гібридних війнах. Його функціонал, анонімність і швидкість поширення інформації роблять цей месенджер потужним інструментом інформаційного впливу, оскільки під час війни є однією із платформ, на якій повідомляється про події, що відбуваються тут і зараз. На цьому каналі з великою швидкістю продукується інформація, яку чекає аудиторія, проте повідомлення не завжди є достовірними. Телеграм часто стає майданчиком для інформаційних вкидів. Цьому сприяє існування безлічі анонімних телеграм-каналів, власники яких абсолютно невідомі. Специфікою телеграм-каналу є те, що немає стрічки новин, але є

інший механізм – внутрішні канали поширення, так звані сітки, які можуть бути пронизані маніпулятивними, пропагандистськими, фейковими повідомленнями [8, с. 78].

3. Політичний контекст і геополітичні інтереси. Конфлікти у гібридній війні часто мають політичну мотивацію. Часто медіа відображають ці інтереси, що впливає на формування громадської думки. Маніпулятивний ефект політичного дискурсу в медіа, на думку науковця А. Прохорова, досягається завдяки застосуванню таких прийомів:

– поширення великої кількості інтернет-мемів, які висміюють як діючих політичних суб'єктів держави, так і деяких історичних діячів країни;

– публікації недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію іміджу держави та підриву довіри до неї;

– висвітлення політичної діяльності представників державної влади, дій політичних лідерів. З метою ескалації суспільного невдоволення додаються змонтовані відео, що підтверджують негативне ставлення громадян до влади;

– акцентування на особах, які позиціонуються як антагоністи політичного режиму;

– створення видимості загального невдоволення за допомогою систематичного інформування онлайн-аудиторії про підготовку протестів проти діючої влади. Атмосфера народного обурення, що штучно формується, спрямована на посилення невдоволення у споживачів інформації;

– постійного нагадування про трагічні події, що відбулися під час правління чинної влади [5, с. 121, 123].

4. Законодавчий і регуляторний контекст

Рівень свободи слова, цензура, інформаційна безпека визначає, наскільки відкрито або контрольовано відбувається інформаційний обмін під час гібридної війни.

Право громадян на інформацію є одним із фундаментальних, реалізація якого має значний комунікативний і водночас маніпулятивний потенціал. В умовах війни воно має стати засобом отримання достовірної інформації та мобілізації громадян дати відсіч ворогу, об'єднання зусиль світової спільноти на допомогу українському народу, а також дієвою зброєю інформаційної війни. Визріває необхідність у запобіганні та посиленні протидії безпековим загрозам, залученні до вироблення оптимальних і ефективних політичних рішень інститутів громадянського суспільства, експертного середовища, запозичення досвіду зарубіжних країн, насамперед дер-

жав – членів Європейського Союзу задля підвищення ефективності національної безпекової політики [1].

5. Психологічні чинники та суспільна вразливість.

Психологія гібридної війни – це комплексне явище, що охоплює різні форми впливу на свідомість і поведінку населення з метою досягнення політичних, військових та економічних цілей і може бути без прямого воєнного вторгнення. У гібридній війні використовуються елементи дезінформації, кібернапади, економічний тиск, дипломатичні маніпуляції та локальні конфлікти. На думку дослідниці Ольги Доманіної основними психологічними аспектами гібридної війни є:

1. *Дезінформація та пропаганда.* Поширення хибної інформації для дестабілізації суспільства, створення паніки та втрати довіри до уряду й офіційних інституцій. Пропаганда спрямована на формування певного світогляду, викривлення фактів, підсилення страхів та емоційного навантаження. Це призводить до когнітивного дисонансу, зниження критичного мислення, посилення страху та почуття невизначеності серед населення.

2. *Розкол суспільства.* Важливим психологічним аспектом гібридної війни є розділення суспільства за допомогою маніпуляцій і поляризації. Інформаційні атаки можуть сприяти загостренню внутрішніх конфліктів, соціальної нерівності та розколу на політичні, культурні чи етнічні групи. Така стратегія спрямована на ослаблення внутрішньої єдності, що робить суспільство більш вразливим до зовнішніх впливів.

3. Психологічний вплив через кібернапади. Кібернапади впливають на психологічний стан як окремих громадян, так і організацій, викликаючи почуття небезпеки, порушення особистої та національної безпеки. Систематичний вплив кіберзагроз сприяє розвитку стресу, тривожності та недовіри до технологій, а також загострює страх перед можливою втратою контролю над критично важливими системами.

4. *Деморалізація та підрив довіри.* Мета гібридної вій ни – підірвати віру населення у власну державу, знизити моральний дух і надію на майбутнє. Це досягається шляхом масованих інформаційних атак, поширення фейкових новин про кризові ситуації, надання негативних характеристик владі чи країні в цілому. Деморалізація спрямована на створення відчуття безвиході, апатії, і навіть розпачу серед людей, що послаблює їхню готовність протистояти зовнішній агресії.

5. *Підтримка внутрішніх агентів впливу.* Важливим інструментом гібридної війни є використання внутрішніх

«агентів впливу» – людей або організацій, що свідомо або несвідомо діють в інтересах агресора. Це може викликати додаткову напругу і недовіру в суспільстві, а також сприяти підриву єдності населення та загального психологічного стану.

6. *Маніпуляція національною ідентичністю та цінностями.* Атакуючи національну ідентичність, ворог намагається знизити патріотизм і посіяти сумніви щодо цінностей суспільства. Це призводить до послаблення суспільного зв'язку та виникнення розгубленості й неясності щодо власної ідентичності, що впливає на здатність протистояти зовнішнім загрозам.

7. І*нформаційно-психологічні спеціальні операції* (ІПСО) – це комплекс дій, спрямованих на вплив на свідомість, емоції, поведінку та настрої людей із метою досягнення певних стратегічних і тактичних цілей. ІПСО можуть включати пропаганду, дезінформацію, маніпуляції, психологічний тиск, а також інші методи інформаційного впливу, які використовуються під час війни, конфліктів чи кризових ситуацій.

Основні особливості та принципи ІПСО:

- дезінформація – створення та поширення хибної або викривленої інформації для дестабілізації супротивника, сіяння паніки серед населення чи зниження довіри до уряду або інших інституцій. Включає фейкові новини, підроблені документи, маніпулятивні звіти тощо. Її метою є формування певного світогляду, зниження критичного мислення та підрив суспільної стабільності;
- використання фейкових акаунтів та інтернет-тролів. У соціальних мережах використовуються підроблені акаунти для поширення пропаганди, розпалювання конфліктів, дискредитації лідерів і впливу на думки громадян. Інтернет-тролі та боти можуть брати участь у формуванні та посиленні певних наративів, створюючи ілюзію підтримки або поширення конкретних ідей;
- розпалювання внутрішніх конфліктів – загострення внутрішніх суперечностей у суспільстві. За допомогою маніпулятивних повідомлень можна сприяти соціальній, етнічній, політичній або релігійній поляризації, тим самим послаблюючи суспільство зсередини. Це робить країну більш вразливою до зовнішніх загроз та знижує її здатність до об'єднання;
- психологічний тиск та залякування. Поширення загроз, панічних повідомлень або відео, мета яких – викликати страх, паніку та деморалізувати населення, знизити моральний дух та зменшити здатність до опору. Це особливо ефек-

тивно в умовах, коли громадяни вже перебувають під психологічним навантаженням через кризову ситуацію;

- маніпуляція громадською думкою через медіа. Пропаганда через традиційні та цифрові медіа спрямована на формування суспільної думки на користь агресора або на прояв невдоволення владою. Висвітлення новин може відбуватися упереджено, з маніпулятивним акцентом, що змінює сприйняття подій та впливає на рішення й поведінку населення;
- підрив довіри до ключових лідерів та інституцій – дискредитація державних діячів, військових командирів, медіа, громадських організацій та інших інституцій. Ця стратегія має на меті посіяти сумніви в їхній компетентності, чесності або здатності захищати національні інтереси, що сприяє ослабленню суспільної єдності;
- маніпуляція через культурні та релігійні символи. ІПСО часто використовують символи, культурні або релігійні цінності, що викликають емоційний відгук, для досягнення бажаних реакцій. Наприклад, поширення ідей про «захист» певних цінностей може використовуватися для виправдання агресивних дій або для підсилення ворожого ставлення до певних груп;
- використання візуальних матеріалів для впливу на емоції. ІПСО активно застосовує фото, відео, графіку, щоб викликати емоційні реакції та посилити вплив на свідомість людей. Це можуть бути зображення руйнувань, поранених або інші сцени, які викликають шок та співчуття або, навпаки, страх і ненависть [2].

Фейкові новини здатні викликати інтенсивні емоційні реакції (страх, гнів або тривогу), що підсилює їхній вплив на психологічний стан аудиторії. Під впливом такої інформації змінюється соціальна поведінка: знижується рівень довіри до офіційних джерел, посилюється поляризація суспільства та зростає агресія у публічних і приватних комунікаціях. У контексті війни в Україні дезінформаційні матеріали сприяють втраті довіри до державних інституцій, поширенню мови ворожнечі. Фейки мають потужний вірусний потенціал завдяки використанню емоційно забарвленого контенту, що сприяє його оперативному розповсюдженню. Їхня привабливість для широкої аудиторії зумовлена вживанням клікабельних заголовків, яскравих візуальних елементів і сенсаційного стилю подачі, що сприяє легкому сприйманню й запам'ятовуванню медіаконтенту.

6. Медіаландшафт і рівень медіаграмотності аудиторії

За результатами щорічного кількісного дослідження», проведеного організацією «Детектор медіа» спільно з Національним проєктом з медіаграмотності «Фільтр» Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, протягом трьох років повномасштабної війни рівень загальної медіаграмотності залишався стабільно високим (Рис. 4).

Рис. 4. Дослідження медіаграмотності 2020–2024 рр.

Однак у 2024 році дослідники зафіксували зниження частки аудиторії з високим рівнем медіаграмотності – з 31 до 7%. Причиною цього вважають зміну методології підрахунку, накопичений досвід перевірки інформації та емоційну втому від щоденного споживання складного контенту, пов'язаного з війною [5].

В умовах гібридної війни в контексті розвитку медіаосвіти та медіаграмотності постають такі завдання: розвивати здатність до критичного мислення, інтерпретації медіатекстів; готувати аудиторію до життя в демократичному суспільстві; розвивати знання соціальних, культурних, політичних та економічних смислів та підтекстів медіаконтенту; навчати декодуванню повідомлень; розвивати комунікативні здібності особистості; створювати медіапродукти; поповнювати знання з теорії та історії медіа й медіакультури [3, с. 261].

Гібридна війна є складним і багатогранним явищем, у якому інформаційна складова відіграє ключову роль. Медіа, як основний канал поширення інформації, стають не лише засобом інформування громадськості, але й потужною зброєю в російсько-українській війні. Відповідно, актуалізовується

проблема розвитку медіаграмотності споживачів інформації, підтримки незалежності журналістики, забезпечення ефективної роботи державних і недержавних структур, що протидіють інформаційним загрозам. Роль медіа у гібридній війні є надзвичайно важливою, адже від їхньої об'єктивності, професійності та здатності протистояти маніпуляціям залежить інформаційна стійкість суспільства та перемога в російсько-українській війні.

Література

1. Дерев'янко С. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* № 18 (2024). ULR:_https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/148.

2. Доманіна О. Психологія війни. *Простір Психологів*. ULR: https://psyhology.space/psypedia-post/psyhologiya-vijny.

3. Комарчук О. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 1. С. 48–54.

4. Литвиненко О. В. Медіаграмотність громадян у контексті гібридних воєн: приклад України. *Молодий вчений*. 2018. № 3(1). С. 259–263.

5. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. ULR: https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhivannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori.

6. Прохоров А. М. Інформаційно-психологічне підґрунтя політичних технологій. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2002. № 20. С. 256–257.

7. Синоруб Г. Інформаційно-психологічні операції в соціальних медіа: методи впровадження. *Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки* : матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю присвячені 85-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (10–11 листопада 2022 року). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 109–115.

8. Уздєнова Ю. М. Гібридна війна: сутність, складові та ключові поняття. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 35 (74) № 4 2024, С. 172–179.

9. Synorub H. Ways of Forming Informational Resilience of the Audience Under Wartime Conditions. Big Data: *Post-truth and Disinformation in Politics and Economy during Times of Conflict*. Series: Studies in Politics, Security and Society. Berlin; Bruxelles; Chennai; Lausanne; New York; Oxford: Peter Lang, 2025. VOL. 60. P. 75–96.

2.5. Ідеологічна складова рісійської агресії: сутність та спростування в кнтексті української національної ідеї

Одинадцять років тому, в лютому 2014 р., розпочалася російсько-українська війна. російська федерація, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. Ця війна засвідчила, що її планування та ведення російською федерацією стало суттєвим відступом від традиційних методів і способів ведення війни.

Сьогодні російсько-українська війну називають «гібридною», аргументуючи тим, що росія використала раніше невідомі способи та методи. Проте на думку українських істориків практично всі її інструменти (спроба закріплення свого впливу на українських теренах через підтримку лояльних українських політичних середовищ, внутрішньополітичний розкол українського суспільства засобами пропаганди, відкрите військове втручання, намагання представити агресію як внутрішній громадянський конфлікт) випробовувала російська влада ще з XVII–XVIII ст. Найбільш яскраво подібний сценарій застосували більшовики під час Української революції 1917–1921 рр [1].

В умовах російсько-української війни, рф вдало поєднала традиційні (зброю) і нетрадиційні (інформаційний вплив) методи. Головна мета нетрадиційних методів, тобто інформаційної війни – вплив на свідомість і поведінку людини за допомогою маніпулювання інформацією, щоб змусити її мислити і діяти в інтересах агресора.

До інструментів інформаційної війни входять: політична пропаганда, дезінформація, технології викривлення інформаційного простору, використання компроматів, інформаційного бруду, неправдивої інформації [2].

Активно використовуючи цей широкий арсенал інструментів інформаційної війни російська федерація має на меті не лише деморалізувати українське суспільство та підірвати довіру до влади, але й вплинути на міжнародну спільноту, виправдовуючи власні агресивні дії.

Політична пропаганда включає в себе систематичне поширення ідей, доктрин, аргументів, що мають на меті вплинути на громадську думку та підтримати певну політичну

позицію агресора. У контексті російсько-української війни це проявляється в насадженні ідеології «руського миру», яка стверджує про єдність «братніх народів» і «захист російськомовного населення». Російські державні ЗМІ цілодобово транслюють наративи про «нацистський режим» в Україні, «державний переворот» 2014 року, «нелегітимність» української влади та «зовнішнє управління» з боку Заходу. Пропаганда також активно працює над створенням позитивного образу російського керівництва та його «рятівної місії».

Дезінформація: навмисне поширення неправдивої або спотвореної інформації з метою обману. росія активно використовує дезінформацію для виправдання своєї агресії, звинувачуючи Україну у військових злочинах, яких вона не здійснювала, фабрикуючи «докази» про біологічні лабораторії, «бойових комарів» тощо. Створення фейкових новин, відеороликів, які імітують справжні репортажі, але містять сфальшовані дані, є постійною практикою. Наприклад, російська дезінформація систематично поширює інформацію про масові дезертирства в ЗСУ, про те, що українські військові «використовують цивільне населення як живий щит», або про «захоплення» українськими націоналістами мирних жителів.

Технології викривлення інформаційного простору (маніпулятивний контент). Створення «інформаційного шуму», перевантаження каналів зв'язку нерелевантною інформацією, що ускладнює пошук правди. Увага громадськості розслабляється за допомогою яскравих розважальних шоу, зосередженні на другорядних подіях, відволікання від ключових проблем. У російському медійному просторі це може проявлятися у заповненні ефіру малозначущими новинами, сенсаційними, але неперевіреними повідомленнями, що відволікають увагу від реальних подій на фронті чи внутрішніх проблем рф. Також використовується тактика «багатьох голосів», коли на різних платформах (телеканали, радіо, інтернет-ресурси) транслюються різні, часто суперечливі, версії однієї події, що викликає сумніви у достовірності будь-якої інформації. Маніпулятивний контент широко використовується для створення бажаного емоційного фону, впливу на настрої та прийняття рішень. Це може бути емоційно забарвлене відео, перекручені цитати, вирвані з контексту фрази, що посилюють негативне ставлення до України до її партнерів, або ж, навпаки, створюють ілюзію підтримки росії.

Використання компроматів та інформаційного бруду передбачають публікація дискредитуючої інформації, часто сфабрикованої, для підриву довіри до опонентів. російська пропаганда регулярно атакує українських політиків, військових діячів, громадських активістів, поширюючи про них компрометуючі матеріали, як справжні, так і вигадані. Метою є дискредитація українського керівництва та його зусиль на міжнародній арені, а також розкол усередині українського суспільства. Прикладом може бути створення фейкових «документів», «перехоплень розмов», що нібито свідчать про корупцію або некомпетентність українських посадовців.

Поширення неправдивої інформації такзваних фейків зумовлене створенням та розповсюдженням вигаданих новин, що імітують справжні. Фейки можуть стосуватися як військових подій (наприклад, перебільшення втрат противника, вигадані «перемоги»), так і соціальних або політичних аспектів. Вони часто мають емоційне забарвлення, щоб швидше розповсюджуватися у соціальних мережах та викликати бажану реакцію. Наприклад, розповсюдження чуток про «захоплення» певних міст, про нестачу продуктів чи пального, про «розвал» української армії – все це спрямовано на створення паніки та деморалізацію.

Російська інформаційна машина активно використовує мережі автоматизованих або напівавтоматизованих акаунтів ботів у соціальних мережах та на онлайн-платформах. Їхня мета – штучно створювати видимість масової підтримки прокремлівських наративів, поширювати дезінформацію, атакувати проукраїнські джерела та створювати «інформаційний шум». Боти можуть коментувати публікації, поширювати фейки, ставити лайки та дизлайки, створюючи ілюзію широкого обговорення та підтримки певних поглядів. Це створює враження, що російські наративи мають широку підтримку, а критика – маргінальна.

Протиріччя в наративах. Однією з характерних особливостей російської пропаганди є її здатність одночасно поширювати взаємовиключні та суперечливі наративи. Це створює «інформаційну шизофренію», коли одні й ті ж події трактуються по-різному, залежно від цільової аудиторії або ситуації. Наприклад, Україну одночасно можуть називати «неіснуючою державою» і «загрозою для росії», українських військових – «нацистами» і «братнім народом, який потрібно

визволити». Така тактика спрямована на дезорієнтацію аудиторії, розмивання критеріїв істини та створення відчуття безвихідності, коли «правди немає ніде». Володимир В'ятрович у контексті шанування Леніна і Миколи II одночасно також зазначає, що «це виховує якусь певну шизофренію в українців». Це ж стосується і спроб Кремля пояснити нову хвилю агресії, коли «смертельна загроза НАТО» не пояснює, чому агресія спрямована проти України, а не на країни НАТО, руйнуючи при цьому ідеологему «один народ» з українцями.

За допомогою таких методів можна змінити систему цінностей та інтересів громадян іншої держави, підірвати її суверенітет та незалежний розвиток [2].

Інформаційна війна як складова гібридної війни є специфічною, адже неможливо визначити її початок і кінець. Вона не має лінії фронту, ніяких юридичних і моральних норм та правил, ведеться без офіційного оголошення так, що країна, яка зазнала такого нападу, не відразу про це дізнається .

До переліку найбільш популярних та ефективних інструментів інформаційних технологій, які застосовує проти України росія, відносять: ЗМІ, Інтернет ресурси, соціальні мережі [2].

За визначенням дослідників лише 15% інформації ми сприймаємо свідомо, а 85% будь-якого інформаційного повідомлення ми сприймаємо в площині несвідомого. Слова формують образ. Образ викликає в нас емоцію, в якій немає місця раціональним міркуванням.

Емоції, що повторюються, формують стійку реакцію та запускають асоціативний ряд. Таким чином формуються стереотипи сприйняття.

Цими технологіями вдало користується московія в умовах сучасної війни і ще задовго до її початку.

До переліку найбільш популярних та ефективних інструментів інформаційних технологій, які застосовує проти України російська федерація, варто віднести:

– кінофільми, що формують образи героїв, популяризують акторів, створюють ціннісні орієнтири та впливають на сприйняття тих чи інших історичних подій;

– телесеріали – «мильні опери», щоб утримати глядача перед екраном телевізора режисери наповнюють їх емоційним змістом, який, аналогічно кінофільмам, покликаний форму-

вати світоглядні наративи протягом більш тривалого часу, ніж кінофільми; саме кіносеріальна продукція покликана підтримувати вогник ностальгії за «щасливим життям» у СРСР;

– передачі та новинні сюжети на ТБ – розбавлення хронік подій «джинсою» створює ілюзію об'єктивності телевізійних новин та передач, особливо серед глядачів, що виховувалися на радянських принципах пропаганди, де телебачення позиціонувалося як голос влади;

– пости у Facebook та на каналах Telegram, відеоматеріали на YouTube та Instagram

– аудіо-візуальна інформація найбільш приваблива й легка для сприйняття широкому колу користувачів соціальних мереж, а авторитет лідерів думок, відсутність цензури та величезний неконтрольований потік інформації значно краще сприяють поширенню фейків, ніж, наприклад, засобами традиційних ЗМІ;

– політична реклама (на ТБ, в Інтернеті, зовнішня)

– створення штучного переконання у популярності того чи іншого суб'єкта реклами: чим більше якогось обличчя/ТМ/слогана ми бачимо, тим більш упізнаваним вони стають;

– вірусні повідомлення в Інтернет месенджерах Viber/WhatsApp/Telegram/Messenger – один з найефективніших способів поширення паніки з огляду на те, що більшість користувачів сприймає месенджери як персональний інструмент комунікації, особистий інформаційний простір, незалежний від уряду чи ЗМІ;

– ефірні та Інтернет-радіопередачі – завдяки особливостям людської поведінки короткочасні новинні та рекламні повідомлення у проміжках між розважальним контентом краще закарбовуються у пам'яті слухача [5].

Словосполучення «інформаційна війна» широко вживається для позначення цілеспрямованого негативного, невідповідного дійсності інформаційного впливу російської федерації проти України. Об'єктом такого впливу є в першу чергу власне населення рф, традиційний об'єкт пропаганди в минулому, по-друге, населення України, по-третє, населення третіх держав і, по-четверте, на наш погляд, міжнародне співтовариство в цілому, в особі міжнародних організацій та їхніх службовців.

Найнебезпечнішим є те, що рф спотворює факти та намагається вималювати образ ворога з української сторони. Це стає підґрунтям для внутрішнього поділу українського суспільства, посилює етнічні та культурні розбіжності, спричиняє соціальні напруження та конфлікти, викликає міжнаціональні та міжконфесійні суперечки, створює недовіру до внутрішніх та зовнішніх джерел інформації. Інформаційна війна росії націлена на дискредитацію української влади, поширення страху та паніки серед населення, зміну настроїв та думок українських громадян.

Складовою гібридної війни рф проти України є й ідеологія. У цій війні росія щодо України має кілька цілей, які проголошувались Москвою, – тут і «демілітаризація», і «денацифікація», і «зупинка геноциду на Донбасі», і «нейтральність» України... Проте основною метою – хоч офіційно і не декларованою – все ж є відновлення імперії. Для досягнення цього були випрацювані кілька ідеологій, які, можливо, дещо розмиті, але мають одну ціль:

Концепція «русского міра» була розроблена ще в кінці 2000-х років. І суть її полягала в використанні православної віри, слов'янського коріння, російської мови, якоїсь «особливої духовності» для утримання України (і принагідно Білорусі) в підпорядкуванні москви.

«Побєдобєсіє». Під «побєдобєсієм» мають на увазі політику нинішнього керівництва росії щодо пам'яті про Другу світову війну. Також ця концепція передбачає мілітариза цію – культ зброї, гасел на шталт «Дєди воєвалі» або «Можем повторіть», вочевидь, слід очікувати, що тепер на 9 травня в росії будуть активно використовуватись і символи агресії проти України – літери «Z» та «V».

«Рашизм». Концепція, яку її опоненти називають «рашизм», передбачає впевненість в якійсь зверхності росіян щодо інших народів – особливо тих, які були в складі російської або радянської імперій, а також віру в якусь «винятковість», «жертовність» російського народу [3].

Отже, в умовах російсько-української війни російська федерація використовує всі методи і способи, щоб розколоти українське суспільство, ослабити та позбавити Україну її власної державності. У гібридній війні використовується широкий спектр дій, у якому одне із чільних місць належить інформаційному впливу на свідомість людини.

Для досягнення цієї мети росія широко використовувала та продовжує використовувати інформаційний фронт, який охоплює фальсифікацію української історії, сіє зневагу до історичного минулого українського народу в його боротьбі за свою свободу та незалежність.

Осмислення сучасної гібридної війни дає підстави стверджувати, що її елементи й механізми росія у своїх війнах використовувала проти України на різних історичних етапах. У загарбницькій війні проти України росія, залежно від обставин, змінює формат гібридної війни. Відчуваючи, що обороноздатність України значно зміцніла, вона зосереджує зусилля на підривних діях і дестабілізації ситуації всередині країни.

Література

1. Гібридна війна проти України: історія, інструменти, технології. URL: https://library.vn.ua/news-and-events/novini/gibridna-vijna-proti-ukraiini.

2. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/ 5937.

3. Хотин Р. «Русский мир», «побєдобєсіє», «рашизм». За які ідеології Кремль воює в Україні? URL: https://www.radio svoboda.org/a/rosiya-ukrayina-viyna-ruskiy-mir-pobedobesiye-rashyzm/31835603.html.

4. Барна О. С. Інформаційний простір України як чинник суспільної консолідації в умовах гібридної війни. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* – 2019. – Вип. 86. – С. 365–376.

5. Кресіна І. О., Тарасюк В. М. Особливості застосування країною-агресором інформаційних технологій у гібридній війні. *Держава і право. Серія: Політичні науки.* 2018. Вип. 81. С. 27–41.

2.6. Політична соціологія в епоху змін: сучасні підходи до дослідження громадської думки

Політична соціологія в епоху змін переживає період значних трансформацій, зумовлених швидким розвитком глобалізаційних процесів, революцією в інформаційних технологіях і кардинальними змінами в політичних інститутах.

Сучасний політичний ландшафт, в умовах постійних соціальних та економічних потрясінь, вимагає від соціологів нових підходів до дослідження політичних процесів, що відбуваються в усьому світі. З одного боку, зростаюча поляризація суспільства, підвищення впливу популізму та глибокі політичні кризи змінюють традиційні форми взаємодії між політиками та громадянами. З іншого – новітні технології, соціальні мережі та великі дані відкривають нові горизонти для аналізу політичної поведінки, забезпечуючи доступ до величезної кількості інформації, яку можна використати для точніших прогнозів і оцінок. Водночас, поява нових соціальних рухів, боротьба за права меншин, і глобальні питання екології та безпеки створюють нові виклики для політичних досліджень.

Політична соціологія в цій ситуації повинна не лише реагувати на зміни, а й активно формувати інструменти для їх розуміння. Це вимагає впровадження нових методів дослідження, таких як аналіз великих даних, штучний інтелект, вивчення онлайн-взаємодій, що дозволяють на новому рівні розглядати питання політичних ідентичностей, маніпуляцій інформацією та громадянської активності. Враховуючи ці виклики та можливості, сучасна політична соціологія потребує інноваційних підходів, здатних пояснити як глобальні, так і локальні політичні процеси, що визначають розвиток сучасних суспільств [8].

Політична соціологія, як наука, розвивається на перехресті кількох дисциплін, зокрема соціології, політики та культурології, і досліджує взаємодію між суспільством та політичною системою. Теоретичні основи політичної соціології включають різноманітні концепти та напрямки, що дають змогу зрозуміти складні політичні процеси і механізми. Серед основних понять, які лежать в основі політичної соціології, виокремлюють політичну культуру, політичні інститути, соціальні рухи та політичні ідеології.

Політична культура – це сукупність цінностей, переконань та норм, які визначають ставлення громадян до політичних процесів і інститутів. Це поняття охоплює як індивідуальні, так і колективні уявлення про політику, що формують політичну поведінку і взаємодію з владними структурами. Зокрема, в умовах глобалізації політичні культури можуть бути більш гетерогенними та різноманітними, що впливає на політичні практики й інституційні структури в країнах.

Водночас політичні інститути – такі, як партії, уряди, суди чи виборчі системи – є основними елементами, що організовують і реалізують політичну владу. Вони здійснюють важливі функції соціалізації громадян і забезпечення політичної стабільності, але в сучасних умовах, коли політичні інститути зазнають серйозних викликів з боку популізму, технологій та соціальних рухів, їхня роль та структура можуть змінюватися [1].

Соціальні рухи, як форма колективної політичної дії, є важливим компонентом політичної соціології. Вони виявляються в боротьбі за права, соціальні зміни чи протестах проти чинних політичних режимів, відіграючи значну роль у формуванні нових політичних порядків.

У свою чергу, політичні ідеології – це системи переконань і поглядів, що пропонують певні відповіді на питання про ідеальне суспільство, економічні моделі чи роль держави. Вони визначають спосіб мислення політиків, а також структурують політичну конкуренцію, мобілізацію виборців і організацію державної політики.

Еволюція підходів до дослідження політики від класичних теорій до сучасних концепцій відображає зміни в самому політичному ландшафті та соціальних реаліях. Класичні теорії політичної соціології, такі як теорія соціальних класів Карла Маркса чи концепції політичної участі в працях Токвіля, акцентували увагу на взаємодії індивіда і держави в контексті соціальних і економічних структур. Вони описували політичні процеси як наслідок соціальних напружень і класових конфліктів.

Сучасні підходи, однак, починаючи з другої половини XX століття, орієнтуються на аналіз більш складних взаємозв'язків між політичними та соціальними явищами, включаючи вплив технологій, медіа та глобальних комунікаційних процесів. Виникнення нових підходів, таких як культурний

аналіз політики або теорія постмодернізму, дозволяє політичним соціологам досліджувати, як медіа, культурні ідентичності та нові форми політичної активності трансформують політичні ідеології та інститути [5].

Таким чином, політична соціологія постійно еволюціонує, адаптуючись до сучасних умов і нових соціальних та політичних реалій, надаючи дослідникам інструменти для розуміння складних політичних процесів у світі, що змінюється.

Сучасна політична соціологія стоїть перед низкою викликів, які виникають в умовах швидких глобальних змін, технологічних інновацій і соціальних перетворень. Глобалізація, безумовно, є однією з головних сил, що трансформує політичні структури на всіх рівнях – від місцевих до міжнародних. У цьому контексті спостерігається зміна політичних пріоритетів, оскільки країни змушені адаптувати свої стратегії до глобальних викликів, таких як зміна клімату, міжнародна безпека, економічна нерівність та демографічні зрушення.

Водночас глобалізація сприяє виникненню нових форм міжурядового співробітництва, таких як міжнародні угоди, транснаціональні організації та нові економічні блоки. Ці процеси, на жаль, не завжди підкріплюються відповідними політичними інститутами або стратегіями, що може призводити до політичної нестабільності та труднощів у забезпеченні демократичних цінностей [7].

Технології та соціальні медіа, у свою чергу, радикально змінюють ландшафт політичної комунікації, ставши основними каналами, через які політичні повідомлення досягають масової аудиторії. Інтернет став потужним інструментом для формування політичних уподобань, але водночас він створює можливості для поширення фейкових новин, маніпуляцій інформацією та створення «відлуння» – ефекту, коли користувачі замикаються в інформаційних бульбашках, сприймаючи тільки ті повідомлення, які відповідають їхнім переконанням.

Алгоритми соціальних мереж значно посилюють цей процес, надаючи перевагу контенту, що викликає емоційний резонанс, незалежно від його фактичної правдивості. Це в свою чергу має суттєвий вплив на політичні уподобання, ведучи до дезінформації та маніпуляцій, що стають серйозною проблемою для демократичних процесів.

Зростання популістських рухів є ще одним викликом, який політична соціологія повинна враховувати в умовах сучасних політичних реалій. Популізм часто виникає як реак-

ція на зростання соціальних і економічних нерівностей, недовіру до еліт та традиційних політичних інститутів [2].

Популістські лідери, звертаючись до емоційних потреб громадян і обіцяючи швидкі рішення проблем, часто підривають основи демократичного устрою, ставлячи під сумнів правову державу, свободу медіа та інші демократичні принципи. Політичні кризи, що виникають в демократичних країнах, часто стають результатом підйому популізму, що в свою чергу ставить під питання стабільність політичних інститутів і майбутнє демократичної практики.

Не менш важливим є явище поляризації суспільства. Сучасні політичні системи дедалі більше стикаються з глибокими емоційними та культурними розділами серед громадян. Ці розділи відображаються у протистоянні різних політичних ідеологій, культурних цінностей та соціальних переконань. Поляризація посилюється через вплив соціальних медіа, які часто стимулюють емоційну реакцію замість конструктивного обміну думками.

Суспільства, розділені на різні «племена» з протилежними політичними поглядами, стикаються з труднощами в досягненні консенсусу і виробленні політичних рішень, що відпо-відали б інтересам широких верств населення. Це не лише ускладнює політичний процес, але й посилює соціальну напругу, яка може мати далекосяжні наслідки для внутрішньої стабільності держав [3].

Таким чином, політична соціологія стикається з величезними викликами, що визначають нові умови для її розвитку і надають можливості для вдосконалення методів аналізу політичних явищ в умовах глобальних змін, технологічних інновацій і соціальної напруги.

Відповідно до нових викликів, які постають перед політичною соціологією, зміни в методах дослідження є не менш важливими. Сучасні підходи включають різноманітні техніки, які дозволяють отримати більш точні і глибокі уявлення про політичні процеси. Кількісні методи дослідження, такі як опитування, аналіз великих даних (big data) і соціометричні дослідження, стали основними інструментами збору та аналізу інформації про політичну поведінку.

Опитування громадської думки, проведені на великих вибірках, дозволяють отримати статистичні дані, що відображають політичні уподобання і соціальні тренди. Аналіз великих даних, зокрема через моніторинг онлайн-активності

та поведінки користувачів у мережі, відкриває нові можливості для вивчення реальних політичних тенденцій, включаючи не лише виборчі вподобання, а й обговорення актуальних політичних тем у медіа та соціальних мережах. Соціометричні дослідження, в свою чергу, дозволяють з'ясувати взаємозв'язки між індивідами у політичних групах та соціальних мережах, виявляючи, як політичні ідеї передаються та трансформуються в соціальних структурах [6].

Проте кількісні методи не єдині, що використовуються в сучасній політичній соціології. Якісні методи дослідження також займають важливе місце в аналітиці. Інтерв'ю, фокус-групи та контент-аналіз надають дослідникам можливість заглибитися в індивідуальні та групові переживання, думки та переконання. Інтерв'ю дозволяють отримати детальні відповіді на складні питання, що стосуються політичної ідентичності та поглядів.

Фокус-групи, в свою чергу, дозволяють вивчити реакцію групи людей на політичні повідомлення, що є важливим для розуміння того, як політичні кампанії або публічні ініціативи сприймаються широкою аудиторією. Контент-аналіз дає змогу вивчати політичні наративи через вивчення текстів, зокрема політичних промов, новинних матеріалів або постів у соціальних мережах, що допомагає виявити ключові теми і риторичні стратегії, що визначають сучасну політичну комунікацію [4].

Однак, щоб залишатися в руслі сучасних вимог, політична соціологія активно впроваджує інноваційні підходи до дослідження. Одним із таких є використання штучного інтелекту (ШІ), який дозволяє аналізувати величезні обсяги даних, а також прогнозувати політичні тренди. ШІ здатний обробляти текстову інформацію, здійснювати аналіз настроїв в реальному часі та моделювати політичні процеси з високим рівнем точності.

Вивчення поведінки виборців через цифрові платформи є ще однією інновацією, що дозволяє моніторити зміни в уподобаннях громадян в процесі політичних кампаній або після важливих політичних подій. Це дозволяє соціологам та політичним консультантам краще прогнозувати виборчі результати та реагувати на зміни в громадській думці.

Завдяки впровадженню аналітики даних відбувається справжня трансформація політичної соціології. Аналіз даних з платформ, соціальних мереж і нових технологій змінив способи,

якими політики планують стратегії та ухвалюють публічні рішення. Тепер, за допомогою складних алгоритмів, політичні стратегії можуть бути оптимізовані в реальному часі, враховуючи настрої та вподобання виборців. Такий підхід сприяє не лише розвитку більш точних політичних прогнозів, але й змінює практику публічної політики, роблячи її більш гнучкою та адаптованою до змін у соціальному та політичному контекстах. Впровадження цих нових методів та інструментів дослідження стає необхідною умовою для підтримки високої якості аналізу політичних процесів у світі, що невпинно змінюється [6].

Сучасні дослідження в політичній соціології активно зосереджуються на вивченні нових явищ, що виникають в умовах глобальних змін, а також на аналізі впливу технологій та соціальних процесів на політичну сферу. Одним із таких прикладів є вивчення популізму в контексті Європейського Союзу. Популістські рухи в ЄС останніми роками набирають значної популярності, виступаючи з критикою традиційних політичних еліт, інституцій і європейських організацій.

Дослідження цієї теми зосереджуються на тому, як популістські лідери використовують націоналістичну риторику та антиміграційну пропаганду для мобілізації виборців, а також на тому, як їхні ідеї впливають на політичні процеси всередині ЄС. Одним із важливих аспектів таких досліджень є порівняння популістських рухів у різних країнах Європи, а також вивчення їхнього взаємодії з традиційними партіями та європейськими інституціями.

Наступним важливим напрямком у сучасних дослідженнях є вплив соціальних мереж на результати виборів. Останні президентські кампанії, зокрема в США, Великій Британії та деяких європейських країнах, продемонстрували, наскільки значний вплив на політичні процеси можуть мати цифрові платформи. Дослідження аналізують, як соціальні медіа стали важливим інструментом політичних кампаній, дозволяючи кандидатам напряму комунікувати з виборцями, а також маніпулювати політичними наративами та ідентичностями [3].

Такі дослідження звертаються до тем фейкових новин, алгоритмів, що визначають контент, та підвищеної емоційної реактивності, що спостерігається серед онлайн-активістів. Вони також акцентують увагу на тому, як соціальні мережі можуть змінювати громадську думку в останні тижні перед виборами, що ставить під питання традиційні моделі виборчих кампаній і стратегій.

Одним із найбільш актуальних напрямків сучасних досліджень є також аналіз політичних протестів і соціальних рухів. Зміни в громадській активності, що відбуваються в результаті економічних і соціальних криз, стали предметом численних досліджень, які зосереджуються на вивченні нових форм протестної діяльності та організації. Із розвитком технологій соціальні рухи набули нових форм, зокрема через організацію акцій у цифровому середовищі, що дозволяє мобілізувати людей навіть у найкоротші строки. Наприклад, рухи, такі як #MeToo чи Black Lives Matter, стали яскравими прикладами того, як протест може набувати глобального масштабу завдяки соціальним мережам [2].

Нові методи вивчення таких рухів включають аналіз цифрових слідів – від моніторингу хештегів до вивчення змін у динаміці онлайн-обговорень, а також дослідження способів, якими протестні групи використовують технології для координації своїх дій і залучення нових учасників.

Всі ці приклади досліджень підкреслюють важливість адаптації політичної соціології до сучасних умов, коли нові технології, соціальні медіа та глобальні соціальні рухи змінюють не лише політичний ландшафт, але й методи, які ми використовуємо для його аналізу. Вивчення цих явищ допомагає зрозуміти, як змінюється політична поведінка громадян і як нові форми політичної активності можуть впливати на функціонування демократій у XXI столітті.

Перспективи розвитку політичної соціології стають дедалі більш інтегрованими і багатогранними в контексті швидких глобальних змін і технологічних інновацій. Однією з найбільших тенденцій є зростаюча взаємодія політичної соціології з іншими науками.

Важливим напрямком є співпраця з політичною психологією, що дозволяє глибше вивчити механізми формування політичних переконань, поведінки виборців і сприйняття політичних лідерів. Наприклад, політична психологія розглядає, як емоції, упередження і колективна пам’ять впливають на політичні рішення та вибір. Окрім того, інтеграція з економічною соціологією дозволяє краще розуміти, як економічні процеси і соціальна нерівність впливають на політичні вподобання та соціальні рухи. А антропологія надає унікальні інсайти в культурні та соціальні контексти політичних практик, що дозволяє вивчати політику через призму традицій,

звичаїв і соціальних норм, зокрема в постколоніальних чи традиційних суспільствах [4].

З огляду на глобалізацію і міжнародні виклики, політична соціологія повинна розширювати свої горизонти через співпрацю між соціологами з різних країн та континентів.

Транснаціональні дослідження, які включають порівняння політичних систем, аналіз глобальних політичних тенденцій, таких як міграція, зміна клімату, глобальні кризи чи міжнародна безпека, відкривають нові можливості для розуміння політики в глобальному контексті. Спільні дослідження допомагають глибше оцінити, як політичні практики в одних країнах можуть впливати на інші, а також як міжнародні політичні організації реагують на глобальні виклики. Важливими для розвитку політичної соціології є нові формати міжнародних наукових конференцій, де науковці з різних країн обмінюються досвідом і розробляють спільні підходи до аналізу складних політичних процесів.

У зв'язку з цими змінами зростає також важливість вирішення етичних проблем, що виникають через новітні методи дослідження. Одним із основних викликів є забезпечення конфіденційності даних, особливо коли йдеться про обробку особистої інформації у великих обсягах – так звані big data.

Використання даних із соціальних мереж, мобільних платформ чи інших цифрових джерел може спричиняти порушення приватності, тому необхідно встановлювати чіткі етичні нори для збирання, зберігання та використання даних. Це також стосується застосування новітніх технологій, таких як штучний інтелект, у політичних дослідженнях, де важливо не тільки забезпечити точність і ефективність алгоритмів, але й забезпечити прозорість і контроль над їх використанням для уникнення маніпуляцій чи нерівності в доступі до інформації [2].

Отже, майбутнє політичної соціології пов'язане з інтеграцією нових наукових підходів і технологій, а також з глибоким осмисленням етичних аспектів використання цих інструментів. Взаємодія між різними науками, міжнародна співпраця та впровадження нових методів дослідження вимагають розробки нових етичних стандартів і підходів, що забезпечують баланс між інноваціями та повагою до прав особистості. Тільки таким чином політична соціологія зможе ефективно адаптуватися до викликів сучасного світу, залишаючись важливим інструментом для розуміння та аналізу політичних процесів на глобальному рівні.

Сучасна політична соціологія стоїть перед низкою нових викликів та можливостей, які зумовлені динамічними змінами в політичних процесах, технологічних інноваціях та глобальних трансформаціях. Перше, що варто відзначити, це необхідність адаптації теоретичних і методологічних підходів до нових реалій.

Глобалізація, розвиток цифрових технологій, зокрема соціальних мереж, а також зміни в політичній культурі вимагали від соціологів переосмислення традиційних теорій і пошуку нових способів аналізу політичних процесів [8].

Сучасні дослідження демонструють, як соціальні медіа, популістські рухи, політичні кризи та соціальні рухи формують нову політичну реальність, яка потребує більш складних і інноваційних методів вивчення. Серед основних можливостей для розвитку політичної соціології можна виділити інтеграцію з іншими науками, такими як політична психологія, економічна соціологія та антропологія, що дозволяє отримати більш комплексне розуміння політичних явищ через різні наукові призми. Крім того, міжнародна співпраця та транснаціональні дослідження відкривають нові горизонти для аналізу глобальних політичних процесів і надають можливість порівнювати різні політичні системи та їх взаємодію на міжнародній арені. Однак ці нові можливості супроводжуються і певними викликами, зокрема етичними.

Використання новітніх технологій, таких як штучний інтелект та великі дані, ставить питання про конфіденційність і приватність особистої інформації, що вимагає створення чітких етичних норм для проведення досліджень і обробки даних.

Важливим є також визначення правильного балансу між технологічними інноваціями та захистом прав громадян на конфіденційність і безпеку. Для подальших досліджень важливо зосередитися на вивченні нових форм політичної активності та протестів, досліджувати вплив соціальних мереж на вибори та політичні процеси, а також продовжувати аналізувати популізм і його вплив на демократичні інститути. Також слід приділяти більше уваги порівняльним міжнародним дослідженням, які дозволяють вивчати політичні процеси в контексті глобальних змін [6].

Практичні застосування результатів таких досліджень можуть включати розробку нових політичних стратегій, вдосконалення виборчих кампаній, а також розробку більш ефек-

тивних механізмів управління в умовах соціальних змін і технологічних інновацій.

Загалом, політична соціологія знаходиться на передньому краї змін, і її подальший розвиток залежить від здатності адаптуватися до нових умов, інтегруючи міждисциплінарні підходи та новітні технології, при цьому зберігаючи етичні стандарти і забезпечуючи високий рівень наукової об'єктивності.

Література

1. Гедікова Н. П. Трансформація політичної системи України в контексті сучасних викликів. *Політичне життя.* 2023. № 4. С. 34–52.

2. Гончарук-Чолач Т., Джугла Н. Політична соціологія: навчальний посібник. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 219 с.

3. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2024 р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinkagro madianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-2024.

4. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.

5. Політичні трансформації сучасного суспільства: колективна монографія / за наук. редакцією Т. Шаравари. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 216 с.

6. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL: http://razumkov.org.ua/napriamky/sot siologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elekto.

7. Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові та соціально-економічні виміри: *Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 3 червня 2020 року. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2020. 143 с.

8. Hedikova N., Muzychenko G. Current Local Government Institute reforming: Polish and Ukrainian cases. *European journal of transformation studies,* 2024. Vol. 9, №. 1. P. 87–100.

РОЗДІЛ III. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ ТА ЇХНЯ РЕАЛІЗАЦІЙ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Політична культура Тернопільсько міської територіальної громади в умовах воєнного стану (за результатами соціологічного дослідіження)

Політична культура – складна система політичних знань, цінностей, переконань, орієнтацій, норм і моделей поведінки, що визначають характер, зміст і спрямування політичного процесу. Вона відіграє роль своєрідної матриці мислення та поведінки політичних акторів: громадян, територіальних громад, добровільних об'єднань, регіонів та націй у той чи інший історичний момент у тісному взаємозв'язку з минулим досвідом та планами на майбутнє. З іншого боку, вона інтегратор різновекторних суспільних сил, соціальний «клей», який забезпечує взаємодію між громадянським суспільством та державними інституціями, формує уявлення про допустимі форми політичної поведінки та визначає правила політичної взаємодії. Формування політичної культури територіальної громади є складним процесом, що охоплює вплив історичних, соціальних, економічних і політичних чинників. Війна, воєнний стан створили особливі умови для функціонування демократичних цінностей і норм та істотно вплинули на актуалізацію патріотичних настанов й ідеалів широких верств населення. *Мета* дослідження – виявити і проаналізувати зміст і особливості політичної культури Тернопільської міської об'єднаної громади в умовах російсько-української війни на основі соціологічного дослідження.

Політична культура відіграє важливу роль у розвитку і функціонуванні територіальної громади, адже вона забезпечує демократичність і стабільність суспільно-політичних процесів і сприяє підвищенню рівня довіри до місцевого самоврядування. Дослідження політичної культури регіонів і місцевих громад української держав стало предметом досліджень Інсти-

туту соціології НАН України, Центру Разумкова, фонду «Демократичні ініціативи», аналітичних об'єднань «Громадський простір», «Вокс Україна» та ін., соціологічних груп політичних партій та громадських організацій. Дослідників цікавлять питання формування громадянської культури населення, його участі у місцевому самоврядуванні, розвиток масових форм політичної участі, соціально-психологічний стан суспільства, зміни у суспільній думці та політичній поведінці населення за різних суспільних умов (І. Бекешкіна, Р. Гринюк, О. Зелена, О. Колесніков, Ю. Лукашевський, Л. Малишенко, Ю. Махно, І. Мірчук, Н. Паніна, О. Рудакевич, М. Слюсаревський) [1, 2, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 20]. Однак у вітчизняній науковій літературі бракує комплексних досліджень політичної культури населення на рівні територіальних громад, її особливостей в тих чи інших регіонах України, які б враховували, у тому числі, обставини російсько-української війни. Для такого дослідження на території Тернопільської міської громади Центром політичних студій Західноукраїнського національного університету у співпраці з Тернопільським відділенням Академії політико-правових наук України було розроблено програму соціологічного дослідження, яка включала такі розділи: вивчення впливу інформаційних джерел на формування політичних поглядів населення, аналіз політичних цінностей і переконань громадян, оцінку діяльності органів міської влади та самооцінку політичної активності членів громади, ставлення їх до майбутніх місцевих та загальнонаціональних виборів в Україні. В анкетуванні прийняло участь 238 респондентів різних вікових, освітніх та професійних груп. В організації дослідження брали участь викладачі та аспіранти кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала, а також студенти-політологи ЗУНУ.

Більше як тридцять років існування та розвитку суверенної української держави сприяли відродженню автентичних рис політичної культури української нації та формування на їх основі сучасних демократичних принципів і норм, їх включення в політичний процес [14, с.]. Російсько-українська війна актуалізувала патріотичні цінності та їхній мобілізаційний потенціал. Хоч Тернопільщина перебуває відносно далеко від лінії фронту, але також відчуває тягар війни: постійні повітряні тривоги, перехід на роботу і навчання в

режимі он-лайн, допомога тисячам тимчасово переміщеним особам, волонтерство, в т.ч. підтримка вражених війною осіб.

Дослідження відбувалося у Тернопільській міській територіальній громаді впродовж березня-квітня 2025 р. Його результати видані окремою брошурою, а також наведені в Додатку А до даного підрозділу монографії [13].

Відповідаючи на питання *«Як часто Ви стежите за політичними новинами?»*, переважна більшість респондентів виявила регулярний інтерес до політичної інформації: 37,6% дорослих жителів щодня цікавляться новинами суспільно-політисного життя, 30,3% – декілька разів на тиждень, 17,4% – один раз на тиждень. Це свідчить про відносно високий рівень включеності мешканців громади в політичне життя країни та регіону.

Найбільш популярними джерелами політичної інфрмації є соціальні мережі (56,9%), інтернет-медіа (51,4%), телебачення (29,4%). Меншу роль відіграють друковані ЗМІ (12,8%), радіо (11,9%) та особисте спілкування (22,9%). Отже, основними джерелами політичної інформації для громадян є соціальні мережі та інтернет-медіа. Це дозволяє зробити висновок про зростання впливу цифрових платформ у формуванні політичної свідомості сучасного соціуму.

Відповіді на питання *«Наскільки Ви довіряєте інформації, яку отримуєте з цих джерел?»* розділилися так: 65,1% респондентів стверджували, що «скоріше довіряють» джерелам інформації, які використовують, 11,9% – «повністю довіряють», 13,8% – «скоріше не довіряють», 7,3% – «зовсім не довіряють». Ці дані свідчать про відносно високий рівень критичного ставлення до інформаційного контенту.

Відповідаючи на питання *«Які суспільно-політичні цінності є для Вас пріоритетними?»*, жителі міської громади вибрали такі варіанти відповідей: «суверенна українська нація та держава» – 73,4%, «свобода слова» – 49,5%, «права і свободи людини і громадянина» – 48,6%. Також варто відзначити підтримку ідеї вільних і відкритих виборів (25,7%) та соціальної рівності (25,7%). Значно менше опитаних обрали такі опції, як «національна еліта» (6,4%), «право на мирні зібрання» (6,4%) чи «гласність» (5,5%).

Вельми цікавими є також відповіді на питання *«Яка політична ідеологія є для Вас найближчою за вашими переконаннями?»*. Найпоширеніші ідеологічні уподобання такі: наці-

онально-демократична ідеологія – 35,8%, ліберальні ціннос ті – 22,9%, націоналістичні орієнтації – 12,8%. Менш популярними виявилися соціал-демократична (11,0%) та консервативна (6,4%) ідеології. Певна частина респондентів зазначила, що або не задумувалась над ідеологією як феноменом суспільної свідомості (4,6%), або не розуміє, що це таке (1,8%).

У сучасних умовах політичної трансформації України особливої актуальності набуває вивчення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування. Діяльність міської влади є безпосередньо відчутною для кожного мешканця громади, адже саме вона відповідає за якість публічних послуг, інфраструктурний розвиток, соціальний захист і реагування на виклики сьогодення [4]. З іншого боку, зацікавленість членів громади проблемами місцевого врядування є важливим показником стану та рівня їхньої політичної культури. У цьому контексті важливим є вивчення громадської думки щодо результатів діяльності місцевих органів влади. Соціологічне опитування дозволяє глибше зрозуміти рівень довіри до влади, ступінь участі громадян в управлінні громадою та їхні очікування щодо покращення тих чи інших сфер суспільного та особистого життя. Аналіз таких даних є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій розвитку громади з урахуванням реальних потреб населення.

Соціологічне дослідження включало визначення ступеня задоволеності мешканців фактом проживання у Тернопільській міській громаді. Переважна більшість респондентів продемонструвала позитивне ставлення до місця свого проживання. Так, 30,3% опитаних прямо вказали, що вони «задоволені» життєвими умовами, ще 47,7% – що «скоріше задоволені». Разом це становить 78% підтримки, що є вельми позитивним показником. Водночас 22% респондентів або виявили незадоволення, або не змогли визначитися з відповіддю. Це може свідчити про локальні проблеми побутового чи соціального характеру, які погіршують загальне враження від життя в громаді для частини населення.

Важливим аналітичним блоком є оцінка ефективності роботи органів влади. Близько половини опитаних висловили позитивну цінку діяльності голови міської громади: 18,3% респондентів охарактеризували її як «дуже добру», ще 32,1% – як «скоріше добру». Проте, значна частина виборців (31,2%) назвала роботу мера «скоріше поганою», а 5,5% –

«дуже поганою». Це засвідчує помітну поляризацію думок: від вираженої підтримки – до помітного рівня критики. Цікаво, що 9,2% опитаних не змогли дати чіткої відповіді, що може бути пов'язано з недостатнім рівнем комунікації між органом влади та громадянами, або з політичною апатією частини населення.

Респонденти також оцінювали діяльність колегіального органу місцевого самоврядування – міської ради. Загалом, близько 60% мешканців охарактеризували її діяльність як позитивну (13,8% – «дуже добре», 45,9% – «скоріше добре»). Водночас 23,9% опитаних зазначили, що оцінюють її діяльність «скоріше погано», а ще 4,6% – «дуже погано». Примітним є той факт, що 12,8% респондентів заявили про відсутність інформації щодо роботи міської ради. Це свідчить про інформаційний розрив, який вимагає систематизації звітності, прозорості рішень, кращої співпраці керівних органів зі ЗМІ та ознайомлення населення із офіційними онлайн-ресурсами.

Оцінювання ефективності діяльності депутатів, обраних на конкретних виборчих дільницях, дало менш оптимістичну картину. Лише 11% респондентів поставили найвищу оцінку своїм депутатам, а 42,2% оцінили роботу як «скоріше добру». Проте 22,9% відповіли, що робота обранців є «скоріше поганою», і 2,8% – «дуже поганою». Найтривожнішим є показник у 23,9% – саме стільки опитаних не знають, хто є депутатом їхнього округу. Цей засвідчує суттєву проблему представницької демократії на місцевому рівні: низьку обізнаність членів громади з обов'язками депутатів, відсутність прямого контакту з ними або бездіяльність самих депутатів. Такий недолік підкреслюють також інші дослідники взаємодії народного загалу із депутатами рад [11, 17].

Соціологічне дослідження також охопило оцінку стратегії міської влади у воєнний період. Повністю або скоріше погодилися з твердженням, що влада діє у правильному напрямку 53,2% опитаних. У той же час, 32,1% зазначили, що вони «скоріше не згодні» із стратегією керівних органів, а ще 3,7% – повністю заперечили правильність дій влади. Більше 10% вагалися з відповіддю. Ці цифри свідчать про те, що хоча більшість мешканців демонструє лояльність до влади в кризовий період, водночас існує значний простір для покращення її іміджу – передусім у сферах публічної комунікації, кризового менеджменту, доступу до соціальних послуг тощо.

Заключним у цьому блоці дослідження стало питання про визначення найбільш нагальних проблем, розв'язання яких повинно стати пріоритетом для міської влади. Найчастіше респонденти вказували на:

- розвиток промисловості (49,5%);
- енергозбереження (45%);
- медичне обслуговування (39,4%);
- забезпечення правопорядку (32,1%);
- допомогу внутрішньо переміщеним особам (26,6%).

Менше підтримки отримали напрямки, пов'язані з розвитком фізичної культури (3,7%), виховною роботою з молоддю (13,8%), облаштуванням прибудинкових територій (16,5%). Це вказує на те, що на першому місці в громадян перебувають потреби виживання, стабільності та соціального захисту, тоді як питання довгострокового розвитку перебувають на периферії уваги [15].

Політична культура проявляється в політичній діяльності та політичній поведінці суб'єктів історичної творчості. До того ж саме в критичних умовах «спрацьовують» глибинні ментальні настанови, які за звичних умов можуть свідомо приховуватися з тих чи інших суб'єтивних причин. В умовах воєнного протистояння істинні політичні ідеали й цінності відіграють вирішальну роль; їхнє дослідження дозволяє з'ясувати сутнісні риси політичної культури [2, 20.]. Тому, дослідження політичної культури народу, регіонів та місцевих громад в умовах воєнного конфлікту має особливу значимість для науки та практики.

У сучасному політичному дискурсі питання політичної участі громадян займає центральне місце, визначаючи взаємодію громадян з політичною системою, характер і зміст політичного режиму. Сутність політичної участі полягає в активній взаємодії індивіда чи групи осіб між собою та політичними процесами у різноманітних формах та виявах цивільно-громадянської активності [10]. Від формування громадських об'єднань до виборів органів місцевого самоврядування політична участь репрезентує важливий елемент демократичного устрою, аналіз якого дає змогу визначити рівень залучення населення до політичного життя та його вплив на стабільність і ефективність владної системи.

Відповідаючи на питання *«Як ви оцінюєте загальний рівень суспільно-політичної активності жителів громади»*,

доволі значна кількість респондентів зазначила, що рівень активності є «дуже високим (26,6%) та «скоріше високим» (35,8%). Проте 32,2% членів громадян вважають, що рівень суспільно-політичної активності жителів є «скоріше низьким», а 5,5% – що він «дуже низький».

Активістська громадянська акультура має місце тоді, коли члени спільноти активно звертаются до органів публічної влади з вимою вирішення особистих, регіональних та загальнонаціональних проблем. Відповіді на питання *«Чи звертались Ви до депутута вашого виборчого округу для вирішення певної проблеми?»* показують, що 5,7% опитаних звертались з ініціативами та проханнями і отримали на них позитивні відповіді, а 9,5% не отримали допомоги. Однак більшість респондентів (49,1%) ніколи не звертались до депутата свого виборчого округу, а інші (22,6%) цього не робили, але розглядають таку можливість у майбутньому.

Не більш позитивні відповіді надійши на питання «*Чи є Ви членом політичної партії або громадської організації?»* Згідно опитування, 85,4% респондентів не є активними членами громадянського суспільства (членами політичних партій і громадських організацій). Членами партій є 1,8% залучених до опитування дорослих громадян; учасниками легалізованих громадських організацій виявилося 2,5% членів громади і 3,7% є учасниками неформальних об'єднань.

Важливим показником громадської активності є ставлення населення до масових суспільних рухів і, в пепршу чергу, до волонтерської діяльності. Дослідження показало, що 48,2% респондентів не займалися такою діяльністю, а інша части на – 21,8% допомогають співгромадянами та органім публічної влади час від часу, і лише 5,5% займаються волонтерством на постійній основі [5]. Ці показники загалом корелюються із результатами загальнонаціональних досліджень минулих років. На початку грудня 2023 року Українська Волонтерська Служба та U-Report. отримали такі результати щодо волонтерської активності: регулярно брали участь у волонтерській діяльності 7% респондентів; 35,8% декілька разів на рік і 11,9% лише один раз впродовж року [3].

Цікавими є також дані про участь громадян у петиційній діяльності. Виявилось, що більшість членів громади – 52,3% осіб ніколи не підписували петиції; 11% дуже рідко це робили; 20,2% роблять це час від часу.

В сучасних умовах компютерних і цифрових технологій цікавим є ставення тернополян до засад електронної демократії? Виявилося, що більшість населення (48,6%) не підтримує впровадження в практику засад електронної демократії; 20,2% «скоріш не підтримують»; 22% – «скоріш підтримують»; і лише 9,2% респондентів повністю підтримують впровадження діджиталізації. Слід враховувати, що становлення електронної демократії в країні можливо лише в умовах подальшого зростання рівня компютерної грамотності громадян. Якщо молоді особи уже доволі добре володіють гаджетами і компютерами, то середнє і старше покоління громадня України лише освоюють основи компютерної грамотності. Це, очевидно, стримує їх від перспективи якнайшвидшого впровадження елементів електронної демократії [9].

Як часто члени міської громади відвідують громадські слухання або зустрічі з представниками місцевої влади? Згідно з результатами опитування, 50,5% респондентів ніколи не брали участі в громадських слуханнях або зустрічах з представниками місцевої влади; 20% дуже рідко беруть участі у цьому; 16,5% час від часу беруть участь у подібних заходах

Відповіді на питання «*Чи брали Ви участь в акціях протесту або мітингах*» дали такий результат: 27,5% жителів Тернопілської громади ніколи не брали участь в акціях протесту або мітингах і не підтримують такі дії; 45% – не брали в цьому участь, але морально підтримують такі заходи; 19,3% брали участь у протестних акціях, один або два рази; і лише 6,4% жителів міської гро мади неодноразово брали учась у такого роду заходах [5]. Хоч мітинги та інщі демократичні масові заходи не заборонені Конституцією України та законами, але їхнє проведення під час воєнного стану може бути обмеженим або забороненим згідно рішення військового командування, суду чи місцевою адміністрацією [12].

У соціологічному дослідженні з'ясовувалась залученість населення до громадських ініціатив. Результати опитування демонструють, що майже 47% респондентів брали участь у роботі волонтерських організацій; 39% висловились, що приймали участь у роботі вуличних, будинкових чи сільських комітетах; 6,4% відповіли, що приймали участь у роботі комісій міської ради; 5% респондентів працювали у радах при головах сільських громад; 3,2% приймали участь у діяльності органів територіальної оборони. Загалом спостерігається

розрив між масовою волонтерською діяльністю та залученістю до формальних інститутів влади, таких як комісії міської ради чи ради при війтах сільських громад. Можна сподіватися, що нинішній сплеск волонтерської ініціативи має потенціал стати фундаментом для участі активних громадян у більш складних владних процесах.

Важливим є також питання про те, яку відповідальність несли та яку роботу здійснювали респонденти у своїй громадській діяльності [8]. Половина із тих, хто поділилися досвідом волонтерської діяльності, вказали, що це були різні види діяльності: від звичайного збору допомоги і передачі її малозабезпеченим особам – до поїздки на фронт з гуманітарною місією; 16% громадян брали участь у розв'язанні соціально значущих проблем, перш за все побутових та екологічних; 14,5% респондентів займалися організацією зборів для громадського обговорення і ви рішення існуючих проблем.

Завершуючи аналіз політичної активності, розглянемо фактори, які істотрно впливають на політичну участь громадян. Білшість респондентів (56%) стверджують, що на їхню поведінку найбільше впливають особисті політичні переконання; 39,4% зазначили, що до громадської активності в першу чергу стимулює ситуація в країні або громаді; 7,3% заявили, що на їхню політичну позицію найбільше впливають друзі та родина. А ось найменше на політичну активність членів громади впливають політичні партії і їхні лідери (0,9%).

Важливою складовою політичної культури є електоральні орієнтації населення, які відображають розуміння ним стану справ у громаді, їхні політико-ідеологічні вподобання, ставлення до інституцій публічної влади та готовність брати на себе відповідальність за майбутнє громади [2].

Першим питанням у цьому дослідженні став аналіз критеріїв, які мешканці відзначили як важливі при підтримці кандидата на виборну посаду. Тут важливим є чинники, які впливають на вибір громадянина: соціально-психологічні (особиста симпатія до політика або партійна ідентифікація) чи інструментальні, такі як програмні та ідеологічні засади, професіоналізм кандидата або його досвід у політиці [2].

Спираючись на дані дослідження, можна зробити висновок, що переважна більшість респондентів визначила політичну ідеологію (32,1%) та досвід у політиці (30,3%) як основні орієнтири, якими вони керуються під час виборів. Натомість

19,3% опитаних зважають на особисті якості політика, а 7,3% на його приналежність до політичної партії. Ці результати свідчать про поступову зміну пріоритетів виборців на користь інструментальних чинників.

Наступні дані ілюструють уявлення громадян щодо прийнятних умов проведення виборів, зокрема президентських: під час війни або після скасування воєнного стану. Аналіз відповідей демонструє, що більшість (46,8%) орієнтується на правову визначеність. Також 26,7% опитаних вважають, що Президентом України має залишатися особа, яка привела державу до перемоги, за умови, якщо її підтримають виборці. Це також є свідченням схильності до дотримання правових норм і демократичних процедур. Значно менше респондентів (12,8%) акцентують увагу на необхідності повернення громадян України на Батьківщину для забезпечення належного рівня легітимності майбутнього президента та демократичності самих виборів. Лише 7,3% вважають прийнятним проведення президентських виборів в умовах війни. Крім цього, 6,4% респондентів схиляються до парламентської моделі обрання президента. Результати дослідження свідчать, що переважна більшість респондентів орієнтується на умови, визначені Конституцією України та Виборчим кодексом, відповідно до яких в період воєнного стану чергові вибори не проводяться і що вибори Президента повинні бути загальнонародними [7]. Також для мешканців важливим є створення умов, які забезпечать належний рівень легітимності та легальності майбутнього президента.

Аналіз пріоритетних завдань для майбутнього президента, дозволяє окреслити коло проблем, які найбільше хвилюють мешканців Тернопільської громади. Головним завданням для новообраного Президента України визнано відбудову України після руйнівної війни – 66,1%. Значущими також вважаються оборона та безпека держави (54,1%), економічний розвиток (50,5%) і боротьби з корупцією (47,7%). Менше значення, на думку опитаних, мають судова реформа (22,9%) та соціальна політика (20,2%). Така ієрархія потреб і завдань є відображенням пріоритетів воєнного часу, коли на перший план виходить питання збереження державності та її територіальної цілісності.

Цікавими з точки зору політики-ідеологічних орієнтацій населення громади є вибір кандидати в президенти з точки

зору його ідеологічної спрямованості, політичного досвіду й заслуг перед Батьківщиною. Серед відомих українських політиків, згідно з результатами опитування, найбільше підтримки отримав чинний президент Володимир Зеленський (42,2%). Друге місце посів колишній головнокомандувач Збройних Сил України та чинний посол України у Великій Британії Валерій Залужний (32,1%). На третьому місці виявився колишній Президент України (2014–2019 рр.) Петро Порошенко (18,3%) [4].

Аналізуючи наведені результати, можна зробити висновок, що у разі проведення президентських виборів найближчим часом політична кон'юнктура, ймовірно, не зазнала б суттєвих змін. Як зазначає Гринюк Р. Ф. [2], в умовах війни та зовнішньої загрози в суспільстві зростає рівень підтримки чинного уряду або політичних лідерів. У такому контексті Володимир Зеленський сприймається більшістю як лідер, що перебуває «на своєму місці», а потенційні зміни можуть асоціюватися з ризиком нестабільності. Разом із тим, слід наголосити, що легітимність президента не є константою та змінюється залежно від політичної динаміки та розвитку подій. У цьому контексті Валерій Залужний залишається однією з найбільш авторитетних постатей в очах громадськості, насамперед як військовий керівник, який організував оборону на початку повномасштабного вторгнення рашистів в Україну, що забезпечило йому високий рівень довіри серед респондентів. Також, спираючись на результати опитування, можна стверджувати, що підтримка Петра Порошенка серед мешканців Тернопільської громади залишається порівняно високою, що свідчить про збереження стабільного електорального ядра, яке, попри зміну політичного контексту, продовжує підтримувати його політичну позицію.

Наступним аспектом дослідження сало вивчення партійних симпатій респондентів на майбутніх місцевих виборах, що дозволяє оцінити ширший контекст електоральних орієнтацій. Згідно з даними опитування, у разі проведення таких виборів у 2025 році, найбільшу підтримку серед респондентів отримала б партія «Слуга Народу» (34,8%). Друге місце посіла б партія «Європейська солідарність» (28,4%). Третє місце розділили б між собою партія «Правий сектор» та ВО «Свобода», набравши по 9,2% голосів. Отримані результати свідчать про помітну зміну політичної кон'юнктури в Тернопіль-

ській громаді, що проявляється у зниженні рівня підтримки представників партії «Свобода», яка традиційно мала високі електоральні позиції серед мешканців громади, а також у зростанні популярності партії «Слуга Народу». Варто також відзначити зростання авторитету партії «Правий сектор», що, ймовірно, пов'язане з її активною підтримкою з боку молоді. Така динаміка може бути зумовлена процесами радикалізації політичних поглядів, які формуються під впливом воєнних подій та загального загострення суспільно-політичного контексту.

Дослідження політичної культури Тернопільської міської громади показало, що більшість мешканців спільноти мають сформовану громадянську культуру, яка характеризується дієвим патріотизмом та підтримкою демократичного устрою держави в умовах російсько-української війни. Члени об'єднаної територіальної громади виявляють постійний інтерес до внутріполітичного життя країни та суспільно-економічних і політичних процесів у громаді. Найбільш популярними джерелами політичної інформації є соціальні мережі й інтернет-медіа. У сфері ідеологічних вподобань домінують національно-демократичні, ліберальні й націоналістичні орієнтації, хоч певна частина респондентів уникає ідеологічної самоідентифікації. Найбільш значущими суспільно-політичними цінностями є суверенна українська нація і держава, свобода слова, права і свободи людини і громадянина. Щодо зовнішньополітичного курсу України, найбільшу підтримку виявив курс України на вступ у ЄС та НАТО (55,0%); за вступ тільки в ЄС висловилося 15,6% респондентів; десята частина населення вважає, що система безпеки має спиратися на зусилля самих європейських держав; стільки ж респондентів підтримують нейтральний статус України.

У контексті воєнного часу важливим є той факт, що більшість мешканців громади підтримують стратегічний напрям діяльності її керівництва, спрямований на забезпечення перемоги українців у війні. Це свідчить про високий рівень довіри до влади, розуміючи складність обставин, у яких доводиться діяти органам самоврядування. Однак, не надто високою і доволі поляризованою виявилася оцінка населенням діяльність міського голови та міської ради. При цьому десята частина респондентів не змогла дати чіткої відповіді на питання про ефективність роботи публічно влади, що може бути пов'язане з недостатнім рівнем комунікації між владними інституціями та громадянами.

У майбутньому міська влада, на думку громади, має зосередитися над такими проблемами: розвиток промисловості, енергозбереження; медичне обслуговування населення, забезпечення правопорядку, допомозі внутрішньопереміщеним особам.

Результати соціологічного дослідження показують, що більшість членів Тернопільськаої міської громади вважають, що суспільно-політична активність населення загалом є високою. Доволі оптимістичні і позитивна відпові прозвучали про мотиви, які мали б стимулювати суспільно-політину активність народного загалу: політичні переконання та усвідомлення ситуації в Україні в умовах російської агресії. Однак, відповіді на конкретні практичні питання, засвідчили, що лише незначна частна респондентів (до 10 процентів) активні у висловлені своїх вимог до оранів місцевого самоврядування та державної влади; проявляє зацікавленості у петиційній діяльності; відвідує зібрання на яких обговорюються акатуальні питання життєдіяльності міської громади; є актиними учасниками протестих акції. Вельми низькою є залучення осіб зрілого віку до діяльності політичних партій та громадських організацій. Дещо більшою на цьому фоні є участь населення у суспільних рухах, і, в першу чергу, у волонеоській діяльності. Тривала війна та її наслідки, морально-психолонічна втома, певна апатія, очевидно є основними причинами зниження тієї політичної активності, яка була на початку протидії російській агресії [5].

Електоральних орієнтацій та виборчі настрої мешканців Тернопільської міської громади засвідчують, що дві третини респондентів при виборі кандидата керуються прагматичними критеріями – зважають на передвиборчу програму, ідеологічну позицію та політичний досвід кандидата. Це свідчить про зростання рівня усвідомленого вибору, зменшення вразливості до потенційного підкупу й стійкість до популізму. Водночас значна частина опитаних наголошує на необхідності дотримання конституційних норм, забезпечення порядку та стабільності як передумов для участі у виборах. Зафіксовано також низький рівень пріоритетності таких напрямів, як соціальна політика та судова реформа, що свідчить про фокус громадян на питаннях збереження державності і безпеки. Однією з характерних рис електоральних орієнтацій є підтримка Володимира Зеленського у разі проведення виборів у най-

ближчій перспективі, що, ймовірно, зумовлено впливом зовнішньої загрози та бажанням зберегти стабільність.

Подальше дослідження політичної культури територіальних громад вимагає більшої уваги до аналізу причин і наслідків політичної індиферентонсті частини населення, впливу моральних та інших чинників на громадянську позицію основних категорій населення, особливо молоді та жителів сільської місцевості, урізноманітнення форм політичної участі в умовах утвердження засад публічності у політичному процесі та децентралізації влади.

Література

1. Бекешкіна І. В. (2020). Місцева влада та громадська думка в Україні. Фонд «Демократичні ініціативи». URL: https://dif.org.ua/article/mistseva-vlada-ta-gromadska-dumka-v-ukraini.

2. Гринюк Р. Ф. Вибори в умовах воєнного стану: Конституція, законодавство, реальність [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 1. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/18.pdf.

3. Дослідження волонтерства в Україні: цифри і висновки. Українська Волонтерськка Служба. URL: https://volunteer.country/library/74-ukrayinciv-dolucalis-do-volonterstva-pislia-24-liutogo-2022-roku-shho-pokazali-rezultati-doslidzennia.

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.

5. Залученість українців до активностей громадських організацій лишається незначною Українська соціологічна платформа. URL: https://www.usp.biz.ua/?p=5269.

6. Колесніков О. Політико-культурні чинники ефективності виборчих технологій в умовах українського політичного ринку [Електронний ресурс]. *Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kolesnykov_polityko.pdf

7. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

8. Лукашевський Ю. Розвиток інструментів участі громадян у місцевому самоврядуванні. Львів, 2024. 218 с.132–137. URL: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-17-17 19 с.

9. Малишенко Л. О. Впровадження електронної емократії: концептуальні підходи та особливості процксу: автореф. дис... канд. політ. наук. Одеса, 2009. 19 с.

10. Махно Ю. Політична участь: сутність, поняття, функції. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2024. № 17. С. 132–137. URL: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-17-17.

11. Паніна Н. В. (2019). Громадянська культура в Україні: за результатами моніторингу Інституту соціології НАН України. URL: https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring_civic_culture.pdf.

12. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

13. Результати соціологічного дослідження політичної культури населення Тернопільської міської територіальної громади (березень-квітень 2025 р.). Тернопіль: Тернопільське відділення Академії політико-правових наук України; Центр політологічних студій ЗУНУ, 2025. 10 с.

14. Рудакевич О. М. Національна політична культура: теорія та методологія дослідження»: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с.

15. Серед найважливіших цінностей для українців під час війни є свобода та безпека – результати дослідження | Громадський Простір. Громадський Простір | Усе для третього сектору в одному порталі. URL: https://www.prostir.ua/?news=sered-najvazhlyvishyh-tsinnostej-dlya-ukrajintsiv-pid-chas-vijny-je-svoboda-ta-bezpeka-rezultaty-doslidzhennya.

16. Слюсаревський М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 2022. Т. 4, № 1. URL: https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4124.

17. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023р.). Центр Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-oriientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r.

18. Сучасна політична культура в Україні та проблеми її становлення. Реферат. Освіта.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11221.

19. Чи справді політичні цінності України є демократичними? Основні фактори формування демократичних цінностей серед українців. *VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну*. URL: https://voxukraine.org/ chy-spravdi-politychni-tsinnosti-ukrayiny-ye-demokratychnymy-osnovni-faktory-formuvannya-demokratychnyh-tsinnostej-sered-ukrayintsiv.

20. Zelena O., Mirchuk I. THE IMPACT OF THE WAR ON THE CIVIC POSITION AND GEOPOLITICAL ATTITUDES OF STUDENT YOUTH IN UKRAINE. Visnyk of the Lviv University. 2022. No. 43. P. 264–274. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

Додаток А.

Результати соціологічного дослідження політичної культури населення Тернопільської міської територіальної громади. (березень-квітень 2025 р.)

Розділ 1: Вплив інформаційних джерел на формування політичних поглядів.

1. Як часто Ви стежите за політичними новинами?
1.□ Щодня – **37.6%**
2.□ Декілька раз на тиждень – **30.3%**
3.□ Раз в тиждень – **17.4%**
4.□ Дуже рідко – **11.0%**
5.□ Не стежу – **3.7%**

2. З яких джерел Ви найчастіше отримуєте інформацію стосовно політики? (можна обрати кілька варіантів)
1.□ Телебачення – **29.4%**
2.□ Друковані газети та журнали, в т.ч. місцеві – **12.8%**
3.□ Інтернет-медіа (наприклад, новинні сайти) – **51.4%**
4.□ Соціальні мережі (Facebook, Twitter, Telegram тощо) – **56.9%**
5.□ Радіо – **11.9%**
6.□ Особисте спілкування (родина, друзі, колеги) – **22.9%**
7.□ Не стежу – **2.8%**

3. Наскільки Ви довіряєте інформації, яку отримуєте з цих джерел?
1.□ Повністю довіряю – **11.9%**
2.□ Скоріше довіряю – **65.1%**
3.□ Скоріше не довіряю – **13.8%**
4.□ Зовсім не довіряю – **7.3%**

Розділ 2: Політичні цінності та переконання громадян.

4. Які суспільно-політичні цінності є для Вас пріоритетними? (оберіть три основні)

73.4%	Суверенна українська нація та держава	**12.8%**	Суспільна справедливість
48.6%	Права і свободи людини і громадянина	**1.8%**	Право на об'єнання в добровільні організації.
25.7%	Вільні і відкриті вибори	**6.4%**	Національна еліта
18.3%	Право на звернення до влади	**22.0%**	Підконтрольність влади
49.5%	Свобода слова	**6.4%**	Право на мирні зібрання
25.7%	Соціальна рівність	**5.5%**	Гласність

5. Яка політична ідеологія є для Вас найближчою за вашими переконаннями?

22.9%	Ліберальна	**12.8%**	Націоналістична
6.4%	Консервативна	**1.8%**	Християнсько-демократична
0.0%	Комуністична	**1.8%**	Інша (яка?)
11.0%	Соціал-демократична	**5.6%**	Над таким питанням я не задумувався/лась
35.8%	Національно-демократична	**1.8%**	Я не розумію що таке ідеологія

6. За представника якої політичної партії Ви голосували на останніх виборах у Тернопільську міську раду?

0.0%	За майбутнє	**0.0%**	Сила людей
19.7%	Європейська солідарність	**1.8%**	За іншу (яку?)
0.0%	Порядок і відповідальність	**1.8%**	За безпартійну особу
11.0%	Свобода	**0.9%**	Не пам'ятаю
35.9%	Слуга народу	**28.9%**	Не голосував/вала

7. Яка Ваша думка щодо зовнішньополітичного курсу України?
1.□ Україна має успішно реалізувати шанс вступу у ЄС – **15.6%**
2.□ Україна має рухатися в ЄС та НАТО – **55.4%**
3.□ Україна має бути нейтральною державою – **11.0%**
4.□ Україна має увійти в європейську систему міжнародної безпеки 11.4%
5.□ Важко відповісти – **6.6%**

Розділ 3: Оцінка діяльності органів міської влади.

8. Чи задоволені Ви тим, що проживаєте в Тернопільській міській громаді?
1.□ Задоволений – **28.3%**
2.□ Скоріше задоволений – **41.7%**
3.□ Скоріше не задоволений – **22.0%**
4.□ Не задоволений – **3.4%**
5.□ Важко відповісти – **4.6%**

9. Як Ви оцінюєте ефективність роботи Тернопільського міського голови?
1.□ Дуже добре – **19.2%**
2.□ Скоріше добре – **33.0%**
3.□ Скоріше погано – **32.2%**
4.□ Дуже погано – **6.4%**
5.□ Важко відповісти – **9.2%**

10. Як Ви оцінюєте ефективність роботи Тернопільської міської ради?
1.□ Дуже добре – **13.8%**
2.□ Скоріше добре – **45.9%**
3.□ Скоріше погано – **22.9%**
4.□ Дуже погано – **4.6%**
5.□ Я не володію інформацією про її діяльність – **12.8%**

11. Як Ви оцінюєте ефективність роботи депутата міської ради, обраного на Вашій виборчій дільниці?
1.□ Дуже добре – **11.0%**
2.□ Скоріше добре – **41.2%**
3.□ Скоріше погано – **21.9%**
4.□ Дуже погано – **2.8%**
5.□ Я не знаю кого обрали на нашій виборчій дільниці – **23.1%**

12. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що діяльність міської влади в умовах російсько-української війни здійснюється у правильному напрямку?
1.□ Повністю згоден – **11.9%**
2.□ Скоріше згоден – **41.3%**

3.□ Скоріше не згоден – **32.1%**
4.□ Повністю не згоден – **3.7%**
5.□ Важко відповісти – **10.1%**

13. Над вирішенням яких практичних проблем повинна працювати міська влада сьогодні? (виберіть три основні)

45%	Енергозбереження	**13.8%**	Посилення виховної роботи з молоддю
22%	Вирішення транспортних проблем	**3.7%**	Розвиток фізкультури та спорту
16.5%	Облаштування прибудинкових ділянок	**49.5%**	Розвиток промисловості
39.4%	Медичне обслуговування	**18,3%**	Допомога малоімущим верствам
32.1%	Забезпечення правопорядку	**26.6%**	Допомога внутрішньо переміщеним особам

Розділ 4. Ваша політична активність.

14. Як Ви оцінюєте рівень політичної активності населення Вашої громади?
1.□ Дуже високий – **26.6%**
2.□ Скоріше високий – **35.8%**
3.□ Скоріше низький – **32.1%**
4.□ Дуже низький – **5.5%**

15. Чи зверталися Ви особисто до депутата, який представляє Ваш виборчий округ для вирішення певної проблеми?
1.□ Так, звертався(лась) і отримав(ла) допомогу або відповідь. – **5.5%**
2.□ Так, звертався(лась), але не отримав(ла) належної відповіді чи допомоги. – **9.2%**
3.□ Ні, не звертався(лась), але розглядаю таку можливість у майбутньому. – **23.0%**
4.□ Ні, не звертався(лась) і не маю такої потреби. – **48.7%**
5.□ Не знаю, хто є моїм депутатом. – **13.8%**

16. Чи є Ви членом політичної партії або громадської організації, суспільного руху?
1.□ Політичної партії – **1.8%**
2.□ Громадської організації – **7.3%**
3.□ Суспільного руху – **1.8%**
4.□ Неформальних організацій – **3.7%**
5.□ Ні – **85.3%**

17. Чи займаєтеся Ви волонтерською діяльністю?
1.□ Так, активно – **5.5%**
2.□ Час від часу – **22.0%**
3.□ Ні, але підтримую волонтерські ініціативи – **24.3%**
4.□ Ні – **48.2%**

18. Чи підписували Ви петиції на підтримку суспільно-політичних змін?
1.□ Так, часто – **14.7%**
2.□ Час від часу – **20.2%**
3.□ Дуже рідко – **11.0%**
4.□ Ніколи – **53.3%**

19. Чи підтримуєте Ви ідею запровадження засад електронної демократії (електронне голосування тощо)?
1.□ Так – **9.2%**
2.□ Скоріше так – **22.0%**
3.□ Скоріше ні – **20.2%**
4.□ Ні – **48.6%**

20. Які основні фактори впливають на Вашу політичну активність?
1.□ Особисті переконання – **54.0%**
2.□ Ситуація в країні/громаді – **37.4%**
3.□ Вплив друзів і родини – **5.3%**
4.□ Політичні партії та лідери – **0.9%**
5.□ Інше – **2.4%**

21. Як часто Ви відвідуєте громадські слухання або зустрічі з представниками місцевої влади?
1.□ Регулярно (щонайменше раз на місяць) – **0.0%**
2.□ Час від часу (раз на кілька місяців) – **16.5%**
3.□ Дуже рідко (раз на рік або рідше) – **22.0%**
4.□ Ніколи – **50.5%**

22. Чи брали Ви участь в акціях протесту або мітингах?
1.□ Так, неодноразово – **6.4%**
2.□ Так, один або два рази – **19.3%**
3.□ Ні, але підтримую такі заходи – **45.0%**
4.□ Ні, не підтримую – **28.5%**

Розділ 5: Участь у діяльності громадських комісій та ініціатив

23. Чи доводилося вам брати участь у роботі таких структур?
1.□ Комісії міської ради – **6.4%**
2.□ Ради при головах сільських громад (війтах) – **4.8%**
3.□ Органах територіальної оборони – **3.2%**
4.□ Волонтерських організацій – **46.7%**
5.□ Комітетів (вуличних, будинкових, сільських) – **38.7%**

24. Якщо ви брали участь, яку відповідальність брали на себе?
1.□ Організація зборів і заходів – **14.5%**
2.□ Волонтерська діяльність (збір допомоги, логістика) – **50%**
3.□ Розв'язання соціально значущих проблем (екологічні, побутові то що) – **16.1%**
4.□ Інше – **19.3%**

Розділ 6: Майбутні вибори

25. Який головний критерій для Вас при виборі кандидата?

1.□ Програма та ідеологія – **32.0%**
2.□ Досвід у політиці – **32.0%**
3.□ Особисті якості – **18.0%**
4.□ Політична партія – **7.0%**
5.□ Важко відповісти – **11.0%**

26. Чи підтримуєте Ви ідею проведення президентських виборів в Україні:

1.□ В умовах війни – **7.3%**
2.□ Незабаром, після скасування військового стану – **46.0%**
3.□ Після повернення громадян України на Батьківщину – **12.8%**
4.□ Президентом має залишатися той, хто привів Україну до перемоги, якщо його підтримають виборці. – **26.6%**
5.□ Президента має обирати парламент – **6.4%**

27. На Вашу думку, які питання мають бути пріоритетними для майбутнього президента? (можна обрати кілька варіантів)

1.□ Відбудова України – **66.1%**
2.□ Оборона та безпека – **54.1%**
3.□ Економічний розвиток – **50.5%**
4.□ Соціальна політика – **20.2%**
5.□ Судова реформа – **22.9%**
6.□ Боротьба з корупцією – **47.7%**
7.□ Інше – **4.6%**

28. Хто із відомих українських діячів має найбільший шанс стати наступним президентом України?

33.0%	Залужний	**0.0%**	Бойко
42.1%	Зеленський	**0.0%**	Медведчук
18.3%	Порошенко	**0.0%**	Кличко В.
0.9%	Яценюк	**0.9%**	Єрмак
3.0%	Тимошенко	**0.0%**	Маркарова
0.0%	Стефанішина Ольга	**0.0%**	Стефанчук
0.0%	Матвійчук Олександра	**1.8%**	Буданов

29.За представника якої політичної партії будете голосувати на виборах Тернопільської міської ради у 2025 р., якщо такі будуть?

4.8%	За майбутнє	**37.6%**	Слуга народу
25.6%	Європейська солідарність	**0.9%**	Сила людей
0.0%	Порядок і відповідальність	**3.7%**	Голос
7.4%	Свобода	**6.4%**	За безпартійну особу
1.9%	Батьківщина	**0.0%**	УДАР
8.3%	Правий сектор	**3.6%**	Іншу (яку?)

Розділ 7: Соціально-демографічні характеристики

30. Вкажіть Ваш вік:
1.□ 18–25 років – **46.8%**
2.□ 26–35 років – **11.8%**
3.□ 36–45 років – **21.1%**
4.□ 46–60 років – **8.3%**
5.□ 60+ років – **11.9%**

31. Ваша стать:
1.□ Чоловік – **41.3%**
2.□ Жінка – **58.7%**

32. Ваша освіти:
1.□ Середня загальна – **27.5%**
2.□ Професійно-технічна – **11.0%**
3.□ Незакінчена вища – **31.2%**
4.□ Вища (бакалавр, магістр) – **28.4%**
5.□ Науковий ступінь – **1.8%**

33. Сфера Вашої професійної діяльності:
1.□ Державна служба / місцеве самоврядування – **4.8%**
2.□ Приватний бізнес – **16.5%**
3.□ Освіта / наука – **14.7%**
4.□ Охорона здоров'я – **6.2%**
5.□ Промисловість / будівництво – **5.5%**
6.□ Сільське господарство – **1.8%**
7.□ Безробітний / пенсіонер – **5.7%**
8.□ Студент – **41.3%**
9.□ Інше – **3.6%**

34. Де Ви проживаєте?
1.□ У місті (Тернопіль) – **80.7%**
2.□ У сільській місцевості – **19.3%**

3.2. Політичні комунікації в процесі національної консолідації

Політичні процеси в Україні сьогодні специфікуються значними трансформаціями, що пов'язані із розвитком інформаційних технологій. Сучасні комунікаційні платформи та цифрові засоби масової інформації формують суспільну думку та поширюють дезінформацію, що впливає на єдність українського суспільства. Зростання значення соціальних мереж і онлайн-платформ у політичному дискурсі проявляє нові ризики для демократичного суспільства. Україна зіштовхнулася з багатовимірною трансформацією, за якої паралельно проходили процеси демократизації та розбудови модерної національної держави, створення єдиної політичної нації та державної ідентичності. Крім цього, ще незавершений процес становлення національної державності утруднюється впливом зовнішньої агресії та потребою здійснення інформаційної війни супроти ворога [3].

Аналіз впливу політичних комунікацій на національну консолідацію українського суспільства дозволить з'ясувати, як інформаційні потоки можуть як сприяти процесу консолідації нації, так і створювати розколи, що є критично актуальним питанням для забезпечення національної безпеки та стабільності. Загальнотеоретичним проблемам комунікації та її ролі в політиці присвячені праці багатьох політологів, соціологів та філософів – це: Д. Белл, П. Брегер, Н. Вінер, Ч. Кулі, Г. Лассуел, К. Леві-Строс, Т. Лукман, Дж. Г. Мід, Ю. Хабермас, Дж. Б. Уотсон та інші. Висвітленню цього питання також присвячені роботи Е. Бенрайза, Д. Берла, Р. Катца, Ж.-М. Котре, Б. Кретона, П. Лазарфельда, В. Ліпмана, Л. Пая, Л. Перлінга та Л. Р. Посікера. Тема є маловивченою в нашій країні, але деякі її аспекти розглянуті в дослідженнях вітчизняних вчених: С. Барматової, В. Бебика, Ю. Ганжурова, О. Гриценка, С. Денисюк, О. Дубаса, О. Картунова, С .Кащавцевої, В. Недбая, М. Соколова, Є. Тихомирової [24].

Значна кількість дослідників аналізували проблеми національної консолідації протягом останніх років. Українські вчені зробили значний внесок у вивчення ролі консолідації. Науковцями, які досліджують процес консолідації суспільства, є: О. Оржель, Ю. Опалько, Г. Луцишин, А. Колодій,

В. Городяненко, І. Лопушинський, В. Крисаченко, М. Пірен, Р. Шпорлюк та Л. Чупрій [9].

Вперше термін «комунікація» в сучасному його значенні запропонував 1943 року Н. Вінер. Правда, пізніше деякі дослідники уточнювали і дещо видозмінювали це поняття. На початку XXI століття, наприклад, під терміном «комунікація» стали розуміти і встановлення контактів між суб'єктами, і форму їх взаємозв'язку, і сам акт спілкування, і процес перетворення певних повідомлень на загальне надбання тощо. У тлумачних і термінологічних словниках слово «комунікація» розглядається як передача, повідомлення (думок, відомостей, новин тощо); інформація; спілкування, зв'язок, звістка, засіб зв'язку [2].

Комунікація – це за етимологічною природою іменниковий термін. Він походить від латинського commūnicātio («повідомлення, передача»), пов'язаного з дієсловом commūnico («роблю спільним; повідомляю; з'єдную»), що є похідним від commūnis («спільний»). У енциклопедичній літературі поняття «комунікація» подається у різних значеннях: шлях повідомлення, зв'язок одного місця з іншим; спілкування, передача інформації від людини до людини, що здійснюється головним чином за допомогою мови. Комунікацією називають також сигнальні способи зв'язку у тварин; «шляхи сполучення і транспорту»; «лінії зв'язку, мережі підземного міського господарства «спілкування, передавання інформації». Таке трактування фактично вказує на застосування двох термінів – «комунікація» та «комунікації», що мають різні семантичні поля та функції у мовленні. Це обумовлено їхнім числовим форматом і контекстом використання. Обидва терміни відображають ідею спільності та об'єднання, але реалізуються в різних аспектах: абстрактному (спілкування) та конкретному (інфраструктура) [13].

Відповідно, в першому варіанті у множині (комунікації) поняття використовується для позначення інфраструктури, яка забезпечує зв'язок та сполучення, таких як шляхи транспорту, лінії зв'язку та мережі підземного міського господарства. А от в другому – у своїй однині (комунікація) – означає процес обміну інформацією між суб'єктами. Цей термін охоплює різноманітні форми передавання інформації та спілкування [13].

У вузькому розумінні термін «комунікація» визначається як обмін інформацією між людьми, як смисловий аспект соціальної взаємодії, як складова частина спілкування. Процес обміну інформацією під час спілкування між людьми має свою специфіку. А саме, кожний учасник комунікативного процесу передбачає активність свого партнера. Характер обміну інформацією між людьми визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть впливати один на одного. Комунікативний вплив, як результат обміну інформацією, можливий лише тоді, коли людина, яка спрямовує інформацію, і людина, яка сприймає інформацію, володіють єдиною або подібною системою знаків, чи ж говорять не символічною, а лінгвістичною мовою [5].

Сучасний політичний процес можна описати як багатовимірну і складну взаємодію суб'єктів на різних рівнях. У цьому контексті політична комунікація виступає як особлива форма політичних відносин, завдяки яким політичні сили регулюють створення та розповсюдження суспільно-політичних ідей, впливаючи на формування світогляду та поведінки широких верств населення. Інформація ж розглядається як комплекс знань і повідомлень про явища, факти та події в політичній сфері, через який передається політичний досвід, координуються зусилля громадян, відбувається їх політична соціалізація та адаптація, що сприяє формуванню структури політичного життя [3].

Політична комунікація – це процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність та надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів [18].

Політична комунікація – це процес обміну інформацією між політичними акторами, що відбувається в контексті відносин, які включають владу, конфлікти та співпрацю. У країнах, де відсутня демократія, цей процес значно відрізняється від того, як він виглядає у демократичних суспільствах [24].

Політична комунікація пронизує усі рівні, але традиційно ототожнюється з великими масами, і відповідно, пов'язана з масовою комунікацію. Масова комунікація – систематичне розповсюдження спеціально підготовлених повідомлень із застосуванням технічних засобів тиражування інформації

(радіо, телебачення, преса, відео-, звукозаписи тощо), які мають соціальне значення і використовуються з метою впливу на установки, поведінку, думки й оцінки людей. Масова комунікація поширює знання про дійсність; має освітньо-виховний характер; здійснює соціальне регулювання; транслює культурні цінності; задовольняє потребу в отриманні відповідної інформації; може сприяти як об'єднанню, так і розмежуванню суспільства на окремі групи тощо. Її основними ознаками є публічність, швидкість передавання, скороминучий характер інформації. Може мати організований (цілеспрямований), так і стихійний характер [18].

Значення політичної комунікації важко переоцінити, адже вона має підтримувати цілісність суспільства, зокрема забезпечувати постійний зв'язок між владними структурами, політичними партіями, громадськими організаціями, об'єднаннями, лобістськими угрупованнями, засобами масової інформації і громадянами з приводу актуальних проблем громадсько-політичного і соціально-економічного життя.

Концепт політичної комунікації відображає унікальність комунікативного процесу, якому притаманні власні джерела інформаційних контактів, особливий тип організації соціальних взаємовідносин, специфічні функціональні навантаження в рамках суспільства, власна морфологія, багаторазово опосередкований стиль спілкування макросоціальних груп [18].

Значення соціально-політичних комунікацій у житті суспільства привернуло увагу багатьох дослідників, які прагнули розробити концептуальні основи аналізу цього багатогранного явища в умовах трансформаційних процесів. Зокрема, К. Дойч вважав, що формування ідеї національної єдності та розвитку державності тісно пов'язане з розширенням можливостей комунікації, що виникають під впливом процесів урбанізації та індустріалізації. Він стверджував, що розпад і руйнування держав обумовлені поступовим ослабленням внутрішніх комунікацій між соціальними групами та відчуженням звичайних громадян від цих процесів. В результаті, втрачаючи можливості реалізувати свої інтереси та покращувати соціальний статус, громадяни з часом можуть стати рушійною силою, що підриває або дестабілізує існуючу систему, роблячи її вразливою перед зовнішніми та внутрішніми викликами. К. Дойч розглядав політичну систему як мережу інформаційних потоків та комунікацій, де регулювання цих

потоків і взаємодій як між системою та її середовищем, так і між окремими її компонентами виступає ключовим інструментом владної мобілізації. Основною метою політичної системи, на його думку, є спричинення відповідних реакцій у людей і забезпечення їхньої готовності до виконання рішень влади, що сприяє процесу національної консолідації [3].

Процес національної консолідації виникає під впливом екзистенційних загроз, що становлять реальну небезпеку для існування нації [9].

Морально-політичний стан згуртованості українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення РФ є важливою темою для аналізу, оскільки війна значною мірою впливає на соціальні, політичні й моральні аспекти життя громадян. З початком вторгнення російських військ на територію України в лютому 2022 року українське суспільство продемонструвало небачений до цього рівень моральної єдності. В умовах загрози національному суверенітету та безпеці громадян Україна демонструвала значний патріотичний підйом, мобілізацію населення навколо ідеї незалежності, свободи і захисту власної держави. Громадяни з різного роду соціальних і етнічних груп об'єдналися для посилення підтримки українських військових та волонтерських проектів.

Перешкоди для розвитку, з якими зустрічається теперішнє українське суспільство, провокують значне зміщення фокусу уваги в сторону дослідження внутрішніх особливостей самоорганізації. Це можна пояснити оригінальною історичною еволюцією України, а також наявними політичними подіями, які розгортаються як на території країни, так і за її державними кордонами. За таких умов на зростання ефективності Української держави має суттєвий вплив успішна реалізація консолідації нашого суспільства [22].

Терміну «консолідація» сьогодні властиве багатоманітне трактуванням у різних інформаційних джерелах. Загалом поняття «консолідація» означає процес об'єднання двох або більше елементів, що є результатом утворення консолідованого цілісного організму (організованої структури) [32; 31].

Консолідацію необхідно сприймати як такого роду процес, коли застосовуючи політичні інструменти влади для формування загальних ключових цілей та сприяння стабільності суспільства здійснюється згуртування різних суб'єктів [29].

Згідно з політичною енциклопедією, «консолідація» означає акт об'єднання, зміцнення державної влади та посилення

цілісності соціальних і політичних інститутів з метою ефективного вирішення нагальних проблем [21].

Соціолого-педагогічним словником консолідація визначається як «вид об'єднавчих процесів, злиття близьких за мовою і культурою етносів у більш великі спільноти, налагодження між ними соціально-економічних та культурно побутових зв'язків» [26].

Термін «консолідація» у правовій сфері тлумачиться як «форма систематизації законодавства через зведення у єдиний нормативно-правовий акт декількох актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин без зміни їх змісту». Це передбачає зовнішню обробку нормативного матеріалу та розміщення його у відповідності за галузями права. Цей процес розташування може відбуватися у хронологічному порядку або ж за іншими специфічними особливостями. Це нестандартний формат правотворчої діяльності, специфіка якого розкривається в тому, що оновлений, сформований акт не трансформує сутнісного змісту правового врегулювання, не вносить зміни і нові нововведення в чинне законодавче поле [6].

Поняття «консолідація» в контексті політико-владних і державотворчих процесів описується як структура інтеграційних процесів, підпорядкована вимозі гарантування соціального консенсусу, який встановлюється та підкріплюється інструментами політичного впливу і соціальної згуртованості [20].

Проаналізувавши ці визначення, доходимо такого висновку щодо трактування терміну «консолідація». На нашу думку, консолідація – це процес інтеграції суб'єктів завдяки використанню політичних важелів впливу для формування спільних цілей і забезпечення соціальної стабільності [28].

Ідея соборної єдності та державотворення примножуються через процес консолідації суспільства, що є запорукою цілісності держави [20].

Це передбачає необхідність висвітлення питання національної консолідації, або консолідації нації, однієї з форм суспільної консолідації, оскільки вона є передумовою стабільного політичного розвитку, проведення ефективних реформ, формування подальшого національного майбутнього, без неї неможливо реалізувати головні стратегічні цілі [22].

Оскільки тема дослідження окреслюється національною консолідацією, то проаналізуємо її різні визначення.

Вивчаючи наукову літературу, важливо вказати на недостатню кількість досліджень, в яких здійснено детальний

аналіз теоретичних основ, елементів сприяння та стратегій досягнення національної консолідації. Проблема національної консолідації здебільшого розглядається у взаємозв'язку із суспільними процесами, зростанням національних рухів і дослідженням питання національної безпеки [22].

О. Петухова визначає поняття «національна консолідація» як процес, що охоплює політичну та соціальну консолідацію. Національна консолідація є вищим етапом соціальної консолідації і здійснюється через інтеграцію різних соціальних груп та етносів, які формують єдиний соціальний організм. Реалізація цього процесу є необхідною умовою для попередження соціальних конфліктів [20].

Термін «політична консолідація» означає процес об'єднання, що забезпечує згоду щодо відповідей на нагальні проблеми, змушуючи політичних гравців пристосовуватися до нових обставин свого існування або ідентифікувати себе з ними. Політична консолідація спрямована на зміну політичної системи з її суспільним станом, державними і недержавними взаємодіями та процесом політичного життя [20].

Переходом від процесу соціальної консолідації є національна консолідація. Національна консолідація сприяє об'єднанню соціальних і етнічних груп в один організм [20].

Ю. Тиркус звертає увагу, що «національна консолідація є важливою складовою політичної консолідації, що, у свою чергу, залежить від легітимності політичної влади та реальних процесів суспільного життя» [27].

На нашу думку, такий підхід є не достатньо повним, оскільки у цьому разі відбувається применшення значення та сутнісних особливостей національної консолідації.

Крім цього, існують інші точки зору науковців щодо цього питання. О. Оржель сприймає національну та суспільну консолідації як однакові за змістом терміни [17].

На наш погляд, суспільна консолідація є значно ширшим поняттям і складнішим феноменом, аніж національна консолідація.

Згідно з дослідженням А. Колодій на тему національної консолідації, метою українських політиків має бути консолідована національна держава з почуттям єдності всіх громадян. Вирішальним аспектом є процес об'єднання українського народу на фундаменті загальної національної ідеї [11].

І. Іванов вбачає в національній консолідації процес знищення соціальних і етнічних перешкод, систему згуртування

громадян, у підсумку чого утворюються універсальні засади забезпечення спільної діяльності [7].

Г. Луцишин визначає термін «національна консолідація» як етнополітичний процес, націлений на зміцнення та об'єднання численних етносів, що складають націю, через поступове усунення бар'єрів і погодження спільних цінностей та різних інститутів (політичних, економічних, соціальних, духовних) з метою досягнення спільної кінцевої мети [15].

Отже, на нашу думку, термін національна консолідація передбачає «процес об'єднання, згуртування, посилення солідарності і соборності нації та її державності на основі національної ідеї, інших національних цінностей, що посилює синергію інституційних та неінституційних творчих сил нації з метою успішної реалізації стратегії суспільного розвитку в контексті сучасних геополітичних реалій» [28].

Активні громадяни, ключові політичні діячі та державна влада спільними зусиллями мають здійснювати загальну консолідацію на основі демократичних і гуманістичних принципів при домінуванні інтересів титульної нації [23].

Від початку повномасштабного вторгнення вітчизняні науковці, спираючись на результати емпіричних соціологічних досліджень, неодноразово наголошували на кількісно-якісних зрушеннях в українському суспільстві, пов'язаних з високим рівнем прояву соціальної згуртованості й солідаризації, посиленням горизонтальних зв'язків як на рівні міжрегіональних структур, так і територіально-поселенських об'єднань [30; 16].

Важливими є й зміни показників інституційної та міжособистісної довіри, тренди нівелювання меж соціальної нерівності, подолання соціального відчуження від держави та інших соціальних інститутів суспільства, які сьогодні стали провідним ресурсом успішного супротиву російській агресії та є потенціалом повоєнного відновлення у майбутньому [8].

Так, фахівцями Київського міжнародного інституту соціології було проведено дві хвилі загальнонаціонального опитування щодо комплексної оцінки життєстійкості українців (1 хвиля: вересень-листопад 2022 р. опитано 4327 осіб; 2 хвиля: червень-серпень 2023 р. – 4995 респондентів; вибірка квотна, репрезентативна за віком, статтю та регіоном проживання інформантів на підконтрольній території) [12; 25]. Проведення дослідження передбачало оцінювання (від 0 до 10 балів) низки показників, які відповідають основним складовим елементам соціальної згуртованості, зокрема ідеться про по-

казники ідентифікації громадян, їх орієнтації на досягнення спільного блага, довіри до державних інституцій, а також реалізації колективних дій. Отримані дані засвідчують наявність високого рівня соціальної згуртованості по всій території України, попри те, що у 2023 р. порівняно з 2022 р. дещо знизилися показники вертикальної солідаризації через погіршення взаємовідносин громадян з владою, а відтак і незначним зниження рівня довіри до неї. Говорячи про регіональній особливості вияву рівня соціальної згуртованості слід означити суттєве зростання у прифронтових областях (Херсонській, Сумській, Чернігівській, Харківській, Одеській, Миколаївській) (див. табл. 1.) [8].

Таблиця 1.

Узагальнення результатів дослідження SCORE 2022–2023 [12]

Показники соціальної згуртованості	2022	2023
Ідентифікація:		
1) відчуття приналежності до своєї країни;	9,5	9,3
2) плюралістична українська ідентичність.	8,2	8,2
Орієнтація на спільне благо:		
1) соціальна толерантність;	7,7	7,9
2) відчуття громадянського обов'язку.	7,6	7,3
Довіра до державних інституцій і діячів:		
1) довіра до місцевих органів влади;	6,3	5,2
2) відчуття, що влада піклується;	5,8	4,5
3) довіра до центральних органів влади;	5,6	4,4
Дії заради спільного блага:		
1) співпраця в громаді;	5,5	5,6
2) громадська активність.	3,3	3,5

Боротьба проти спільного ворога суттєво зміцнила горизонтальну згуртованість, що посилює спільне благо і сприяє зростанню толерантності до окремих верств населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, біженців, представників інших національностей та віросповідань тощо, а відтак демонструє відкритість до діалогу з такими групами людей. З іншого боку, посилюється неприязнь відносно колаборантів, ухилянтів, осіб з проросійськими орієнтаціями, жителів окупованих територій та ін. У регіональному розрізі показники соціальної толерантності тим вищі, чим далі від лінії фронту, що пов'язано з відчуттям прямої соціальної загрози від означених груп населення на території окупованих, звільнених чи прифронтових областей [8].

Значення показників відчуття приналежності до своєї країни й плюралістичної ідентичності доволі високі, що засвідчує яскраву вираженість процесів соціальної згуртованості

та їх глибоке вкорінення у культурну традицію. Найвищім рівень усвідомлення того, що українцем можна бути незалежно від етнічного походження чи віросповідання, спостерігається в Одеській, Тернопільській, Дніпропетровській та Чернівецькій областях [8].

Вертикальна згуртованість визначається високими показниками інституційної довіри до військових, поліціантів, надзвичайників, представників громадських організацій, волонтерів й т. д. Довіра до місцевих органів влади дещо вища, ніж до державних урядовців на рівні країни в цілому, що пояснюється наявним досвідом безпосередньої взаємодії інформантів з представниками означених гілок влади щодо вирішення нагальних питань. У 2023 р. найнижчі показники рівня довіри до української влади зафіксовано у Херсонській та Сумській областях. Тривалість ситуації безвихіддя загострює у респондентів бажання убезпечення власного життя, відтак коливання показників довіри до влади пов'язане з її неспроможністю у повній мірі гарантувати безпеку життєдіяльності громадян. Подібна ситуація повинна стати поштовхом до запровадження інновацій, зокрема, у сфері інформаційної відкритості влади щодо надання якісних державних послуг, посилення підзвітності, зменшення рівня корупції, тим самим сприяючи посиленню вертикальної згуртованості [8].

Відчуття громадянського обов'язку та прагнення до соціальної активності визначає ресурс для зміцнення внутрішніх зв'язків як на рівні громади, так і держави в цілому. Найпоширенішими формами соціальної активності серед українців є участь у виборчому процесі, практики участі в благодійних заходах, благоустрою територій проживання та підписання петицій. Рівень соціальної активності корелює з такими соціально-демографічними показниками, як рівень освіти та матеріального благополуччя – чим вище останні, тим соціально активнішими є інформанти. Найвищі показники співпраці в громаді зареєстровано у Львівській та Харківській областях [8].

Для кращого усвідомлення стану морально-політичної згуртованості українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення рф необхідно звернутися до аналізу результатів соціологічного опитування організованого центром економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова. У ньому йдеться про відношення українських громадян щодо

питання оцінки ситуації в країні, діяльності влади, ступеня довіри до соціальних інститутів, політичних діячів, державних посадовців, лідерів громадської думки і віри в перемогу України. Дослідження організовувалося соціологічною службою «Центру Разумкова» з 20 по 26 вересня 2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється «Pact» в Україні (див. табл. 2., табл. 3., рис. 1. та рис. 2.) [19].

Таблиця 2.

Результати опитування: «Чи вірите Ви у перемогу України у війні проти Росії?» соціологічної служби «Центру Разумкова» [19]

Так	60,0
Скоріше так	23,0
Скоріше ні	6,2
Ні	5,2
Важко відповісти	5,6

Рис. 1. Підсумки дослідження соціологічної служби «Центру Разумкова» з 20 по 26 вересня 2024 року [19]

Таблиця 3.

Результати опитування: «Як Ви вважаєте, чи здатна Україна подолати існуючі проблеми та труднощі?» соціологічної служби «Центру Разумкова» [19]

Здатна подолати протягом найближчих кількох років	30,3
Здатна подолати у більш віддаленій перспективі	46,3
Не здатна	10,9
Важко відповісти	12,5

Рис. 2. Підсумки дослідження соціологічної служби «Центру Разумкова» з 20 по 26 вересня 2024 року [19]

Згідно даних соціологічного опитування від соціологічної служби «Центру Разумкова», спостерігається об'єднання суспільства, оскільки переважаюча частина українців вірить у перемогу та має намір провести звільнення всіх окупованих українських територій [9].

Отже, морально-політичний стан згуртованості українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення рф знаходиться на досить високому рівні, що спровоковано активною діяльністю громадян у різноманітних волонтерських проектах і спільним бойовим налаштуванням щодо протидії окупантам. Одним із ключових факторів моральної згуртованості стало підвищення рівня громадянської відповідальності, солідарності та готовності допомагати один одному. Розвиток волонтерського руху, підтримка Збройних сил України, активна гуманітарна допомога переселенцям, ідея спільної боротьби супроти агресора стали ознаками моральної єдності нації. Однак сучасна критична ситуація виставляє перед нашим соціумом значні ризики, серед яких є необхідність недопущення політичних розбіжностей та забезпечення захисту соціальної справедливості.

Українське суспільство також продемонструвало високий рівень політичної консолідації. Після початку повномасштабної агресії всі головні політичні партії тимчасово припинили внутрішні суперечки і вийшли з однією спільною позицією для підтримки уряду держави, який займається забезпеченням захисту кордонів. Відбулася інтеграція військово-політичного керівництва із соціальними рухами та інститутами громадянського суспільства. Проте не варто забувати, що в обставинах затяжного військового протистояння проблема

політичної згуртованості стає все більш гострою. Ступінь напруженості відносин між різними політичними гравцями може зростати у результаті існування певних внутрішніх деструктивних факторів таких як: корупція, економічна криза, проблема соціального захисту та справедливості (ці аспекти потребують особливої уваги за умов війни).

Попри це слід зазначити, що на підставі соціологічного дослідження, яке провів Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення Руху «Чесно» з 8 по 15 грудня 2023 року, стало відомо, що 43% українців вважають єдиний телемарафон не актуальним для формування гро-мадської думки. 29,4% опитаних повністю погоджуються з тезою, що єдиний телемарафон втратив актуальність. Ще 13,5% скоріше погоджуються з цим твердженням. Сумарно в актуальність марафону не вірять 42,9% опитаних громадян. Єдиний телемарафон, який був засобом передачі політичної інформації та мобілізації громадськості, сьогодні не викликає тієї довіри та зацікавленості, яку мають сучасні цифрові платформи. Цей результат вказує на те, що традиційні формати політичних комунікацій втрачають ефективність у порівнянні з інтерактивними та миттєвими каналами зв'язку, такими як соціальні мережі та онлайн-платформи (див. рис. 3.) [1].

Рис. 3. Підсумки дослідження соціологічної служби «Центру Разумкова» з 8 по 15 грудня 2023 року [1]

У регіональному розрізі значних відмінностей немає. Західні регіони України мають менш позитивне ставлення до телемарафону, тоді як показники інших регіонів майже не відрізняються (див. рис. 4.) [1].

Рис. 4. Підсумки дослідження соціологічної служби «Центру Разумкова» з 8 по 15 грудня 2023 року [1]

Зниження якості телемарафону легко пояснити відсутністю конкуренції: як економічна теорія, так і практика показує, що в умовах монополії якість продукту поступово знижується. Тому держави намагаються обмежувати монополії, а не підтримувати їх.

В Україні ж навпаки, фінансування телемарафону, а також телеканалу – FreeДом, який мовить російською, у 2023 році виросло порівняно з 2022 – у 2,7 раза та на 52% відповідно (див. рис. 7). Втім, заплановано на ці канали було понад удвічі більше коштів, ніж фактично освоєно, – майже 2 млрд грн.

У бюджеті на 2024 рік на телемарафон виділено 1,5 млрд грн, що менше, ніж у 2023 році. Проте фактичні витрати можуть бути більшими, ніж минулого року. Тому, зважаючи на нестачу коштів на першочергові потреби та зниження довіри до телемарафону, варто переспрямувати ці витрати, наприклад, на військове виробництво.

Державна монополія на телебачення негативно впливає на свободу слова, яка є базовою демократичною цінністю. Сьогодні телемарафон перетворився на інструмент пропаганди, а не інформування, що розуміють як фахівці (див. рис. 5), так і населення (див. рис. 6) [10].

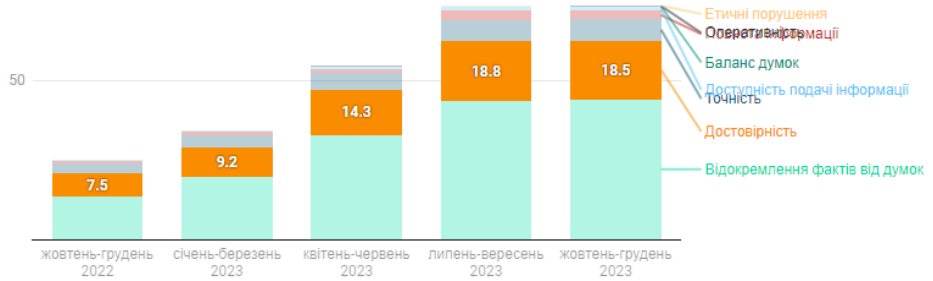

Рис. 5. Кількість порушень журналістських стандартів у марафоні «Єдині новини» на 1 годину ефіру [14]

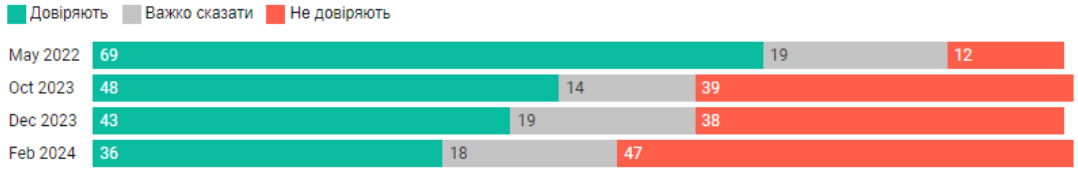

Рис. 6. Довіра до телемарафону «Єдині новини» [4]

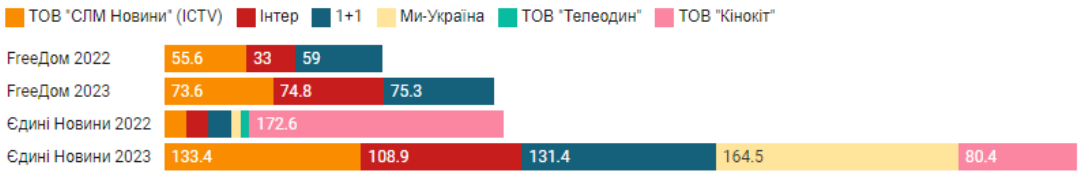

Рис. 7. Фінансування телемарафону «Єдині новини» і телеканалу FreeДом за отримувачами, млн грн [33]

Таким чином, для посилення національної консолідації українського суспільства важливо адаптувати стратегії політичної комунікації до нових умов інформаційного простору. Політичним акторам слід переорієнтувати свої зусилля на використання сучасних цифрових інструментів, що забезпечують двосторонній діалог і оперативну реакцію, що є критично важливим для мобілізації громадян та підвищення рівня довіри до державних інститутів.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що політичні комунікації виступають ключовим інструментом у формуванні національної консолідації українського суспільства. Сучасні політичні процеси, що супроводжуються динамічними трансформаціями інформаційного простору, забезпечують можливість як мобілізації громадської думки, так і інтеграції різних соціальних груп.

Політичні комунікації, як реальність, постійно вдосконалюються, набувають нових ознак, рис і можливостей. Вони суттєво розширюють дієвість систем державного управління.

Суттєве постійне розширення функцій та змістовних основ політичних комунікацій потребує подальших досліджень і наукових розвідок, осмислення взаємозв'язку означених вище комунікаційних процесів як з іншими різновидами комунікацій, так і з внутрішніми явищами політики: політичними інтересами, політичними цінностями тощо.

В основі стабільної демократичної моделі політичних комунікацій, що повинні сформуватися в Україні, буде встановлено рівноправний, прозорий і відвертий діалог та обмін політичною інформацією в умовах ефективного функціонування політичних комунікацій між владою, політичними силами та громадським суспільством й індивідами [5].

Узагальнюючи, слід зазначити, що результати соціологічної оцінки рівня соціальної згуртованості українського суспільства, зокрема визначення розподілів даних у регіональному розрізі, особливо важливі для запровадження управлінських стратегій повоєнного відновлення і подальшого розвитку України. Означені тенденції варто враховувати для розробки програм зміцнення інституційної довіри, реалізації партисипативного підходу до управління на місцях, інвестування профільних ініціатив і цільових програм підтримки окремих категорій населення [8].

Література

1. А що думаєте про телемарафон ви? (оновлено). *Рух «Чесно»*. URL: https://www.chesno.org/post/5838/?fbclid=IwAR1SDwjDp4HqLliQioiLb6Xl-LAMyFt3VtzR_h00Ui-h5-Lir94WhghEGDQ (дата звернення: 24.02.2025).

2. Акайомова А. Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 87–91.

3. Бокоч Ю. М. Дослідження політичної комунікації у контексті трансформації суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. № 21. С. 47–51.

4. Грушецький А. Довіра телемарафону «Єдині новини». *Київський міжнародний інститут соціології*. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1347&page=1 (дата звернення: 04.03.2025).

5. Дабіжа В. Політична комунікація в контексті транзитивних змін. *Журнал «ЕЛІТА ДЕРЖАВИ»*. URL: http://ed-ua.org/news/2020/politychna-komunicacia-dabyzha.html (дата звернення: 08.03.2025).

6. Значення «консолідація». *Educalingo – Словник визначень, синонімів та перекладів*. URL: https://educalingo.com/uk/dic-uk/konsolidatsiya#dictionary (дата звернення: 03.03.2025).

7. Іванов І. Ю. Формування української політичної нації в сучасних умовах: проблеми і перспективи : автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.05. Київ, 2005. 20 с.

8. Калашнікова Л. Соціальна згуртованість як необхідна умова повоєнного відновлення України: оцінки соціологів. *«Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання»* : матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. з між. учас., 16–17 трав. 2024 р. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2024. С. 21–24.

9. Качуровський О. П. Специфіка національної консолідації в процесах демократичної трансформації суспільства сучасної України. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2024. № 49. С. 187–192.

10. Козловський І. Телемарафон: пропаганда чи необхідність? *Вокс Україна.* URL: https://voxukraine.org/telemarafon-propaganda-chy-neobhidnist (дата звернення: 04.03.2025).

11. Колодій А. Національний вимір суспільного буття : монографія. Львів : Астролябія, 2008. 368 с.

12. Комплексна оцінка стійкості населення, яка ґрунтується на дослідженні SCORE (SHARP). *Результати дослідження SHARP 2023. Хвиля 2. Київський міжнародний інститут соціології.* URL: https://kiis.com.ua/materials/news/20240126_n/PRE_SHARP2_Wave2_Initial-analysis_06.12.2023_UKR.pdf (дата зверн: 04.03.2025).

13. Кривенко В. В. Комунікація: поняття, сутність, зміст. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. № 84. С. 71–77.

14. Куляс І. Підсумки моніторингу телемарафону «Єдині новини» за жовтень–грудень 2022 року. Друга частина. *«Детектор медіа».* URL: https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/207039/2023-01-16-pidsumky-monitoryngu-telemarafonu-iedyni-novyny-za-zhovtengruden-2022-roku-druga-chastyna/ (дата звернення: 04.03.2025).

15. Луцишин Г. Національна консолідація як фундаментальна основа розвитку української політичної нації. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури.* 2012. № 4(3). С. 195–200.

16. Мігачова О. Як війна змінює українське суспільство. *Укрінформ.* URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-akvijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html (дата звернення: 03.03.2025).

17. Оржель О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї: перспективи й обмеження (з точки зору європейського досвіду). *Вісник НАДУ.* 2012. № 2. С. 28–38.

18. Остапенко М. Політична комунікація теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент.* 2012. № 3. С. 135–144.

19. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024р.). *Розумков Центр.* URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-

instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r (дата звернення: 03.03.2025).

20. Петухова О. В. Консолідація: сутність і види. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 130–135.

21. Політична енциклопедія / ред. : Ю. Левенець, Ю. Шаповал. Київ : Парлам. вид-во, 2011. 807 с.

22. Поліщук Ю. Види суспільної консолідації у підходах відчизняних дослідників. *Наукові записки: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2019. №3-4 (95 – 96). С. 73–93.

23. Поліщук Ю. Чинники суспільної консолідації в Україні: історіографічний аспект дискурсного поля. *Наукові записки: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2020. № 3-4 (99-100). С. 266–288.

24. Проноза І. І. Роль політичних комунікацій у сучасному інформаційному просторі. *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. № 3. С. 75–80.

25. Соціальна згуртованість в Україні : тенденції за даними індексів reSCORE 2023 та SCORE 2021. Ч. 1 / за ред. Р. Мініча, Київ : Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), ПРООН, 2024. 38 с. URL:https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Social-Cohesion-in-Ukraine_UKR_March.7.2024.pdf (дата звернення: 03.03.2025).

26. Соціально-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.

27. Тиркус Ю. С. Внутрішньополітична консолідація як умова інтеграції України до ЄС. *Грані*. 2014. № 8. С. 113–118.

28. Томахів В. Я., Качуровський О. П. Концептуальні засади дослідження національної консолідації. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. № 51. С. 222–229.

29. Томахів В., Качуровський О. Консолідація українського суспільства на основі національної ідеї. *«Сучасні методи вдосконалення застарілих технологій і методів»* : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., 8–10 січ. 2024 р. Більбао : «European Conference», 2024. С. 390–396.

30. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023 : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.

31. Consolidation. *Cambridge Dictionary*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/consolidation (date of application: 03.03.2025).

32. Consolidation. *Dictionary.com*. URL: https://www.dictionary.com/browse/consolidation (date of application: 03.03.2025).

33. Pylypenko Y. How much for “United News” and “FreeDom” telethons and programs on “Dom”. *Transparency International Ukraine*. URL: https://ti-ukraine.org/en/blogs/how-much-for-united-news-and-freedom-telethons-and-programs-on-dom/ (date of application: 04.03.2025).

3.3. Історико-політологічний аналіз ідеологічних трансформацій у сучасному політичному просторі

Historical and political analysis of ideological transformations in the modern political space

The period of 2020–2025 is characterized by unprecedented ideological transformations in the global political space, which are caused by a complex of interrelated factors: the COVID-19 pandemic, the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, climate challenges, the technological revolution and the deepening of socio-economic inequalities. These processes have actualized the need for a comprehensive historical and political scientific analysis of the mechanisms, patterns and consequences of ideological changes in modern political systems.

The methodological basis of the study was the neo-institutional approach to the analysis of political transformations, the morphological analysis of ideologies by M. Frieden, the concept of "punctuated equilibrium" in political development and the discourse analysis of political communications [2]. The empirical basis was formed by data from international sociological studies, content analysis of program documents of political parties and movements, as well as an analysis of public speeches of political leaders in 2020–2025.

In modern political science, the concept of "ideological transformation" is gaining particular relevance in the context of dynamic changes in the political landscape of the 21st century. Following Michael Frieden's morphological approach, ideology can be understood as a structured set of political concepts that form a coherent picture of the world and orient political action. Ideological transformation in this context is a process of reconfiguring central and peripheral concepts of ideology, changing their relationships and hierarchy of significance. Analysis of modern political processes shows that ideological transformations occur at several levels simultaneously. At the macro level, there is a change in dominant ideological paradigms on a global scale, which is manifested in the crisis of liberal internationalism and the strengthening of authoritarian and populist trends. At the meso level, there is a transformation of party-political systems, a reformatting of the political spectrum and the emergence of new ideological alliances. At the micro level, individual political orientations of citizens, their attitude

towards democratic institutions and political participation are changing.

A particularly important theoretical issue is the ratio of evolutionary and revolutionary forms of ideological transformations. If evolutionary changes involve the gradual adaptation of ideological constructs to new conditions while preserving their basic structure, then revolutionary transformations are characterized by a radical change in the ideological matrix. Analysis of political processes in 2020-2025 allows us to assert the dominance of a hybrid type of transformation, combining elements of evolutionary and revolutionary changes [2].

A systematic analysis of ideological transformations in 2020–2025 reveals a complex of endogenous and exogenous factors that determine the directions and intensity of changes. Endogenous factors include the internal contradictions of existing ideological systems, their inability to adequately respond to new challenges of our time. In particular, the crisis of the neoliberal consensus is associated with the deepening of social inequality, environmental problems and the inefficiency of market mechanisms in solving global problems.

Exogenous factors include a wide range of external shocks and structural changes. The COVID-19 pandemic has become a catalyst for rethinking the role of the state in the economy and society, and has brought to the fore issues of social solidarity and collective responsibility. The кussian aederation's military aggression against Ukraine has demonstrated the limitations of pacifist ideologies and has brought to the fore issues of national security, territorial integrity and the right to self-determination.

Technological factors, in particular the development of artificial intelligence and digital platforms, are radically changing the ways of political communication and the formation of public opinion. The algorithmization of the information space leads to the formation of "information bubbles" and increased political polarization. At the same time, digital technologies create new opportunities for political mobilization and horizontal forms of political participation [1].

Economic factors related to global inflation, the energy crisis and the disruption of supply chains increase the demand for protectionist and statist ideologies. Climate change

actualizes environmental issues and contributes to the formation of new forms of "green" activism.

The complexity and multidimensionality of ideological transformations requires the use of interdisciplinary methodological approaches. The neo-institutional approach allows us to analyze the interaction between formal and informal institutions in the process of ideological change. Particular attention is paid to the analysis of institutional resilience and mechanisms of institutional adaptation to new ideological challenges.

Discursive analysis provides the opportunity to study the processes of formation and transformation of political meanings. The application of Norman Fairclough's critical discourse analysis is particularly productive, which allows us to identify connections between linguistic practices, social relations and power structures. Analysis of political discourse in 2020-2025 demonstrates the active use of populist narratives that appeal to the emotions and basic instincts of the electorate.

The comparative method allows us to identify common patterns and specific features of ideological transformations in different political systems. A comparative analysis of political processes in the countries of the European Union, the USA, and the countries of Central and Eastern Europe reveals both convergent trends (growth of populism, strengthening of nationalism) and divergent development trajectories.

Quantitative methods, in particular content analysis and statistical analysis of electoral behavior, provide empirical verification of theoretical hypotheses. Longitudinal studies that allow tracking the dynamics of ideological changes over time are especially valuable [5].

One of the most noticeable manifestations of the ideological transformations of 2020–2025 was the spread of neopopulist movements and parties in different regions of the world. Unlike the classical populism of the 20th century, modern neopopulism is characterized by greater ideological flexibility and adaptability to digital forms of communication.

Structurally, neopopulism is based on the dichotomy "people versus elite", but the content of these categories varies significantly depending on the national context. In Western European countries, neopopulism is often combined with Euroscepticism and anti-immigrant sentiments. In Central and

Eastern European countries, populist parties exploit the theme of national sovereignty and traditional values.

Analysis of electoral dynamics shows a significant increase in support for populist parties. According to research, in 2024, right-wing populist parties received an average of 15–20% of the vote in national elections in EU countries, which is 5–7% more than in 2019. Left-wing populism was less successful, although individual parties, in particular in Greece and Spain, retained significant electoral influence [5].

An important feature of modern neo-populism is its technological component. Populist leaders actively use social networks for direct communication with the electorate, bypassing traditional media. This allows them to form alternative information ecosystems and increase the political polarization of society.

The period 2020–2025 is characterized by the strengthening of authoritarian regimes and the expansion of their ideological influence. The case of the russian federation is particularly illustrative, where military aggression against Ukraine has become a catalyst for the formation of a new state ideology that combines elements of neo-imperialism, Orthodox fundamentalism, and anti-Western rhetoric [1].

A study of russian political discourse in 2022–2025 reveals a transformation from pragmatic authoritarianism to an ideologically formulated totalitarian system. The central elements of the new russian ideology have become the concepts of the «russian world», «traditional values», and «civilizational choice». This ideological construct is aimed not only at internal mobilization, but also at creating an alternative to the Western system of international order.

The international expansion of authoritarian ideologies is carried out through various channels: state media, diplomatic missions, cultural centers, religious organizations, and academic institutions. Transnational networks that unite authoritarian regimes and their supporters in democratic countries play a special role.

The Chinese model of "authoritarian capitalism" also acquires ideological form through the concept of a "community of a shared future for mankind" and criticism of the Western democratic model. Although Chinese ideological expansion is less aggressive compared to кussia's, it is no less systemic and long-term [3].

In response to authoritarian challenges, democratic societies are experiencing an acceleration of ideological mobilization and consolidation of democratic forces. The transformation of liberal ideology, which adapts to the new conditions of geopolitical confrontation, is particularly significant.

Modern neoliberalism is characterized by a departure from dogmatic market fundamentalism and recognition of the need for state regulation in strategic areas. The concept of «strategic autonomy» is becoming a central element of European liberalism, which involves a combination of openness and security, competition and solidarity [10].

Social democratic ideology is undergoing a process of renewal through the integration of environmental issues and digital transformation. The «Green Deal» and the concept of «just transition» are becoming key elements of modern social democracy. At the same time, the traditional emphasis on social justice and redistribution is maintained.

Conservative ideology is differentiated into moderate and radical wings. Moderate conservatism retains its commitment to democratic institutions and the rule of law, but increases its emphasis on national identity and traditional values. Radical conservatism approaches populist positions and reveals authoritarian tendencies.

Climate change and environmental crises have become a powerful factor in ideological transformation. Environmental issues go beyond the boundaries of traditional "green" parties and are integrated into the ideological platforms of various political forces.

Modern environmental ideology is characterized by heterogeneity and internal contradictions. The "light green" direction is divided into technological solutions and market mechanisms for combating climate change. The "dark green" direction criticizes the consumer model of development and proposes a radical transformation of the economic system.

The concept of "just transition" is of particular importance, which involves taking into account the social consequences of environmental transformation. This concept allows combining environmental and social goals, ensuring broader public support for "green" policies [10].

The ecological ideology is also characterized by a strong international component. Climate change is a global problem

that requires international coordination and cooperation. This contributes to the formation of transnational environmental networks and movements.

The European political space is becoming an arena of intense ideological transformations that reflect the deeper crises of the European project. The traditional European consensus, based on the values of liberal democracy, market economy and European integration, is being seriously tested.

An analysis of the results of the 2024 European Parliament elections shows a significant strengthening of Eurosceptic and populist parties. In the countries of Central and Eastern Europe, there is a dominance of parties that combine conservative ideology with criticism of the Brussels bureaucracy. Particularly illustrative are the cases of Hungary and Poland, where the ruling parties are actually dismantling liberal-democratic institutions under the slogans of protecting national sovereignty [7].

In Western Europe, ideological transformations are becoming more complex. Traditional centrist parties are losing electoral support to both left- and right-wing populist forces. The French political system, where representatives of centrist liberalism and right-wing populism met in the second round of the 2022 presidential election, is becoming a prototype of a new European politics.

The German political system demonstrates greater stability, but significant ideological shifts are also observed here. The strengthening of the Alternative for Germany party and the successes of the Greens indicate the polarization of German society. At the same time, the German model of a "social market economy" remains relevant and influences the formation of pan-European economic policy.

Brexit has become a catalyst for rethinking European identity and the goals of European integration. While the European project was previously perceived as inevitable and irreversible, more attention is now being paid to the legitimacy and democratic nature of European institutions.

The American political system is experiencing a period of unprecedented polarization, manifested not only in electoral competition but also in fundamental disagreements about the nature of American democracy. According to a 2025 Pew Research Center study, the percentage of Americans who identify as politically moderate has reached a record low of 34%.

The Republican Party has undergone a significant ideological transformation under the influence of Trumpism. Traditional conservatism, based on the principles of limited government, free markets, and a strong foreign policy, has given way to populist nationalism. Anti-immigration rhetoric, trade protectionism, and skepticism about international alliances became central elements of the new Republican ideology[5].

The Democratic Party has also undergone internal transformations. The strengthening of the party's left wing, represented by figures such as Alexandria Ocasio-Cortez and Bernie Sanders, has led to the integration of socialist elements into a traditionally liberal platform. The concepts of the "Green New Deal" and "Medicare for All" have become central to party debates.

A particularly worrying aspect of American political polarization is the erosion of trust in democratic institutions. The denial of the 2020 election results by a large part of Republicans and the storming of the Capitol on January 6, 2021, demonstrated the depth of the constitutional crisis. This crisis has brought to the fore questions about the future of American democracy and its ability to renew itself.

The countries of the post-Soviet space demonstrate diverse trajectories of ideological development. The russian Federation, as noted above, is moving towards totalitarian mobilization under the slogans of the "russian world" and the fight against the "collective West". Belarus under the leadership of Alexander Lukashenko is also strengthening authoritarian tendencies, relying on the ideology of "belarusianness" and alliance with russia [2].

At the same time, a number of countries in the region demonstrate a desire for democratic development and European integration. Ukraine, Georgia and Moldova have declared a course for membership in the European Union and NATO, which involves a fundamental transformation of their political systems and ideological orientations.

The Ukrainian ideological transformation deserves special attention in the context of Russian aggression. The war became a catalyst for the consolidation of Ukrainian national identity and the strengthening of the pro-Western orientation of society. At the same time, it has actualized the issue of the ratio of national and European values, the role of the state in the economy and society.

The Baltic countries, despite their membership in the EU and NATO, are also experiencing processes of ideological adaptation to new geopolitical realities. russian aggression against Ukraine has strengthened their Atlantic orientation and desire for energy independence from russia.

The Asia-Pacific region is characterized by extraordinary ideological diversity, reflecting different models of political and economic development. The People's Republic of China is developing the concept of "socialism with Chinese characteristics", which combines one-party rule with a market economy. This model is positioned as an alternative to Western liberal democracy[7].

India, the world's largest democracy, is experiencing processes of Hindu nationalism under the leadership of the Bharatiya Janata Party. This transformation leads to an increase in religious and ethnic contradictions, as well as a revision of the secular foundations of the Indian state.

Japan and South Korea maintain a commitment to democratic values, but face challenges from populism and nationalism. Conflicts over historical memory and relations with China are particularly notable.

ASEAN countries demonstrate diverse models of authoritarian and democratic development. Singapore and Vietnam are developing models of "meritocratic authoritarianism," while Indonesia and the Philippines are experiencing processes of democratic consolidation with elements of populist mobilization.

Digital technologies have radically changed the ways in which ideological messages are formed, disseminated, and received. Social networks, recommendation algorithms, and artificial intelligence have created a new ecosystem of political communication characterized by personalization, fragmentation, and polarization of the information space [9].

Social media algorithms, optimized to maximize user engagement, promote the spread of emotionally charged and polarizing content. This leads to the formation of "echo chambers" and "filter bubbles" that complicate intergroup dialogue and compromise solutions. Research shows that social media users demonstrate a higher level of political polarization compared to those who rely on traditional media.

The phenomenon of "disinformation" and "post-truth" is becoming central to the analysis of modern ideological

transformations. The low cost of producing and distributing information allows a variety of actors, including aggressor states, to create alternative narratives and undermine trust in traditional sources of information.

At the same time, digital technologies create new opportunities for political mobilization and participation. Crowdfunding platforms allow political campaigns to be financed without dependence on traditional donors. Messengers and applications provide rapid coordination of political actions. Artificial intelligence can be used to analyze public opinion and optimize political messages [6].

The development of artificial intelligence opens up new opportunities and creates new risks for the democratic process. AI can be used to automate routine government procedures, improve the quality of public services, and optimize political decisions based on big data.

At the same time, the application of AI in the political sphere raises serious ethical and legal issues. Algorithmic discrimination can exacerbate existing social inequalities. Automatic facial recognition and behavior analysis systems create opportunities for mass surveillance and control.

The use of AI to create synthetic media (deepfakes) and manipulate public opinion is particularly problematic. These technologies can be used to discredit political opponents and spread disinformation.

The regulation of AI is becoming an important political issue, affecting the ideological positions of different political forces. Liberals support innovative development with minimal state intervention, while conservatives emphasize the need to preserve traditional values and social order. Social democrats focus on the social consequences of automation and the need to redistribute the benefits of technological progress [6].

Cyberspace is becoming a new arena for geopolitical confrontation and ideological struggle. State and non-state actors use cyberattacks to undermine opponents' political institutions and influence domestic political processes in other countries.

russian aggression against Ukraine has demonstrated new forms of hybrid warfare that combine military actions with cyberattacks and information operations. Systematic attacks on Ukrainian critical infrastructure, attempts to discredit the Ukrainian leadership, and the spread of pro-russian narratives have become an integral part of the military campaign [3].

Information wars are not limited to conflict zones, but are becoming a permanent element of international relations. China is developing the concept of "discourse power," which envisages the formation of an alternative to the Western system of international communication. Iran and North Korea are also actively using cyber tools to advance their ideological goals.

Democratic states face a dilemma between the need to protect against information attacks and the preservation of freedom of speech and information. Legislation to combat disinformation can be used to censor legitimate political criticism. At the same time, the lack of effective mechanisms to counter disinformation undermines the foundations of the democratic process.

The COVID-19 pandemic has become a catalyst for rethinking the role of the state in the economy and society. Large-scale economic support programs implemented by governments in 2020–2021 have demonstrated the possibilities of state intervention in the economy and have revived debates about the limits of market self-regulation.

The US "Bailout Plan" of $1.9 trillion and the European "Recovery Plan" of €750 billion have become the largest public spending programs since World War II. These programs included not only anti-crisis measures, but also long-term investments in infrastructure, education and "green" technologies.

Keynesian economic theory is experiencing a renaissance after decades of neoliberal dominance. The concepts of "Modern Monetary Theory" and "Doughnut Economics" are gaining popularity among left-wing political forces. At the same time, conservative economists warn of the risks of inflation and debt crisis [3].

The transformation of economic policy is reflected in the ideological platforms of various political parties. Social democrats support the expansion of the welfare state and the increase in progressive taxation. Liberals lean towards "inclusive capitalism" and public-private partnerships. Conservatives emphasize the need for fiscal discipline and a return to market principles.

The global economic crisis associated with the pandemic, supply chain disruptions and geopolitical tensions has led to a rethinking of the principles of economic globalization. The concept of "strategic autonomy" is becoming central to economic policy in both developed and developing countries.

The trade war between the United States and China, which began under the presidency of Donald Trump and continued under the Joe Biden administration, demonstrates a bipartisan consensus on the need to counter Chinese economic expansion. The Inflation Reduction Act of 2022 includes significant protectionist elements aimed at supporting American industry [12].

The European Union is developing its own economic security strategy, which includes controls on foreign investment, diversification of supply chains, and the development of critical technologies. The concept of “open strategic autonomy” involves combining the principles of free trade with the protection of strategic interests [4].

The development of regional trading blocs, such as the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) in Asia, indicates the fragmentation of the global economy. This trend is exacerbated by geopolitical conflicts and the desire of countries for economic independence.

The deepening of economic inequality is becoming one of the main factors of ideological polarization in the modern world. According to the 2024 Oxfam report, the richest 1% of the world’s population owns more than 50% of the world’s wealth, while the poorest half of the population owns less than 2%.

COVID-19 has disproportionately affected different social groups, exacerbating existing inequalities. White-collar workers who are able to work remotely have maintained their incomes, while service and manual workers have suffered significant losses. Young people have been particularly affected by the economic consequences of the pandemic, which has exacerbated intergenerational conflicts.

The issue of inequality is becoming central to political debates. Proposals for a "wealth tax", an unconditional basic income and a shorter working week are gaining popularity among left-wing political forces. Centre-right parties counter this with the concepts of "equality of opportunity" and "meritocracy".

Racial and gender inequality is also being addressed in the context of economic policy. The Black Lives Matter movement in the US has sparked discussions about "reparations" and affirmative action in the economic sphere. Feminist movements are promoting the concepts of a "caring economy" and the inclusion of unpaid work in economic statistics.

Climate change and environmental degradation are becoming increasingly prominent factors in political life, influencing the ideological orientations of different social

groups. Extreme weather events, such as the 2021 floods in Europe, wildfires in Canada and Australia, and typhoons in Asia, have brought climate policy to the forefront.

The younger generation is particularly environmentally conscious. The Fridays for Future movement, initiated by Greta Thunberg, has mobilized millions of young people around the world. This generation sees climate change not as a distant threat, but as an existential challenge that requires immediate action [13].

Environmental issues are transforming traditional ideological categories. Green capitalism offers market-based solutions to climate problems through carbon pricing, green bonds, and ESG investments. Ecosocialism criticizes the capitalist system as fundamentally incompatible with environmental sustainability. Green conservatism emphasizes preserving the natural heritage for future generations.

The geopolitical aspects of climate policy are also gaining importance. The energy transition from fossil fuels to renewable energy sources is changing global power and resource flows. Countries with large oil and gas reserves are under pressure, while countries with strong renewable energy potential are gaining new opportunities.

The concept of the Green Deal is becoming central to the economic policies of many countries. The European Green Deal, presented in 2019, envisages achieving climate neutrality by 2050 through large-scale investments in clean technologies and energy efficiency.

The American Green New Deal, proposed by Congresswoman Alexandria Ocasio-Cortez, combines environmental goals with social objectives. This plan envisages the creation of millions of "green" jobs, modernizing infrastructure and ensuring a just transition for fossil fuel workers.

Critics of "green deals" argue that they can lead to deindustrialization and loss of competitiveness. The debate around carbon border adjustments – tariffs on imports from countries with less stringent climate policies – is particularly acute [4].

A "just transition" is becoming a key concept that allows combining environmental and social goals. This concept involves supporting regions and industries dependent on fossil fuels through retraining workers, economic diversification, and social protection.

The issue of nuclear energy is becoming one of the most controversial in the environmental debate. Proponents of nuclear

energy argue that it is necessary to quickly reduce carbon emissions. Opponents emphasize the risks of radiation accidents and the problems of radioactive waste disposal.

The war in Ukraine has brought to the fore the issue of energy security and independence from authoritarian regimes. European countries have accelerated their transition away from Russian gas and oil, which has stimulated the development of renewable energy sources. At the same time, the energy crisis of 2022-2023 has led to a temporary return to coal-fired power generation [6].

France and some other EU countries are in favor of including nuclear power in the list of "green" technologies within the EU taxonomy. Germany, on the other hand, is continuing to phase out nuclear power, despite criticism from climate activists.

The development of new technologies, such as small modular reactors (SMRs) and fusion, could change the debate over nuclear power. These technologies promise greater safety and less radioactive waste compared to traditional nuclear reactors.

Issues of national, ethnic, religious and gender identity are increasingly prominent in political debates. Globalization, migration and cultural homogenization provoke defensive reactions in the form of increased identity politics.

Multiculturalism as an ideological concept is experiencing a crisis in many Western countries. Terrorist attacks by radical Islamists, the failure to integrate migrants and the growth of parallel societies have led to criticism of multiculturalism policies. Alternative concepts, such as "interculturalism" and "assimilationism", are gaining popularity.

LGBTQ+ rights are becoming a marker of political division between liberal and conservative forces. While Western democracies have seen a gradual expansion of rights for sexual minorities, authoritarian regimes and conservative societies are witnessing increased repression. Russia's "LGBT propaganda" laws and Hungary's restrictions are becoming symbols of authoritarian backlash.

Fourth-wave feminism, emerging in the digital age, is characterized by an intersectional approach and attention to issues of race and class inequality. The #MeToo and #TimesUp movements have mobilized millions of women against sexual violence and

The relationship between religion and the secular in the modern world remains complex and controversial. On the one

hand, there is continued secularization in developed countries, especially among the younger generation. On the other hand, religion retains significant influence in many regions of the world and is even experiencing a revival in some contexts [8].

Political Islam remains an influential force in the Middle East and other Muslim-majority regions. Although radical movements such as ISIS have been militarily defeated, moderate Islamist parties continue to play an important role in the political life of many countries.

Christian nationalism in the United States is becoming an influential political force, combining religious conservatism with political populism. The support of Donald Trump by evangelical Christians demonstrates the pragmatic nature of this alliance.

Orthodoxy in the countries of the former USSR is often used as a tool for political mobilization and legitimization of authoritarian regimes. The Russian Orthodox Church plays an important role in supporting the Putin regime and justifying aggression against Ukraine.

The education system is becoming an arena for ideological confrontation between different political forces. The "culture wars" over school curricula, university education, and academic freedom are becoming particularly acute[7].

In the United States, debates over Critical Race Theory have led to legislation restricting the teaching of racism and discrimination. Conservative politicians argue that such education divides American society, while liberals emphasize the need for honest coverage of history.

Gender issues in education are also becoming a subject of political controversy. The rights of transgender students, the use of restrooms and locker rooms, and participation in sports are hotly debated. Some states are passing laws restricting the rights of transgender children.

Universities are facing the challenges of "cancel culture" and restrictions on academic freedom. Cases of professors being dismissed for "politically incorrect" statements or research are leading to debates about the limits of free speech in academia.

Analysis of contemporary ideological transformations suggests the emergence of a post-liberal world order characterized by the coexistence of different ideological models and the decline of Western dominance. This transformation does not mean a complete rejection of liberal values, but involves their adaptation to new conditions and competition with alternative approaches.

The Chinese model of "socialism with Chinese characteristics" is positioned as an alternative to Western democracy, providing economic development and social stability without political pluralism. Although this model has limited appeal outside China, it demonstrates the possibility of successful development without full adoption of Western standards [8].

The Scandinavian model of combining social democracy with a market economy remains attractive as an alternative to both unrestrained capitalism and authoritarian socialism. High levels of social well-being, trust in institutions, and environmental awareness make this model attractive to many countries.

The development of artificial intelligence, biotechnology, quantum computing, and other advanced technologies will have profound implications for ideological transformations in the coming decades. These technologies create new opportunities and risks that require a rethinking of traditional political categories.

Automation and artificial intelligence could lead to mass unemployment, raising questions about income redistribution and a universal basic income. Traditional work ethics may be inadequate in a world where most jobs are automated.

Biotechnology raises fundamental questions about human nature and the limits of acceptable interference with biological processes [8]. Gene therapy, life extension, and enhancement of human abilities could lead to new forms of inequality and social stratification.

Quantum computing could revolutionize cryptography and cybersecurity, with significant implications for privacy, security, and international relations. Countries that are the first to master quantum technologies will gain significant strategic advantages.

Climate change and environmental crises will continue to drive ideological transformations, requiring radical restructuring of economic and social systems. The concept of "planetary boundaries" is gaining political importance as the traditional model of economic growth proves incompatible with environmental constraints.

Climate migration could become one of the greatest challenges of the 21st century. Experts estimate that up to 1 billion people could be forced to leave their homes by 2050 due to climate change. This will create new social tensions and require new forms of international cooperation.

The concept of a "just transition" will extend from the energy sector to the entire economy. This involves not only

technological changes, but also a fundamental transformation of lifestyles, consumption habits and social relations [7].

Conclusions. Historical and political analysis of ideological transformations of 2020–2025 reveals profound and multidimensional changes in the modern political space. These transformations are caused by a complex of interrelated factors: the COVID-19 pandemic, geopolitical confrontation, technological revolution, climate change, and deepening social inequalities.

The phenomenon of political polarization in the digital space is a complex process that combines traditional mechanisms of ideological confrontation with new technological opportunities. Polarization, as a socio-political process, is characterized by the strengthening of differences between different groups and the reduction of space for compromise and dialogue [9]. In the digital environment, this process acquires specific features associated with the peculiarities of online communication and algorithmic information processing.

Recent studies demonstrate the ambiguous nature of the impact of social networks on political polarization. A systematic review of the literature by the Reuters Institute shows that echo chambers are much less widespread than is usually assumed, does not find support for the filter bubble hypothesis and offers a very ambiguous picture of polarization [10]. On the one hand, digital platforms create opportunities for a broader and more diverse political discourse, allowing citizens to receive information from different sources and participate in political debates. On the other hand, the algorithmic mechanisms of these platforms can contribute to the creation of “echo chambers” and “information bubbles” that reinforce existing beliefs and limit exposure to alternative perspectives.

The concept of “affective polarization” takes on special significance in the context of social networks. This term describes an emotional response to political opponents that can be stronger than ideological differences. Social networks, due to their ability to quickly spread emotionally colored information, can significantly increase affective polarization, creating conditions for the dehumanization of political opponents [11].

Recent studies using agent modeling show that social networks and their filter bubbles play a significant role in shaping polarization through the complex interaction of social connections and algorithmic curation of content. At the same time, it is important to note the presence of significant

methodological differences in echo chamber studies, which may explain the contradictory results of different studies.

The main mechanisms of political polarization in social networks are selective exposure, confirmation bias, and social identification. Selective exposure is manifested in the tendency of users to seek out and consume information that confirms their existing beliefs. Social media algorithms, which are focused on maximizing user engagement, often reinforce this tendency by showing content that is more likely to elicit a positive response [11].

Research shows that echo chambers and filter bubbles are powerful metaphors that reflect a widespread public fear that the use of social media can limit the information that users encounter or consume online. A specific feature is that social media algorithms combine user preferences with social influence, creating complex patterns of information consumption.

Confirmation bias in the digital environment manifests itself not only in the choice of information sources, but also in the ways in which content is interpreted and distributed. Social media users tend to share information that confirms their beliefs without even checking its authenticity. This creates conditions for the rapid spread of disinformation and the formation of parallel information realities.

Empirical research in the context of COVID-19 demonstrated the asymmetric nature of echo chambers: information rarely entered or left of right-leaning echo chambers, forming a small but intense political bubble. In contrast, far-left and neutral users were much more receptive to information from each other.

Social identification in digital space occurs through belonging to online communities, groups and pages that reflect certain political positions. These digital communities can create a strong sense of group identity and loyalty, which can lead to increased intergroup conflict and stereotyping. Algorithmic curation of content reinforces these processes, creating feedback loops that reinforce polarizing narratives [13].

Social media algorithms play a key role in political polarization, although their impact is often indirect and unobvious. Most modern platforms use machine learning algorithms to determine what content to show users. These algorithms are optimized to maximize user engagement, which can inadvertently contribute to the spread of polarizing content.

A 2023 study, jointly conducted by academic institutions and Meta, painted a complex picture of the impact of algorithms on political polarization. The results of experiments conducted during the 2020 US elections showed that changes to Facebook's algorithms had a limited impact on users' political attitudes in the short term. However, the researchers emphasize that the long-term effects of algorithmic exposure may be much greater.

Of particular note is the phenomenon of "algorithmic radicalization," where a gradual shift from moderate to more extreme content occurs through recommendation systems. This is particularly true for video-centric platforms such as YouTube, where recommendation algorithms can gradually guide users toward more radical content.

Current empirical studies of political polarization on social media present a complex and mixed picture. A systematic literature review conducted in 2021 found that the impact of social media on political polarization varies depending on the context, platform type, and user characteristics [14].

Research shows that exposure to opposing political views on social media does not always lead to a reduction in polarization. On the contrary, in some cases, exposure to opposing views can reinforce existing beliefs and increase negative attitudes towards political opponents. This phenomenon, known as the "backfire effect", is especially pronounced in highly polarized political contexts.

At the same time, a 2024 study showed that deactivating Facebook accounts led to a decrease in political polarization among participants in the experiment. Users who temporarily stopped using the platform demonstrated less polarized political attitudes and a greater willingness to compromise.

1.5 Geographic and cultural features of digital polarization

Political polarization on social media has pronounced geographical and cultural features. Research shows that the level of digital polarization correlates with the level of polarization in traditional media and the country's political system. In countries with high levels of political competition and media pluralism, digital polarization may be less pronounced than in countries with authoritarian tendencies.

Cultural factors also play an important role in the processes of digital polarization. In collectivist cultures, social networks may contribute more to the formation of group cohesion, while

in individualistic cultures, they may strengthen individual beliefs and confrontation.

Of particular note are the processes of political polarization in post-conflict societies, where social networks can both promote reconciliation and dialogue and deepen existing divisions. The experience of the Western Balkans, the Middle East, and the post-Soviet space demonstrates the complexity of managing digital polarization in conditions of incomplete processes of nation-building [12].

The concept of algorithmic ideologization represents a new paradigm for understanding how technological systems influence the formation of worldviews and political beliefs [12]. In contrast to traditional forms of ideological influence, algorithmic ideologization is characterized by the automation, personalization, and covertness of the mechanisms of influence. Algorithms are not neutral technical tools - they embody certain values, assumptions, and biases of their developers. When these algorithms are used to curate information and shape the digital experiences of millions of users, they become powerful tools of ideological influence. This process often occurs without awareness on the part of both users and developers themselves. Recent research demonstrates that social media algorithms are designed to filter and present online content in a way that optimizes user engagement and retention, which often leads to the spread of misinformation that aligns with users' biases and beliefs. Algorithmic recommendation systems that suggest new content to users can serve as a vector between disinformation producers and social media users, potentially delivering false and harmful content [13].

Algorithmic ideologization manifests itself at several levels. At the micro level, it influences individual cognitive processes, shaping perceptions of reality through selective presentation of information. At the meso level, it shapes group norms and practices in digital communities. At the macro level, algorithmic ideologization can influence public discourses and political processes.

Of particular concern is the phenomenon of the algorithmic knowledge gap, both within and between countries, which has serious implications for combating disinformation. This gap creates unequal opportunities for accessing reliable information and critically interpreting it.

The main mechanisms of algorithmic ideologisation are content personalization, information filtering, and behavioral pattern formation. Content personalization is achieved through the analysis of users' digital footprints, including their social media activity, search history, geolocation data, and other forms of digital interaction.

Social media algorithms rely on a variety of processes that rank signals provided by users to determine what type of content and advertising to show users. These signals include information about likes, comments, shares, metadata (time/place/duration), etc. [14]. Based on these signals, algorithms create complex user profiles that include not only demographic characteristics, but also psychological characteristics, political leanings, and consumer preferences.

The process of creating information filters occurs through a gradual narrowing of the range of information provided to the user. Algorithms learn to recognize user preferences and gradually exclude content that may cause negative reactions or cognitive dissonance. This leads to the formation of "information bubbles" in which users receive mostly information that confirms their existing beliefs.

Research shows that algorithms tend to promote emotionally provocative or controversial material, focusing on metrics such as likes and shares, creating feedback loops that reinforce polarizing narratives. In the context of disinformation, the algorithm continues to feed disinformation to users who interact with it, and these users are unlikely to receive information that refutes or corrects it.

The formation of behavioral patterns occurs through a system of rewards and punishments built into the design of digital platforms. Each user interaction with content generates data that is used to further customize algorithmic recommendations, creating feedback loops that can gradually change user behavior and beliefs.

Countering algorithmic disinformation requires a comprehensive approach that combines technological, regulatory and educational measures. Technological solutions include the development of systems for automatic detection of fake news, fact-checking and identification of automated accounts (bots) [14].

Disinformation detection systems use machine learning methods to analyze linguistic, stylistic and contextual characteristics of information messages. These systems can

identify suspicious content based on anomalous distribution patterns, discrepancies in factual statements or characteristic features of automatically generated text [14].

At the same time, technological solutions face serious limitations. The difficulty of distinguishing between legitimate information and disinformation, especially when it comes to interpretations of events or predictions, creates the risk of censorship and restrictions on freedom of expression. In addition, attackers are constantly adapting their methods to circumvent detection systems.

Increasing the media literacy of the population is considered one of the key strategies for countering disinformation and algorithmic influence. Media literacy in the digital age includes not only the ability to critically evaluate information, but also an understanding of the principles of algorithmic operation, content personalization mechanisms and methods for detecting automatically generated content.

Modern media literacy programs focus on developing critical thinking skills, fact-checking and understanding information sources. Particular attention is paid to teaching people to recognize emotionally manipulative content, understand the difference between facts and opinions, as well as be aware of their own cognitive biases.

At the same time, research shows the limited effectiveness of traditional media literacy approaches in countering disinformation. Simply teaching fact-checking skills may not be enough to overcome deeply rooted beliefs and emotional reactions. More complex approaches are needed that take into account the psychological and social aspects of information perception.

The commercialization of ideology poses new challenges for regulators and policymakers. Traditional approaches to regulating political advertising are proving inadequate to address issues related to influencer marketing, microtargeting, and algorithmic dissemination of ideological content [15].

Key regulatory dilemmas include the transparency of ideological content funding, disclosure of sponsorship relationships, and protection of personal data used for targeting. The European Union is pioneering the creation of a regulatory framework for digital platforms, but the effectiveness of these measures remains to be assessed.

At the same time, excessive regulation can threaten freedom of expression and innovation in the digital space.

Finding a balance between protecting democratic processes and preserving the openness of the Internet remains one of the greatest challenges of the modern era.

The development of artificial intelligence, virtual reality, and augmented reality technologies creates new opportunities for immersive ideological experiences. Virtual political rallies, AR filters with political messages, and personalized AI assistants could radically change the way citizens interact with ideological content.

Blockchain technologies could enable new models of financing ideological projects through decentralized autonomous organizations (DAOs) and cryptocurrency donations. This could reduce the dependence of ideological movements on traditional sources of funding and create more democratic support mechanisms [15].

At the same time, these technological developments carry the risks of further fragmentation of society and the creation of parallel digital realities in which different groups will have radically different ideas about political reality.

The main trends of ideological transformations are: the strengthening of populist and authoritarian currents, the crisis of liberal internationalism, the growing importance of environmental issues, the transformation of the role of the state in the economy and society, as well as the formation of new forms of political identity.

Regional analysis demonstrates the diversity of ideological development trajectories: from democratic consolidation in some countries to authoritarian rollback in others. At the same time, common challenges related to political polarization, undermining of trust in institutions, and the spread of disinformation are observed.

Technological factors are playing an increasingly important role in ideological transformations, changing the ways in which political communication, public opinion formation and the exercise of power take place. Artificial intelligence, digital platforms and cyberspace create new opportunities and risks for the democratic process.

The future prospects of ideological transformations are linked to the formation of a post-liberal world order, the further development of technologies and the need to adapt to environmental constraints. The success of these transformations

will depend on the ability of democratic institutions to adapt to new challenges and maintain their legitimacy and effectiveness.

References:

1. Iovcheva A., Raikhardt D.(2023). Democratic values in wartime: the case of Ukraine. Special Issue. Bratislava : Comenius University.

2. Reznik O. (2023). Populist orientations of Ukrainians in the process of social transformations. Kucheriv Democratic Initiatives Foundation.

3. Skovrets V. (2023). Theory of social change in post-Soviet Ukrainian society. Results of Scholarly Work.

4. Palchuk O. (2024). War and modernization in Ukraine: a comparative study of systemic reforms in education. Global Agendas and Education Reforms.

5. Hordiychuk O., Dekert T., Lysetska Y. (2024). Polish-Ukrainian political and mental aspects: ideological and ontological causes of the war, “war for identity”. Ethics in Progress.

6. Kapoor I. (2021). Universal Politics. New York : Oxford University Press.

7. Kapoor I., Zalloua Z. (2023). Global Libidinal Economy. Albany : SUNY Press.

8. Kapoor I. (2024). Rethinking Development Politics. Cheltenham : Edward Elgar Publishing.

9. Levitsky S., Ziblatt D. (2023). Tyranny of the Minority: Why American Democracy Reached the Breaking Point. New York : Crown.

10. Galindo-Silva H. (2023). Ideological ambiguity and political spectrum. URL: https://arxiv.org/abs/2308.05912

11. Biswas A., Niven T., Lin Y.-R. (2023). The dynamics of political narratives during the Russian invasion of Ukraine.

12.Bevins V. (2023). If We Burn: The Mass Protest Decade and the Missing Revolution. New York : PublicAffairs.

13. Baumann F., Lorenz-Spreen P., Sokolov I. M., Starnini M. (2020). Emergence of polarized ideological opinions in multidimensional topic spaces.

14. Fuchs, C. (2021). The Digital Commons and the Digital Public Sphere: How to Advance Digital Democracy Today. Westminster Papers in Communication and Culture. URL: https://www.westminsterpapers.org/article/id/917.

15. Frontiers in Political Science. (2023). Digital democracy: A systematic literature review. URL: https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2023.972802/full.

3.4. Чорний піар як інструмент деструктивного впливу в політичному маркетингу

Black PR as a Tool of Destructive Influence in Political Marketing

The contemporary political landscape has witnessed an unprecedented proliferation of Black PR (Black Public Relations) techniques as instruments of destructive influence within political marketing frameworks. This chapter examines the theoretical foundations, practical applications, and societal implications of Black PR as a deliberate tool for manipulating public opinion, discrediting opponents, and undermining democratic discourse. Through an analysis of recent case studies and empirical research from 2020–2025, this study explores how Black PR has evolved from traditional negative campaigning into a sophisticated ecosystem of disinformation, astroturfing, and reputation manipulation. The chapter identifies key characteristics of Black PR operations, analyzes their effectiveness in political contexts, and discusses the broader implications for democratic governance and electoral integrity.

The digitization of political communication has fundamentally transformed the landscape of political marketing, creating unprecedented opportunities for both legitimate engagement and malicious manipulation [2]. Among the most concerning developments in this evolution is the systematic deployment of Black PR techniques as tools of destructive influence in political campaigns and governance. Black PR, defined as "coordinated efforts to disseminate propaganda online supported by a worldwide industry of PR and marketing firms ready to deploy fake accounts, false narratives, and pseudo news websites for the right price" [12], represents a fundamental departure from traditional political communication strategies.

The significance of Black PR in contemporary political marketing cannot be overstated. Recent research indicates that disinformation is considered the number one global risk in 2024 according to the World Economic Forum risk perception survey [21], highlighting the urgent need for comprehensive academic examination of these phenomena. The 2024 electoral cycle has demonstrated how the interplay among social media, disinformation, and AI has transformed political campaigns, offering candidates a direct line with voters while reshaping the dynamics of modern elections [20].

This chapter aims to provide a comprehensive analysis of Black PR as a tool of destructive influence in political marketing, examining its theoretical foundations, operational mechanisms, and societal implications. Through systematic examination of recent developments between 2020 and 2025, this study contributes to the growing body of literature on political communication ethics and democratic governance in the digital age.

Black PR operates at the intersection of traditional public relations theory and information warfare doctrine. Unlike conventional PR practices that aim to enhance client reputation through truthful messaging, Black PR deliberately employs deceptive, misleading, or fabricated content to achieve political objectives [1]. The theoretical foundation of Black PR draws from several academic disciplines, including communication theory, political science, and psychology.

The conceptual framework of Black PR can be understood through the lens of Grunig and Hunt's (1984) four models of public relations, specifically representing a corrupted version of the "two-way asymmetric model" where research and feedback mechanisms are employed not for mutual understanding but for manipulation and control [8]. In political contexts, Black PR transcends mere negative campaigning by incorporating systematic deception and coordinated inauthentic behavior.

Researchers have distinguished between "Dark PR" and "Black PR," with the former referring to practices that can devastate organizations by damaging reputations, crashing stock prices, and leading to lost locations and jobs [16], while the latter specifically involves coordinated disinformation campaigns. This distinction is crucial for understanding the scope and impact of these practices in political marketing.

The effectiveness of Black PR as a tool of destructive influence relies on several established psychological and communication theories. The elaboration likelihood model (ELM) suggests that individuals process persuasive messages through either central or peripheral routes, with Black PR often exploiting peripheral processing by overwhelming audiences with emotional appeals rather than rational arguments [11].

Social identity theory provides another crucial framework for understanding Black PR's effectiveness. By exploiting in-group and out-group dynamics, Black PR campaigns can

intensify polarization and tribal thinking, making audiences more susceptible to confirmation bias and less likely to engage in critical evaluation of information sources [22].

The concept of "manufactured consent" as articulated by Herman and Chomsky (1988) and updated by digital media scholars [17] helps explain how Black PR operations create artificial consensus through coordinated messaging across multiple platforms and fake grassroots movements.

Black PR represents a civilian application of military information warfare doctrine, adapted for political marketing purposes. The RAND Corporation's framework for information operations [19] identifies several key components that have been adapted for political Black PR campaigns:

1. Information Collection: Gathering intelligence on opponents, their vulnerabilities, and target audiences
2. Narrative Development: Creating compelling but false or misleading stories designed to influence perception
3. Channel Selection: Identifying optimal platforms and intermediaries for message dissemination
4. Timing and Coordination: Synchronizing message release for maximum impact
5. Amplification: Using both authentic and inauthentic accounts to increase message reach
6. Evaluation and Adaptation: Monitoring campaign effectiveness and adjusting tactics accordingly

This systematic approach distinguishes Black PR from spontaneous negative campaigning or isolated instances of political deception, establishing it as a deliberate and sophisticated tool of political influence.

Modern Black PR operations rely on a sophisticated infrastructure of disinformation creation and dissemination. Research has identified firms that promise to "use every tool and take every advantage available in order to change reality according to our client's wishes" [3], indicating the professionalization of deceptive political communication.

The infrastructure typically includes several key components:

Content Creation Networks: Professional writers, graphic designers, and video producers create convincing but false or misleading content tailored to specific audiences and platforms. These networks often operate across multiple countries to avoid detection and legal consequences.

Distribution Systems: Sophisticated bot networks, fake social media accounts, and compromised authentic accounts form the backbone of content distribution. Recent analysis indicates these systems have become increasingly sophisticated, employing artificial intelligence to mimic authentic user behavior patterns [10].

Amplification Mechanisms: Coordinated inauthentic behavior (CIB) involves networks of fake accounts that like, share, and comment on target content to create the illusion of organic engagement and popularity. Platform research teams have documented increasingly sophisticated attempts to evade detection algorithms [14].

Astroturfing represents one of the most prevalent tactics in political Black PR campaigns. This practice involves creating fake grassroots movements or citizen groups to advance specific political narratives while concealing their true origins and funding sources. The 2020–2025 period has witnessed unprecedented sophistication in astroturfing operations, with some campaigns creating entire ecosystems of fake organizations, websites, and social media presence.

Case studies from recent electoral campaigns demonstrate how astroturfing operations coordinate across multiple platforms and geographic regions. For instance, research has documented networks of fake local news websites that publish identical or near-identical content supporting specific political narratives while presenting themselves as independent community journalism [18].

The psychological effectiveness of astroturfing relies on the "bandwagon effect" and social proof principles. When individuals perceive widespread support for particular viewpoints or candidates, they become more likely to adopt similar positions themselves. Black PR operations exploit this tendency by manufacturing artificial consensus through coordinated inauthentic behavior.

Systematic reputation destruction represents another core tactic within Black PR arsenals. These campaigns typically unfold in coordinated phases designed to maximize damage to target individuals or organizations. The process often begins with research phases where operatives identify potential vulnerabilities, past controversies, or personal information that can be weaponized.

The tactics employed in reputation destruction campaigns include:

Search Engine Manipulation: Creating negative content designed to appear prominently in search results for target names. This involves both search engine optimization techniques and coordinated link-building campaigns to ensure damaging content achieves high search rankings.

Social Media Harassment: Coordinated harassment campaigns involving multiple fake accounts engaging in personal attacks, spreading rumors, and creating hostile online environments for targets. These campaigns often employ sophisticated timing and coordination to create the impression of spontaneous public outrage.

False Flag Operations: Creating fake scandals or controversies designed to damage target reputations. These may involve fabricated documents, manipulated images or videos, or coordinated false testimonies from anonymous sources.

Association Attacks: Linking targets to controversial figures, organizations, or movements through manufactured evidence or selective presentation of legitimate connections. This tactic exploits guilt-by-association psychological biases.

The integration of artificial intelligence and machine learning technologies has significantly enhanced Black PR capabilities since 2020. Several technological developments have particular relevance:

Deepfake Technology: Sophisticated video and audio manipulation tools enable the creation of convincing but fabricated content featuring political figures. While detection technologies continue to improve, the brief window between publication and debunking can be sufficient for viral distribution.

Natural Language Generation: AI-powered writing tools enable the rapid creation of vast quantities of seemingly authentic content across multiple platforms and languages. These tools can generate personalized messaging tailored to specific demographic groups and individual psychological profiles.

Behavioral Targeting: Advanced data analytics and machine learning algorithms enable precise audience targeting based on psychological profiles, political preferences, and behavioral patterns. This allows Black PR operations to optimize message effectiveness and minimize exposure to skeptical audiences.

Automated Coordination: AI systems can coordinate the activities of multiple fake accounts across different platforms,

ensuring consistent messaging while maintaining the appearance of authentic, independent activity.

The Ukrainian context provides particularly compelling evidence of sophisticated Black PR deployment, both as a target of foreign information operations and as a laboratory for evolving disinformation techniques. Since Russia's full-scale invasion in 2022, Ukraine has become ground zero for what researchers describe as the most intensive information warfare campaign in modern history, involving coordinated Black PR operations across multiple platforms and languages.

Prior to the 2022 invasion, russian-sponsored Black PR operations systematically worked to undermine Ukrainian national identity and legitimacy through several coordinated campaigns. These operations employed classic Black PR techniques including the creation of fake Ukrainian news outlets that published pro-Russian narratives while presenting themselves as independent journalism. Research documented networks of websites such as "Ukraina.ru" and "PolitNavigator" that masqueraded as Ukrainian sources while promoting Russian geopolitical interests and spreading disinformation about Ukrainian government policies.

The operations also targeted specific Ukrainian political figures through systematic reputation destruction campaigns. For instance, coordinated attacks against Ukrainian President Volodymyr Zelensky prior to the invasion included fabricated corruption scandals, manipulated video content suggesting incompetence, and astroturfed social media campaigns designed to reduce public confidence in Ukrainian leadership. These campaigns demonstrated sophisticated understanding of Ukrainian political dynamics and cultural sensitivities.

Following the February 2022 invasion, Black PR operations targeting Ukraine intensified dramatically, employing increasingly sophisticated techniques. Russian information operations created elaborate false narratives about Ukrainian military capabilities, civilian casualties, and international support. These campaigns utilized coordinated networks of fake social media accounts, manipulated imagery, and fabricated documentation to create alternative versions of battlefield reality.

One documented example involved the systematic spread of false information about Ukrainian "biolabs" allegedly developing biological weapons with American support. This campaign

employed classic Black PR techniques including the creation of pseudo-scientific documentation, coordination across multiple platforms in various languages, and amplification through both authentic pro-Russian accounts and coordinated inauthentic behavior networks. The campaign successfully penetrated mainstream discourse in several countries, demonstrating the global reach of sophisticated Black PR operations.

Black PR operations specifically targeted Ukrainian refugee communities across Europe and North America with tailored disinformation campaigns designed to undermine Western support for Ukraine and create social tensions in host countries. These campaigns employed sophisticated psychological targeting, exploiting legitimate concerns about integration challenges, economic pressures, and cultural differences.

For example, documented operations in Poland involved the creation of fake social media accounts impersonating both Ukrainian refugees and Polish citizens, spreading inflammatory content designed to exacerbate tensions between communities. These operations employed advanced behavioral mimicry, with fake accounts maintaining consistent personas over months while gradually introducing divisive content. The campaigns demonstrated sophisticated understanding of local political dynamics and cultural sensitivities in target countries.

Ukrainian authorities and civil society organizations developed innovative counter-Black PR strategies that provide valuable lessons for addressing information manipulation. The Ukrainian government established rapid response teams capable of identifying and debunking false narratives within hours of their appearance. These teams employed both technical analysis and human verification networks to track disinformation campaigns across multiple platforms and languages.

Ukrainian civil society organizations, particularly the StopFake initiative founded in 2014, pioneered crowd-sourced fact-checking techniques that proved effective against coordinated disinformation campaigns. These efforts demonstrated how authentic grassroots engagement could counter artificial astroturfing operations, though they required significant resources and sustained commitment.

Technological Innovation and Adaptation

The Ukrainian context accelerated innovation in both Black PR techniques and counter-measures. Russian operations

demonstrated increasingly sophisticated use of artificial intelligence for content generation, behavioral mimicry, and audience targeting. Documented examples include the use of deepfake technology to create false statements by Ukrainian officials, AI-generated personas maintaining consistent social media presence over extended periods, and automated translation and cultural adaptation of disinformation content for multiple target audiences.

Conversely, Ukrainian defenders developed innovative detection and response techniques, including blockchain-based verification systems for authentic government communications, AI-powered analysis of coordinated inauthentic behavior, and international collaboration networks for rapid information sharing about emerging disinformation campaigns.

The Ukrainian experience provides several crucial insights for understanding contemporary Black PR operations. First, modern campaigns operate at unprecedented scale and sophistication, requiring industrial-level resources and professional expertise. Second, successful operations exploit existing social divisions and cultural tensions rather than creating entirely artificial conflicts. Third, the most effective counter-strategies require coordinated responses involving government, civil society, technology platforms, and international partners.

The Ukrainian case also demonstrates how Black PR operations can have real-world consequences beyond electoral outcomes or policy preferences. In conflict situations, information manipulation can directly influence military operations, humanitarian assistance, and international diplomatic responses. This reality underscores the critical importance of developing effective detection and mitigation strategies for Black PR operations across all contexts, not merely electoral politics.

The ongoing evolution of information operations in Ukraine continues to provide valuable case study material for understanding how Black PR techniques adapt to changing technological, political, and social environments. As these operations become increasingly sophisticated and consequential, the Ukrainian experience serves as both a warning about the potential impacts of unchecked information manipulation and a demonstration of possible resistance strategies.

Recent analysis reveals that foreign governments managed to spread at least 160 false narratives in the United States in

2024 via social media, with Russia the leading purveyor [24]. These campaigns demonstrated sophisticated understanding of American political divisions and employed culturally tailored messaging designed to exacerbate existing tensions.

The operational characteristics of these campaigns included:

Multi-platform coordination across Facebook, Twitter, Instagram, TikTok, and emerging platforms

Sophisticated targeting of specific demographic groups with tailored messaging

Integration with domestic political movements to obscure foreign origins

Persistence across multiple electoral cycles, suggesting long-term strategic objectives

Research has documented specific targeting of minority communities with tailored disinformation campaigns. Analysis identified core areas that represent the "most significant" drivers of spreading false and misleading narratives for millions of Black Americans [13], highlighting how Black PR operations exploit existing social divisions and historical grievances.

The period following the 2020 U.S. presidential election provides a comprehensive case study of how Black PR operations can systematically undermine democratic institutions and electoral integrity. Coordinated campaigns spread false claims about voting machine manipulation, mail-in ballot fraud, and electoral process irregularities across multiple states. These operations demonstrated unprecedented scale and coordination, involving:

Network Infrastructure: Analysis revealed sophisticated networks of coordinated inauthentic accounts that amplified election-related disinformation across platforms. These networks included professional content creators, bot farms, and compromised authentic accounts working in coordination to maximize message reach and credibility.

Narrative Development: Black PR operations developed multiple, interconnected false narratives that could adapt to emerging circumstances while maintaining core themes of electoral illegitimacy. These narratives were professionally crafted with supporting "evidence" including manipulated statistics, out-of-context video footage, and fabricated expert testimonials.

Audience Segmentation: Different false narratives were tailored for specific audience segments, with messages optimized for various demographic groups, geographic regions, and

political orientations. This segmentation allowed operators to maximize persuasive impact while minimizing detection by platform algorithms designed to identify coordinated behavior.

Cross-Platform Coordination: The campaigns demonstrated sophisticated coordination across mainstream social media platforms, alternative platforms, email lists, text messaging systems, and traditional media outlets. This multi-channel approach ensured message persistence even when individual platforms implemented content restrictions.

The COVID-19 pandemic created unprecedented opportunities for Black PR operations targeting public health policies and scientific institutions. Documented campaigns between 2020–2023 demonstrated how health misinformation could be weaponized for political gain through systematic reputation destruction of public health officials and scientific institutions.

Anti-Vaccine Campaign Networks: Comprehensive analysis revealed coordinated networks spreading false information about vaccine safety and efficacy. These operations employed classic Black PR techniques including the creation of fake medical experts, fabricated research studies, and coordinated harassment campaigns against legitimate researchers. The campaigns demonstrated sophisticated understanding of medical terminology and regulatory processes, suggesting professional expertise in campaign design.

Economic Reopening Manipulation: Black PR operations systematically amplified and distorted legitimate economic concerns about pandemic restrictions to serve broader political objectives. These campaigns created artificial grassroots movements demanding policy changes while obscuring their coordination and funding sources. Analysis revealed common messaging themes, coordinated timing of activities, and shared promotional materials across supposedly independent organizations.

International Coordination: Health misinformation campaigns demonstrated significant international coordination, with false narratives developed in one country rapidly adapted and deployed in others. This coordination suggested sophisticated translation and cultural adaptation capabilities, as well as international networks of operatives capable of implementing coordinated campaigns across linguistic and cultural barriers.

Recent climate change denial campaigns provide compelling evidence of how Black PR operations adapt traditional

techniques for contemporary policy battles. These operations demonstrate particular sophistication in mimicking legitimate scientific discourse while systematically undermining climate science credibility.

Pseudo-Scientific Infrastructure: Black PR operations created elaborate infrastructure mimicking legitimate scientific institutions, including fake research organizations, fabricated peer-review processes, and coordinated publication of misleading studies. These operations required significant financial resources and professional expertise in scientific communication, suggesting well-funded, professional campaign management.

Expert Manipulation Networks: Documented campaigns involved systematic recruitment and promotion of credentialed individuals willing to provide expert testimonials supporting false or misleading climate narratives. These networks provided a veneer of legitimacy while obscuring the coordinated nature of their messaging and the financial incentives driving their participation.

Policy Process Infiltration: Analysis revealed sophisticated attempts to influence policy-making processes through coordinated public comment campaigns, fake grassroots lobbying efforts, and strategic litigation designed to create regulatory uncertainty. These efforts demonstrated deep understanding of democratic policy-making processes and strategic thinking about long-term influence objectives.

The emergence of cryptocurrency and decentralized finance created new opportunities for Black PR operations targeting financial markets and regulatory policies. Documented cases from 2020-2024 reveal sophisticated campaigns designed to manipulate market sentiment and regulatory responses.

Market Manipulation Campaigns: Coordinated disinformation campaigns targeted specific cryptocurrencies and financial institutions through false rumors, fabricated regulatory announcements, and coordinated social media manipulation. These campaigns demonstrated real-time coordination capabilities and sophisticated understanding of market psychology and media dynamics.

Regulatory Capture Attempts: Black PR operations systematically promoted false narratives about cryptocurrency regulation, financial privacy, and monetary policy to influence regulatory development. These campaigns employed astroturfing

techniques to create artificial grassroots pressure on regulatory agencies while obscuring the commercial interests driving the campaigns.

Recent years have witnessed systematic Black PR campaigns targeting academic institutions, researchers, and educational policies. These campaigns demonstrate particular sophistication in exploiting legitimate concerns about academic freedom and educational quality while pursuing broader political objectives.

Research Integrity Attacks: Documented campaigns systematically targeted researchers studying politically sensitive topics through coordinated harassment, reputation destruction efforts, and false allegations of research misconduct. These campaigns often employed sophisticated understanding of academic career dynamics and institutional vulnerabilities to maximize damage to target individuals.

Educational Policy Manipulation: Black PR operations created artificial controversies around educational curricula and policies, employing astroturfing techniques to manufacture grassroots opposition while obscuring coordination and funding sources. These campaigns demonstrated sophisticated understanding of local political dynamics and parental concerns about education.The boundary between corporate and political Black PR has become increasingly blurred, with techniques and personnel moving freely between commercial and political applications. Corporate strategists have adapted Black PR techniques to undermine public health and environmental protection efforts [5], demonstrating the cross-pollination of tactics between different domains.

Black PR campaigns targeting environmental and public health policies have employed sophisticated scientific misinformation techniques, including:

- Creation of fake scientific studies and expert testimonies
- Establishment of front groups presenting themselves as independent research organizations
- Coordinated campaigns to discredit legitimate scientific research and researchers
- Strategic litigation and regulatory capture complementing information operations

These campaigns demonstrate how Black PR techniques adapt to different policy domains while maintaining core operational characteristics of coordinated deception and reputation manipulation.

Major social media platforms have implemented increasingly sophisticated detection and mitigation systems in response to Black PR operations. Platform transparency reports from 2020–2025 document the scale of coordinated inauthentic behavior removal:

Facebook/Meta: Removed over 150 coordinated inauthentic behavior networks between 2020–2024, with operations originating from over 60 countries and targeting audiences worldwide.

Twitter/X: Policy changes and ownership transitions significantly affected content moderation approaches, with documented increases in coordinated inauthentic behavior following policy relaxations.

TikTok: Emerging as a significant vector for Black PR operations targeting younger demographics, with documented state-sponsored and commercial manipulation campaigns.

The platform responses have led to tactical adaptations by Black PR operations, including:

– Migration to smaller, less moderated platforms

– Increased sophistication in mimicking authentic user behavior

– Greater integration with legitimate political movements and influencers

– Development of more subtle manipulation techniques designed to avoid detection algorithms

Black PR operations have contributed significantly to what researchers term "information disorder" – the systematic degradation of shared factual foundations necessary for democratic deliberation [23]. This erosion manifests in several measurable phenomena:

Declining Trust in Information Sources: Longitudinal polling data demonstrates consistent declines in public trust in traditional media institutions, government communications, and even scientific expertise. While multiple factors contribute to these trends, systematic disinformation campaigns have accelerated the process.

Increased Polarization: Black PR campaigns often deliberately exacerbate political polarization by presenting extreme versions of opposing viewpoints and creating false choice scenarios. Research indicates that exposure to coordinated inauthentic behavior correlates with increased political polarization and decreased willingness to engage in constructive political dialogue.

Cognitive Overload and Disengagement: The volume and complexity of competing narratives created by Black PR operations can overwhelm citizens' cognitive capacity for evaluation, leading to either excessive skepticism of all information sources or selective acceptance based on pre-existing beliefs rather than evidence quality.

The deployment of Black PR techniques raises fundamental questions about electoral integrity and democratic legitimacy. While most research suggests that fake news is more likely to enhance existing beliefs and views rather than radically change voting intentions of the undecided [15], the cumulative effects of systematic manipulation may have more subtle but significant impacts on democratic processes.

Voter Suppression Through Confusion: Black PR operations may suppress voter participation by creating confusion about voting procedures, candidate positions, or election legitimacy. These effects may be particularly pronounced among low-information voters or communities with limited media literacy resources.

Candidate Recruitment and Retention: Systematic reputation destruction campaigns may discourage qualified individuals from seeking public office, potentially reducing the quality of democratic representation over time.

Policy Agenda Manipulation: By manufacturing artificial grassroots pressure and manipulating public opinion polls, Black PR operations may influence policy agendas in ways that do not reflect authentic public preferences.

The normalization of Black PR techniques in political marketing has broader implications for social cohesion and democratic governance:

Institutional Legitimacy: Systematic deployment of deceptive communication techniques may undermine public confidence in democratic institutions, creating vulnerability to authoritarian alternatives.

Social Capital Erosion: The prevalence of inauthentic communication may reduce interpersonal trust and social cohesion, undermining the social capital necessary for effective democratic governance.

International Relations: The use of Black PR techniques in domestic politics may normalize similar tactics in international relations, contributing to global information disorder and diplomatic instability.

Governments worldwide have begun developing legal frameworks to address Black PR operations while attempting to preserve free speech protections. The European Union's Digital Services Act and similar legislation in other jurisdictions establish new requirements for platform transparency and content moderation.

However, legal responses face several challenges:

– Jurisdictional issues when operations cross national boundaries

– First Amendment and free speech protections in democratic societies

– Definitional challenges in distinguishing legitimate political communication from manipulative Black PR

– Enforcement difficulties given the technical sophistication of modern operations

Social media platforms have evolved their policies and enforcement mechanisms in response to documented Black PR operations. Key developments include:

Coordinated Inauthentic Behavior Policies: Platforms have developed specific policies targeting coordinated inauthentic behavior rather than focusing solely on content accuracy, recognizing that the manipulation lies in the coordination and deception rather than necessarily in false information.

Transparency Requirements: Some platforms now require political advertisers to verify their identities and maintain public databases of political advertisements, though enforcement remains inconsistent.

Algorithm Modifications: Platforms have modified their recommendation algorithms to reduce the spread of low-quality information and coordinated inauthentic content, though these changes often have unintended consequences for legitimate political communication.

The public relations industry has begun developing ethical guidelines and self-regulation mechanisms to distinguish legitimate political communication from Black PR operations. Professional associations have updated their codes of ethics to explicitly prohibit coordinated inauthentic behavior and systematic deception.

However, self-regulation faces limitations:

– Lack of enforcement mechanisms for violations

– Economic incentives that favor competitive advantage over ethical compliance

– International operations that may fall outside professional association jurisdiction

– Definitional challenges in establishing clear boundaries between aggressive but legitimate tactics and Black PR

Researchers and technology companies have developed increasingly sophisticated methods for detecting Black PR operations:

Network Analysis: Graph theory and network analysis techniques can identify coordinated inauthentic behavior by analyzing interaction patterns, account creation timing, and content sharing networks.

Behavioral Analytics: Machine learning algorithms can identify artificial behavior patterns that distinguish bot networks from authentic user activity, though detection accuracy remains an ongoing challenge as operators adapt their techniques.

Content Analysis: Natural language processing and computer vision techniques can identify artificially generated content, manipulated images, and coordinated messaging campaigns across multiple platforms and languages.

Cross-Platform Analysis: Integration of data across multiple platforms can reveal coordination that might not be apparent when examining individual platforms in isolation.

Educational initiatives have emerged as crucial components of counter-Black PR strategies:

Critical Thinking Skills: Educational programs focusing on source evaluation, logical reasoning, and psychological bias recognition can increase public resistance to manipulation attempts.

Technical Literacy: Understanding of how social media algorithms work, how content can be manipulated, and how coordination operations function can help citizens identify potential Black PR campaigns.

Institutional Knowledge: Education about democratic institutions, electoral processes, and policy formation can provide cognitive frameworks that resist manipulation attempts.

Effective responses to Black PR operations increasingly require collaboration among multiple stakeholders:

Academic-Industry Partnerships: Universities and technology companies collaborate on research into detection techniques and impact assessment, though commercial interests sometimes limit research access and publication.

International Cooperation: Cross-border operations require international cooperation in investigation and enforcement, leading to new diplomatic and legal frameworks for addressing information manipulation.

Civil Society Engagement: Non-profit organizations, fact-checking initiatives, and community groups play crucial roles in identifying and responding to Black PR campaigns, though resource limitations often constrain their effectiveness.

The continued evolution of artificial intelligence, virtual reality, and other emerging technologies will likely enhance Black PR capabilities while potentially creating new detection opportunities:

Generative AI: Large language models and image generation systems will enable more sophisticated content creation at scale, while potentially creating new detection signatures through stylometric analysis.

Immersive Media: Virtual and augmented reality platforms may become new vectors for political manipulation, requiring development of new detection and mitigation strategies.

Quantum Computing: Future quantum computing capabilities may both enhance encryption and privacy protection and create new vulnerabilities in detection systems.

Legal and regulatory frameworks will need to evolve to address emerging Black PR techniques while preserving democratic values:

International Coordination: Global nature of Black PR operations requires enhanced international cooperation and potentially new treaty frameworks for addressing information manipulation.

Constitutional Balance: Democratic societies must balance free speech protections with the need to address systematic manipulation that undermines democratic processes themselves.

Adaptive Regulation: Regulatory approaches must be sufficiently flexible to address rapidly evolving techniques while providing clear guidance to legitimate political communicators.

Long-term responses to Black PR require broader societal changes:

Educational Reform: Integration of media literacy and critical thinking skills throughout educational curricula, from primary education through professional development.

Cultural Norms: Development of social norms that stigmatize deceptive political communication while celebrating transparent and honest political discourse.

Institutional Strengthening: Investment in democratic institutions and processes that can maintain legitimacy and effectiveness despite information manipulation attempts.

Black PR represents a fundamental challenge to democratic governance and political communication in the 21st century. The systematic deployment of deceptive techniques for political gain undermines the information environment necessary for informed democratic deliberation while eroding trust in institutions and social cohesion.

The evidence from 2020-2025 demonstrates that Black PR has evolved from isolated incidents of political dirty tricks into sophisticated, industrialized operations capable of influencing political outcomes at local, national, and international levels. The integration of advanced technologies, professional expertise, and international coordination has created unprecedented capabilities for political manipulation.

However, the same technological and social developments that enable Black PR also create opportunities for detection, mitigation, and public education. The emergence of technical detection systems, platform policy evolution, and public awareness represents the beginning of societal adaptation to these challenges.

The ultimate success in addressing Black PR will require coordinated efforts across multiple domains: technological innovation in detection and mitigation, legal and regulatory frameworks that balance protection with democratic values, educational initiatives that enhance public resilience to manipulation, and cultural evolution that prioritizes truth and transparency in political discourse.

The stakes of this challenge extend beyond individual electoral outcomes to the fundamental viability of democratic governance in an era of information abundance and technological sophistication. The choices made by governments, platforms, civil society organizations, and individual citizens in the coming years will determine whether democratic societies can maintain the information environment necessary for self-governance or whether they will succumb to systematic manipulation by those who prioritize power over truth.

Future research should focus on longitudinal studies of Black PR impact on democratic institutions, development of more sophisticated detection technologies, and evaluation of educational and regulatory interventions. Only through sustained, multidisciplinary effort can democratic societies hope to preserve the information environment necessary for effective self-governance while adapting to the realities of digital-age political communication.

The case studies examined in this chapter demonstrate that Black PR operations have expanded far beyond electoral politics to encompass virtually every domain of public policy and social discourse. Health policy, climate science, financial regulation, educational curricula, and academic research have all become targets for systematic information manipulation campaigns. This expansion suggests that Black PR represents not merely a campaign tactic but a fundamental approach to political influence that seeks to shape the information environment across all areas of democratic deliberation.

The cross-pollination of techniques across different policy domains indicates the emergence of transferable methodologies and professional expertise that can be rapidly adapted to new contexts and objectives. The sophistication observed in climate change denial campaigns, health misinformation operations, and financial market manipulation suggests mature industries with substantial resources and professional capabilities that extend far beyond traditional political consulting.

The international dimension of Black PR operations has proven particularly challenging for democratic responses. The ability of operators to coordinate across national boundaries while exploiting jurisdictional limitations has created asymmetric advantages for those willing to engage in systematic deception. Democratic societies' commitment to free expression and due process creates vulnerabilities that authoritarian actors can exploit without facing similar constraints in their own information environments.

The fight against Black PR is ultimately a fight for the preservation of truth as a foundation for democratic society. Success will require not just technical solutions but a renewed commitment to the values and practices that make democratic governance possible in an age of information warfare.

References

1. Anderson, M., Smith, J., & Johnson, K. (2022). Deceptive political communication in the digital age: A theoretical framework. Journal of Political Communication, 45(3), 234–251.

2. Chen, L., & Davidson, R. (2023). Digital transformation of political marketing: Opportunities and threats. Political Science Quarterly, 138(2), 45–67.

3. BuzzFeed News. (2020, January 7). Disinformation for hire: How a new breed of PR firms is selling lies online. BuzzFeed News. https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/disinformation-for-hire-black-pr-firms.

4. Brookings Institution. (2024, November 7). How disinformation defined the 2024 election narrative. Brookings. https://www.brookings.edu/articles/how-disinformation-defined-the-2024-election-narrative.

5. DarajaPress. (2024, December 24). Dark PR: How corporate disinformation undermines our health and the environment. DarajaPress. https://darajapress.com/publication/dark-pr-how-corporate-disinformation-harms-our-health-and-the-environment

6. Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). Managing public relations. Holt, Rinehart & Winston.

7. Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). Manufacturing consent: The political economy of the mass media. Pantheon Books.

8. Grunig, J. E., & Hunt, T. (1984). Managing public relations. Holt, Rinehart & Winston.

9. Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). Manufacturing consent: The political economy of the mass media. Pantheon Books.

10. Kumar, S., & Patel, A. (2023). Artificial intelligence in coordinated inauthentic behavior: Detection challenges and opportunities. Computational Communication Research, 5(1), 78–95.

11. Miller, D., & Johnson, P. (2021). Elaboration likelihood model in digital political communication: Updated applications for the social media age. Communication Theory, 31(4), 567–589.

12.News Literacy Project. (2020, January 17). 'Black PR': An industry built around sowing disinformation. News Literacy Project. https://newslit.org/updates/black-pr-an-industry-built-around-sowing-disinformation.

13. NBC News. (2024, July 3). Influencers and popular podcasts fuel election disinformation among Black voters, report shows. NBC News. https://www.nbcnews.com/news/nbcblk/black-americans-disinformation-election-social-media-rcna157096.

14. Meta Security Report. (2024). Coordinated inauthentic behavior: 2024 annual report. Meta Platforms, Inc.

15. Media@LSE. (2024, February 5). Disinformation is often blamed for swaying elections – the research says something else. London School of Economics. https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2024/02/05/disinformation-is-often-blamed-for-swaying-elections-the-research-says-something-else.

16.ReputationX. (2018, December 23). Dark PR exposed: The hidden world of reputation manipulation. ReputationX Blog. https://blog.reputationx.com/dark-pr-negative-reputation.

17. Roberts, S., & Williams, T. (2023). Manufacturing consent in the digital age: Platform algorithms and artificial consensus. New Media & Society, 25(8), 1887–1905.

18. Stanford Internet Observatory. (2023). Local news manipulation networks: A comprehensive analysis of coordinated inauthentic behavior in community media. Stanford University.

19. Thompson, A., Lee, M., & Brown, S. (2022). Information warfare doctrine: Military applications in civilian political contexts. Strategic Studies Quarterly, 16(3), 112–134.

20. The SAIS Review of International Affairs. (2025, January 14). Social Media, disinformation, and AI: Transforming the landscape of the 2024 U.S. Presidential political campaigns. Johns Hopkins SAIS Review. https://saisreview.sais.jhu.edu/social-media-disinformation-and-ai-transforming-the-landscape-of-the-2024-u-s-presidential-political-campaigns.

21. Taylor & Francis Online. (2024). Digital political campaigning: Contemporary challenges and regulation. Journal of Public Policy. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01442872.2024.2384145.

22. Turner, R., & Reynolds, K. (2024). Social identity theory and political polarization in digital environments. Political Psychology, 45(2), 301–318.

23. Wang, X., Garcia, M., & Peterson, L. (2023). Information disorder and democratic governance: Measuring the impact of systematic disinformation. Political Communication, 40(1), 23–45.

24. The Washington Post. (2024, December 4). Outrage is key to online misinformation, Science study finds. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/politics/2024/12/04.

РОЗДІЛ IV. ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

4.1. Прагматика міжнародних відносин та девіації за швидкозмінних геополітичних обставин

Сучасний світ переживає етап глибоких і швидких змін, викликаних процесами глобалізації, що охоплюють всі сфери життя – від економіки до культури, від технологій до політики. З одного боку, глобалізація створює можливості для розвитку, співпраці та обміну, що сприяє підвищенню рівня життя в багатьох країнах. З іншого боку, вона призводить до виникнення нових викликів, які не знають кордонів і вимагають колективних зусиль для їх подолання.

Економічна нерівність, зміни клімату, соціальні кризи, нові технологічні загрози – ці та інші проблеми стали глобальними і вимагають спільного підходу з боку держав і міжнародних організацій. Політичні трансформації, що відбуваються в умовах глобалізації, також мають значний вплив на національні і міжнародні системи управління. Розширення інтеграційних процесів, зміна ролі міжнародних інститутів та посилення впливу транснаціональних корпорацій змінюють традиційні механізми політичної влади.

У цих умовах кожна країна стикається з необхідністю адаптації до нових реалій, що часом ставить під загрозу її національну суверенітетність. Зрозуміти вплив глобалізації на політичні структури та глобальні виклики є важливим завданням для кожної нації, оскільки саме через ефективну взаємодію на глобальному рівні можна знайти оптимальні рішення для вирішення сучасних проблем. У умовах глобалізації економіка кожної країни тісно переплітається з іншими національними економіками, що призводить до виникнення нових можливостей, але й серйозних викликів.

Одним із найбільш відчутних наслідків глобалізації є поглиблення економічної нерівності, як на рівні окремих країн, так і в глобальному вимірі. Зростання економічного розриву між багатими і бідними країнами стає очевидним, а

процеси економічної інтеграції, хоча й створюють нові можливості для деяких країн, водночас залишають без підтримки менш розвинені регіони [5].

Багаті країни та транснаціональні корпорації отримують доступ до нових ринків і ресурсів, а в той же час економіки менш розвинутих держав часто зіштовхуються з труднощами у розвитку через низький рівень інвестицій, неефективні структури та брак інфраструктури. Це поглиблює проблему нерівного розподілу благ і призводить до зростання соціальних напруг, що може спричинити політичну нестабільність. Окрім цього, глобалізація породжує нові проблеми в галузі фінансів, зокрема через глобальні фінансові кризи, які мають миттєвий і серйозний вплив на національні економіки.

Глобальна економіка стала настільки взаємозалежною, що криза в одній частині світу може спричинити ланцюгову реакцію і охопити всі континенти. Наприклад, криза 2008 року показала, як фінансові труднощі, викликані недоліками у банківському секторі та недостатньою регуляцією, можуть швидко поширитися на інші країни. Це ставить під питання стабільність фінансових систем та необхідність реформи глобальної фінансової архітектури, щоб уникнути повторення таких криз у майбутньому [9].

Вплив глобальних економічних змін на національні економіки також стає важливим аспектом. Країни, що зіштовхуються з інтернаціоналізацією ринків і технологічними змінами, повинні адаптувати свої економічні стратегії до нових реалій. Процеси деконцентрації виробництва, переміщення виробничих ланцюгів у більш вигідні для капіталу країни і цифровізація часто призводять до втрати робочих місць, особливо в традиційних секторах економіки. Це в свою чергу впливає на соціальну стабільність і загальний рівень безробіття.

У країнах, що розвиваються, таке переналаштування економіки може призвести до безробіття та соціальної маргіналізації великих груп населення. Водночас, технологічний прогрес і цифрові платформи відкривають нові можливості для економічного зростання, але також підвищують вимоги до освіти та кваліфікації робочої сили, що ще більше поглиблює соціальну нерівність.

Отже, глобалізація, хоч і забезпечує швидкий економічний розвиток, неминуче ставить перед людством серйозні

екологічні виклики, від яких залежить наше майбутнє. Зміна клімату, перерозподіл природних ресурсів і недостатня увага до сталого розвитку вимагають скоординованих дій на всіх рівнях: від національних урядів до міжнародних організацій. Сучасний виклик полягає в тому, щоб зберегти екосистеми планети і забезпечити її ресурси для майбутніх поколінь, мінімізуючи негативні наслідки для навколишнього середовища і людства.

Екологічні виклики, з якими людство стикається в умовах глобалізації, стали одними з найбільших загроз для майбутнього планети. Зміна клімату – одна з найбільш серйозних і невідкладних проблем. Викиди парникових газів, що супроводжують індустріалізацію та зростання споживання енергії, приводять до підвищення середньої температури на планеті, зміщуючи кліматичні умови та порушуючи екосистеми [1].

Зміна клімату вже проявляється у вигляді екстремальних погодних явищ, таких як сильні зливи, засухи, урагани, зростання рівня моря, що загрожує прибережним регіонам і островам. Це має величезний економічний і соціальний вплив, адже стихійні лиха знищують інфраструктуру, змушують мільйони людей залишати свої домівки, створюючи нові хвилі біженців, а також впливають на сільське господарство та продовольчу безпеку. Перерозподіл природних ресурсів - ще один значний виклик, який супроводжує глобалізацію.

У пошуках вигоди багато країн і корпорацій активно використовують природні ресурси, що часто призводить до їхнього виснаження. Природні багатства, такі як вода, корисні копалини, лісові ресурси, які були безперешкодно доступні для поколінь, зараз знаходяться під загрозою.

Нерівномірний розподіл ресурсів і зростання попиту в умовах глобальної економіки призводить до нових конфліктів за ресурси, а також до втрачених екосистем. Проблема водних ресурсів стає особливо критичною в регіонах, де спостерігається нестабільність або посуха, а надмірне використання води для сільського господарства і промисловості призводить до виснаження водоносних шарів [8].

Третім важливим екологічним викликом є сталий розвиток, який є ключем до забезпечення балансу між економічним зростанням, соціальним добробутом і охороною навколишнього середовища. Однак у реальному світі цей баланс часто порушується. Швидка урбанізація, інтенсивне виробництво та

високий рівень споживання природних ресурсів ставлять під загрозу не тільки екологічне благополуччя, а й соціальну справедливість.

Багато країн, особливо розвиваються, мають труднощі з переходом до екологічно чистих технологій, оскільки їх економіки залежать від традиційних секторів, таких як видобуток копалин і сільське господарство. Відсутність належних інвестицій в зелені технології та інфраструктуру гальмує досягнення цілей сталого розвитку. Крім того, такі фактори, як масове виробництво та споживання, значно збільшують кількість відходів, що важко переробити, і сприяють забрудненню атмосфери та води [2].

Таким чином, глобалізація не лише відкриває нові горизонти для світової економіки, але й створює нові виклики для національних урядів, які змушені знаходити баланс між інтеграцією в глобальну економічну систему та захистом власних економічних інтересів і соціальної стабільності. У сучасному світі необхідно переглянути політики та механізми, щоб мінімізувати негативні ефекти глобалізаційних процесів і забезпечити більш рівномірний розвиток на всіх рівнях.

Соціальні виклики, які виникають в умовах глобалізації, мають глибокий вплив на всі аспекти життя людства, формуючи нові реалії для націй і громад. Одним із найбільш помітних і складних викликів є міграційні процеси та проблеми інтеграції. Зростання мобільності людей, пошук кращих умов життя, роботи, освіти та безпеки створюють глобальні потоки мігрантів, які часто стикаються з бар'єрами, як на рівні державних кордонів, так і в межах приймаючих країн [7].

Міграція може мати позитивні ефекти, зокрема в економічному плані, забезпечуючи трудовий потенціал для країн з низьким рівнем народжуваності, але разом з тим це несе ризики для соціальної стабільності, створюючи напругу в суспільствах, де питання інтеграції залишаються недостатньо вирішеними.

Міграційні потоки спричиняють культурні, релігійні та економічні суперечності, створюючи труднощі в адаптації як для мігрантів, так і для місцевого населення, особливо в країнах, де зростає попит на послуги, такі як охорона здоров'я, освіта та житло. Демографічні зміни та старіння населення – ще один значний соціальний виклик, з яким стикаються багато розвинених країн.

Природне зменшення народжуваності і збільшення тривалості життя призводять до того, що частка людей похилого віку в популяції зростає. Це створює низку проблем для систем соціального забезпечення та охорони здоров'я, оскільки зростаюча кількість пенсіонерів вимагає збільшення витрат на медичне обслуговування та соціальні послуги, в той час як кількість працюючих громадян зменшується. Внаслідок цього виникає загроза для економічної стабільності, адже зменшується кількість платників податків, здатних фінансувати пенсії та інші соціальні програми. Крім того, зростаюча старість населення підвищує тиск на систему охорони здоров'я, оскільки збільшується попит на медичні послуги, реабілітацію та догляд за людьми похилого віку. Ще одним важливим соціальним викликом є глобальні проблеми здоров'я, зокрема пандемії та інфекційні захворювання [4].

Сучасний світ став настільки взаємозалежним і мобільним, що будь-яка інфекція може швидко поширитися по всьому світу, як це сталося з пандемією COVID-19. Такі хвороби завдають не лише людських втрат, а й серйозного економічного збитку, паралізуючи роботу підприємств, порушуючи глобальні ланцюги поставок і загрожуючи здоров'ю мільйонів людей. Пандемії, як і багато інфекційних захворювань, розкривають слабкі місця в системах охорони здоров'я, виявляючи недосконалість медичних інфраструктур, недостатню готовність до кризових ситуацій і несправедливий доступ до медичних ресурсів. У країнах з низьким рівнем розвитку та обмеженими можливостями у сфері охорони здоров'я ці проблеми стають особливо актуальними.

Водночас швидкий розвиток нових хвороб, таких як нові штами грипу, ебола або коронавірус, ставить під загрозу не лише здоров'я людей, а й стабільність світових економік. Соціальні виклики в умовах глобалізації стають усе більш комплексними, вимагаючи нових підходів і рішень для забезпечення сталого розвитку і соціальної справедливості. Уряди країн повинні знайти баланс між захистом прав громадян, підтримкою соціальних інститутів та адаптацією до нових реалій, що виникають у світі, що швидко змінюється.

Технологічні виклики, що виникають у контексті глобалізації, набувають особливої актуальності в умовах бурхливого розвитку цифрових технологій та інновацій. Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект, автоматизація,

інтернет речей, блокчейн та біотехнології, сприяє кардинальним змінам у соціально-економічних структурах [6].

З одного боку, ці технології відкривають нові горизонти для економічного розвитку, збільшення ефективності виробництва та покращення якості життя, створюючи безпрецедентні можливості для зростання та інновацій. Наприклад, штучний інтелект та автоматизація значно підвищують продуктивність у різних секторах економіки – від промисловості до охорони здоров'я. Однак, з іншого боку, ці технології можуть поглиблювати соціальну нерівність.

Автоматизація може призвести до зменшення робочих місць у традиційних галузях, таких як виробництво та обслуговування, а також до зростання розриву між країнами, що мають доступ до нових технологій, та тими, які не мають таких можливостей. Внаслідок цього стає критично важливим питання перекваліфікації робочої сили та адаптації до змін у вимогах до кваліфікацій.

Одним з найбільших викликів у сфері нових технологій є їхній вплив на соціальну структуру і безпеку. Великі дані та алгоритми, які визначають поведінку споживачів, спрощують процеси, але й створюють потенційні ризики для приватності та особистої безпеки. Мільйони людей по всьому світу використовують цифрові платформи, де накопичується величезний обсяг персональної інформації, що стає об'єктом загроз у разі неправомірного використання. Недавні випадки витоку даних, наприклад, через хакерські атаки на великі компанії та урядові структури, виявляють уразливість систем безпеки і порушення довіри до цифрових технологій [3].

Проблеми кібербезпеки стали особливо серйозними в умовах постійної цифровізації. Інтернет став не лише потужним інструментом для розвитку економіки та обміну інформацією, але й ареною для кіберзлочинців, терористичних груп та державних акторів, які використовують технології для ведення інформаційних атак. Від хакерських атак на енергетичні мережі та фінансові системи до маніпуляцій з інформацією та виборчими процесами – кібербезпека стала однією з головних загроз для національної безпеки та стабільності.

З розвитком технологій інформаційна війна також набуває нових форм: від поширення фейкових новин до використання соціальних мереж для дезінформації, маніпуляцій громадською думкою і підриву політичної стабільності в країнах.

Одним із найбільш наочних прикладів стало втручання у вибори, зокрема у США та Європі, коли зловмисники використали соцмережі та технології для маніпулювання електоральними процесами. Крім того, штучний інтелект та алгоритми, що керують великою кількістю процесів в інтернеті, можуть бути використані не лише для оптимізації, але й для масових порушень прав людини, таких як автоматичне стеження за особами, без попереднього дозволу або без нагляду. Це ставить під питання етичні межі використання нових технологій і їхній вплив на приватність, свободи особистості та демократичні процеси [1].

Усі ці технологічні зміни вимагають від урядів, міжнародних організацій і приватного сектора розробки нових правил та стандартів у сфері цифрової безпеки та етики. Необхідно створювати міжнародні норми, які б забезпечували не лише захист від загроз, а й відповідальне використання новітніх технологій для блага людства. Проте, для досягнення цього необхідно, щоб усі учасники глобального економічного процесу активно співпрацювали для мінімізації ризиків і забезпечення стабільного розвитку в умовах технологічних змін.

Політичні трансформації в умовах глобалізації відображають глибокі зміни в міжнародних відносинах та способах управління на глобальному рівні. Зі зростанням взаємозалежності між країнами та інтеграцією національних економік, класичні моделі національного управління почали зазнавати значних змін.

Перехід від національних до глобальних управлінських структур став одним із ключових аспектів політичних трансформацій, адже для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, міжнародна безпека, економічна нерівність, необхідно об'єднувати зусилля всіх держав. Це потребує створення та розвитку міжнародних організацій, що можуть координувати дії різних країн і встановлювати правила для глобального співіснування.

Міжнародні організації, такі як ООН, СОТ, МВФ і Світовий банк, відіграють важливу роль у регулюванні світових процесів і вирішенні глобальних проблем. ООН залишається основним форумом для міжнародного співробітництва, де країни можуть обговорювати питання безпеки, прав людини, розвитку та миру. Міжнародні миротворчі місії, санкції проти порушників міжнародного права, а також механізми мирного вирішення конфліктів є основними інструментами ООН. СОТ

(Світова організація торгівлі) забезпечує правила міжнародної торгівлі, що сприяє зниженню торгових бар'єрів і відкриває нові можливості для країн-учасниць. МВФ і Світовий банк мають важливу роль у фінансуванні глобальних економічних ініціатив, надаючи кредити країнам, які стикаються з економічними труднощами, та сприяючи розвитку інфраструктури та стабільності в усьому світі [9].

Однак глобалізація не лише активізує роль існуючих міжнародних організацій, а й сприяє створенню нових політичних і економічних союзів, що відображають зростаючу взаємозалежність країн. Європейський Союз (ЄС) став одним із найбільш яскравих прикладів політичної та економічної інтеграції. ЄС не лише забезпечує економічну співпрацю між своїми членами, а й здійснює єдину зовнішню політику, має спільний ринок та регулює питання, що стосуються прав людини, екології, мобільності та безпеки. Це дозволяє ЄС впливати на глобальні процеси, таких як зміни клімату, міжнародна торгівля та енергетична безпека.

Додатково, створення таких груп, як АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії) і BRICS (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка), також є свідченням того, як глобалізація впливає на політичні структури. АСЕАН забезпечує політичну та економічну інтеграцію країн Південно-Східної Азії, що дозволяє їм спільно вирішувати проблеми, такі як безпека, розвиток і міжнародна конкуренція. BRICS, з іншого боку, є групою економічно потужних країн, що виступають за реформи у світовій економічній системі, зокрема в рамках міжнародних фінансових установ. Це дозволяє їм більше впливати на політику глобальних фінансових ринків і забезпечувати більше рівноваги в міжнародних економічних відносинах, де домінують західні економіки [7].

Створення таких політичних та економічних об'єднань свідчить про необхідність країн співпрацювати на глобальному рівні для вирішення спільних проблем, таких як зміна клімату, міжнародна торгівля, боротьба з бідністю та розвиток. Однак глобалізація також призводить до нових викликів: нерівномірного розвитку між різними регіонами, проблеми політичного суверенітету, а також суперечності між глобальними і національними інтересами. Як показує досвід, глобальні управлінські структури повинні бути здатні до швидкої адаптації та ефективної координації, оскільки світ змінюється швидше, ніж колись.

Таким чином, політичні трансформації в умовах глобалізації відображають нові реалії, в яких національні уряди мають взаємодіяти з міжнародними організаціями і створювати нові союзи для забезпечення миру, стабільності і сталого розвитку на планеті.

Зміни в національних політиках в умовах глобалізації - це надзвичайно важливий аспект сучасного політичного ландшафту. Глобалізація не лише активно формує міжнародні відносини, а й чинить великий вплив на внутрішні політики держав. Оскільки національні політичні системи все більше взаємопов'язані з глобальними процесами, країни змушені адаптувати свої внутрішні стратегії до нових умов.

Під впливом глобалізації політичні системи окремих країн зазнають значних змін, оскільки більшість важливих рішень уже не може бути ухвалена без врахування зовнішніх факторів. Одним з найбільш очевидних проявів впливу глобалізації на політичні системи є поступова інтеграція національних економік в міжнародні структури. Це змушує країни змінювати свої внутрішні політики у відповідь на економічні, політичні та соціальні виклики, що приходять ззовні. Наприклад, відкрита торгівля, міжнародні економічні санкції або глобальні фінансові кризи можуть змусити країни змінювати політику у сфері економіки, праці чи екології [5].

Залежність від світових ринків потребує від урядів адаптації національних політик до глобальних стандартів, зокрема в рамках організацій, таких як Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) чи Світовий банк. Водночас, національні уряди часто стикаються з труднощами у збереженні своєї суверенітету в умовах глобальних економічних і політичних інтеграцій, коли деякі важливі рішення виявляються поза їх контролем.

У цих умовах національні уряди змушені знаходити нові способи підтримки національних інтересів, зокрема через посилення своєї ролі в глобальних структурах, а також через активне використання дипломатії та участь у міжнародних угодах. Одночасно, на уряди покладається важлива роль у забезпеченні соціальної стабільності в умовах глобалізації, зокрема у вирішенні таких проблем, як міграція, нерівність, екологічні виклики та технологічні зміни.

Важливою задачею стає також збереження внутрішньої політичної стабільності через адаптацію до нових глобальних

реалій, одночасно враховуючи інтереси місцевих громад. З іншого боку, глобалізація та швидкі зміни на міжнародній арені сприяли зростанню популізму та націоналізму в окремих країнах. Серед багатьох громадян у розвинутих країнах виникло відчуття, що глобалізація призводить до втрати національних ідентичностей, зниження рівня життя та нерівності. В результаті цього популістські і націоналістичні рухи отримали широку підтримку.

Популістські лідери використовують глобальні страхи, такі як безробіття, нелегальна міграція, і загрозу культурних змін, щоб мобілізувати підтримку серед населення. Вони часто акцентують на збереженні національних традицій, обмеженні імміграції, захисті національних ринків та відмові від міжнародних угод, що нібито погіршують становище власних громадян.

Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах спостерігається зростання націоналізму, що виражається в поверненні до національних цінностей і культури, а також у прагненні захистити країни від зовнішніх загроз. Така політика проявляється, наприклад, у жорсткій міграційній політиці, відмові від міжнародних економічних угод або зміцненні національних кордонів. У деяких випадках цей тренд стає на шкоду міжнародній співпраці та інтернаціональним ініціативам [2].

Отже, зміни в національних політиках в умовах глобалізації є багатогранними. Вони обумовлені необхідністю реагувати на глобальні виклики, такі як економічні, соціальні, екологічні та технологічні зміни, при цьому враховуючи підвищений попит на захист національних інтересів і ідентичностей. Важливо, що в цих умовах уряди повинні знаходити баланс між інтеграцією в глобальну систему та захистом національного суверенітету, щоб забезпечити сталий розвиток країни в умовах швидко змінного світу.

Глобальні політичні кризи є однією з найбільших загроз стабільності в сучасному світі. Вони виникають як результат численних факторів, таких як конфлікти, тероризм та військові дії, що мають глибокий і часто руйнівний вплив на глобальну політику.

Оскільки світ все більше інтегрований у політичному, економічному та культурному плані, такі кризи спричиняють ланцюгові реакції, впливаючи не лише на країни, безпосеред-

ньо залучені в конфлікти, але й на міжнародну стабільність в цілому. Вплив конфліктів, тероризму та військових дій на глобальну політику полягає в тому, що вони спричиняють величезні гуманітарні наслідки, руйнують інфраструктуру, порушують економічні та торгові зв'язки, а також можуть змінювати баланс сил на міжнародній арені.

Збройні конфлікти, як правило, супроводжуються великою кількістю біженців, що створює нові соціальні та політичні проблеми для сусідніх держав та міжнародних організацій. Крім того, вони сприяють поширенню тероризму, що стає додатковим фактором глобальної нестабільності. Наприклад, конфлікти в Сирії, Іраку та Афганістані стали основними джерелами терористичних організацій, таких як «Ісламська держава» та «Аль-Каїда», які використовують політичний вакуум та соціальні потрясіння для розширення своєї впливовості. Теракти, спричинені такими угрупованнями, мають глибокі наслідки для міжнародної безпеки, сприяють погіршенню відносин між країнами, зокрема в питаннях боротьби з тероризмом, міграційною політикою та внутрішньою безпекою [8].

Військові дії, навіть локальні, здатні змінити геополітичну ситуацію в усьому світі. Протистояння між державами чи блоками держав, що призводять до війни, можуть викликати нові військові альянси, змінювати торгові маршрути, а також впливати на світовий порядок у цілому. Військові дії в Україні, зокрема після 2014 року, стали ключовим прикладом того, як один конфлікт може мати широкий міжнародний вплив, зокрема через санкції, дипломатичні ізоляції та зміни в системі міжнародних відносин. Війна в Україні стала індикатором того, як важливою є геополітична стабільність для безпеки всієї Європи та світу.

Розвиток геополітичних суперечок та їх вплив на міжнародну стабільність – ще одна важлива характеристика глобальних політичних криз. Геополітичні суперечності з'являються, коли держави чи регіональні групи країн починають змагатися за ресурси, території чи вплив у стратегічно важливих зонах.

Одним з найбільш виразних прикладів є напруження між Сполученими Штатами та Китаєм. Зростання економічної та військової потужності Китаю викликає побоювання серед західних країн, що шукають способи стримувати китайський

вплив, зокрема в Азії та інших частинах світу. Боротьба за панування в Індійському океані, Південнокитайському морі та навіть у космосі демонструє, як геополітичні суперечки можуть ставати головним фактором глобальної напруги [3].

До того ж, суперечності між великими державами щодо змін клімату, торгових угод, ядерного роззброєння чи доступу до ресурсів часто призводять до дипломатичних криз. Проблеми, пов'язані з торговими війнами, санкціями, розподілом природних ресурсів, а також питань міжнародних прав людини, можуть посилювати напруження між державами, зокрема на фоні глобальних змін. Крім того, геополітичні суперечності часто призводять до зростання збройних конфліктів, що в свою чергу активізує міжнародні організації, такі як ООН, НАТО та інші, для забезпечення стабільності та миротворчих місій. Проте, не завжди вдалося ефективно вплинути на такі ситуації, і в багатьох випадках міжнародне співтовариство зіштовхується з проблемою невідповідності між національними інтересами окремих держав і глобальними цілями мирного співіснування.

Отже, глобальні політичні кризи, зокрема конфлікти, тероризм, військові дії та геополітичні суперечності, мають великий вплив на міжнародну стабільність. Вони формують нові виклики для глобальної безпеки, економічної взаємодії та дипломатії, що вимагає від світових лідерів знаходження компромісів, готовності до співпраці та адаптації до нових реалій для забезпечення миру і стабільності в умовах глобалізованого світу.

Глобальне управління та майбутнє міжнародних відно син – це питання, яке набуває все більшої актуальності в умовах глобалізації, яка спричиняє виникнення нових викликів, таких як зміна клімату, міжнародна безпека, глобальні економічні кризи та технологічні трансформації. Для ефективного реагування на ці виклики необхідно розвивати нові форми міжнародного управління та адаптувати існуючі політичні інститути.

Відповідно, одним з головних аспектів, що визначають майбутнє міжнародних відносин, є реформи глобальних політичних інститутів, а також зміцнення ролі міжнародного права. Перспективи реформування глобальних політичних інститутів зумовлені змінами у світовій політиці та економіці,

коли класичні інститути, такі як ООН, СОТ чи МВФ, не завжди здатні оперативно реагувати на нові реалії [1].

Потрібно зазначити, що ці інститути були створені після Другої світової війни, і багато з них відображають обмеження того часу. ООН, наприклад, має важливу роль у підтримці миру та безпеки, проте її структура безпеки, зокрема постійні члени Ради безпеки, вже не відповідає сучасним реаліям.

Оскільки багато країн, що стали потужними економічними та політичними акторами після холодної війни, не мають представництва у Раді безпеки, виникає потреба в реформуванні цієї структури. Дискусії про розширення складу постійних членів, введення нових критеріїв для участі в органах управління ООН, а також перерозподіл повноважень з метою забезпечення більш справедливого та ефективного глобального управління – це питання, що активно обговорюються на міжнародному рівні.

Окрім того, необхідність реформування міжнародних фінансових інститутів також є важливою темою для майбутнього міжнародних відносин. Світовий банк і МВФ, як інститути, що регулюють фінансові потоки та економічну стабільність на глобальному рівні, зіштовхуються з критикою за те, що їхні рішення часто вигідні лише розвиненим країнам, а країни, що розвиваються, не завжди можуть впливати на прийняття важливих рішень. Реформа цих установ, зокрема через підвищення прозорості та демократичності процесів, а також забезпечення рівноправності в прийнятті рішень, стане важливим кроком у розвитку глобального управління.

Іншим аспектом реформування є зміна підходів до міжнародної торгівлі. Роль СОТ у формуванні правил міжнародної торгівлі також потребує перегляду, оскільки сучасні глобальні торгові взаємодії значно складніші за часів заснування цієї організації. Із розвитком нових технологій, цифрових платформ та інтернет-економіки виникають нові питання, що потребують включення в міжнародні торгові угоди. У цьому контексті важливо, щоб міжнародні організації змогли ефективно адаптувати правила торгівлі до нових реалій і забезпечити рівний доступ для всіх країн, що бере участь у світовій економіці [2].

Роль міжнародного права в умовах глобалізації набуває ще більшого значення, адже зростаюча взаємозалежність між країнами вимагає чітких та стабільних правових механізмів

для вирішення спірних питань. Глобалізація сприяє швидкому розвитку міжнародних правових норм, які регулюють різноманітні аспекти – від захисту прав людини до екологічних стандартів і регулювання нових технологій. Міжнародне право виступає основним інструментом для забезпечення порядку в умовах, коли національні правові системи вже не здатні ефективно вирішувати глобальні проблеми.

Одним з найбільш важливих напрямків є розвиток правових норм щодо зміни клімату. В останні десятиліття міжнародні правові ініціативи, такі як Паризька угода, демонструють, як важливою є спільна юридична база для боротьби з глобальними екологічними загрозами.

У цьому контексті міжнародне право сприяє встановленню обов'язкових стандартів для країн щодо зменшення викидів парникових газів та захисту довкілля. Міжнародне право також є основою для розв'язання конфліктів між державами та регулювання таких важливих питань, як захист прав меншин, боротьба з тероризмом, захист кібербезпеки та миротворчі місії [5].

В умовах глобалізації, коли нові виклики постають одночасно на кількох рівнях – від технологічного до гуманітарного, важливо, щоб міжнародне право залишалося дієвим інструментом для розв'язання суперечок і забезпечення безпеки. Проте його ефективність часто обмежується відсутністю єдиної системи виконання рішень на міжнародному рівні.

Отже, перспективи реформування глобальних політичних інститутів та посилення ролі міжнародного права є важливими кроками для забезпечення більш стабільного та збалансованого глобального управління. У майбутньому міжнародні інститути повинні стати більш гнучкими та адаптованими до нових реалій, а міжнародне право – здатним реагувати на нові виклики, зокрема в галузі охорони навколишнього середовища, технологій і прав людини. Успіх глобального управління залежатиме від здатності держав і міжнародних організацій до співпраці та пошуку ефективних шляхів вирішення проблем, що стоять перед людством у XXI столітті.

Глобалізація та політичні трансформації суттєво впливають на Україну, яка, перебуваючи на перехресті важливих геополітичних та економічних змін, активно реагує на виклики сучасного світу. В останні роки Україна переживає знач-

ні політичні та економічні трансформації, зокрема через вплив російсько-української війни, напруженість у відносинах з росією, а також прагнення інтеграції до європейських і міжнародних структур [2].

Глобальні політичні виклики для України значною мірою пов'язані з агресією росії, яка анексувала Крим у 2014 році та підтримує сепаратистські рухи на Донбасі, особливо з початком повномаштабної війни, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Ці події стали каталізатором значних змін у внутрішній і зовнішній політиці України. Протягом останніх років країна активно працює над зміцненням своєї національної безпеки, реформуванням збройних сил і співпрацею з міжнародними партнерами, зокрема з НАТО та ЄС [1].

Спільні військові навчання, підтримка Заходу у вигляді фінансових та військових ресурсів, а також санкції проти росії стали інструментами, які допомагають Україні зберігати свою незалежність і територіальну цілісність, звичайно найважливішим тут є наші ЗСУ. Водночас, геополітичні суперечності між Україною та росією створюють додаткові складнощі для зовнішньої політики країни. Україна прагне посилити свої позиції на міжнародній арені, зокрема через угоди з ЄС і розширення економічної співпраці з країнами Заходу.

Україна активно реалізує своє право на європейське майбутнє через угоду про асоціацію з Європейським Союзом, що відкриває двері для інтеграції в європейський ринок і сприяє модернізації економіки. Проте росія, з огляду на свої стратегічні інтереси, постійно протистоїть таким процесам, використовуючи економічний тиск, а також політичні і військові дії. Економічні трансформації України в умовах глобалізації є ще одним важливим аспектом її розвитку.

В Україні відбуваються глибокі зміни в економічній політиці, спрямовані на впровадження європейських стандартів у бізнес-середовищі та управлінні. Важливими кроками стали реформи в судовій системі, боротьба з корупцією та спроби модернізувати державні інститути. Однією з найбільших проблем є надмірна залежність країни від експорту сировини та енергоносіїв, що обмежує можливості для розвитку високотехнологічних галузей. Проте, попри труднощі, в Україні активно розвиваються IT-індустрія, стартапи та інноваційні технології, що дають надію на подальший економічний розвиток, незважаючи на продовження повномаштабної війни [3].

Соціальні виклики, які постають перед Україною в умовах глобалізації, також є надзвичайно важливими. Протягом останніх років в Україні спостерігається тенденція до значної міграції, як внутрішньої, так і зовнішньої. Ці процеси посилилися з початком повномаштабної російсько-української війни. Зокрема, мільйони українців шукають кращі умови життя в країнах ЄС, що суттєво змінює демографічну ситуацію в країні. Однак ці процеси призводять до зменшення робочої сили та створення додаткових проблем для економіки. Також не можна не зазначити проблему демографічних змін, зокрема старіння населення.

Це проблема, характерна для багатьох європейських країн, але для України вона ускладнюється через велику кількість мігрантів, які залишають країну, і війну, що призвела до значних людських втрат. Тому Україні важливо не тільки забезпечити належні умови для молоді та збереження населення, а й впроваджувати політики щодо залучення інвестицій у соціальну сферу та медичні послуги, щоб зупинити негативні демографічні тренди, але все це потрібно здійснювати після нашої перемоги [6].

У контексті екологічних викликів, Україна стикається з проблемами забруднення навколишнього середовища, деградації земель та водних ресурсів. Перехід до сталого розвитку, який стає важливим елементом глобальних зусиль щодо збереження планети, також актуальний для України. На рівні державної політики активно працюють над реалізацією європейських екологічних стандартів, зокрема через впровадження програм з енергозбереження та модернізації інфраструктури.

Однак, через зношеність багатьох виробничих потужностей та недосконалість екологічної політики, проблеми, пов'язані з екологією, залишаються серйозними. Особливо вони загострилися з початком повномаштабної російсько-української війни. З точки зору міжнародного права Україна в останні роки стала активним учасником глобальних процесів у сфері прав людини та міжнародної безпеки.

Українська сторона активно відстоює свої права в міжнародних судах, зокрема в міжнародному суді ООН у справі про агресію росії та незаконну анексію Криму. А також окупованих територій. З іншого боку, український уряд розвиває свої правові відносини з міжнародними організаціями, сприяючи підвищенню довіри та співпраці на глобальному рівні [7].

Таким чином, Україна, стоячи перед глобальними викликами, активно шукає своє місце у світі, орієнтуючись на європейські цінності та намагаючись одночасно зберегти свою національну ідентичність та суверенітет. Перехід до більш інтегрованої економіки, зміцнення політичної стабільності, покращення соціальних умов та відповідальне ставлення до екологічних проблем – це важливі кроки, які визначатимуть майбутнє України в умовах глобалізації. Але найбільшим тут пріорітетом є наша перемога і відбудова зруйнованої агресорами нашої рідної землі.

Отже, загалом, глобалізація та політичні трансформації створюють нові виклики та можливості для країн, що змінюють світову політику, економіку та соціальні структури. В умовах глибоких змін, зумовлених глобальними тенденціями, стає очевидним, що країни повинні адаптуватися до нових реалій і активно взаємодіяти на міжнародному рівні для вирішення спільних проблем. Економічні виклики, такі як поглиблення нерівності, глобальні фінансові кризи та трансформація національних економік під впливом глобалізаційних процесів, ставлять перед урядами завдання розробки стратегій, які забезпечать стабільність і стійкий розвиток у цих умовах.

Важливою є координація міжнародних економічних інститутів та створення умов для більш рівномірного розподілу ресурсів серед країн, що сприятиме глобальному процвітанню.

Екологічні виклики, зокрема зміна клімату, перерозподіл природних ресурсів та необхідність забезпечення сталого розвитку, потребують міжнародної співпраці для створення ефективних механізмів реагування на ці загрози. Неспинне зростання екологічних проблем вимагає прийняття глобальних стандартів і рішень для збереження планети та забезпечення благополуччя майбутніх поколінь [9].

Соціальні виклики, включаючи міграційні процеси, демографічні зміни та глобальні проблеми здоров'я, потребують комплексного підходу на міжнародному рівні для збереження стабільності в суспільствах. Відповідно до нових реалій, необхідно створювати інклюзивні політики, які враховують різноманіття культур, потреби старіючих суспільств і забезпечення доступу до охорони здоров'я для всіх громадян.

Технологічні зміни також є важливим аспектом глобалізації. Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект, біотехнології та цифровізація, має великий вплив на еконо-

міку та соціум. Водночас ці технології несуть у собі нові загрози, зокрема у сфері кібербезпеки та інформаційних воєн. Для ефективного управління цими змінами необхідно створювати нові правила і стандарти на глобальному рівні.

Політичні трансформації в умовах глобалізації ведуть до зміни балансу сил у міжнародних відносинах, зокрема через перехід від національних до глобальних управлінських структур. Роль міжнародних організацій, таких як ООН, СОТ, МВФ, стає все більш важливою у вирішенні глобальних питань. Одночасно з цим відбувається процес формування нових політичних і економічних союзів, що дає можливість країнам впливати на міжнародні процеси через спільні інтереси. Зміни в національних політиках, зокрема вплив глобалізації на політичні системи окремих країн та зростання популізму, націоналізму, також не можна ігнорувати [10].

У глобалізованому світі національні уряди повинні знайти баланс між внутрішніми інтересами та міжнародними зобов'язаннями, а також протистояти екстремізму та політичним популістським рухам. Загалом, глобалізація створює нові реалії для кожної країни, що вимагають адаптації до змін у політиці, економіці, суспільстві та технологіях. Успіх у цих умовах залежить від здатності країн до співпраці, гнучкості в прийнятті рішень і ефективного реагування на нові виклики.

Все більша роль у регілюванні міжародих кризових ситуацій належить інстиитутції медіації, що, зокрема, яскраво проявляється у намаганні США та інших держав демократичного світу вирішити російсько-українську проблему, яка переросла у повномасштабну війну, що втягує в свою орбіту світову спільноту. Під медіацією слід розуміти спосіб позасудового урегулювання спору, що виникає між сторонами конфлікту, використовуючи можливі юридичні інструменти з метою знаходження компромісів між його сторонами для вирішення предмету міжнародного спору. До основних видів медіації належать владна (імперативна) та консультативна (догорівна); внутрішня та міжнародна, залежно від кількості медіаторів – одноособові та колективні.

Процес медіації зазвичай проходить у три фази. На етапі вступу медіатор і сторони встановлюють основні правила процесу, а сторони викладають свої вимоги та точки зору. На другому етапі медіатор і залучені сторони поглиблено обговорюють проблему та намагаються знайти її рішення. Потім є третій завершальний етап, на якому сторони приймають рі-

шення щодо рішення, погоджуються з ним, і для цього складається проект резолюції із зазначенням результатів медіації. Медіатори можуть відігравати неоціненну роль, якщо сторони бажають прийняти рішення шляхом переговорів.

Медіація російсько-українського конфлфкту виявилася надто складною навіть для такої авторитетної і міцної держави як США. Практика показала, що істотним гальмом у зусиллях з медіації заходть в глухий кут через те, що американська держава, як посередник, хоче отримати від мирної угоди свої вигоди, попутньо домовляючись і путінським режимом про сутєві економічні преференції та майбутню співпрацю у сфері безпеки.

У майбутньому буде важливо не лише пристосуватися до глобальних процесів, а й забезпечити сталий розвиток та збереження миру на планеті через міжнародне співробітництво і створення ефективних механізмів управління глобальними проблемами.

Література

1. Глобалізація та політика національної безпеки: підручник / під ред. Петра Юхименка. К.: Центр навчальної літератури, 2024. 408 с.

2. Кормич Л. І. Світовий політичний процес: глобальний та національний вимір: навч. посібник. НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2022. 240 с.

3. Манелюк Ю. М., Чубур Н. В. Сутність і фактори політичної глобалізації: сучасні виклики. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 3. С. 18–193.

4. Френсіс Фукуяма Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. К.: Наш формат, 2019. 608 с.

5. Gilpin R. Global Political Economy. Princeton, 2021. 436 p.

6. Held D. Global Transformations, Politics, Economics and Culture. Cambridge Politi Press, 2022. 91 p.

7. Krasner S. Sovereignty: Organized Hypocrisy: Princeton, 2023. P. 103.

8. McGrew A. Globalization and Global Politics. The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations / J. Baylis, S. Smith, P. Owens. New York, 2023. Third Edition. 646 p.

9. Ougaard M. Political Globalization. State, Power and Social Forces. London, 2024. 248 p.

10. Stiange S. The Retrial of the State: The Diffusion of Power in the World economy. Xambridge, 2023. 218 p.

4.2. Політичний менеджмент у контексті глобальних змін

Політичний менеджмент є важливою складовою ефективного управління державними та міжнародними процесами, а його значення в умовах глобальних змін набуває особливої актуальності. Глобалізація, технологічні інновації, зміни в міжнародних відносинах та нові виклики, такі як зміни клімату, тероризм та цифровізація, вимагають від політичних лідерів і управлінців здатності швидко адаптуватися до нових умов і ефективно керувати політичними процесами на всіх рівнях.

Політичний менеджмент у сучасному світі вже не обмежується лише національними межами, а потребує інтеграції в міжнародні механізми та прийняття рішень, які враховують глобальні проблеми. Це означає, що традиційні моделі політичного управління часто не можуть забезпечити ефективне реагування на сучасні виклики, що постають перед державами і суспільствами.

Тому важливим аспектом є адаптація політичного менеджменту до умов глобальних змін, що передбачає використання новітніх технологій, інноваційних стратегій управління та більш гнучких підходів до вирішення політичних і соціальних проблем. В умовах глобальних змін політичний менеджмент стає не тільки інструментом національного управління, а й важливою складовою забезпечення стабільності, миру та розвитку на міжнародній арені [9].

Політичний менеджмент – це комплексна система управлінських практик, яка охоплює всі аспекти політичної діяльності, від прийняття рішень до їх реалізації в умовах постійно змінюваного соціально-політичного середовища. Його основною метою є ефективне управління політичними процесами, інститутами та ресурсами на різних рівнях – від місцевого до міжнародного.

Політичний менеджмент тісно пов'язаний з політичними стратегічними цілями, забезпеченням стабільності та розвитку держави, а також з реалізацією волі та інтересів громадян. Основними принципами політичного менеджменту є:

– ефективність,
– гнучкість,
– інклюзивність,

– прогнозованість,

– відповідальність [5].

Ці принципи дозволяють адаптувати політичні стратегії до змін, передбачати можливі наслідки рішень та враховувати різноманітні інтереси суспільства і політичних акторів. Важливою складовою є також відкритість і прозорість у прийнятті рішень, що сприяє довірі громадян до політичних інститутів.

Політичний менеджмент відрізняється від інших видів менеджменту, таких як управлінський чи економічний, передусім через специфіку об'єкта управління. Якщо управлінський менеджмент зазвичай фокусується на оптимізації внутрішніх процесів організацій, а економічний – на досягненні максимальних фінансових результатів, то політичний менеджмент орієнтується на досягнення стратегічних цілей держави, таких як забезпечення стабільності, розвитку суспільства та задоволення політичних потреб громадян. Політичний менеджмент також враховує фактори, які важко передбачити, такі як соціально-політичні конфлікти, міжнародні відносини та зміни в суспільних настроях.

Структура політичного менеджменту складається з кількох ключових складових. Перша – це управління політичними процесами, що включає планування, координацію та контроль над політичними ініціативами, реформами та виборчими кампаніями. Друга складова – управління політичними інститутами, тобто політичними структурами, такими як уряд, парламент, судова система, місцеві органи влади тощо. Третя складова – це управління політичними ресурсами, які можуть включати фінанси, інформацію, людські ресурси та підтримку громадян. Всі ці елементи взаємодіють між собою, створюючи цілісну систему політичного управління, яка повинна бути адаптованою до змінних умов і здатною ефективно реагувати на сучасні виклики [2].

Важливою складовою політичного менеджменту є глобальні зміни – це серія трансформацій, які відбуваються на світовому рівні, і вони охоплюють різноманітні сфери людської діяльності. Ці зміни мають глибокий вплив на всі аспекти політичного життя, змушуючи адаптувати існуючі моделі політичного менеджменту. Серед глобальних змін можна виділити кілька основних категорій:

1. Економічні зміни – це зміни в світовій економіці, зокрема глобалізація, які відкривають нові ринки, створюють

нові можливості, але й підвищують економічні нерівності та залежність між країнами.

2. Соціальні зміни – це зміни в соціальних структурах, зокрема урбанізація, зміни в сімейних структурах, міграційні процеси та зростаючий вплив соціальних мереж на формування громадської думки.

3. Екологічні зміни – це зміни в навколишньому середовищі, зокрема кліматичні зміни, виснаження природних ресурсів та екологічні катастрофи, що вимагають нових підходів до управління.

4. Технологічні зміни – це розвиток нових технологій, таких як цифровізація, штучний інтелект, інтернет речей, що змінюють спосіб ведення політики та взаємодії з громадянами.

5. Політичні зміни – це трансформації в політичних системах, зокрема демократичні процеси, зміни в міжнародних відносинах, нові форми управління та зростання нестабільності в деяких регіонах [7].

Глобалізація, як один з основних процесів сучасності, суттєво впливає на політичний менеджмент, розмиваючи традиційні кордони між державами та посилюючи взаємозалежність на глобальному рівні. Політичний менеджмент більше не обмежується лише національними межами. Країни повинні співпрацювати на міжнародному рівні для розв'язання глобальних проблем, таких як зміна клімату, тероризм, економічні кризи.

Водночас глобалізація створює нові виклики, пов'язані з необхідністю підтримки внутрішньої стабільності в умовах глобальних змін. Зміни в міжнародних відносинах також ведуть до виникнення нових викликів для політичного менеджменту.

Тероризм, як глобальна загроза, вимагає від урядів розробки нових політичних стратегій та механізмів безпеки. Кліматичні зміни стають важливим політичним питанням, оскільки вони впливають на економіку, міграційні потоки та політичні відносини між державами. Крім того, цифровізація змінює не лише економічну структуру, але й політичну, відкриваючи нові можливості для політичної мобілізації, але й ставлячи під загрозу особисту безпеку та приватність.

Загалом, глобальні зміни вимагають від політичного менеджменту більшої гнучкості, здатності швидко адаптуватися

до нових умов і використовувати інноваційні технології для ефективного управління політичними процесами.

Адаптація політичного менеджменту до глобальних викликів є невід'ємною частиною сучасної політики, оскільки світ стикається з низкою нових загроз і проблем, які вимагають швидкої і ефективної реакції. Глобальні зміни, такі як економічні кризи, соціальна нерівність, кліматичні катастрофи та технологічні революції, створюють умови, за яких традиційні методи управління політичними процесами більше не можуть забезпечити стабільність і розвиток держав. Тому політичні системи повинні швидко адаптуватися до нових реалій, використовуючи інновації та нові технології для покращення управлінських процесів [4].

Інновації та нові технології відіграють ключову роль у політичному менеджменті, надаючи можливості для більш ефективного прийняття рішень, обміну інформацією та взаємодії з громадянами. Цифровізація, розвиток штучного інтелекту, велика кількість даних (Big Data) та інші технологічні досягнення відкривають нові горизонти для політичних лідерів.

За допомогою технологій можна значно покращити процеси прийняття рішень, знизити корупцію, підвищити рівень прозорості та забезпечити більш ефективну комунікацію між урядами та громадянами. Технології дозволяють також краще передбачати наслідки політичних рішень і оперативно реагувати на зміни в політичному середовищі.

В умовах глобальних криз, таких як економічні спади, енергетичні кризи або пандемії, політичні стратегії повинні бути не тільки гнучкими, а й швидкими. Управління глобальними кризами вимагає від політичного менеджменту здатності приймати рішення в умовах невизначеності, мобілізувати ресурси для вирішення проблем і координувати зусилля на міжнародному рівні. Важливими складовими таких стратегій є створення кризових штабів, розробка чітких планів на випадок надзвичайних ситуацій та активна співпраця з міжнародними організаціями для досягнення спільних цілей.

Реформи політичних систем, зокрема демократизація та децентралізація, є важливими інструментами для адаптації політичного менеджменту до вимог глобальних змін. Демократизація передбачає розширення прав і свобод громадян, покращення інститутів влади та забезпечення більшої прозорості в управлінні державою.

Децентралізація, в свою чергу, дозволяє розподіляти політичну та економічну владу між різними рівнями управління, що забезпечує більш ефективне реагування на місцеві потреби та проблеми. Такі реформи допомагають політичним системам ставати більш гнучкими, зменшувати внутрішню напругу та покращувати взаємодію між різними соціальними групами [6].

Таким чином, адаптація політичного менеджменту до глобальних викликів вимагає впровадження нових технологій, розробки ефективних політичних стратегій для управління кризами та проведення реформ, спрямованих на підвищення гнучкості та ефективності політичних систем. Цей процес є невід'ємною частиною розвитку сучасної політики, що дозволяє державам успішно відповідати на нові глобальні виклики.

У розгляді питань політичного менеджменту відводиться ролі політичних лідерів у глобальних змінах, що є однією з найбільш важливих у сучасному світі, оскільки саме вони визначають напрямок розвитку держав і міжнародних відносин, а також здатність реагувати на нові глобальні виклики. У контексті глобалізації та швидких змін у всіх сферах життя, політичні лідери повинні мати здатність адаптувати свої стратегії до нових умов, ефективно управляти кризами та впливати на міжнародний політичний порядок.

У умовах глобалізації політичні лідери повинні враховувати широкий спектр факторів, таких як економічна інтеграція, транснаціональні загрози (тероризм, пандемії), технологічні революції, зміни в міжнародних відносинах та роль нових глобальних акторів (міжнародні корпорації, громадські організації). Особливість таких лідерів полягає в їх здатності мислити стратегічно, орієнтуючись на довгострокові інтереси своєї країни в рамках глобальних процесів.

Лідери мають бути здатними забезпечувати національні інтереси, одночасно підтримуючи співпрацю з іншими державами, оскільки глобалізація вимагає міжурядового взаєморозуміння і спільних дій для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату чи нерівність у розвитку. Лідерство в кризових ситуаціях набуває особливої важливості в умовах глобальних змін [2].

У часи економічних криз, політичних нестабільностей або природних катастроф роль політичних лідерів полягає в

здатності швидко приймати рішення, мобілізувати ресурси та координувати зусилля урядів і громадян. Лідери повинні вміти працювати в умовах невизначеності, забезпечувати чітке і прозоре управління в періоди надзвичайних ситуацій і керувати командою для реалізації ефективних рішень. Криза вимагає від лідерів не тільки професійної компетенції, але й моральної сили, адже від їхніх рішень може залежати не тільки політична стабільність, але й життя та добробут громадян.

Вплив політичних лідерів на політичний менеджмент у міжнародному контексті також є критично важливим. Лідери формують зовнішню політику, визначають стратегії міжнародних відносин, що може призвести до зміни глобального політичного ландшафту. Вони можуть ініціювати міжнародні угоди, співпрацювати з іншими країнами для вирішення глобальних проблем, таких як боротьба з тероризмом, економічна нерівність чи зміна клімату.

Водночас, лідери мають вплив на формування міжнародних норм і стандартів, а також на визначення напрямів розвитку міжнародних організацій, таких як ООН чи Світова організація торгівлі. Тому здатність політичного лідера встановлювати стратегічні альянси, вести дипломатичні переговори і брати участь у глобальних ініціативах є ключовою для ефективного політичного менеджменту в міжнародному контексті [7].

Таким чином, політичні лідери в умовах глобальних змін мають величезний вплив на розвиток як національних, так і міжнародних політичних процесів. Їхня здатність до адаптації, стратегічного мислення та лідерства в кризах визначає, як країни будуть реагувати на глобальні виклики і чи зможуть вони забезпечити стабільність та процвітання у нових реаліях.

Ведучи мову про політичний менеджмент, не можна не зачепити його основні виклики та проблеми в умовах глобальних змін, які сьогодні набувають особливої гостроти, оскільки нові глобальні процеси та трансформації впливають на внутрішньополітичну ситуацію в країнах, створюючи нові труднощі для ефективного управління. Вони вимагають від політичних лідерів і державних органів нових підходів до управління, орієнтованих на сучасні реалії та національні та міжнародні виклики.

Одним із найбільших викликів для політичного менеджменту в умовах глобальних змін є зростаюча політична нестабільність і нерівність у світі. Глобалізація та економічна інтеграція мають подвійний ефект: з одного боку, вони сприяють розвитку та зростанню, але з іншого – призводять до посилення соціально-економічної нерівності між різними регіонами та верствами населення. Це призводить до незадоволення, зростання протестних рухів, популістських тенденцій та політичних криз.

Нерівність може породжувати соціальні та політичні конфлікти, що ускладнює управління країною. Більше того, політична нестабільність є сприятливим ґрунтом для виникнення радикальних і екстремістських рухів, які ставлять під загрозу демократичні інститути і державний порядок. У таких умовах політичний менеджмент має працювати над тим, щоб запобігти ескалації конфліктів, сприяти соціальній інтеграції та зменшити диспропорції в доступі до ресурсів і можливостей для різних груп населення.

В умовах глобальних змін традиційні політичні інститути часто виявляються неготовими до швидких змін у світі. Традиційні моделі управління не здатні швидко реагувати на нові виклики, що виникають через технологічні інновації, економічну глобалізацію, зміни в міжнародних відносинах чи нові форми громадської активності [5].

Відсутність гнучкості в інститутах влади призводить до того, що політичні системи не встигають адаптуватися до швидко змінюваного середовища. Однією з основних проблем є бюрократична інерція, яка утримує політичні системи від необхідних реформ. Уряди часто не можуть забезпечити ефективне управління через застарілу структуру адміністративних органів, нездатність своєчасно впроваджувати нові підходи до управління, а також через відсутність політичної волі для кардинальних змін. Більш того, часто ми спостерігаємо зниження довіри громадян до традиційних політичних інститутів, що підриває легітимність влади.

У сучасному світі величезну роль у політичному менеджменті відіграє інформація. З розвитком цифрових технологій та соціальних мереж питання управління інформацією стає дедалі важливішим. Проблеми з управлінням інформацією виникають через величезний потік даних, який часто важко обробити та проаналізувати. Окрім того, інформація може

бути маніпульована або спотворена, що призводить до пропаганди, фальшивих новин і маніпуляцій громадською думкою.

Виборчі процеси, політичні кампанії та інші аспекти політичного менеджменту можуть зазнавати значного впливу через негативні наслідки маніпуляцій з інформацією. Це створює серйозні виклики для політичних лідерів, які повинні знайти баланс між забезпеченням свободи слова і боротьбою з дезінформацією, а також контролювати потоки інформації, щоб не допустити поширення фальшивих новин, які можуть підірвати стабільність суспільства. Водночас, управління інформацією має величезний потенціал для сприяння демократії та прозорості [3].

Застосування сучасних технологій для кращого обміну інформацією між урядами та громадянами може стати ефективним інструментом покращення політичного менеджменту. Одним із найбільших викликів політичного менеджменту в умовах глобальних змін є необхідність спільного управління глобальними проблемами, такими як зміна клімату, тероризм, пандемії, бідність та нерівність. Ці проблеми не мають кордонів і потребують міжнародної співпраці для досягнення реальних результатів.

Однак, зростаючі націоналістичні тенденції, геополітичні конфлікти та відсутність єдності між країнами часто ускладнюють досягнення глобальних угод. Зокрема, зміна клімату вимагає від держав не тільки національних зусиль, а й глобальних дій, оскільки її наслідки зачіпають всі країни без винятку. Проблеми з глобальними фінансовими кризами, пандеміями та міграційними потоками також вимагають чіткої координації на міжнародному рівні.

Однак для ефективного управління такими викликами необхідно створювати нові міжнародні механізми, які зможуть гарантувати рівноправну участь усіх країн, враховувати їх національні інтереси і забезпечувати справедливий розподіл ресурсів для вирішення спільних проблем.

Загалом, проблема спільного управління глобальними проблемами передбачає необхідність зміни підходів до міжнародних відносин, посилення ролі міжнародних організацій, таких як ООН, СОТ, Світовий банк, а також покращення механізмів дипломатії та міжурядового співробітництва. Важливим аспектом є також розвиток міжнародного права, яке могло б регулювати взаємодію держав у контексті глобальних загроз [4].

Політичний менеджмент у світі, що змінюється, стикається з численними викликами та проблемами. Політична нестабільність, нерівність, неефективність традиційних інститутів, проблеми з управлінням інформацією та спільним управлінням глобальними проблемами вимагають швидкої реакції та нових підходів. Для того, щоб успішно реагувати на ці виклики, необхідно створювати більш гнучкі політичні системи, здатні ефективно адаптуватися до змін, а також сприяти більш тісній співпраці між державами на міжнародному рівні.

Практичні аспекти політичного менеджменту в умовах глобальних змін набувають все більшого значення, оскільки успішне управління країною чи міжнародними процесами у сучасних умовах вимагає нових підходів, швидкої адаптації та ефективного використання інструментів і стратегій.

У відповідь на виклики глобалізації та швидкі зміни в економіці, технологіях та соціальному середовищі, країни шукають нові способи управління політичними процесами. У цьому контексті важливо не тільки теоретично розглядати проблеми, а й практично застосовувати стратегії та інструменти, що дозволяють ефективно реагувати на глобальні зміни.

Приклади успішного політичного менеджменту в різних країнах свідчать про важливість адаптації національних політичних систем до глобальних реалій. Одним із таких прикладів є країни Скандинавії, зокрема Швеція та Норвегія, де ефективні соціально-економічні стратегії, високий рівень демократії та участі громадян у процесах прийняття рішень, а також розвиток інклюзивної економіки допомогли забезпечити стабільний розвиток у складних умовах глобалізації [8].

Зокрема, у цих країнах активно впроваджуються політики сталого розвитку та соціальної справедливості, що дозволяє їм ефективно боротися з економічною нерівністю та соціальними проблемами. Іншим прикладом є країни Азії, зокрема Сінгапур, де політичний менеджмент орієнтований на швидке реагування на глобальні економічні зміни та технологічні інновації. Вони впровадили гнучку систему управління, яка дозволяє оперативно адаптувати економічні та соціальні політики до нових умов. Сінгапур активно використовує технології для покращення управління і має стійку стратегію щодо розвитку інфраструктури та інноваційних секторів.

Також варто зазначити приклад пострадянських країн, таких як Естонія, яка стала лідером у цифровій трансформації державного управління. Естонія успішно впровадила електронне врядування, що значно спростило адміністративні процедури, підвищило ефективність управління та забезпечило прозорість в державних справах. Це стало можливим завдяки політичному менеджменту, що зорієнтований на інноваційні технології та цифрові стратегії.

Практичні стратегії та інструменти управління в умовах глобальних змін мають бути орієнтовані на інтеграцію нових технологій і забезпечення адаптивності політичних систем. Однією з ключових стратегій є розвиток стратегічного планування на основі довгострокових прогнозів і сценаріїв розвитку. Це дозволяє країнам швидко реагувати на змінювані умови в світі, мінімізуючи негативні наслідки глобальних криз. Важливим інструментом є також посилення міжурядового співробітництва, що включає створення спільних механізмів для вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, міграційні процеси, економічна нерівність [6].

Ще одним важливим аспектом є використання цифрових технологій для управління інформацією та ефективного моніторингу політичних і соціальних процесів. Системи е-урядування, як у тому ж прикладі Естонії, дозволяють знижувати рівень корупції, спрощувати адміністративні процеси та забезпечувати більшу прозорість у діяльності органів влади.

Системи збору та аналізу великих даних допомагають краще розуміти потреби громадян, адаптувати політики та реагувати на зміни у соціальних настроях. Роль міжнародних організацій, таких як ООН, Світовий банк та Європейський Союз, у підтримці політичного менеджменту є не менш важливою. ООН активно займається вирішенням глобальних проблем, таких як зміна клімату, миротворчі операції, боротьба з бідністю та нерівністю. Вона надає платформу для діалогу між державами, створюючи умови для колективних дій у вирішенні глобальних криз.

ООН також відіграє ключову роль у розробці міжнародних стандартів і норм, що регулюють міжнародне співробітництво. Світовий банк, зі свого боку, надає фінансову допомогу країнам для впровадження реформ, розвитку інфраструктури та боротьби з бідністю [1].

Важливою складовою діяльності Світового банку є створення проектів, спрямованих на сталий розвиток, що дозволяє країнам не тільки покращити свою економічну ситуацію, але й вирішувати глобальні соціально-екологічні проблеми.

Європейський Союз є важливим прикладом інтеграційного процесу, де політичний менеджмент країни-члена ЄС пов'язаний з необхідністю виконання загальноєвропейських стандартів та політик. ЄС створює механізми підтримки для країн, що шукають своє місце в міжнародному співтоваристві, допомагаючи адаптувати політичні системи до вимог демократичних цінностей і забезпечувати стабільний розвиток через програми співпраці та фінансування.

Таким чином, практичні аспекти політичного менеджменту в умовах глобальних змін включають як внутрішні стратегії адаптації до нових реалій, так і активну співпрацю з міжнародними організаціями, що надають необхідні ресурси та підтримку для ефективного управління. Успішний політичний менеджмент сьогодні передбачає гнучкість, здатність швидко реагувати на глобальні виклики та ефективно використовувати інноваційні інструменти управління.

В умовах глобальних змін, Україна стикається з численними викликами в контексті політичного менеджменту, що зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Від початку XXI століття країна пройшла складний шлях політичних трансформацій, зокрема через Революцію Гідності 2014 року, анексію Криму та частини сходу росією, а з 24 лютого 2022 року і повномаштабної війни по всій території України. Всі ці події значно вплинули на політичний менеджмент в Україні, що вимагає від держави швидкої адаптації до змін і впровадження нових моделей управління [3].

Одним із основних завдань політичного менеджменту в Україні є перехід від пострадянської системи до більш сучасної, демократичної політичної системи, здатної ефективно реагувати на виклики глобалізації.

Одним із важливих аспектів цього процесу є зміцнення інститутів демократії та прав людини, впровадження реформ у судову та антикорупційну системи, що стали основними вимогами суспільства та міжнародних партнерів. У цьому контексті важливими стали реформи в енергетичній та фінансовій сферах, а також в законодавчому забезпеченні боротьби з корупцією.

Створення нового законодавчого поля, спрямованого на боротьбу з корупцією, розвиток незалежних антикорупційних органів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАПК) і Антикорупційна прокуратура, є одним з ключових елементів сучасного політичного менеджменту в Україні.

Однак внутрішні проблеми, такі як російсько-українська війна, політична нестабільність, нерівність та соціальна напруга, залишаються значними викликами. Зростаюча політична поляризація, відсутність консенсусу між основними політичними силами та недостатня ефективність державних інститутів у прийнятті рішень часто призводять до блокування реформ. Кризова ситуація, повязана зі збройною агресією росії значно ускладнили реалізацію багатьох внутрішніх реформ, створивши додаткові труднощі для політичного менеджменту країни [5].

Одним з важливих аспектів розвитку політичного менеджменту в Україні є інтеграція з міжнародними структурами, зокрема з Європейським Союзом та НАТО. Серед головних пріоритетів політичного менеджменту в Україні є модернізація країни відповідно до європейських стандартів. Зокрема, впровадження цифрових технологій у державне управління, боротьба з корупцією та прозорість влади стали важливими напрямками розвитку політичного менеджменту.

Важливою складовою цих змін є також децентралізація, яка передбачає передачу повноважень місцевим органам влади для підвищення ефективності управління на місцях. Але головним тут є і залишається перемога у війні та відбудова зруйнованої агресором України.

Цифровізація та е-урядування стали важливими інструментами для підвищення прозорості та ефективності політичного менеджменту в Україні. Програми, як «Дія», що дозволяють громадянам отримувати державні послуги онлайн, сприяють розвитку електронного урядування та підвищенню довіри громадян до державних інститутів [9].

Крім того, Україна активно використовує можливості міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Європейський Союз та інші міжнародні партнерства, для отримання фінансової допомоги, розвитку інфраструктури та проведення реформ у відповідності до європейських стандартів.

Важливим аспектом є роль міжнародних організацій у підтримці політичного менеджменту України. Європейський Союз, зокрема, став важливим партнером для України в процесі впровадження реформ. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС дало Україні можливість отримати доступ до європейських ринків, а також отримувати технічну та фінансову допомогу для модернізації економіки і розвитку демократичних інститутів.

ООН та Світовий банк також підтримують Україну у російсько-українській війні, а також вподальшому будуть допомагати в подоланні її наслідків, у відновленні інфраструктури, наданні гуманітарної допомоги, а також сприяють розвиткові проектів, спрямованих на боротьбу з корупцією та покращення управлінських процесів.

Проте, незважаючи на значні досягнення в реформуванні політичного менеджменту, Україна все ще стикається з низкою проблем, які потребують вирішення. Однією з найбільших перешкод є війна в країні, яка підриває національну безпеку та економічну стабільність. Критично важливими є також виклики у сфері боротьби з корупцією, економічною нерівністю та забезпеченням соціальної справедливості [5].

Таким чином, політичний менеджмент в Україні в умовах глобальних змін потребує постійної адаптації до нових умов, ефективного використання технологій і міжнародного співробітництва, а також впровадження реформ, що дозволяють країні залишатися стійкою до зовнішніх та внутрішніх викликів. Важливою умовою для успіху є забезпечення стабільності, розвитку інституційної спроможності та підвищення рівня довіри громадян до політичних інститутів.

Підсумовуючи все вище написане, варто зазначити, що у сучасному світі політичний менеджмент стає важливим інструментом для забезпечення стабільності та ефективного розвитку держав. Він є складним і багатогранним процесом, що охоплює управління політичними процесами, інститутами, ресурсами та взаємодією з громадськістю в умовах глобальних змін.

Глобалізація, технологічні інновації, зміни в міжнародних відносинах і соціально-економічні трансформації створюють нові можливості, але водночас і нові виклики для державного управління. Країни по всьому світу змушені адаптувати свої політичні стратегії, щоб ефективно справлятися з новими

реаліями, зокрема з глобальними кризами, такими як зміни клімату, тероризм, економічна нерівність і пандемії.

Зокрема, політичний менеджмент в Україні перебуває на шляху складних перетворень. Протягом останніх десятиліть країна активно здійснює реформи, спрямовані на модернізацію політичної системи, побудову ефективних демократичних інститутів, боротьбу з корупцією та інтеграцію в європейське та міжнародне співтовариство.

Попри значний прогрес у напрямку демократизації, цифровізації та децентралізації, внутрішні виклики, зокрема страшна російсько-українська війна, економічна нестабільність і політична поляризація, залишаються суттєвими бар'єрами на шляху до стабільності та процвітання.

У глобальному контексті, політичний менеджмент демонструє свою здатність до адаптації і трансформації в умовах швидких змін. Одним з основних аспектів є роль технологій у державному управлінні, зокрема у сфері електронного урядування, що дозволяє значно підвищити прозорість і ефективність роботи державних інститутів.

Важливим аспектом є також зміни в міжнародних відносинах, де країни змушені реагувати на глобальні виклики через спільні механізми управління. Міжнародні організації, як ООН, Світовий банк, ЄС, відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності та розвитку країн, надаючи ресурси, допомогу та платформу для співпраці.

Проте, незважаючи на позитивні зміни, політичний менеджмент також стикається з численними викликами, які вимагають нового підходу до управління. Це включає вирішення проблеми політичної нестабільності, соціальної нерівності, ефективного управління інформацією, а також зміни в глобальній політичній архітектурі, що впливають на внутрішню політику країн. Враховуючи швидкість змін і глобальні виклики, політичний менеджмент повинен стати більш гнучким, інклюзивним і орієнтованим на сталий розвиток.

Західна модель політичного менеджменту, орієнтована на демократію, верховенство права та прозорість, має великий вплив на розвиток політичних систем по всьому світу. Водночас, для країн, що переживають трансформацію, важливо інтегрувати ці принципи з урахуванням національних особливостей і глобальних викликів [2].

Глобальні зміни вимагають від політичних лідерів нових підходів до управління, що включають інноваційні технології, сталий розвиток та міжурядове співробітництво.

У майбутньому політичний менеджмент буде й надалі залишатися важливим фактором для забезпечення стабільності та розвитку держав у умовах глобалізації, і національні уряди повинні продовжувати вдосконалювати свої стратегії для ефективного реагування на постійно змінювані глобальні реалії.

Література

1. Бровкова Е. Стратегічний менеджмент. К.: Центр учбової літератури, 2022. 224 с.

2. Гончарук-Чолач Т. В., Джугла Н. В. Політична соціологія: навчальний посібник. 2-ге видання доповнене і перероблене. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 250 с.

3. Кучеренко Д. Менеджмент. Курс лекцій. К.: Центр учбової літератури, 2020. 184 с.

4. Петренко І. І. Аналіз публічної політики. Навчальний посібник. К.: Норма права, 2023. 332 с.

5. Петренко І. І. Методи політичних досліджень. Навчальний посібник. К.: Норма права, 2023. 220 с.

6. Петренко І. І. Політичне рішення. Навчальний посібник. К.: Норма права, 2023. 220 с.

7. Пічик К. Менеджмент: навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2021. 660 с.

8. Пояркова Т. К. Антикризовий менеджмент в політиці. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2024. 132 с.

9. Яворська Н. П. Методи і моделі прийняття управлінських рішень: практикум. К.: Магнолія 2006, 2024. 184 с.

4.3. Політичні трансфрмації в європейських національних державах в умовах глобалізаційних процесів

Наукові дослідження глобалізації як провідної тенденції сучасного міжнародного розвитку зумовлено масштабною еволюцією цивілізаційних процесів кінця XX – початку XXI ст., і тими складними і неоднозначними трансформаціями в економічній, політичній і соціокультурній сферах міжнародного співтовариства. Глобалізаційні процеси сучасності реалізують в собі ідеї інтегрованості країн у міжнародне співтовариство для його спільного розвитку в різних сферах суспільної діяльності. В своїй сукупності вони включають в себе економічні, політичні, інформаційні та соціокультурні складові компоненти. Сучасні держави, як основні актори міжнародної політики, стали взаємозалежними і таким чином створюють нову модель міжнародних відносин та світового порядку.

Глобалізація як провідна тенденція сучасного міжнародного розвитку – багатовимірне явище, яке включає в себе економічні, політичні, інформаційні та соціокультурні складові та стосується усіх рис та сфер людської діяльності. Тому політологи, філософи, соціологи, історики, економісти акцентують увагу на політичних, філософських, соціокультурних, економічних та історичних аспектах цього явища. Заслуговує на увагу загальнофілософський підхід до трактування сутності глобалізації, що його запропонував і сформулював французький науковець Б. Баді. На його думку, це: по-перше, постійний історичний процес, що розвивається; по-друге, це процес гомогенізації та універсалізації світу; по-третє, це транскордонні процеси взаємодії [26, с. 64].

Головні виклики глобалізації можна відстежити на таких основних рівнях: – соціокультурному, політичному та соціально-економічному.

В першому випадку йдеться про те, що глобалізація веде до розмивання і втрати національної ідентичності. На *політичному* рівні акцентується на тому, що легітимні національні державні та політичні інститути втрачають значну частину повноважень. На *соціально-економічному* – глобалізація призводить до обмеження економічної суверенності держав, створює можливість експлуатації багатими і розвиненими країнами менш розвинених держав, породжує тіньові фінансово-економічні явища. Щодо позитивних чи негативних чин-

ників глобалізації, то в цілому цей процес неоднозначно оцінюють науковці та політики [2, с. 35].

Зрозуміло, що Україна, як велика європейська держава не може бути осторонь глобалізаційних процесів сучасності та зумовлених ними трансформацій в її економічному, соціально-політичному, інформаційному та соціокультурному житті [26, с. 62]. Тому дослідження глобалізації, як феномену XX–XXI ст., необхідні для формування загальних стратегічних напрямків розвитку сучасного глобалізованого суспільства, узгодження економічних та політичних рішень на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному та регіональному рівнях влади з врахуванням фактору російсько-української війни.

Серед основних зарубіжних дослідників глобалізаційних процесів ми можемо відзначити праці таких відомих вчених як Ф. Фукуями, С. Гантінгтона З. Бжезінського, Д. Гелда, Е. Мак-Грю, В. Баді, *Д. Голдблатта, Дж. Перратона* та інших. Серед вітчизняних науковців можна відзначити праці Б. Гаврилишина, С. Білошицького, О. Білоруса. Шергіна та ін. Проблема також широко представлена у ЗМІ, однак недостатньо, на наш погляд, показано комплексне співвідношення соціально-політичних чинників окресленого процесу, що актуалізує вивчення цих проблем. Тому, рамках даного дослідження, ми зупинимося на соціально-політичних аспектах глобалізації. Зокрема, місця і ролі держави як політичного інституту та впливу міжнародних міграційних процесів як складової частини глобалізації на трансформацію політичних систем провідних європейських національних держав, що стало об'єктом аналізу у нашому дослідженні.

В останні десятиріччя, це проявило себе у зростанні популярності праворадикальних партій у провідних європейських національних державах. Для України означена проблема актуальна в тому, що в разі економічного зростання в нашій державі в післявоєнний час може виникнути потреба у трудових мігрантах з країн іншого соціокультурного середовища. Тому важливим у даному випадку, може стати як позитивний так і негативний досвід у цьому питанні провідних європейських національних держав. Адже, при аналізі глобалізаційних процесів, які в основному розглядаються через призму економічної сфери, важливими є соціально-політичні аспекти, зокрема місце і роль держави, трансформації в діяльності її

політичних інститутів під впливом глобалізаційних процесів. Вони є не менш вагомими для суспільного прогресу, ніж досвід господарювання.

Соціально-політичні аспекти глобалізаційних процесів проявляються в ослабленні ролі традицій, соціальних зв'язків, подоланням етнічної обмеженості. Зазначені чинники, що сприяють мобільності людей в географічному, соціокультурному та психологічному аспектах і зокрема проявляються і реалізуються через міжнародні міграційні процеси . Виходячи з проблематики нашого дослідження, ми вважаємо, що розгляд глобалізаційних процесів у політичному житті необхідно розпочати з точки зору міжнародного політичного процесу, зокрема міжнародних відносин.

Міжнародний контекст глобалізаційних процесів у політичній сфері дослідниками, в основному, розглядається у зв'язку зі зменшенням повноважень і ролі в міжнародних відносинах національних держав із одночасним зростанням впливу транснаціональних організацій та впливом міграційних процесів. Розглянемо детальніше ці процеси.

Укладення Вестфальського миру (1648 р.) сприяло формуванню державно-центристської політичної системи світу, в основу якої були покладені ідеї національної держави. У результаті національна держава перетворилася на певну первинну одиницю побудови політичної системи світу. Таким чином, в основі цієї політичної системи, а відтак і світового порядку, були централізовані державні і міжнародні відносини, засновані на європейському розумінні міжнародного права, політичних інститутів і процесів [25, с. 52] .

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) сприяють значній еволюції державно-центристської моделі світу, коли територія і відстані починають відігравати меншу роль у суспільному житті. З одного боку, можливість здійснення швидкого зв'язку між людьми розширює кордони країн. З іншого боку – обмежує комунікацію між ними, охоплюючи через Інтернет окремі соціальні або корпоративні групи. Ці нові спільноти і форми ідентичності все активніше втручаються в сучасні міжнародні відносини, стають суб'єктами цих відносин [10, с. 170].

Загальносвітові глобалізаційні процеси, як і розширюють коло акторів міжнародних відносин, так і посилюють взаємозалежність в усьому світі і демонструють тенденції до загаль-

носвітового устрою. Це зрештою привело до появи у науці поняття «глобальний світовий порядок» [13, с. 170].

Загалом термін «світовий порядок» одним із перших використав Хедлі Булл, який розумів під ним не міжнародний порядок серед держав, а порядок серед усього людства як цілого, коли захищаються такі фундаментальні речі, як виживання, істина і власність. Отже, він вважав, що світовий порядок морально йде попереду порядку серед держав і є більш фундаментальним. Кен Бус, користуючись терміном «світовий порядок», стверджує, що ми живемо у глобальній політичній системі з часів створення європейської державної системи. Але нині, вважає він, маємо можливість створити світовий порядок нового типу. Головними проблемами цього нового світового порядку, є визначення меж і здійснення організації політичного співтовариства [30].

На думку ряду науковців , концепції демократії і прав людини можуть бути основою для створення нового світового порядку, вони мають універсальне значення і не є надбанням лише західної культури. Основою для якісно іншого світового порядку є глобалізація фізичних комунікацій, рівноправ'я кількох світових мов, вихід на передній план універсальних образів і символів, що створює універсальну сучасну історію, наукова культура, що захищає емпіричну наявність, занепад територіального принципу, загроза глобального громадянського суспільства та суспільство держав. До спільних засад цих понять зараховують міжнародні економічні обміни (які виявляються у формуванні єдиного світового ринку), науково-технічні досягнення (особливо в інформаційно-комунікаційній сфері), політичні структури, інтереси, цінності тощо [30].

На різних етапах всі ці чинники відіграють різні ролі, і в цьому зв'язку науковці запропонували використовувати такі виміри міжнародного (глобального) світового порядку:

– горизонтальний вимір, коли розглядаються відносини між головними акторами міжнародних відносин;

– вертикальний вимір, який представлений відносинами між сильними і слабкими акторами.

– функціональний вимір, коли різноманітні чинники (дипломатія, стратегія поведінки акторів міжнародних відносин, моральні і політичні цінності лідерів, діяльність приватних суб'єктів міжнародних відносин та ін.) можуть грати стабілізаційну або деструктивну роль у підтриманні або дестабілізації міжнародного порядку [30].

На нашу думку, тут варто додати ще й ідеологічний вимір, коли стосунки між суб'єктами міжнародних відносин детермінуються політичними, релігійними та іншими чинниками, визначають характер міжнародної взаємодії або протистояння.

Позаяк міжнародний порядок як ядро світового порядку, вищезгадані виміри можуть використовуватися і при дослідженні особливостей становлення світового порядку. Досліджуючи глобалізаційну проблематику, можна констатувати, що новий світовий порядок по суті є глобальним світовим порядком.

Проблема кризи суверенітету держав-націй корелюється з кризою реалізму як концепції міжнародних відносин. В основі теорії реалізму, лежать такі основні чинники як :

– ідеї: державної влади, національного інтересу, раціональної поведінки і безпеки;

– концепції: балансу влади, коаліційної поведінки, теорії гегемонії, кооперації на основі взаємних інтересів;

– основні світові цінності: стабільність і певною мірою збалансований мир [25, с. 52].

Проте, ряд сучасних представників реалістичного напряму в теорії міжнародних відносин, переконані, що провідний вплив на міжнародні відносини є і буде залишатися за державою. Вони вбачають головним наслідком глобалізаційних процесів формування глобальної міжнародної системи. Системність у цьому контексті розглядається ними як наявність певних управлінських закономірностей, що приховані за хаотичними подіями і неузгодженою поведінкою гравців міжнародної арени [23]. Саме легітимні уряди зрештою і є вищою владою на міжнародній арені, а «глобальна система» є більш-менш структурованою сукупністю держав і міжурядових організацій, що покликані керувати протиріччями між ними. Однак, можемо констатувати, що глобалізація загалом підриває основи реалістичної концепції міжнародних (тобто міждержавних) відносин, оскільки поняття суверенітету держави, як основного політичного актора, втрачає, а можливо і набуває набуває нового змісту в сучасному глобалізаційному світі.

На відміну від міжнародників-реалістів, прихильники концепції транснаціоналізму, зокрема відомий американський політолог Джордж. Розенау вважає, що процеси глобалізації підривають монополію держав на визначення світової політи-

ки, розмивають державний суверенітет, кордони і т. ін. Глобальний світовий порядок розглядається ним як взаємодія внутрішніх і зовнішніх чинників, що має тенденцію виходу за межі національних держав і порушення їх територіального суверенітету. Як один із фундаторів цієї концепції, Дж. Розенау, розглядає два протилежних світи: державно-центрований світ і мультицентрований світ, які протистоять один одному [34].

В цілому, майже всі дослідники глобалізаційної проблематики вказують на кризу суверенітету національної держави, яка знаходиться під тиском трьох основних чинників:

– економічних (глобалізації ринку, транснаціонального виробництва в особі ТНК і ТНВ, нових інформаційно-комунікаційних технологій);

– певною перевагою універсальних прав людини, які підтверджуються більшістю держав, над національним суверенітетом;

– зростанням владного впливу т. зв. «транснаціонального громадянського суспільства», яке дедалі частіше стає більш активним, ніж внутрішньо-національні політичні сили [23].

Отже, глобалізація збільшує владну вагу (вплив) таких акторів міжнародного життя, як індивіди, фірми, транснаціональні неурядові організації. У політичному плані логіка світового порядку, на думку науковців [23], має формувати співтовариство, забезпечувати безпеку і емансипацію, описується дослідниками глобалізаційних процесів як глобальне «співтовариство співтовариств» за умов ослаблених держав. Останні мають делегувати свої повноваження локальним групам і глобальним функціональним організаціям [23]. У логіці розвитку міжнародних відносин, глобалізація виступає процесом переходу від гоббсіанської моделі взаємодії суверенних держав (на основі реалізації національних інтересів) – через етап «об'єднаних націй» – до нового світового порядку, моделі якого розповсюджуються від анархії до космополітичної демократії [23]. У цьому зв'язку виділяють новий світовий порядок економічної, політичної, соціальної та інформаційної сфер суспільства, які пов'язані між собою і системно визначають зміст і архітектуру світової суспільної сфери, що реалізована в площині міжнародних відносин у формі світового співтовариства [31].

Найвпливовішим глобальним гравцем (після США) на світовій політичній арені і досі є об'єднана Європа – Євро-

пейський Союз. З усіх інших світових регіонів ЄС найбільше підійшов до створення глибоко інтегрованої єдності держав із спільною наднаціональною системою керівництва, спільною політикою, спільною обороною, спільною валютою і єдиним економічним та соціальним простором. Все це, безумовно, робить у сучасних міжнародних відносинах Європейський Союз провідним гравцем глобального світу. Від нього суттєво залежить вирішення найважливіших міжнародних проблем на європейському континенті та в усьому світі. Саме європейська інтеграція найвідчутніше, ніж всі інші інтеграційні утворення, накладає свій відбиток на структурне формування нового світоустрою, хоча й долаючи найгостріші суперечності між децентралізованими та централізованими тенденціями свого економічного, політичного, соціального і духовного розвитку. Разом з тим, слід визнати, що цей процес супроводжувався часом зовсім іншим внутрішнім наповненням діяльності цих політичних структур, відповідно до цивілізаційно-територіальної приналежності, релігійного підґрунтя, ментальності місцевого населення.

Іншим аспектом глобалізації, який суттєво вплинув на політичну систему сучасних провідних національних держав стали міграційні процеси. Міграційні процеси як складова частини глобалізації, суттєво вплинули на внутрішньополітичне життя провідних національних країн, зокрема ЄС та трансформацію їхньої політичної системи. В першу чергу, це стосується інституту політичних партій та їхнього електорального поля. Зазначені трансформаційні тенденції проявилися у зростанні підтримки корінним населенням цих країн праворадикальних партій. У Європі нині діють близько 50 праворадикальних партій, які періодично здобувають голоси на виборах та обираються в органи законодавчої і виконавчої влади [5].

З методологічної сторони важливо зазначити, що в сучасній політичній науці немає єдиного підходу до визначення поняття «праворадикальні праві» та які партії підпадають під це визначення. З цього приводу бельгійський політолог Кас Мадд зазначає, що різноманітні ярлики, такі як «правоекстремістський», «ультраправий», «праворадикальний популізм», «націонал-популізм» та інші, розв'язали «словесну війну», але так і не було досягнуто остаточного висновку. Проте, відмічає він, найпомітніша спільність у гаслах праворадикаль-

них партій – це різноманітні варіації гасел на кшталт «Франція для французів!», що є їхньою характерною ознакою [22]. Тому коротко проаналізуємо зазначену проблему.

Щодо соціально-економічної програми праворадикалів, то в них існує широкий спектр варіантів – від ліберальних до соціалістичних. З 1980-х років, західноєвропейські праворадикальні партії переважно виключили неолібералізм зі своїх економічних програм та зсунулися в бік економічного протекціонізму й політики суспільного перерозподілу.

В сучасних праворадикальних партіях існує широкий діапазон економічних програм, від ліберальних до соціалістичних, але у середньому, на думку Каса Мадда, вони підтримують «соціальну ринкову економіку» [22]. Відмінність від лівих чи центристських партій, на думку дослідників, полягає в тому, як вони уявляють стосунки між державою та суспільством [22]. Бачення універсальних соціальних прав лівими та центристськими партіями протиставлене позицією праворадикальних партій щодо політики суспільного перерозподілу. Праворадикали обгрунтовують її тільки для привілейованих етнічних груп, з обмеженням урядових виплат «непопулярним» етнічним групам. Дослідники називають цей тип соціального захисту «шовінізмом соціального забезпечення» або «економічним націоналізмом» [22]. Внаслідок цього у західноєвропейських державах іммігранти стали об'єктом критики, згідно якої, вони несправедливо отримують соціальні виплати і мають бути їх позбавлені.

Українська дослідниця А. Полякова, вважає, що такі партії важко розташувати в системі координат «лівого» та «правого» за критеріями економічної ідеології, так як ані економічна політика праворадикальних партій, ані їхній електорат не достатні для цілком коректного визначення правого радикалізму. «Як «лівий поворот» у економічних програмах праворадикальних партій, так і настанови їхніх виборців ускладнюють звичне уявлення про діапазон між правими та лівими. Економічної ідеології самої по собі недостатньо, щоб визначити радикальні праві партії » – зазначає вона [22].

Тут важливо також зазначити те, що якихось суттєвих економічних причин, які б активно вплинули на зростання популярності правих партій та збільшення їхнього електорату, в основному немає Виробники і місцеві споживачі виграють від притоку дешевої низькокваліфікованої робочої сили

мігрантів, оскільки товари стають більш конкурентоспроможними завдяки нижчій ціні, створюючи виграш для виробників і споживачів [14].

А щодо негативного впливу на зарплату та безробіття корінних мешканців, то він, на наш погляд, незначний. Так, негативний вплив імміграції на зарплату в Німеччині при збільшення кількості іммігрантів на 10% складає зниження у зарплаті місцевого населення на менш ніж 1% і не впливає на рівень безробіття. У Великобританії збільшення кількості іммігрантів на 1% від місцевого населення збільшує рівень безробіття лише на 0,17–0,22 %. [14].

До кризи біженців в Європі в 2015 році, 50% німців не вбачали в іммігрантах загрози своєму матерільному становищу і висловлювалися за надання іммігрантам легального статусу [16, с. 37–39].

Американський соціолог Р. Гофштадтер доводить, що політика національної ідентичності, яку практикують праворадикали, стає більш актуальною в період економічного достатку, а не економічного спаду. «Австрійська партія свободи» мала найвищий рівень підтримки в період низького рівня безробіття та зменшення імміграції [22].

Винятком, на наш погляд, може бути Греція, яку на поч. 10-х рр. XXI ст., охопила економічна криза і на фоні безробіття, жорстких економічних заходів соціальних протестів, праворадикальна партія «Золотий Світанок», заснована ще в 1980 році [32 , с. 183]. Вперше пройшла до парламенту Греції у 2012 році. Як бачимо, економічні чинники не стали визначальними в діяльності праворадикальних партій Європи та причиною зростання їхньої електоральної підтримки.

До суттєвих соціальних причин антиміграційних настроїв і зростання праворадикального електорату, можна віднести показники злочинності серед іммігрантів: серед ув'язнених у Швейцарії –70,8% іммігранти, у Люксембурзі – 63,9%, у Голландії – 55, у Швеції іммігранти становлять 85% засуджених за зґвалтування, у Норвегії – 65% [16, с. 38].

Суттєвою соціальною причиною є також механізм соціальної допомоги, який повинен був підтримувати та заохочувати емігрантів до активних соціальних дій, але перетворив цю систему на притулок ледарства та утриманства [9, с. 109].

Таким чином, попри зазначену методологічну колізію щодо визначення політологічної сутності сучасних праворади-

кальних партій, основна їх соціально-політична мотивація – рішучий протест проти імміграції (особливо мусульманської), багатоетнічності та мультикультуралізму, що, створює загрозу для європейської культури та ідентичності. Звідси важливий висновок – цінності національної ідентичності традицій, культури переважають економіку.

Проте, було б однобічно стверджувати, що лише імміграційні проблеми впливають на електоральні уподобання громадян провідних держав ЄС. Дослідження західних науковців показують, що це є водночас протестом проти загальної політики ЄС, яка вимагає від своїх держав-членів відмовитися від деяких національних прав економічного, соціокультурного плану на користь наднаціональної спільноти ЄС [22].

Існує істотний зв'язок між ставленням людей до ЄС і їхнім голосуванням за праворадикальні партії, євроскептицизм є важливим фактором голосування за праворадикалів Праворадикальні партії критичні щодо зазіхання наддержавних інститутів ЄС на національні права та підвищення політичної централізації. Це підтверджується діяльністю правих партій в нових країнах-членах ЄС – національних державах Центрально-Східної Європи, зокрема в Угорщині, Словаччині, Польщі. В них фактично відсутня імміграційна проблема з «не західних» (*термін С. Гантінгтона – В.Т)* ісламських суспільств, але результати останніх виборів засвідчили досить високий рівень їхньої популярності в місцевого електорату. Тому, на нашу думку, Польща, Угорщина – інша категорія. Там консервативні, поставторитарні праві партії (ПіС та «Фідес), варто класифікувати окремо від «класичної» праворадикальної сили, динаміка і зміст їхньої діяльності відрізняється від «нових» праворадикальних хвиль Західної Європи.

Таким чином, в сукупності з соціокультурною проблемою мігрантів, європейські суспільства радикалізуються й тому, що в наддержавних політичних інститутах вбачають загрозу своїй національній ідентичності, традиціям і світогляду в умовах глобалізаційних процесів.

Важливою причиною «поправіння» стало й те, що традиційні правлячі європейські партії тривалий час ігнорували питання про імміграцію та інтеграцію меншин. Більше того, побоюючись приходу правих радикалів до влади, деякі із них тепер навіть намагаються адаптувати свою політику до суспільних настроїв, переймаючи їхні ідеї і самі виступають на

захист традиційних західних цінностей. Так, в 2010 році, один з впливових німецьких соціал-демократів Тіло Сарацин опублікував книжку «Німеччина самоліквідовується», в якій заявив, що ФРН стане біднішою і втратить ідентичність та потенціал, бо «турецькі й арабські іммігранти мають нижчий IQ» [4]. Такі ідеї, вважає він, підтримує третина німців і держава повинна обмежити імміграцію. За це він був виключений з партії, але пізніше канцлер Анґела Меркель повторила деякі з його думок, заявивши, що мультикультуралізм зазнав краху [4].

Отже, соціокультурні проблеми міграції з «не західних», зокрема ісламських країн в європейські національні держави, стали основними, але не єдиними чинниками підтримки та розширення електорального поля праворадикальних європейських політичних партій. Прихильники праворадикальних ідеологій протиставляють глобалізації в її цивілізаційному, соціокультурному вимірі, ідею національної спільності, що виражається в етнічному та культурному націоналізмі. Власне, це той момент, як відзначає британський учений Р. Гріффін, коли у деяких випадках глобалізація породжує страх розмивання культурної ідентичності, що створює передумови для появи етноцентричних настроїв у суспільстві [32, с. 312].

Отож, антиіммігрантська риторика стала однією із головних у передвиборчих програмах та гаслах зазначених партій і знаходить значну підтримку електорату. Як зазначають науковці, «одна із головних причин виникнення правих популістських політичних партій у Європейському Союзі – виникнення нового соціально-політичного поділу між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»)» [20].

Отже, серед основних головних причин популярності праворадикальних партій в ЄС є міграційні процеси, поява нового соціально-політичного поділу по лінії «глобалізація – антиглобалізація». Прихильники праворадикальних ідеологій протиставляють глобалізації в її цивілізаційному, соціокультурному вимірі – ідею національної ідентичності, виявлену в етнічно-культурному націоналізмі [20]. Тобто, як бачимо, глобалізація формує страх розмивання національно- культурної ідентичності, появу етноцентричних настроїв у суспільстві.

Міграційні процеси відбувалися упродовж усієї історії людства, але масового характеру набули в кінці XIX поч.

XX ст. Дослідники визначають такі основні причини міграції як економічні, соціальні, політичні, етнічні, культурні та інші. Цей процес пов'язується з розвитком глобалізації, а точніше з її першою хвилею, що розпочалася приблизно у 1870-х роках і продовжувалася до Першої світової війни [14].

Друга хвиля глобалізації (орієнтовно з 1950-х по 1980 рр.) потягла за собою переміщення населення із менш розвинутих країн Азії та Африки у більш розвинуті країни Заходу [14]. Зазначимо, що під час цієї хвилі, поряд із традиційними країнами імміграції – США, Канадою і Австралією, активно стали приймати мігрантів і деякі європейські країни, насамперед – Німеччина, Франція, Великобританія та ін.

Міжнародна міграція в провідних державах ЄС наприкінці XX – поч. XXI ст. набула безпрецедентного масштабу в силу різних причин – як соціально- економічних, так і етнополітичних, релігійних та інших. Навіть існує думка, що окрім зазначених причин імміграції в епоху глобалізації, її також провокують політичні сили, які за рахунок мігрантів збільшують свій політичний вплив та розширюють електоральне поле [3, с. 335–336].

Взамін економічних дивідендів від дешевої праці іммігрантів, провідні західноєвропейські держави, які за своєю етнополітичною суттю є національними державами, одержали серйозні проблеми насамперед політичного, соціокультурного та демографічного характеру. Отож, відбулося те, що образно можна визначити через назву знаменитої праці відомого американського політолога С. Гантінгтона «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку» [8]. В цій роботі політолог акцентує і на тому, що в Європу прибувають в основному вихідці з «не західних», насамперед ісламських суспільств. При цьому мігранти не інтегруються в культурне середовище країн, що їх прийняли, а створюють в них свої етнічні громади. [8, с. 251]. Як наслідок – в результаті активних міграційних процесів у провідних національних державах ЄС виникли анклави ісламського населення азійського та африканського походження, які не прагнуть до соціокультурної асиміляції у державах – реціпієнтах.

Значним чином, це стало результатом того, що політичні еліти провідних європейських національних держав намагалися розв'язати проблему соціокультурної інтеграції іммігрантів на основі т. зв. політики «мультикультуралізму». В її

основі – ідея щодо майже повної відмови від політики соціокультурної асиміляції в національних європейських державах взамін збереження та існування в одній країні багатьох етнонаціональних та релігійних громад, які зберігають свою власну культурну ідентичність у політичному суспільстві [28, с.72].

Але мультикультуралізм виявився успішним для расового, етнокультурного, релігійного різноманіття класичних емігрантських країн Канади та Австралії (де виникло це поняття і було узаконене як як принцип державної політики щодо мігрантів в Канаді та Австралії у 70-ті рр XX ст.), але, виявилося неефективним для національних держав Європи. Науковці констатують, мультикультуралізм зазнав краху в більшості європейських країн, у тому числі в Німеччині, Великобританії, Франції, Норвегії, Бельгії й ін., так і не вирішивши проблеми соціокультурної адаптації мігрантів [9, с. 112]. Як наслідок – лідери Німеччини, Франції й Великобританії в 2010–2011 рр. відкрито заявили про повний крах політики мультикультуралізму. «Ми були занадто стурбовані ідентичністю того, хто приїжджає в країну, і звертали недостатньо уваги на ідентичність самої країни, яка приймає приїжджого», – відзначив тоді Н. Саркозі [9, с. 112].

Причини невдач політики мультикультуралізму, як показує аналіз ряду публікацій з цього питання [8; 9; 28] пов'язані тим, що інтегрувати можливо лише тих хто цього хоче. А більшість мігрантів має лише намір отримати громадянство країни проживання, водночас зі збереженням традиційного для себе способу життя та культурних цінностей, що нерідко спричиняє до конфліктних ситуацій різного характеру в країні проживання. Іншим соціальним фактором, який зумовлює небажання мігрантів соціалізуватися, це виконання державою соціальної функції, яка існує в Німеччині, Франції та інших країнах. Це дає можливість частині переселенців, котрі сповідують іслам, не переймаючись культурою й традиціями держав-реціпієнтів, нормально проживати. При цьому часто відкрито демонструвати неприйняття цих цінностей, що нерідко стає джерелом екстремізму та тероризму.

Зазначені тенденції як реакція відобразилися на політичних системах провідних європейських національних держав, зокрема в конфігурації політичних партій і партійних систем. Це яскраво проявилося у появі і динамічному зростанні під-

тримки корінним населенням європейських праворадикальних партій, які раніше могли функціонувати як маргінальні. У Європі нині діють, як вже зазначалося, більш як 50 праворадикальних партій, які здобувають голоси на виборах, обираються в парламенти [5].

В межах нашого дослідження вартує ознайомитися з основними сучасними праворадикальними партіями провідних європейських держав-членів ЄС, які стали активно впливати на їхні політичні системи, використовуючи антиміграційну риторику на фоні глобалізаційних процесів. Антиіммігрантська риторика стала однією із головних у передвиборних програмах та гаслах таких партій і знаходить підтримку у різних прошарках суспільства. Так, ще у 2013 р. аналітична організація«Counterpoint» провела дослідження електорального потенціалу праворадикальних сил у 8 країнах. Воно засвідчило, що «переконаними радикалами» вважають себе понад 5% населення Данії, Угорщини, Нідерландів і Норвегії. А загалом готові підтримати радикальні політичні сили в Німеччині 9% громадян, у Данії – 14%, у Франції – 15%, у Нідерландах – 16%, у Фінляндії– 19%, в Угорщині– 33%. Цікавим є і те, що дослідники, на прикладі Франції, Голландії та Фінляндії спростували поширені стереотипи, того що радикали це завжди чоловіки, молоді, неосвічені й схильні до насильства, оскільки серед радикалів, особливо серед нових, спостерігається усе більше жінок і людей старшого віку [3, с. 332].

Ріст таких настроїв показала і динаміка виборів в ряді європейських національних державах впродовж 10-х рр. XXI ст. Там праворадикальні партії здобули вагомі результати: Національний Фронт у Франції – 14% (з 2018 «Національне об'єднання»). Рішення про зміну назви ініціювала лідерка партії Марін Ле Пен, щоб дистанціюватися від радикального іміджу Національний Фронту, який сформувався за часів керівництва її батька, Жана-Марі Ле Пена, і зробити політичну силу більш привабливою для ширшого електорату. У Німеччині – «Альтернатива для Німеччини» – 4,7%, «Партія свободи» в Нідерландах – 10%, «Австрійська партія свободи» в Австрії – 21%, «Данська народна партія» у Данії – 21%, «Ліга Півночі» в Італії – 4%, «Демократи Швеції» – 13%, «Швейцарська народна партія» у Швейцарії – 29%, партія «Істинні фіни» у Фінляндії – 18%, партія «Золотий світанок» у Греції – 7% [29].

Отож, партії, які раніше вважалися маргінальними, ввійшли в парламенти і навіть претендували очолити уряди, як наприклад у Франції тодішній Національний Фронт. А вже за останнє десятиліття у багатьох провідних країнах ультраправі партії Європи зростали на хвилях економічної невпевненості, міграційних криз, пандемії та енергетичної кризи, іноді консолідувалися у форматі сильних націоналістично-популістських сил і в кількох випадках, внаслідок виборів отримали доступ до уряду або значний вплив на політику.

Результати європейських виборів 2024 року підтвердили стабільну підтримку ультраправих партій у країнах-членах ЄС. Так, у 2019 році ультраправі в Європарламенті мали загалом 165 обраних членів, або трохи більше 20% від загальної кількості – з урахуванням 29 місць у партії Brexit у Великій Британії. У 2024 році, об'єднавши всі групи, вони отримали майже 170 із 720 місць у Європарламенті – приблизно 24%. Найбільшу кількість депутатів дали такі партії як французька «Національне об'єднання», італійська «Брати Італії», польська «Право і справедливість» (ПіС), німецька «Альтернатива для Німеччини» (АдН) та угорська «Фідес». В цілому лише на ці п'ять партій припадає більше половини всіх ультраправих обраних представників [5]. Таким чином, дані результати засвідчили про консолідацію ультраправих та їхню присутність практично в усіх країнах-членах ЄС. Також необхідно зазначити, що у Франції, Італії, Польщі, Угорщині, Данії та Нідерландах ультраправий спектр складається з двох, трьох, а іноді й більше партій. Так наприклад, у Франції, окрім «Національного об'єднання», функціонує і така праворадикальна партія як «Відвоювати», в Італії – «Ліга». Поряд з основними відомими гравцями на крайніх правих позиціях у європейських державах з'явилися нові партії, серед яких «Демократи Данії», «Латвія насамперед», Партія «Досить!» у Португалії та «Альянс за об'єднання румунів» у Румунії. На сьогоднішній день відсутність праворадикальних партій серед держав ЄС можна спостерігати лише в Ірландії та Мальті [5].

У той час як підтримка праворадикальних партій різко зросла, однак це зростання не лінійне і рівномірне. Партії вийшли на перше місце у Франції, Італії, Угорщині та Австрії. У Нідерландах «Партія свободи» посіла друге місце після лівої коаліції, отримавши сім місць. Найбільш значні результати праві партії отримали в Бельгії, Австрії, Нідер-

ландах, Болгарії та Естонії. У Румунії партія «Альянс за об'єднання румунів» покращила свій результат на парламентських виборах у грудні 2020 року, набравши 14% голосів. У Франції праворадикальний блок «Національне об'єднання» та «Реконкіста» набрав 37% голосів, що можна вважати рекордним показником. В Італії успіх партії Джорджії Мелоні «Брати Італії», відображає реконфігурацію, що відбувається всередині правого блоку, і занепад «Ліги» Маттео Сальвіні: у 2019 році Сальвіні очолив опитування, набравши понад 34% поданих голосів і 29 місць; У 2024 році його партія набрала менше 10% [5].

Разом з тим, у Нідерландах праворадикальна партія «Форум за демократію» втратила більшу частину своєї підтримки з 2019 року, але причина втрати криється у підтримці іншої праворадикальної партії – «Партії за свободу», яку очолює Герта Вілдерс, відома своєю жорсткою позицією проти імміграції та ісламу [5].

У Фінляндії права партія «Істинні фіни» теж втратила частину свого електорату, порівняно з 2019 роком, що пояснюється експертами її участю в уряді країни. У Португалії «Партія «Досить!» теж не змогла повторити свій попередній результат на загальних виборах у березні 2024 року втративши до 9% голосів виборців. Лише в Іспанії праві досягли незначних успіхів, де партія «Голос» («Vox») отримала на три місця більше порівняно з 2019 роком. Зазначена партія заснована у 2013 році та відома своєю жорсткою позицією з питань імміграції, захисту традиційних цінностей, централізації влади та критики сепаратизму Каталонії. Вона швидко набрала популярність після кризи Каталонії 2017 року і на останніх виборах зайняла значне місце у парламенті Іспанії, ставши третьою за чисельністю силою. Її позиції часто характеризують як праворадикальні або крайньо праві, але сама партія визначає себе як патріотичну і консервативну [19].

У Німеччині праворадикальна «АдН» отримала 16% голосів виборців, хоча менше, ніж опитування, які обіцяли їй в січні 2024 р. 22%. На думку експертів, однією з причин цього стали суперечки навколо «реміграційного» проекту партії, які явно не сподобалися значній частині виборців [5]. Вона також зіткнулася з конкуренцією боку партії «Альянс Сари Вагенкнехт» – ліво-популістської політичної партія в Німеччині, заснованої в 2024 р., яку очолюють Сара Вагенкнехт та Амир

Мохамед. Партія поєднує соціалістичні економічні погляди з культурним та соціальним консерватизмом і зокрема виступає, подібно до АдН, за обмеження міграції [24].

Як вже вище зазначалося, по всій Європі популярність ультраправих рухів корениться в численних кризах, до яких громадяни ЄС піддаються з 2008 року – фінансова криза, криза біженців 2015 року, пандемія Covid-19, а тепер і війна в Україні. Таким чином, праворадикальні партії продовжують отримувати вигоду з небезпеки, пов'язаної з імміграцією, яка була ключовою проблемою в Німеччині та Франції. Війна в Україні також дозволила таким партіям, як АдН і «Австрійська партія свободи», засудити уряди, які роблять все можливе для підтримки Києва, звинувачуючи їх у «розпалюванні війни».

В Італії Джорджія Мелоні брала активну участь у європейській кампанії, що дозволило її партії скористатися її відносно незмінною популярністю як глави уряду з вересня 2022 року. З іншого боку, ряд праворадикальних партій стали потроху зміщуватися у бік центру, що теж збільшує їхню підтримку електорату [11]. Так, напередодні виборів такі праворадикальні партії, такі як «Партія за свободу» Герта Вілдерса у Нідерландах та «Національне об'єднання» у Франції, пом'якшили свої позиції щодо Європи, відмовившись від радикальних пропозицій, таких як вихід з ЄС або створення нової Європи з «вільних та незалежних націй». У багатьох країнах рішення традиційних правих повторити питання, які властиві праворадикальним, надало їм більшої легітимності. На даний час, поодинці чи в коаліції, праворадикальні партії перебувають при владі в ряді країн ЄС: Італії, Фінляндії, а віднедавна – у Нідерландах.

«Шведські демократи» підтримують правоцентристський уряд країни, не беручи участі в ньому. В контексті зазначеного, можна припустити, що зростання праворадикальних партій в провідних національних державах Європи стане серйозним викликом для ЄС у наступні роки, особливо в питаннях імміграції, і що важливо, підтримки України. Проєвропейські сили повинні зберегти більшість, але дедалі більша нормалізація дій праворадикальних гравців та їхні альянси з традиційними правими партіями є основними тенденціями, які неминуче вплинуть на майбутній баланс сил у новому Європарламенті та в багатьох країнах-членах ЄС.

Праворадикальні партії зараз стоять перед викликом єдності та їхньої здатності об'єднати сили, які все ще розділені в Європарламенті. Хоча багато з цих партій єдині у своїй опозиції до імміграції, критиці європейської інтеграції, захисту традиційних цінностей, існують лінії розмежування навколо України, відносин з росією [6]. До цього додається і той факт, що ці рухи по-різному інтегрувалися у відповідні політичні системи. Поряд з «інтегрованими» праворадикалами в Італії та Нідерландах, інші партії тримаються на відстані від виконавчої влади, зокрема французька партія «Національне об'єднання» та німецька АдН. Отож, у цьому мінливому крайньому правому спектрі можливі певні маневри, що вказує на майбутні рекомпозиції.

Показовою є успіх німецької праворадикальної партії «Альтернатива для Німеччини» (АдН). Їй вдалося подвоїти свою частку голосів виборців, що сигналізує про історичні зрушення в політичній системі держави. Хоча АдН не має шляху до уряду, її зростаючий вплив готовий змінити політику Німеччини. Ці результати підкреслюють, наскільки впливовою стала АдН у громадянській сфері. Вибори відбулися після розпаду трипартійної коаліції соціал-демократів, зелених і лібералів у Німеччині. В умовах, коли економіка перебувала в стані дворічної рецесії, зростали витрати на життя і серією смертоносних терористичних атак з боку мігрантів та іноземних резидентів, коротка і гаряча кампанія була зосереджена на імміграції, яку багато політиків представляли як питання безпеки. Правоцентристський Християнсько-демократичний союз (ХДС) та його союзник – партія ХСС лідирували з 28,6% голосів, тоді як АдН посіла друге місце з 20,8%, що більш ніж удвічі перевищує свою попередню частку [17]. Незважаючи на свої електоральні успіхи, АдН залишається відстороненою від офіційної влади, оскільки мейнстрімні партії (тобто партії які є частиною традиційного, встановленого політичного спектру, мають широке визнання і підтримку серед більшості населення, ведуть поміркована політику і не виходять за межі загальноприйнятих норм) продовжують створення політичної «захисної стіни» проти радикальних або екстремістських сил та проти співпраці з ними. Заснована у 2013 році на противагу діям канцлера Ангели Меркель у врегулюванні кризи єврозони, АдН перетворилася на ультраправу, популістську партію. Вперше вона пройшла

до Бундестагу у 2017 році, набравши майже 13% голосів, і зараз представлена в чотирнадцяти з шістнадцяти парламентів земель. На земельних виборах у вересні 2024 року на сході Німеччини вона перемогла на земельних виборах у Тюрингії та посіла друге місце в Саксонії та Бранденбурзі. Класифікована внутрішньою розвідкою Німеччини як підозрюване правоекстремістське угруповання, а в трьох землях як підтверджене правоекстремістське угруповання, деякі відділення та члени АдН перебувають під наглядом. Провідні партійні діячі використовували ксенофобську та антисемітську риторику, відроджувалися гасла нацистської епохи, виступали за масову депортацію іммігрантів. Окрім імміграції, АдН виступає проти військової допомоги Україні, санкцій проти Росії та за вихід Німеччини з єврозони. Напередодні виборів до Бундестагу АдН скористалася страхом громадськості після терактів, подвоївши свою антиімміграційну позицію. Партія також отримала безпрецедентну гучну міжнародну підтримку. Ілон Маск назвав АдН як «єдину надію Німеччини», а віце-президент США Дж.Д. Венс критикував німецьких лідерів за відмова від роботи з ультраправими [17]. АдН не лише стала другою за величиною партією на національному рівні, але й домінуючою силою у всіх п'яти східних німецьких землях, де вона набрала більше голосів, ніж нинішня правляча коаліція разом узята. Вперше вона також здобула більшість у двох західних виборчих округах у Рейнланд-Пфальці та Північному Рейні-Вестфалії [18]. Цей сплеск пояснюють широким розчаруванням у мейнстрімних партіях, вмілим представленням АдН міграції як загрози безпеці, а також експлуатацією страхів щодо тероризму, культурної інтеграції та напружених соціальних служб. У східній Німеччині існує сильне відчуття того, що Захід її не почує, особливо коли йдеться про міграцію та політику, яка вважається відірваною від регіональних реалій. Риторика АдН, яка колись вважалася крайньою, поступово нормалізувалася, зробивши її погляди більш прийнятними для виборців, які раніше могли їх відкинути [18].

Незважаючи на те, що АдН була відсторонена від офіційної влади, вона може створити сильну опозицію, що дозволить їй формувати політичний порядок денний з периферії. Вона не відмовиться від своїї антиімміграційної політики. Ймовірно буде чинити тиск на новий уряд на чолі з ХДС, щоб він посилив законодавство про міграцію та притулок – тен-

денція, яка вже спостерігається з нещодавньою ініціативою ХДС – «Рух без зобов'язань», обмежити імміграцію, яка була прийнята парламентом за підтримки АдН. Партія також перешкоджатиме зусиллям із залучення терміново необхідних кваліфікованих працівників з-за кордону, особливо в регіонах, де вона є найсильнішою У той же час, посилення АдН може стати дисциплінуючим фактором, що спонукає основні партії до кращої співпраці та стабілізації політичного центру. На думку експертів, зростання успіху АдН можна пояснити незадоволенням міграційною політикою, енергетичним шоком після 2022 (внаслідок війни в Україні та санкцій проти росії), кризи та протестний голос проти традиційних партій [17]. Щоб протистояти зростаючому впливу АдН, федеральний уряд Німеччини повинен запропонувати реальні рішення для економічних і соціальних проблем Німеччини. Можна спрогнозувати, що без суттєвих змін політичний вплив АдН, ймовірно, зміцниться в найближчі роки.

На відміну від АдН у Німеччинні, у Франції досить тривалу історію успіху і зростання електоральної підтримки має партія «Національне об'єднання», яка була заснована у 1972 під назвою «Національний фронт» Жаном-Марі Ле Пеном. Основними ідеями стали французький націоналізм, жорсткий контроль імміграції та євроскептицизм. У 1980–1990-ті рр. спостерігалося поступове зростання популярності, але партія залишалась на маргінесі через радикальні висловлювання лідера Жана-Марі Ле Пена. З 2011 лідером партії стає донька засновника Марін Ле Пен, яка зм'якшила риторику для залучення ширшого електорату і, як вже зазначалося, у 2018 партію було перейменовано на «Національне об'єднання» для оновлення іміджу. В цілому партія пройшла шлях від маргінальної сили до головного конкурента за владу. Про це засвідчує стабільне зростання голосів у 2010-ті рр. Далі – успішний результат президентських виборів у 2017, коли Марін Ле Пен пройшла у другий тур президентських перегонів, а потім і у 2022, коли вона знову одержала високий результат у президентських виборах та значні здобутки на парламентських виборах 2022 р.та успіх на місцевих виборах. Можна констатувати, що у 2019–2024 рр. партія стає головною опозиційною силою у Франції, демонструючи успіхи також у виборах до Європарламенту та у другому турі президентських виборів у 2017 та 2022 рр. [12].

На даний час партія позиціонує себе як «патріотична альтернатива» мейнстрімним партіям, виступає проти масової міграції, за посилення національного суверенітету та обмеження впливу ЄС. Знову ж таки однією з причин успіху партії, окрім фокусу на економічних питаннях і безпеці, стали вразливість частини електорату до меседжів про імміграцію й «захист національних робочих місць» [12].

Еволюціонували праві радикали і в Італії. Так, регіональна партія «Ліга Півночі», яка на зламі XX–XXI ст. просувала ідеї регіоналізму (автономію або навіть незалежність «Паданії» (Північної Італії) від «економічно слабшого півдня», євроскептицизму, ксенофобські настрої щодо іммігрантів. У 2013 р., коли її очолив Маттео Сальвіні, партія стала загальнонаціональною. Вона скоротила свою назву до «Ліга», щоб привабити виборців з усієї країни. Маттео Сальвіні радикально змінив позиціонування партії, відмовившись від сепаратизму на користь італійського націоналізму, посилив антиімміграційну та антиісламську риторики, акцентував на необхідності реформи ЄС. Після виборів у 2018 р. «Ліга» увійшла в склад уряду, де Сальвіні став віце-прем'єром та міністром внутрішніх справ. Змістом його політики стало закриття італійських портів для суден з мігрантами, жорсткі закони про безпеку та міграцію та риторика «італійці перш за все». У 2022 р. партія увійшла до уряду Джорджії Мелоні, отримавши кілька міністерських посад, зокрема міністерство інфраструктури та транспорту для Сальвіні. До цього часу партія зберігає жорсткий антиімміграційний курс [11].

Згодом її конкурентом на праворадикальному полі стала спочатку невелика опозиційна партія «Брати Італії» на чолі Джорджі Мелоні, маючи незначну підтримки електорату. Під час пандемії COVID-19 та міграційної кризи її популярність різко зросла. На виборах 2022 року вона одержала 26% голосів виборців і сформувала уряд на чолі з Джорджі Мелоні – вперше в історії Італії праворадикальна сила очолила Кабінет міністрів. Таким чином, маргінальна праворадикальна партія перетворилася у провідну партію правого блоку. Основними причинами цього, на думку експертів, стала консолідація правого електорату, криза правоцентристського партійного спектру та проблема імміграції [11].

В Іспанії теж за останнє десятиріччя зросла популярність серед електорату праворадикальної партії «Голос» («Vox») на

чолі з Сантьяго Абаскалем. Вона була заснована 2013 р. та відома своєю жорсткою націоналістичною та антиімміграційною позицією. Пропагує ідеї іспанського націоналізму, консерватизму, антиімміграційну політику, євроскептицизм, централізацію влади (проти регіональної автономії, особливо каталонського сепаратизму), захист традиційних цінностей і католицької ідентичності. До 2018 року була маргінальною силою, її стрімкий ріст і популярність розпочався після каталонської кризи та міграційних проблем і вже у 2019 році стала третьою партією в парламенті. У 2024–2025 рр. опитування показували подальший ріст у деяких групах електорату на фоні соціально-економічних проблем, падіння довіри до традиційних партій, зокрема до правлячих соціалістів. І звичайно ж, як і у інших європейських праворадикалів, одна із причин росту популярності – проблеми імміграції [19].

У Швеції партія «Шведські демократи» почала нарощувати свій електорат з 2010-х рр., коли перетнула 4% у 2010 р., суттєве зростання уподобань електорату спостерігалося у 2014–2018 рр., зокрема у 2018 – 17.5% та 20.5% у 2022, що дозволило їм увійти до правої коаліції і впливати вплив на уряд. Одна із причин росту популярності – питання імміграції та безпеки [15].

На відміну від ряду праворадикальних європейських партій, які порівняно недавно ввійшли в партійний спектр держав ЄС, «Австрійська партія свободи» є традиційною правою партією в політичній системі Австрії (заснована ще у 1956 р.) і на даний час функціонує на ідеології націонал-консерватизму, правого популізму, євроскептицизму, антиімміграційної політики та захисту австрійської ідентичності. Вона переживала злети і падіння, у 2016 р. її кандидат Норберт Гофер ледве не виграв президентські перегони, а на виборах 2024 р. партія здобула історично високий результат - 29% [33], ставши головною силою правого флангу і отримавши серйозні шанси на участь у формуванні уряду, що стало ознакою відновлення праворадикального впливу в Австрії. Як і в проаналізованих вище основних причинах зростання впливу праворадикальних європейських партій, успіхи «Австрійської партії свободи» пов'язано з політичними скандалами у традиційних партіях, активною риторикою з питань безпеки й імміграції [33].

Підсумовуючи, аналіз зростання впливу і функціонування праворадикальних партій в провідних європейських дер-

жавах, вважаємо за необхідне, зупинитися і на їхніх позиціях щодо щодо російської агресії в Україні. Розпочнемо з Німеччини.

Праворадикальна партія «Альтернатива для Німеччини» зайняла проросійську позицію, відкрито виступає проти антиросійських санкцій та за відмову від допомоги та постачання зброї до України [6].

Більш м'якою є відношення праворадикальної французької партії «Національне об'єднання» на чолі з Марі Ле Пен. Вона засудила агресію росії як «чітке порушення міжнародного права і абсолютно несприйнятне», але виступає за надання лише оборонної зброї Україні (проти наступальної), підтримує більшість антиросійських санкцій, крім тих, що обмежують постачання нафти та газу через ризики для французької економіки [21].

Зовсім інша позиція в правоворадикалів Італії («Брати Італії») на чолі з Джорджією Мелоні. Раніше були помітні зближення з росією, але, від початку повномасштабного вторгнення, лідерка партії Джорджія Мелоні зайняла чітко прозахідну позицію. Зокрема, вона зіграла ключову роль у переконанні прем'єра Угорщини Орбана підтримати €50 млрд допомоги Україні у лютому 2024 року [27].

Яскраву проукраїнську позицію зайняла іспанська праворадикальна партія «Голос» (*Vox)*. Партія висловила рішучу підтримку Україні та відправку іспанським урядом зброї до України та прийому українських біженців, що рятуються від війни [27].

Майже аналогічну позицію виявили і праворадикали Швеції – «Шведські демократи». Партія чітко заявила, що підтримує Україну і звернулася до шведського уряду з проханням надати більше допомоги. Також, партія відмовилася від попередньої антинатівської риторики і орієнтації та підтримали вступ Швеції до НАТО [6].

На відміну від них, «Австрійська партія свободи» зайняла скептичну позицію щодо підтримки України, виступає проти санкцій проти росії і критикує постачання зброї Україні та закликає до «нейтралітету» й швидких мирних переговорів, що співзвучно з російською риторикою[1].

Як бачимо, не всі праворадикальні партії європейських держав, були однозначно проти України. Праворадикальні партії провідних країн Європи загалом засуджують факт

повномасштабного вторгнення росії в Україну, але їхня реакція має виразний елемент обережності, прагматизму та скепсису щодо довготривалої підтримки Києва. У частини партій як наприклад, «Голос» («Vox») в Іспанії, «Брати Італії», «Шведські демократи» позиція більш проукраїнська, вони підтримують військову допомогу та санкції, поєднуючи це з риторикою про захист європейських цінностей. «Національне об'єднання» Марін Ле Пен у Франції, виступає за мирні переговори, обмежену або суто оборонну допомогу, критикують енергетичні санкції. В свою чергу, у АдН у Німеччині та в «Австрійській партії свободи» виразно простежуються проросійські позиції. Спільною рисою є пріоритет національних інтересів та економічної безпеки своїх країн, навіть якщо це означає послаблення тиску на рф. У риториці переважає наголос на нейтралітеті, уникненні прямої конфронтації та побоюванні ескалації, що контрастує з більш рішучими позиціями урядових «мейнстрімних» партій у цих країнах. Отже, праворадикали Європи не становлять єдиного фронту: від відносно твердої підтримки України до відвертого скепсису та закликів до «замороження конфлікту», але в більшості випадків вони намагаються обмежити роль своєї держави у війні та зменшити вплив санкцій на власну економіку.

З огляду на проведений нами аналіз, можемо зробити наступні *висновки*.

Дослідники глобалізаційної проблематики вказують на кризу суверенітету національної держави, яка знаходиться під тиском економічних чинників (глобалізації ринку, транснаціонального виробництва в особі ТНК і ТНВ, нових інформаційно-комунікаційних технологій; певною перевагою універсальних прав людини, які підтверджуються більшістю держав, над національним суверенітетом.

Глобалізація формує страх розмивання національно-культурної ідентичності, появу етноцентричних настроїв у суспільстві. Прихильники праворадикальних ідеологій протиставляють глобалізації в її цивілізаційному, соціокультурному вимірі – ідею національної ідентичності. Загроза національній ідентичності та невдоволення значної частини корінного населення європейських країн політикою наддержавних інститутів ЄС щодо обмеження вимірів національного суверенітету, привело до трансформації партійних та політичних систем в європейських національних державах, що показало себе у зростанні популярності праворадикальних політичних партій.

Іншим важливим чинником глобалізації процесів стали міграційні процеси. Міграційні аспекти глобалізації, тягнуть за собою соціокультурну загрозу розмивання національної, культурної, релігійної ідентичності в провідних європейських національних державах. Міграція в епоху глобалізаційних процесів стала одними із головних мобілізаційних тем для нарощування електорального потенціалу праворадикальних партій

Економічні фактори міграції (показники рівня зарплат корінних європейців, безробіття, економічний ріст чи спад) вирішальним чином не впливають на динаміку цього процесу. Основна соціально-політична мотивація праворадикальних партій – рішучий протест проти імміграції як загрози національної культури та джерела ісламського екстремізму та тероризму. Цінності національної ідентичності, традицій, культури переважають економіку.

У більшості провідних держав Західної та Північної Європи праворадикальні партії зростали у підтримці електорату впродовж 2010–2022 років як наприклад «Шведські демократи» у Швеції, «Брати Італії», «Голос» («Vox») у Іспанії у 2019 р.

У 2024–2025 рр. спостерігається нова хвиля популярності праворадикальних партій в низці європейських держав – АдН в Німеччині у 2025 р., «Австрійської партія свободи» в Австрії 2024 р., посилення «Національного об'єднання» у Франції в 2022 р. з її подальшим впливом [5]. Це робить питання радикалізації та інтеграції правих сил одним із визначальних факторів впливу на політичну систему європейських держав у 2020-х рр.

Зростання популярності праворадикальних партій засвідчило також появу кризи довіри до традиційних європейських правлячих партій центристського напряму, а відтак – до певного розчарування в демократичній системі та її інститутах. Це показує, що у громадян цих країнах з'явилася потреба в оновленні політичних сил. Як відзначає дослідник праворадикальних рухів в Європі А. Шеховцов, «центристським елітам необхідно враховувати, що багато вимог і турботи людей, яких можна назвати втраченими через глобалізацію, є цілком легітимними. Необхідно враховувати ці проблеми і відновлювати довіру» [32, с. 31].

Література

1. Австрійські ультраправі хочуть припинити виплати до військового фонду ЄС, який допомагає Україні. *Європейська правда.* URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/08/22/719257.

2. Бебик В. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика: Навч. посібник / В. М. Бебик, С. О. Шергін, Л. О. Дегтерьова. Київ: Університет «Україна». 2006. 208 с.

3. Білошицький С. В. Міграційні процеси у провідних країнах ЄС: соціокультурні трансформації та політичні наслідки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* Вип. 4-5(72-73) К. : ІПіЕНД, 2014. С. 328–340.

4. Бініон М. Ультраправий марш: у Європі активізуються ультраправі. *Український тиждень.* URL: http://m.tyzhden.ua/publication/48680.

5. Вибори в ЄС: Ультраправі партії зростають, але менше, ніж очікувалося. URL: https://www.sciencespo.fr/recherche/en/news/eu-elections-far-right-parties-surge-but-less-than-had-been-expected/?utm_source.

6. Вибори до Європарламенту 2024. Партії-учасники та їхня позиція щодо України. *РБК-Україна.* https://newsukraine.rbc.ua / news/european-parliament-elections-parties-participating-1717156639.htm.

7. *Габріеле Бертані.* Ультраправий розкол в Європі через війну в Україні. URL: https://esthinktank.com/2022/11/04/europes-far-right-split-over-the-war-in-ukraine/?utm.

8. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. / Переклад з англійської Наталії Климчук. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.

9. Грубов В., Кулагін Ю. Криза політики мультикультуралізму в європейському суспільному просторі. *Вісник філософських та соціальних наук КНТЕУ.* 2012. № 6. С. 109–113.

10.Денисов О. М. Інформаційні технології та глобалізація. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2017. № 10. С.167–171.

11. Джорджія на думці: Голосування переходить до «Братів Італії» на загальних виборах в Італії 2022 року. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13540688241257780?utm_source.

12. Електоральний успіх Національного об'єднання. URL: https://www.american.edu/sis/centers/transatlantic-policy/articles/20240919-the-national-rallys-electoral-success.cfm?utm_source.

13. Корсунський С. Зовнішня політика в епоху трансфор мацій. К.; Vivat, 2020. 256 с.

14. Курунова Ю.О. Міжнародні мігранти робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною): Дис ... канд. економіч. Наук: спец. 08.00.02. Одеса, 2015. 218 с. URL:http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_kurunova.pdf.

15. Лежачий поліцейський на дорозі чи початок подорожі в гору? «Шведські демократи» та невдача на виборах до Європейського парламенту 2024. URL: https://www.populismstudies.org/a-speed-bump-in-the-road-or-the-start-of-an-uphill-journey-the-sweden-democrats-and-the-2024-european-parliament-election-setback?utm_source.

16. Малиновська О. А. Шляхи подолання демографічних загроз: європейські практики. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. К., 2010. № 3. 244 с.

17. Німецька ультраправа «Альтернатива для Німеччини» подвоює частку голосів і змінює політичний ландшафт Німеччини. URL: https://www.wilsoncenter.org/article/germanys-far-right-afd-doubles-vote-share-and-reshapes-germanys-political-landscapeutm_source.

18. Німеччина хитнулася вправо. Що це означає для країни та Європи? Наша група відповідає | Фатма Айдемір, Катя Хойєр, Кас Мадде, Маріам Лау, Тарік Абу-Чаді, Пол Тейлор та Домінік Швікерт. *The Guardian.* URL: www.theguardian.com/commen tisfree/2025/feb/24/germany-election-results-swung-right-europe-pane l-friedrich-merz-afd?utmutm_source.

19. Підтримка іспанської «Vox» неухильно зростає після виборів 2023 року. URL: https://www.euractiv.com/section/politics/news/poll-support-for-spains-vox-has-grown-steadily-since-2023-election/?utm_source.

20. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. Ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря. Каф. Політ. і держупр.; Ужгород. Нац. Ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/57016/1.

21. Популістський струс у Європі: чи підірвуть успіхи ультраправих підтримку України з боку ЄС? URL: https://hromadske.ua/en/world/225793-vybory-do-yevroparlamentu-posylennia-ultrapravykh-zmina-kursu-shchodo-ukrayiny?utm_

22. Праворадикальні партії в Центрально-Східній Європі: це економіка ? URL: http://commons.com.ua/uk/pravoradikalni-partiyi-v-tsentralno.

23. Радзієвський І. А. Феномен глобалізації та державне управління. URL:http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/FILOSOFIYA/03-RADZIEVSKIY.pdf.

24. Сахра Вагенкнехт: інше обличчя німецької політики. URL: https://www.franceinfo.fr/replay-radio/micro-europeen/sahra-wagenknecht-l-autre-visage-de-la-politique-allemande_6456092.html.

25.Седляр Ю. О. Держава на міжнародній арені на початку XXI ст. (до проблеми ерозії Вестфальської політичної структури світу). *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук праць. Вип. 99, частина II*. К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2011. С. 45–55.

26.Томахів В. Я. Україна в контексті суперечливих викликів глобалізації. / Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації : монографія / Т. В. Гончарук-Чолач та ін.; за ред. проф. О. М. Рудакевича. Тернопіль : ЗУНУ, 2021, С. 62–89.

27.Ультраправе панування в Європі: які новини для України? *Європейський інститут міжнародних відносин*. URL: https://www.eiir.eu/international-relations/europe/europes-far-right-ascendancy-what-news-for-ukraine/.

28. Халілова-Чуваєва Ю. О., Бубнов І. В. Європейська політика мультикультуралізму і криза національної ідентичності : політичний аспект. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського*. 2013. № 2 (58). С. 66–75.

29.Чому Європа стрімко «правішає»? *Вголос*. URL: http://vgolos.com.ua/articles.

30. Шергін С. О. Політологічні аспекти глобалізації. *Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації»*. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/998.

31.Шергін С. О. Політологія міжнародних відносин: Навч. посіб. К.; ЦУЛ, 2019, 256 с.

32.Шеховцов А. В. Правий радикалізм у сучасній Греції: загальний контекст і перспективи розвитку. *Науковий вісник «Гілея»: Зб. Наук. праць*. Вип. 8. К., 2007. С. 182–195.

33.Що сталося в Австрії? П'ять графіків успіху ультраправих. URL: https://elpais.com/internacional/2024-09-30/que-ha-pasado-en-austria-cinco-graficos-del-exito-de-la-ultraderecha.html?utm_source.

34. Rosenau, J. Distant Proximities: Dynamics beyond Globalization. URL: https://www.academia.edu/47299317/James_N_Rosenau_Distant_Proximities_Dynamics_Beyond_Globalization_2003_Princeton_University_Press_Princeton_and_Oxford_0_691_09524_8_pp_xvi_439_Paperback.

4.4. Динаміка місця і ролі України в системі міжнародних відносин

Міжнародні відносини є складною і динамічною системою взаємодій між державами, міжнародними організаціями, недержавними акторами та іншими учасниками глобального політичного процесу. Вони охоплюють різноманітні аспекти, від економічних та військових до соціальних і культурних, і постійно змінюються під впливом нових викликів і можливостей.

Сучасні глобальні політичні трансформації визначаються численними факторами, серед яких основними є глобалізація, зміни в балансі сил, технологічні інновації та нові форми міжнародної взаємодії. Це призводить до створення багатополярного світу, де домінуючі центри влади поступово змінюються, а роль держави, міжнародних організацій і неурядових акторів стає більш розмаїтою та взаємопов'язаною.

Одним з основних факторів, що впливає на ці зміни, є постійне оновлення глобальних загроз і можливостей, таких як економічні кризи, тероризм, кліматичні зміни та технологічні прориви. У цьому контексті важливе значення має аналіз не тільки традиційних, але й нових форм міжнародної взаємодії, які формують сучасну політичну карту світу.

Україна, будучи частиною цього глобального процесу, переживає важливі етапи своєї інтеграції в міжнародну систему, стикаючись з численними викликами і можливостями, які зумовлені як її геополітичним розташуванням, так і внутрішніми політичними змінами. Сучасний стан міжнародних відносин вимагає нових підходів до розуміння взаємодії між державами та нових стратегій у боротьбі за збереження стабільності та розвитку в умовах глобальних трансформацій.

Оскільки міжнародні відносини мають глибоке історичне коріння, їх розвиток можна розглядати через кілька ключових етапів, кожен з яких відзначений важливими змінами в структурі глобальних відносин. Початок формування міжнародних зв'язків відноситься до давніх часів, коли держави і народи розвивали свої перші форми дипломатії, торгівлі та військових союзів [9].

Проте, суттєвий вплив на розвиток сучасних міжнародних відносин справила Велика Французька революція, яка поклала початок новим політичним і соціальним процесам, що змінили саму природу взаємодії між державами.

Першим етапом розвитку міжнародних відносин є період до Великої Французької революції, коли більшість міжнародних відносин зводилася до формальних дипломатичних відносин між монархіями, які прагнули забезпечити свої інтереси через династичні шлюби, військові союзи та дипломатичні переговори. Це була епоха раннього формування міжнародного права, що спиралося на традиції і звичаї, а не на чітко визначені норми, як це відбувається в сучасному світі. Ті держави, що існували в цей період, не мали ще чіткої концепції національного суверенітету, а основну роль у політичних відносинах відігравали особисті і династичні інтереси правителів.

Другий етап, що розпочався з формування світових імперій, змінив характер міжнародних відносин. Це була епоха колоніалізму, коли великі європейські держави прагнули розширювати свої території, здобувати нові ресурси та встановлювати контроль над іншими частинами світу.

Відносини між імперіями характеризувалися боротьбою за глобальне домінування, що часто виливалося у військові конфлікти. Такі великі держави, як Британія, Франція, Іспанія, Португалія, а пізніше й Німеччина та інші, формували міжнародні відносини через глобальні мережі торгових маршрутів, військові альянси та політичні маніпуляції.

Перехід до сучасної системи міжнародних відносин стався після Першої та Другої світових воєн, які не тільки змусили держави переглянути свої політичні стратегії, а й докорінно змінили глобальний порядок. Перша світова війна спричинила розпад кількох великих імперій – Османської, Австро-Угорської, російської та Німецької, і поставила під питання монополію великих держав на світову політику. Виникнення нових незалежних держав і формування Ліги Націй стали спробами регулювання міжнародних відносин через колективні механізми, що мали б запобігти війнам і забезпечити стабільність.

Друга світова війна стала катастрофічним завершенням міжвоєнного періоду, що створило нову ситуацію на глобальній арені. Після війни світ був поділений на два блоки – західний, очолюваний США, та східний, під контролем Радянського Союзу. Початок Холодної війни та створення міжнародних організацій, таких як ООН, остаточно сформували основи сучасної системи міжнародних відносин, де важливу

роль відіграють не лише держави, але й глобальні організації та інші актори.

Ці етапи розвитку міжнародних відносин створили основу для сучасної системи, де міжнародна дипломатія, право та глобальні організації визначають правила гри в глобальному просторі.

Продовжуючи дослідження етапів розвитку міжнародних відносин, варто звернути увагу на ключові фактори, що спричинили глобальні політичні трансформації в сучасному світі. Вони виявляються у різноманітних політичних, економічних, технологічних та соціальних змінах, що визначають обличчя сучасної міжнародної арени.

Зміни, які стали результатом цих факторів, визначають не лише взаємодію між державами, але й вплив на життя кожної окремої людини в глобальному контексті.

Одним із основних політичних факторів є перехід від колоніалізму до постколоніалізму. Колоніальні імперії, що домінували в світовій політиці протягом кількох століть, залишили свій відбиток у багатьох країнах, особливо в Африці, Азії та Латинській Америці. Однак у середині XX століття відбулася хвиля деколонізації, коли багато колоній отримали незалежність, і цей процес радикально змінив світову політичну карту. Постколоніальні держави зіткнулися з труднощами побудови власних національних ідентичностей, а також з необхідністю реорганізації політичних, економічних і соціальних структур, що залишилися від колоніальних режимів.

Водночас деколонізація сприяла появі нових міжнародних акторів, що почали активно впливати на глобальні процеси.

Економічні чинники, такі як глобалізація та економічні кризи, відіграють не меншу роль у трансформації міжнародних відносин. Глобалізація, процес, що характеризується інтеграцією національних економік, культур і технологій, сприяє зростанню взаємозалежності між державами та збільшенню обсягів міжнародної торгівлі, інвестицій та інформаційних потоків [5].

Однак цей процес також призводить до нових викликів, таких як економічна нерівність між країнами, зміни в ринкових структурах і поглиблення залежності від глобальних економічних тенденцій. Економічні кризи, зокрема, глобальна

фінансова криза 2008 року, демонструють, як кризи на міжнародному рівні можуть впливати на внутрішню політику держав, сприяючи змінам в урядових політиках і міжнародних альянсах.

Не менш важливими для глобальних політичних трансформацій є технологічні інновації. Нові технології не тільки змінюють економічні моделі, але й мають потужний вплив на політичну ситуацію у світі. Інформаційні технології та Інтернет сприяли радикальній зміни в комунікаціях, що дозволило швидко поширювати інформацію по всьому світу, створюючи нові форми політичних рухів та активізуючи громадянське суспільство. Крім того, технології у сфері оборони, кібербезпеки та автоматизації змінюють не лише військову сферу, але й впливають на міжнародні відносини, створюючи нові види загроз і можливості для співпраці.

Соціальні та культурні трансформації також є важливим чинником, що впливає на політичну картину світу. Зміни в суспільних цінностях, зокрема, в поглядах на права людини, демократію, гендерні та соціальні питання, формують нові соціальні рухи і політичні дискурси.

У багатьох країнах спостерігається зростання вимог до прав людини, зокрема у сферах свободи вираження думок, рівності та справедливості. Такі трансформації впливають на зовнішню політику держав, а також на їх ставлення до глобальних проблем, таких як біженці, кліматичні зміни та міжнародна безпека [1].

Таким чином, політичні, економічні, технологічні та соціальні чинники взаємодіють між собою і формують нову реальність міжнародних відносин, в якій глобальні трансформації постійно змінюють правила гри на світовій арені. Ці процеси не лише зумовлюють розвиток міжнародної політики, але й визначають способи реагування держав і міжнародних акторів на виклики, з якими стикається сучасний світ.

З огляду на зміни, які сталися в міжнародних відносинах, сучасні глобальні політичні процеси також переживають суттєву трансформацію. Вони охоплюють нові безпекові виклики, роль міжнародних організацій у регулюванні глобальних проблем, а також взаємодію між державами в умовах глобалізації. Не менш важливим фактором є вплив нових державних акторів, таких як глобальні корпорації та недер-

жавні організації (НДО), на міжнародні процеси. Розглянемо ці аспекти докладніше.

Одним із ключових аспектів сучасних глобальних політичних процесів є міжнародна безпека. Зростаючі загрози, такі як тероризм і кіберзагрози, вимагають нових підходів до забезпечення стабільності та мирного співіснування між державами.

Тероризм, що став важливою глобальною проблемою, впливає на внутрішню та зовнішню політику багатьох країн, зокрема через зміни в системах безпеки, закони про боротьбу з тероризмом та спільні зусилля міжнародних організацій. Водночас, кібербезпека стала важливим компонентом національної безпеки, оскільки атаки на інформаційні системи можуть мати стратегічні наслідки для держав і міжнародних організацій. Це змусило держави співпрацювати на рівні міжнародних альянсів, щоб розробити єдині підходи до протидії цим загрозам [8].

Міжнародні організації, такі як ООН, НАТО та ЄС, відіграють важливу роль у регулюванні цих нових загроз і в глобальних політичних процесах загалом. ООН залишається основним форумом для вирішення міжнародних конфліктів, підтримки миру та розвитку, хоча й стикається з критикою щодо своєї ефективності в умовах нових глобальних викликів. НАТО, з огляду на свою військову природу, активно реагує на загрози безпеці, такі як агресія з боку держав або терористичні акти. ЄС, в свою чергу, активно працює над забезпеченням стабільності в Європі через економічні і політичні механізми, зокрема через інтеграційні процеси, які сприяють зміцненню європейської стабільності і процвітання.

Міжнародні організації стають ключовими акторами у вирішенні глобальних проблем, таких як зміни клімату, гуманітарні кризи та нерівність між державами.

У сучасних умовах глобалізації взаємодія між державами набуває нових рис. З одного боку, глобалізація призводить до більш тісних економічних і культурних зв'язків між країнами, що дозволяє вирішувати проблеми, такі як економічні кризи, зростання бідності чи епідемії, через міжнародну співпрацю.

З іншого боку, глобалізація викликає нові політичні та економічні суперечності, зокрема через нерівність у доступі до ресурсів і нові форми економічної залежності. Взаємодія між

державами, зокрема в рамках таких інституцій, як Світова організація торгівлі (СОТ), виявляється надзвичайно важливою для вирішення міжнародних економічних питань, що виникають у процесі глобалізації [2].

Не менш важливою є специфіка та вплив нових державних акторів, таких як глобальні корпорації та недержавні організації (НДО). Глобальні корпорації, з їх впливом на економічні процеси в різних країнах, не лише визначають ринки і виробничі ланцюги, але й активно впливають на політику, через лобізм, інвестиції та інші інструменти. Вони стали важливими учасниками міжнародних відносин, оскільки можуть диктувати умови багатьох держав, особливо в економічній та соціальній сферах.

НДО, в свою чергу, мають великий вплив у питаннях прав людини, охорони навколишнього середовища, гуманітарних криз і розвитку. Вони сприяють розвитку демократичних процесів, захисту прав людини, а також мобілізації ресурсів для вирішення глобальних проблем. НДО активно взаємодіють з урядами та міжнародними організаціями, сприяючи впровадженню змін у міжнародній політиці та покращенню ситуації в окремих регіонах.

Отже, сучасні глобальні політичні процеси вимагають від держав, міжнародних організацій і недержавних акторів активної співпраці та адаптації до нових умов. Враховуючи численні виклики, що постають перед світом, зокрема в контексті міжнародної безпеки, нових загроз, глобалізації та взаємодії різних акторів, міжнародні відносини і глобальні політичні процеси продовжують еволюціонувати, формуючи нові моделі взаємодії на світовій арені.

У контексті сучасних глобальних політичних процесів важливо звернути увагу на нові тенденції, що постають у міжнародних відносинах. Зокрема, розвиток багатополярного світу, конкуренція за ресурси та стратегічні позиції, а також зміна ролі державних і недержавних акторів визначають основні напрямки глобальної політики в XXI столітті.

Однією з найбільш помітних тенденцій є перехід до багатополярного світу. Якщо ще кілька десятиліть тому світ був поділений на два основні блоки під час Холодної війни, то сьогодні глобальна політика характеризується зростаючою конкуренцією між кількома великими державами, які намагаються закріпити своє домінування в різних сферах – від

економіки до безпеки. Серед цих акторів можна виокремити США, Китай, росію, Європейський Союз, а також нові регіональні сили, такі як Індія, Бразилія чи Туреччина [7].

Цей процес відображає зміну домінуючих центрів сили на глобальній арені, коли жодна окрема держава вже не може контролювати всі аспекти міжнародних відносин. Замість однополярного світу, що домінував після закінчення Холодної війни, зараз спостерігається тенденція до розвитку багатополярної архітектури міжнародної політики, що, своєю чергою, створює нові можливості, але й нові виклики для дипломатії та глобальної безпеки.

Одним із важливих аспектів багатополярного світу є міжнародна конкуренція за ресурси та стратегічні позиції. У глобалізованому світі конкуренція за доступ до енергетичних ресурсів, водних запасів, рідкоземельних металів та інших критичних ресурсів стає одним із головних факторів міжнародних конфліктів і співпраці.

Ця конкуренція особливо загострюється в контексті зміни клімату, що змушує держави шукати нові способи енергетичної незалежності, а також шукати виходи на нові джерела ресурсів, зокрема в Арктиці, Африці та в інших стратегічно важливих регіонах. Окрім цього, важливу роль відіграють стратегічні позиції, які можуть забезпечити економічну і військову перевагу на міжнародній арені. Конкуренція в цих сферах стає причиною геополітичних суперечок, економічних санкцій, а також дипломатичних ініціатив для посилення своїх позицій у глобальній політиці.

Зміна ролі державних і недержавних акторів також є значущою тенденцією. У сучасному світі не тільки держави, а й транснаціональні корпорації, міжнародні організації, а також недержавні актори, зокрема НДО, мають вагомий вплив на міжнародну політику [3].

Глобальні корпорації, з їх величезним економічним потенціалом, здатні формувати міжнародні торгові правила, впливати на економічні політики держав і навіть брати участь у політичних процесах. Наприклад, великі технологічні компанії можуть чинити тиск на уряди через контроль над даними та інформаційними потоками, що дозволяє їм мати величезний вплив на політичні системи в різних країнах.

Недержавні організації, у свою чергу, активно впливають на рішення в питаннях екології, прав людини, освіти та

розвитку. Вони можуть виступати важливими посередниками у вирішенні глобальних проблем, таких як зміни клімату чи гуманітарні кризи. Водночас їхня здатність мобілізувати міжнародні ресурси та залучати увагу до важливих питань дозволяє створювати нові механізми впливу на держави і міжнародні організації.

Таким чином, нові тенденції в міжнародних відносинах відображають зміну глобального порядку, де все більшу роль відіграють не лише держави, а й інші актори – від глобальних корпорацій до НДО. Перехід до багатополярного світу, конкуренція за ресурси та стратегічні позиції, а також зміна ролі акторів у міжнародних відносинах створюють нові умови для глобальної політики, вимагаючи від держав, організацій і недержавних структур здатності адаптуватися до змінюваного світу.

З початком повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року Україна опинилася в центрі глобальних політичних трансформацій. Цей конфлікт не лише кардинально змінив геополітичну ситуацію в Європі, але й поставив під питання стабільність глобальної безпеки та норм міжнародного права [7].

Війна, що розгортається на території України, стала не просто конфліктом між двома державами, а справжнім випробуванням для міжнародних інститутів, системи колективної безпеки та для міжнародних відносин загалом. Україна сьогодні є об'єктом глобальної уваги, і її роль у сучасному світі суттєво змінилася через цю страшну і жорстоку війну.

Геополітичне становище України є стратегічно важливим як для Європи, так і для глобальної політики. Розташована на перехресті між Європою та росією, Україна має величезне значення для безпеки всього європейського континенту. Війна з росією поставила Україну перед необхідністю не лише захищати свою територіальну цілісність, а й активно відстоювати європейські цінності, такі як демократія, права людини та верховенство права.

Україна стала бар'єром, який стримує подальшу агресію росії в Європі, а її боротьба має ширший контекст – це боротьба за незалежність, за право визначати своє майбутнє без зовнішнього втручання. Водночас, війна в Україні показала, наскільки важливим є геополітичне становище держави як буфера між Європою і росією, і якою критичною є її роль у глобальних процесах [3].

Від початку війни Україна активно шукає підтримки на міжнародній арені, особливо серед європейських держав і західних партнерів. Її стратегічний курс на європейську інтеграцію та прагнення стати частиною європейської спільноти значно посилилися після 2014 року, коли росія анексувала Крим і почала підтримувати сепаратистські рухи на сході України.

У 2022 році після початку повномасштабної війни, Україна ще більше зміцнила свої зв'язки з ЄС, НАТО та іншими західними партнерами, закликаючи до посилення санкцій проти росії та надання військової, гуманітарної та економічної допомоги. В Україні відбувається масштабне реформування, яке наближає країну до стандартів ЄС, що стало важливим фактором у її інтеграції в європейські та глобальні структури.

На глобальній арені Україна також переживає важливі моменти. Війна з росією поставила під питання глобальні механізми безпеки і взаємодії між великими державами. Зокрема, посилилася роль США як глобального лідера, що активно підтримує Україну. Однак, цей конфлікт також викрив важливі аспекти міжнародних організацій, таких як ООН, чиї механізми виявилися неготовими до таких масштабних агресій.

У свою чергу, Україна стала важливим прикладом того, як малий народ може боротися за свою свободу та незалежність, вимагаючи більш чіткої і ефективної підтримки від міжнародних інститутів. Україна, виступаючи як форпост для демократичного світу, змушує глобальні сили переосмислювати свою політику і підходи до питань глобальної безпеки.

У цьому контексті виклики, з якими стикається Україна, є масштабними. Війна з росією призвела до величезних людських жертв, руйнувань інфраструктури, величезної кількості біженців і гуманітарних проблем. Окрім того, Україна стикається з економічними труднощами, що потребують великої міжнародної допомоги для відновлення і розвитку країни після війни.

Водночас ця війна відкриває для України нові можливості – для глибшої інтеграції з Європою, для отримання технологічної і фінансової допомоги, для розвитку нових відносин із країнами, що підтримують її у боротьбі. Це також шанс для України стати потужним гравцем на європейському

та глобальному ринку після завершення війни, залучаючи інвестиції в відновлення та модернізацію економіки [6].

У сучасному світі Україна не лише бореться за свою незалежність, але й виступає як важливий гравець на міжнародній арені, і її роль у глобальних політичних трансформаціях важко переоцінити. Війна змусила світ переосмислити важливість міжнародної солідарності, об'єднання в боротьбі з агресією і підтримки національних суверенітетів. Незважаючи на складнощі, Україна отримала потужну підтримку від міжнародної спільноти, що відкриває для неї нові горизонти для розвитку та інтеграції в глобальну політику.

Підсумовуючи основні політичні зміни в глобальних відносинах, можна відзначити, що сучасний світ переживає глибоку трансформацію, яка охоплює всі аспекти міжнародної політики, економіки та безпеки. Однією з основних змін є перехід до багатополярного світу, де традиційні центри сили, такі як США, Китай і росія, а також нові глобальні актори, включаючи ЄС, Індію та інші регіональні держави, визначають міжнародний порядок.

Водночас глобалізація та технологічні інновації, особливо в сфері інформаційних технологій, призвели до зміни економічних і соціальних структур, зокрема до глибоких змін у світовій економіці, надання нових можливостей, але й викликів для держав і громадян [4].

Однією з найбільших політичних змін стала російсько-українська війна, яка не тільки змінила саму Україну, але й внесла значні корективи у світову політику. Ця війна привела до відновлення практики агресії в Європі, що поставило під питання безпеку і стабільність міжнародного порядку, заснованого на принципах суверенітету і територіальної цілісності.

Повномасштабна війна росії проти України змусила країни світу переглянути свою зовнішню політику та стратегії безпеки. Західні держави, зокрема США та країни ЄС, зміцнили своє співробітництво, щоб підтримати Україну в боротьбі за незалежність, а також посилили санкції проти росії. Збройний конфлікт показав важливість міжнародної солідарності та спільних зусиль для боротьби з агресією, а також продемонстрував слабкість міжнародних механізмів безпеки, таких як ООН, які не змогли запобігти ескалації конфлікту.

Прогнози розвитку міжнародних відносин вказують на збереження багатополярності як основного тренду в наступні

десятиліття. Водночас геополітичні розломи, викликані війною в Україні, можуть призвести до глибших розколів між державами, зокрема між Західною і Східною частинами світу.

Не виключено, що надалі буде спостерігатися зростання напруженості в міжнародних відносинах, що, ймовірно, спричинить нові конфлікти і суперечності. Проте водночас це може стимулювати більшу співпрацю між країнами, які відчувають загрози з боку агресивних режимів. Багатополярний світ, у якому різні держави і блоки мають певний рівень впливу, потребує нових механізмів для управління глобальними питаннями, такими як зміни клімату, боротьба з тероризмом і кібербезпекою.

Важливим моментом є також необхідність адаптації національних стратегій до глобальних трансформацій. У світлі змін, спричинених глобалізацією, технологічними інноваціями та новими викликами у сфері безпеки, держави повинні переглянути свої зовнішньополітичні стратегії. Це особливо стосується країн, які перебувають у зоні конфліктів чи на перехресті геополітичних інтересів, таких як Україна.

Ситуація в Україні чітко показує, наскільки важливою є здатність націй адаптуватися до змін в умовах глобальної нестабільності. Україна, активно інтегруючись до європейських і трансатлантичних структур, продовжує будувати свої стратегії на принципах демократичного розвитку та відновлення незалежності, що є прикладом для інших країн, які стикаються з подібними викликами.

Глобальні трансформації також ставлять перед державами необхідність прийняття більш гнучких і швидких рішень у сфері зовнішньої політики, що дозволяє ефективно реагувати на нові виклики – від воєнних конфліктів до економічних і екологічних криз [4].

Для країн, які стикаються з нестабільністю, важливо мати можливість швидко адаптуватися до змін, зокрема через зміцнення регіональних альянсів, інвестиції у внутрішні реформи та підтримку з боку міжнародної спільноти.

Таким чином, глобальні політичні зміни вказують на необхідність подальшого розвитку міжнародних відносин в умовах багатополярного світу. Війна в Україні є вирішальним моментом, що вимагає від держав не лише швидкої реакції на агресію, але й перегляду своїх стратегій у контексті нових глобальних викликів. Тому адаптація національних стратегій

до змін є важливим кроком у забезпеченні стабільності і розвитку держав у майбутньому.

Література

1. Глобалізація та політика національної безпеки / під ред. Юхименка П. К.: ЦНЛ, 2021. 408 с.

2. Гончарук-Чолач Т., Гурик М., Ковтун І. Лібертаріанські вектори правих партій сучасності. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2025. Вип.1. С. 15–22.

3. Гончарук-Чолач Т., Чигур Р., Ковтун І. Аргентина в турбулентному повороті: політичний виклик нової доби. *Грані.* 2025. № 1. С. 49–61.

4. Гончарук-Чолач Т. В., Гурик М. І., Томахів В. Я. Ліберальні вчення Людвіга фон Мізеса як теоретичне підґрунтя післявоєнної відбудови України. *Грані.* 2023. № 2. С. 61–66.

5. Горюнова Є. О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Політикус: наук. журнал.* 2022. Спецвипуск. С. 45–51.

6. Європейська регіональна політика: підручник За ред. Крисоватого А. та Ліщинського І. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ЗУНУ», 2020. 236 с.

7. Зовнішня політика та національна безпека: навч. посіб. / Г. П. Ситник, Д. В. Неліпа, М. Г. Орел. Київ: Кравченко Я. О., 2021. 243 с.

8. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / О. М. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко, О. В. Бровко. Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 200 с.

9. Міжнародні відносини та світова політика: нові тренди переосмислення минулого: збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 232 с.

4.5. Екологічна політика України як складова глобальних політичних змін

Процеси глобалізації у сучасному світі зумовлюють необхідність формування нової стратегії мислення, спрямованої на усвідомлення докорінної взаємозалежності та взаємопов'язаності між різними формами вияву екологічних викликів, що загрожують безпечному розвитку людської цивілізації. У розвинених державах світу екологічні виклики набувають дедалі більшого значення та перетворюються в суттєвий фактор внутрішньої політики. З другої половини XX століття відбувається інтенсифікація кооперації міжнародної спільноти з метою об'єднання зусиль для вироблення та реалізації єдиної екологічної політики в системі міжнародних відносин. Успішність екологічної політики окремих держав все більше залежить від ефективності спільних дій – взаємодії у протистоянні викликам глобалізації. У зв'язку з зазначеним на порядок денний виходить гостра потреба проаналізувати політичні аспекти глобальних екологічних проблем, інструменти та механізми їх вирішення, особливості діяльності держав та міжнародних організацій у розв'язанні екологічних викликів, а також окреслити перспективи створення глобальної системи екологічної безпеки та з'ясувати участь України у цьому процесі.

Сьогодні теоретичним та практичним аспектам формування екологічної політики присвячені праці представників різних наукових напрямів, які розглядають екологічну політику з позицій тієї галузі наукового знання, яку вони саме представляють. У сучасній науці феномен екологічної політики намагаються осмислити представники гуманітарних, природничих та соціальних наук – екологи, соціологи, політологи, правознавці, економісти, держуправлінці та ін. Але, незважаючи на наявність певних наукових розробок із цього питання, на сьогодні не існує єдиного підходу.

Екологічна політика – це перш за все система, яка є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що мають певні особливості, внутрішні закономірності та цілеспрямований характер. Екологічна політика, будучи самостійним явищем у суспільному житті, є водночас продуктом діяльності суб'єктів, де держава виступає суб'єктом вищого рівня. Саме держава є головним «замовником» і «виконавцем» екологічної політики, оскільки вона несе пряму відповідальність за долю народу та має всі необхідні для цього засоби: правове, політичне і

фінансово-економічне забезпечення. Отже, екологічна політика – це особливе політичне явище держави, що формується в результаті діяльності всіх суб'єктів і спрямоване на визначення стратегії екологічного розвитку суспільства, вдосконалення механізму екологічного регулювання, забезпечення екологічних прав. Екологічна політика є сукупністю взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів (суб'єктів, діяльності, засобів) цілеспрямованого впливу на довкілля шляхом реалізації механізмів екологічного управління з метою стратегічного екологічного розвитку суспільства в умовах збереження навколишнього природного середовища, гармонізації взаємовідносин суспільства та природи, забезпечення екологічної безпеки і захисту здоров'я людини.

Екологічна політика розглядається як суспільні відносини щодо збалансування екологічних та пов'язаних з ними інтересів учасників суспільних відносин.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується різким погіршенням стану навколишнього природного середовища, виснаженням природних ресурсів на планеті, порушенням природного балансу та збільшенням природних катаклізмів.

Глобаліза́ція (від лат. *Globus* – куля, Земна куля, глобус; англ. *Global* – той, що стосується Земної кулі, світовий, планетарний) – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції (згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур у межах регіону, країн, світу) й уніфікації (приведення до однаковості, єдиної форми чи системи).

Глобалізація екологічна обумовлена появою спільних для людства викликів довкіллю – кліматичних змін, транскордонного забруднення повітря й води, поширення небезпечних захворювань і загрозами пандемії тощо.

В XXI ст. екологічна складова стає невід'ємною частиною міжнародних відносин. В даний час спостерігаються тенденції глибокого перетворення світового господарства і міжнародних економічних відносин під впливом глобальних проблем, серед яких однією з пріоритетних і найгостріших стала екологічна проблема, яка ставить питання про майбутнє – перспективи виживання людства [8, с. 46].

Починаючи з 1970-х рр. держави намагаються домогтися вирішення тих, чи інших проблем в екологічній області за допомогою різних інтеграційних механізмів. Більшість еконо-

мічно розвинених країн світу стала здійснювати різноманітну природоохоронну діяльність та проводити екологічну політику. Майже у всіх державах світу були прийняті акти законодавства, які регулюють і обмежують антропогенний тиск на природу через зростаючу загрозу навколишньому природному середовищу та здоров'ю населення. Також паралельно розробляють та впроваджують нові технології, які мінімізують або виключають шкідливий вплив на навколишнє природне середовище. У зв'язку з цим були прийняті суворі природоохоронні закони, розроблені довгострокові програми поліпшення навколишнього середовища, введені системи штрафів (за принципом «платить той, хто забруднює»), створені спеціальні міністерства та інші державні органи [3, с. 63].

Система національного законодавства в галузі екології більшості країн пов'язана з міжнародними еколого-правовими нормами. Екологічною тематикою стали займатися і міжнародні інститути, насамперед ООН, була започаткована Програма ООН з навколишнього середовища. Одночасно активно формується екологічне право і відповідні екологічні інститути, насамперед, у розвинених країнах Європи та Північної Америки. Україна, як член ООН, виконує 21 міжнародні зобов'язання з охорони навколишнього природного середовища та є суверенною стороною 26 міжнародних багатосторонніх договорів, 3 протоколів у сфері охорони оточуючого середовища, 18 міжнародних угод з питань екології, а також є учасником понад 20 міжнародних конвенціях та понад 10 двосторонніх угод [9, с. 110].

Паралельно йде активізація самоорганізованого екологічного руху. Екологічна проблематика поступово політизується, що найбільш яскраво простежується у громадському русі. У зв'язку з системним погіршенням екологічного стану планети, появою «глобальних проблем», з початку 70-х рр. XX ст. в світі, і особливо – в Північній Америці та Західній Європі – фіксується розгортання «екологічного руху» (руху «зелених»). Серед зелених партій та рухів своїм радикалізмом вирізняється Грінпіс – міжнародна громадська природоохоронна організація, заснована в 1971 року в Канаді.

Сучасний період, що характеризується загостренням екологічних проблем, виникненням катаклізмів, змусив багато країн об'єднати зусилля. Співробітництво в екологічній сфері передбачало взаємодію країн, оскільки багато хто з них

(країни що розвиваються і країни з перехідною економікою) не мають достатньої кількості коштів для подолання екологічної загрози. У 80–90-х рр. укладена значна кількість міжнародних угод про зниження викидів шкідливих речовин - вуглецю, фреонів тощо. Глобальні екологічні проблеми є загрозою для розвитку та існування країн світу, тому потребують спільних зусиль для зміни та відвернення цих катастрофічних наслідків. Збереження і відтворення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як і розроблення наукових засад раціонального природокористування стає одним з найприоритетніших напрямків у розбудові державної системи управління якістю навколишнього природного середовища [1, с. 147].

Енергетична криза сучасності – одна з найголовніших проблем не тільки окремих країн, а й для всього світу. Вона також є глобальною екологічною проблемою. Для забезпечення постійно зростаючих потреб, людство довело до дуже високого рівня енергетичну, нафтопереробну, 47 хімічну, металургійну, машинобудівну гірничо-видобувну та легку промисловості, засоби зв'язку та транспорт. Для кожної ж індустріально розвиненої країни характерне забруднення продуктами машинобудування. Щорічно в атмосферу Землі викидається близько 400 млн т. оксидів вуглецю, сотні тисяч тон свинцю та вуглеводів через автомобілі, яких близько 500 млн. 5 млрд. т нафти, вугілля та більше трильйона кубометрів природного газу спалюють теплові електростанції , промислові підприємства та засоби автотранспорту. А природні водойми щороку отримують близько 500 млрд. тон побутових та промислових стоків. Велику екологічну небезпеку становить проблема видалення відходів. Продовольча проблема також набула світового масштабу. Для стабільного та безпечного розвитку держави та суспільства в цілому демографічний чинник є одним основних. Але збільшення кількості населення є одним із складових екологічної ситуації сьогодення. Його кількість зросла від 3 млрд у 1959 р. до більше, ніж 6 млрд чол. Соціальні проблеми пов'язані з високими темпами зростання чисельності населення, перенаселенням планети. Відсутність продовольчого забезпечення і свідоме збереження кореляції у рівні життя розвинутих країн і країн півдня, породжує ще одну глобальну проблему. Імміграція – процес, який залежить від великої кількості чинників. Це не лише конфлікти між державами та регіонами, а й в першу чергу,

нерівномірність економічного розвитку між країнами. В одних – хронічний голод та відсутність елементарних благ для існування та життя, а в інших – національний дохід перевищує у тисячі разів доходи бідніших держав світу. Такі умови все більше спонукають людей шукати краще життя в країнах, які є більш економічно розвиненими.

Екологія стала важливим фактором політики, як в масштабах окремих країн, так і на міжнародному рівні. За таких умов потенційні можливості впливу екологічних проблем на політичні відносини видаються вкрай актуальними з огляду на об'єктивні причини простої потреби у виживанні, яка стає стратегічною метою екологічної діяльності, уособлюючи шлях далекоглядної перспективи. Політичні діячі багатьох країн ставлять проблеми екології серед найважливіших пріоритетів своїх програм під тиском з боку широких мас населення. Але неучасть більшості країн світу у розв'язанні соціально-економічних проблем забруднення не дасть ефективного результату, що можливо виправити, знову ж таки, за допомогою політичного інструментарію. Вирішити національні екологічні проблеми не можна лише силами однієї країни, або за рахунок інших країн. Природне довкілля не визнає державних кордонів, екологічні прорахунки та не доопрацювання в певному місці насправді завдають шкоди іншим державам і негативно впливають на глобальну економіку [13, с. 73].

Процеси глобалізації у сучасному світі зумовлюють необхідність формування нової стратегії мислення, спрямованої на усвідомлення докорінної взаємозалежності та взаємопов'яза-ності між різними формами вияву екологічних викликів, що загрожують безпечному розвитку людської цивілізації. Екологічна проблема знаходиться на одній з перших позицій на порядку денному у найбільш розвинених державах світу [6, с. 105].

Екологічна політика включає широке коло глобальних питань, які виявляються на рівні планетарного масштабу: продовольча проблема, демографічний вибух, економічна і культурна відсталість, питання прав і свобод.

Взаємозалежність та взаємовпливи сучасної світової економіки створюють підстави розглядати її як глобальну еколого-економічну систему. У цьому відношенні, стабільний та прогнозований економічний розвиток окремих національних держав постає як залежна детермінанта від внутрішньої та зовнішньої політики інших держав, які в різній мірі прий-

мають до уваги серйозність екологічних викликів та загроз. Внутрішня політика екологізації національних економік вимагає дедалі більше коштів з бюджетів держав, а також стимулює координувати зусилля на рівні міжнародної політики в аспекті регламентації та уніфікації норм природокористування, викидів в атмосферу, заборони використання у виробництві певних речовин та сполук.

Процеси глобалізації вимагають знаходження спільного знаменника у зовнішній політиці всіх суб'єктів міжнародних відносин. Цей процес також ускладнений об'єктивним фактором існування різнобарв'я культур та цивілізацій на Землі [17, с. 106].

Велику роль у здійснені екологічної політики має на даний час об'єднання провідних країн світу – країн під назвою G 20, провідна двадцятка, у першу чергу, передових, економічно розвинутих країн світу. Центральне місце у реалізації політики охорони навколишнього середовища країн «великої двадцятки» належить внутрішній державній екологічній політиці, яку можна визначити, як систему специфічних політичних, економічних, юридичних заходів, що вживаються країною з метою управління екологічною ситуацією та забезпечення раціонального використання природних ресурсів на території країни. Державна екологічна політика країн «Великої двадцятки» у межах власної правової компетенції використовує широку палітру інструментів впливу на екологічну ситуацію, серед яких головними є:

1. Ринково орієнтовані інструменти – природно-ресурсні збори та платежі за забруднення середовища; встановлення ринкових цін на природні ресурси, що надходять в економічний обіг; механізм купівлі-продажу прав на забруднення природного середовища; заставна система; інтервенція з метою корекції ринкових цін і підтримки виробників

2. Фінансово-кредитні інструменти – фінансування природоохоронних заходів; кредитний механізм, позики, субсидії; режим прискореної амортизації природоохоронного устаткування; екологічні та ресурсні податки; система страхування екологічних ризиків.

3. Адміністративно-контрольні інструменти екологічного управління – екологічне та природно-ресурсне законодавство, а також екологічні вимоги в загальному (цивільному, кримінальному, адміністративному) законодавстві; екологічний моніторинг.

4. Екологічні стандарти і нормативи: норми і ліміти на викид забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення; нормативи утворення та розміщення токсичних відходів; обмеження щодо водозабору та лісокористування; квоти на видобуток біоресурсів; нормативи відвідуваності особливо охоронюваних природних територій; норми відстрілу промислових тварин, збирання дикорослих рослин; заборона на розміщення в конкретних місцях забруднюючих видів діяльності, на використання токсичних речовин і важких металів.

5. Ліцензування господарської діяльності – пов'язаної з впливом на навколишнє середовище та здоров'я людини; забезпечення екологічного моніторингу і контролю; екологічна сертифікація (маркування); екологічна експертиза проектів; екологічні та ресурсні цільові програми; екологічний аудит.

Ефективним інструментом міжнародної екологічної політики «Великої двадцятки» є процес екологізації суспільної свідомості. У практичній площині це 69 виявляється в створенні спеціального екологічного законодавства, а також наділених владними повноваженнями інститутів, які слідкують за його дотриманням. Глобальною екологічною політикою «Великої двадцятки» можна визначити відносини, засновані на нормативно-правових актах міждержавного рівня, в той час як державна екополітика здійснюється на основі національної правової системи конкретної країни.

Екологічну політику «Великої двадцятки» варто розглядати як систему практичних заходів з захисту глобального природного середовища, що перебуває на стадії оформлення інструментів, інститутів, залучення ресурсів. Наприклад, країни G20 приділяють значну увагу проблемам глобальної зміни клімату, що відбуваються занадто швидкими темпами. Важливою складовою спільної політики «Великої двадцятки» є вироблення прийнятних стратегій економічного зростання та віднаходження шляхів раціоналізації використання природних ресурсів. Екологічна політика G20 також акцентує увагу на створенні умов чи, найголовніше, усуненні перешкод на шляху відтворення біологічного різноманіття флори та фауни.

Іншим не менш важливим напрямом екологічної політики G20 є екологізація економіко-господарської діяльності людини у світовому масштабі. Виокремлюють три основні види екологічної політики, які можна екстраполювати на ана-

ліз внутрішньої екологічної політики країн G20 та спільної політики «великої двадцятки» на міжнародному рівні:

1. Управлінська. Суть цієї політики полягає у тому, що відповідальні за її реалізацію суб'єкти акцентують свою увагу на прийняття та реалізації конкретних рішень та заходів.

2. Плюралістична. Суть цієї політики полягає у тому, що органи державної влади намагаються активно залучати недержавні об'єднання та організації у процес реалізації державної політики.

3. Колективна. Держава намагається делегувати повноваження та передати частку відповідальності за реалізацію певних форм екологічної політики зацікавленим у вирішенні цього питання групам інтересів або окремим громадянам.

Міжнародна екологічна політика «великої двадцятки» базується на таких основних загальних принципах:

1. Принцип системності, який полягає у формуванні найбільш комплексної та завершеної системи бачення щодо вирішення окремих екологічних проблем з точки зору їх взаємозв'язків та взаємовпливів, ролі та місця у певній системі координат та інтегрованості у систему більш високого порядку.

2. Принцип історичності полягає у намаганні з'ясувати особливості та динаміку розвитку певних екологічних проблем в історичній ретроспективі, виявити причини їх появи та фактори, що, ймовірно, спричинили до їх загострення, а також побудувати прогноз на майбутнє.

3. Принцип адаптації, в межах якого сама адаптація розглядається як невід'ємна складова процесу еволюції життя на Землі, і, в тому числі, еволюції самої людини, форм її культурного розвитку та пристосування до оточуючого сере-довища.

4. Принцип планетарної єдності випливає з уявлення про біосферу як цілісну єдність взаємопов'язаних між собою різного рівня систем життя нашої планети. Вплив на одну з систем чи її складових неодмінним чином позначиться на всій системі в цілому.

5. Принцип пріоритету екологічної безпеки як базису світового суспільного розвитку. Економічна сфера у світовому вимірі має бути регламентована та детермінована принципами відповідального ставлення до природного середовища та не вчинення йому шкоди.

6. Принцип стійкого розвитку, який можна визначати за певними критеріями:

1) пріоритет якісних показників рівня життя над кількісними;

2) протистояння ентропійним процесам;

3) збереження біологічного та культурного різноманіття;

4) пріоритет стабільності еволюційного розвитку екосистем над економічною рентабельністю господарської діяльності.

7. Принцип врахування альтернативних (втрачених) можливостей, що передбачає проведення економічних розрахунків стосовного ймовірно іншого шляху використання, наприклад, природних угідь, пасовищ, національних парків та заказників. Тобто, потрібно помислити в напрямі віднаходження екологічно більш безпечного застосування природних ресурсів (наприклад, побудувати виробництво чи створити рекреаційну туристичну зону).

8. Принцип «той, хто забруднює – сплачує» стимулює підвищувати рівень екологічної безпеки на виробництвах, впроваджувати нові технології та модернізувати господарську діяльність. Водночас, застосування цього принципу може вплинути на підвищення цін на готову продукцію для споживача, оскільки екологічно безпечні технології також мають свою вартість. Водночас, на довгострокову перспективу цей принцип має велику актуальність, адже в кінцевому підсумку прибуток отримує той, хто ступає на крок попереду свого часу.

9. Принцип «користувач платить», по-суті, є іншим зрізом принципу «той, хто забруднює – сплачує». Цей принцип вимагає матеріального відшкодування за використання природних ресурсів, відновлення яких потребує часу та коштів.

10. Принцип довгострокової перспективи вимагає проводити міжнародну екологічну політику з думкою та відповідальністю перед майбутніми поколіннями. У практичній площині це означає, що принципово складно виміряти та економічно обрахувати ціну шкоди від екологічного забруднення навколишнього середовища. Тому, пріоритет екологічної політики має бути безсумнівним, навіть не зважаючи на високу вартість природоохоронної політики та екологізації економіки порівняно з традиційними способами господарювання з метою забезпечення екологічної стабільності.

11. Принцип взаємозалежності, який передбачає, що певні форми та засоби проведення екологічної політики в окремих сферах чи проблемних питаннях мають вплив на інші сфери людської діяльності, а також складові оточуючого природного середовища.

Частина країн «великої двадцятки» є членами Європейського Союзу. Тому, доцільним є проаналізувати особливості реалізації екологічної політики в ЄС, що є одним із найважливіших напрямків діяльності Європейського Союзу. Ось уже більше 30 років Європейське Співтовариство здійснює власну політику в галузі навколишнього середовища. За цей період організацією були проведені значні за масштабом заходи природоохоронного характеру, створена правова база для регулювання та координації екологічної діяльності держав-членів, розроблені і впроваджені нові підходи до захисту і поліпшення якості навколишнього середовища.

Сьогодні ЄС є одним з лідерів в природоохоронному співробітництві на європейському континенті. Євросоюз відіграє дуже істотну роль у вирішенні глобальних і регіональних екологічних проблем.

Сучасна екологічна політика ЄС базується на наступних принципах:

1) сталий розвиток, що передбачає рівну увагу до його економічної, соціальної та екологічної складових;

2) пріоритетність для суспільства збереження функції біосфери замість прямого використання її ресурсів;

3) запобігання негативним екологічним наслідкам у результаті господарської діяльності, облік майбутніх екологічних наслідків;

4) відмова від економічних та інших проектів, пов'язаних з впливом на природні системи, якщо їх наслідки непередбачувані для навколишнього середовища;

5) природокористування на платній основі і відшкодування населенню та навколишньому середовищу шкоди, що завдається в результаті порушення законодавства про охорону навколишнього середовища [4, с. 28].

Україна приймає участь у процесах міжнародного співробітництва з метою захисту національного та світового природного середовища. Свідченням активної позиції нашої держави на міжнародній арені у сфері захисту екології є численні ратифіковані міжнародні договори, конвенції, програми, інші нормативно-правові акти спрямовані на координацію спільних зусиль заради зменшення техногенного тиску людської цивілізації на природу, усунення перешкод для сталого розвитку та гармонізації відносин людини з природою.

Одним із напрямів впливу глобалізаційних змін на розвиток та удосконалення сучасної української екологічної полі-

тики є співпраця України та ЄС у впровадженні та імплементації міжнародних екологічних угод у тому числі, для вирішення екологічних проблем України. Угода про асоціацію з ЄС не тільки відкрила нові перспективи у соціально-економічному розвитку, але й обумовила появу нових викликів у процесах економічної модернізації України. Насамперед, Україна зобов'язана узгодити свою національну стратегію розвитку із вимогами ЄС і міжнародними зобов'язаннями зі сталого розвитку загалом та екологічними зокрема.

Таким чином, проголошений Україною курс на європейську інтеграцію передбачає адаптацію вітчизняного природоохоронного законодавства та запровадження сучасних підходів до забезпечення екологічної безпеки відповідно до принципів Європейського Союзу [10, с. 5].

У світових політичних реаліях сьогодення пріоритетного значення набула регіональна політика ЄС, де екологічна складова посідає одне із центральних місць. Основною метою регіональної екологічної політики ЄС є забезпечення гармонійного і сталого розвитку європейських регіонів.

Доцільно наголосити на тому, що регіональна екологічна політика ЄС є невід'ємною компонентою загальноєвропейської політичної стратегії, метою якої є вироблення і впровадження принципів взаємовідносин центру національних держав із регіонами та оздоровлення довкілля [15, с. 49].

Загалом екологічна політика є однією з пріоритетних сфер для Об'єднаної Європи, а ЄС вважається світовим лідером у позитивній реалізації екологічної політики та успішно вирішує низку екологічних проблем континенту. Юридичною засадою для євроінтеграційних процесів у природоохоронній галузі є розділ V, глава 6 Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

Євроінтеграція у природоохоронній галузі охоплює заходи та реформи у таких галузях: 1) управління довкіллям та інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики; 2) якість атмосферного повітря; 3) управління відходами та ресурсами; 4) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; 5) охорона природи; 6) промислове забруднення та техногенні забруднення; 7) зміна клімату та захист озонового шару; 8) генетично-модифіковані організми.

Згідно із Звітом Міністерства енергетики та захисту довкілля України про виконання Угоди про асоціацію між

Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого, у частині захисту довкілля за III квартал 2019 р. на сьогодні в екологічне законодавство України імплементовано такі нормативно-правові акти за галузями:

1) управління довкіллям та інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики: Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» № 2354-VIII від 20.03.2018 р.; Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 825 від 07.11.2018 р. схвалено Концепцію створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля»; 2) якість атмосферного повітря: 14 серпня 2019 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря», якою затверджено Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, що розроблений відповідно до положень директив № 2008/50/ЄС, № 2004/107/ЄС та встановлює єдині вимоги до організації та проведення моніторингу стану атмосферного повітря, а також забезпечення відповідної якості даних; 3) управління відходами та ресурсами: Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 820 від 08.11.2017 р.; 4) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище. Прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод» № 758 від 19.09.2018 р.; 5) охорона природи: більшість директив виконано; 6) промислове забруднення та техногенні забруднення: у процесі виконання; 7) зміна клімату та захист озонового шару: прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» № 878 від 06.12.2017 р.; 8) генетично-модифіковані організми: проект закону «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (у новій редакції) та аналіз регуляторного впливу надіслано на розгляд та погодження до Державної регуляторної служби України [14, с. 159].

Отже, станом на сьогодні багато директив ЄС вже імплементовано в українське екологічне законодавство, але такі

сектори, як управління відходами, промислове забруднення покладені для виконання в Законі України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [5, с. 219].

Ще одним із пріоритетів євроінтеграції у сфері екології є впровадження європейського досвіду застосування інноваційних механізмів реалізації екологічної політики. Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами – з іншого, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень.

Великий практичний досвід, накопичений світовою спільнотою у сфері охорони навколишнього середовища, став основою низки міжнародних стандартів. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO),продовжуючи традиційну для своєї діяльності розробку стандартів на методи контролю компонентів біосфери (повітря, вода, ґрунт), у 90-х рр. XX ст. приступила до створення комплексу міжнародних стандартів та системи екологічного управління, а саме: стандарти ISO серії 14000. Для цього в 1993 р. було створено Технічний комітет ISO «Екологічне управління» – ISO/ТК 207.Система стандартів ISO 14000 розроблена на базі стандарту BS 7750, а також стандарту за системою якості продукції ISO 9000.

На відміну від багатьох інших природоохоронних стандартів, вона орієнтована не на кількісні параметри (обсяг викидів, концентрації речовини тощо) і не на технології (вимога використовувати або не використовувати певні технології, вимога використовувати «якнайкращу доступну технологію»). Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту environmentalmanagementsystem, механізмами якого є екологічний моніторинг, екологічна оцінка, екологічний аудит, екологічне маркування. Пріоритетним напрямком формування екологічної політики в Україні є впровадження економічних інструментів, які прийняті у ЄС [18, с. 1].

Використання економічних інструментів засновано на принципі «забруднювач платить» (означає, що виробник несе повну фінансову відповідальність за забезпечення реалізації заходів, спрямованих на запобігання чи зменшення забруднення довкілля), що забезпечує зміну поведінки суб'єктів господарювання внаслідок переведення зовнішніх витрат від руйнування або виснаження об'єктів довкілля в категорію внут-

рішніх витрат і зміни набору та структури стимулів для цих суб'єктів [7, с. 769].

Актуальним напрямком євроінтеграції в екологічній сфері є впровадження електронного урядування. Концепція екологічного урядування у сфері реалізації екологічної політики (насамперед на регіональному рівні) відповідає сучасним трендам у державному управлінні, сприяючи доступності і прозорості у взаємодії держави, бізнесу і громадськості у вирішенні екологічних проблем [11].

Таким чином, глобалізаційні політичні зміни у рамках співпраці між Україною та ЄС по удосконаленні екологічної політики позитивно в цілому сприятимуть удосконаленню та покрашенні екологічної політики України у майбутньому [16, с. 1].

По-перше, адаптація і приведення національного екологічного законодавства до європейських стандартів (станом на сьогодні багато директив ЄС вже імплементовано в українське екологічне законодавство, але більшість закладено до впровадження до 2030 р.).

По-друге, впровадження європейського досвіду застосування економічних механізмів реалізації екологічної політики, які засновані на принципі «забруднювач платить» (екологічні податки, пільги, субсидії тощо).

По-третє, запровадження системи екологічного менеджменту (environmentalmanagementsystem), механізмами якого є екологічний моніторинг, екологічна оцінка, екологічний аудит, екологічне маркування.

По-четверте, реалізація концепції екологічного урядування у сфері реалізації екологічної політики, що відповідає сучасним трендам у державному управлінні, сприяючи доступності і прозорості у взаємодії держави, бізнесу та громадськості у вирішенні екологічних проблем. Проте, євроінтеграційні прагнення України мають бути підкріплені реальними кроками у сфері екологічної політики.

Враховуючи об'єктивно існуючу єдність екосистем України та Європи, нашій державі потрібно докласти значних зусиль для гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським, а також розпочати насправді його дотримуватись з метою зменшення негативного впливу на природу [12].

До негативних сучасних впливів глобалізаційних процесів можемо віднести російсько-українську війну, яка зумов-

лена несправедливою експансією, загарбницькою окупацією росії ряду територій України, яка призвела до чисельних людських втрат, каліцтва, зростання сирітства, руйнувань, масової еміграції, внутрішньо-переміщених осіб, поглиблення демографічної кризи в Україні, а також внаслідок продовження воєнних дій завдано великої шкоди навколишньому середовищу України.

Однією з найважливіших екологічних проблем в Україні під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст і населених пунктів призвели до викиду великої кількості токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище. Ці хімікати забруднили ґрунт, джерела води та повітря, спричинивши низку проблем зі здоров'ям місцевого населення, включаючи респіраторні захворювання, подразнення шкіри та різні види раку.

Ще однією серйозною екологічною проблемою в Україні під час війни стало знищення лісів і місць проживання диких тварин. Постійні бомбардування та обстріли лісів завдали значної шкоди екосистемі, і багато видів рослин і тварин були змушені покинути свої домівки. Це значною мірою вплинуло на біорізноманіття регіону, а також вплинуло на життєдіяльність місцевих громад, які залежать від лісу як джерела їжі, палива та інших ресурсів.

Війна також завдала значної шкоди інфраструктурі України, включаючи заводи, електростанції та нафтопереробні заводи. Це призвело до розливів і витоків небезпечних матеріалів, таких як нафта, хімікати та радіоактивні речовини, у навколишнє середовище. Це призвело до подальшого забруднення повітря, води та ґрунту, що спричинило довгострокові проблеми зі здоров'ям та навколишнім середовищем для населення України [2, с. 205].

На додаток до шкоди, завданої війною, конфлікт, що триває, також перешкоджає зусиллям, спрямованим на вирішення екологічних проблем у регіонах охоплених війною. Відсутність стабільності та безпеки ускладнила доступ екологічних українських організацій до територій, де відбуваються військові дії, саме вони потребують підвищеної уваги.

Таким чином, екологічна політика як складова глобальних політичних змін набуває все більшого значення в системі соціальних запитів громадян розвинених держав, що свідчить про її зростаючу роль як фактору вироблення комплексної державної та міжнародної політики у різних сферах суспіль-

ного життя. Міжнародна екологічна політика «Великої двадцятки» є важливим, структурно оформленим напрямом продовження внутрішньої політики держав учасниць. Цей вид політики зазнає впливів соціально-економічних факторів, що існують як об'єктивна внутрішня реальність цих країн, та, водночас, тенденцій розвитку та трансформації структурних компонентів міжнародної політики. Спільну екологічну політику «Великої двадцятки», з одного боку, можна розглядати як залежну від внутрішньої екологічної політики держав-учасниць, а з іншого – як чинник, що безпосередньо впливає на ведення внутрішньої політики через міжнародно-правові акти, конвенції, договори.

З часу здобуття Україною незалежності здійснено значний обсяг роботи в законодавчій площині: у Конституції визначено права людини в екологічній сфері, окреслено напрями державної екологічної політики для досягнення екологічної безпеки, прийнято ряд законів, спрямованих на реалізацію задекларованих напрямів та принципів. Втім відсутність зваженої політики, непослідовність реалізації законодавчих принципів та норм, розбалансованість повноважень між державними органами, загальна криза системи державного управління, низький рівень екологічної культури громадян – є факторами, що перешкоджають повноцінній реалізації приписів українського екологічного законодавства.

Модернізація українського екологічного законодавства відбувається в умовах неперервного реформування правової системи держави та повільного становлення екологічної культури та запитів у населення. Основою для участі в здійсненні міжнародної екологічної політики є ратифікація низки конвенцій, договорів, програм, спрямованих на гармонізацію відносин людства з оточуючим середовищем та механізми реалізації цих нормативно-правових актів, позитивним прикладом по удосконалення екологічної політики України є її співпраця з країнами ЄС.

Таким чином, українське екологічне законодавство є сучасним та виступає надійною основою для проведення ефективної природоохоронної політики, яка у практичній площині не в повній мірі реалізує задекларовані цілі та принципи. Враховуючи існуючу єдність екосистем України та Європи, нашій державі потрібно докласти значних зусиль для гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським, а також розпочати насправді його дотримуватись з метою зменшення негативного тиску на природу.

Україна використовує існуючі міжнародно-правові механізми для вдосконалення внутрішньої системи державної екологічної політики та, водночас, докладає зусиль для сприяння становленню ефективних інститутів та механізмів в системі світової екологічної безпеки.

Проте, сучасна російсько-українська війна, як один із проявів негативних глобалізаційних процесів не дає можливості українській владі реалізовувати різноманітні міжнародні екологічні проекти, через те, що майже усі державні кошти витрачаються владою на забезпечення, фінансування Збройних сил України. Війна в Україні має руйнівний вплив на навколишнє середовище та здоров'я українського народу. Зважаючи на такий стан, важливо, щоб міжнародна спільнота продовжувала підтримувати зусилля задля забезпечення сталого майбутнього для України та її народу.

Література

1. Беспалова О. В. Екологічна політика країн ЄС щодо регулювання суспільних відносин у сфері підтримання екологічної безпеки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Випуск 30, 2020. С. 147–155.

2. Гулак О. В., Ладиченко В. В., Щербак А. В. Державна екологічна політика в умовах воєнного стану: сучасний стан та напрями удосконалення. *Наукові записки. Серія: Право.* Випуск 17. 2024. С. 205–209.

3. Дзюндзюк В. Б., Дзюндзюк Б. В. Безпекова екологічна політика в контексті реалізації цілей сталого розвитку. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства.* № 2. 2023. С. 63–68.

4. Карпенко О., Васюк Н., Федірко Н. Реалізація державної екологічної політики в країнах Європейського Союзу: досвід для України. *Аспекти публічного управління.* Том 11. № 4. 2023. С. 28–34.

5. Кратко О. В., Мунтян Л. Я., Демчук Л. І. Екологічна безпека України в контексті сталого розвитку. *Екологічні науки: науково-практичний журнал.* Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 7 (34). С. 219–225.

6. Маленко Я. В., Ворошилова Н. В., Поздній Є. В. Глобалізація та екологічні проблеми: навчальний посібник / за ред. Я. В. Маленко. Кривий Ріг: КДПУ. 2024. Частина І. 291 с.

7. Новицька Н. Б., Новицький А. М., Приймаченко Д. В. Історичні аспекти правового забезпечення екологічної політики в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітико-порівняльне правознавство»* 2024. С. 769–774.

8. Орденов С. С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія.* 2021. № 2 (34). С. 46–50.

9. Приходько, В. П. Екологічні проблеми в контексті прискореної економічної глобалізації та безпечного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2023. Вип. 49. С. 110–113.

10. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». Нац. рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. С. 5.

11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17.12.

12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua.13.

13. Радченко О. О. Екологічна безпека сучасних держав в умовах глобальних викликів і загроз. *Публічне урядування.* МАУП, № 3 (28). 2022. С. 73–81.

14. Рєпін К. Екологічна політика України: імперативи, принципи, критерії. Cientific journal «DEVELOPMENT SERVICE INDUSTRY MANAGEMENT» №1. 2024. С. 159–165.

15. Рогозіннікова К. С. Принципи екологічної політики Європейського Союзу: виклики й орієнтири для України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* Том 34 (73) № 6 2023. С. 49–56.

16. Сич К. О., Романов Є. П. Формування та реалізація державної екологічної політики в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство.* Випуск 45. 2022. С. 1–8.

17. Скібінська Н. В. Екологічна політика західноєвропейських держав: до визначення історичного контексту. *Сучасне суспільство.* 2023, Випуск 2 (27). С. 106–116.

18. Чала В. С. Формування глобальної екологічної політики: принципи та регуляторні пріоритети. *Економіка та суспільство.* Випуск 48. 2023. С. 1–9.

ВИСНОВКИ

І. У першій частині дослідження розглянуто теоретико-методологічні засади децентралізації публічної влади в контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду. Окремі підрозділи присвячені децентралізації влади на рівні Тернопільської області та Тернопільської міської територіальної громади.

Схвалена Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні викликана політичними процесами, що відбуваються в державі й суспільстві на шляху євроінтеграції, що обула стимулована Революцією Гідності 1913–14 рр. Вона передбачала децентралізацію, створення належних матеріальних (майно, зокрема земля, що перебувають у власності територіальних громад), фінансових (податки та збори, що пов'язані з територією відповідної адміністративно територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень. Передаючи безпосередньо до рук зацікавлених осіб управління справами, вона має переваги демократичного характеру, причому демократизм набагато реальніший в місцевих масштабах, ніж в загальнонаціональних. Децентралізація публічної вади в Україні як складний та багатоаспектний процес, торкається усіх сфер суспільного життя: політичної, економічної, соціальної, діховно-культурної, а тому вимагає комплексного осмислення в контексті загальноєвропейського та світового досвіду.

Децентралізація публічної влади в суверенній Україні у пепршу вимагає нового рівня владних відносин, їхньої всебічної демократизації, адже передача повноважень на низові рівні соціальної ієрархії вимагає розширення прав громадян, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування. Мова йде про впровадження засад публічної політики і публічного управління, які істотно змінюють характер і засоби владного процесу в суспільстві, державі та місцевих громадах. Публічна політика, нажаль, ще не стала визначальною рисою суспільно-політичного процесу в Україні, однак суспільство уже усвідомиило її значення для радикаль-

ної трансформацій усіх сфер суспільного життя, забезпечення провідної ролі громадянського суспільства, всіх інституцій публічної сфери у формуванні нової якості політики на засадах комунікативної раціональності та деліберативної демократії.

Формування і розвиток Європейського Собзу супроводжувався виробленням і впровадженням у життя нової регіональної політики, яка заклала основи децентралізації національних держав, а далі охопила субрегіональний рівень і самоврядувння на базовому рівні. Теоретичним фундаментом нового регіоналізму стала глобальна соціальна теорія, яка відмовляється від домінування центральної ролі держави. Соціальні процеси аналізуються поза національним виміром і без тісної прив'язки до незмінних трансісторичних теорій. Регіон на сучасному етапі світового розвитку в умовах нового регіоналізму перетворюється з об'єкта міжнародних відносин в їх повноцінного суб'єкта. Саме суб'єктність регіону в новому глобалізованому світі є однією з ключових ідей теорії.

Нову регіональну політика Європейського Союзу іменують «політикою згуртування» (Cohesion Polscy), адже вона повинна забезпечити інтеграцію 27 держав-членів ЄС у цілісне системне утворення, яке успішно конкурує із зовнішнім світом, і, в першу чергу, з США та Китаєм.

На практиці регіональна політика ЄС – це система заходів, що спрямована на підвищення добробуту регіонів ЄС і на скорочення міжрегіонального економічного та соціального розриву між ними. На подолання відставання регіонів від бажаних життєвих показників, особливо у сферах розвитку промисловості та сільського господарства, використовується третя частина бюджету цієї потужної міжнародної організації на території якої проживає біля 300 мільйонів жителів. Мета регіональної політики ЄС – підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом сприяння економічному росту і зайнятості населення, підтримки програм захисту оточуючого середовища і енергетичної безпеки кожного члена Союзу. Об'єктивними передумовами регіональної політики є структурна неоднорідність території в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному та політичному аспектах. У зв'язку з цим будь-які дії слід проводити з урахуванням інтересів і особливостей регіонів. Тернопільська область як регіон України має свої особливості, які необхідно

свідомо і послідовно використовувати для підняття рівня життя людей, керуючись засадими регіональної політики ЄС. Набувши статусу кандидата на вступ у ЄС, Україна має шанс у майбутньому вирівняти озвиток своїх регіонів та зміцнти їх суб'єктнсть на європейському просторі.

Схвалена Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні зробила істотні кроки до удосконалення своєї регіональної політики, вивчаючи та запроваджуючи досвід держв ЄС, особливо Республіки Польщі. Відповідно до цієї Концепції запропоновано трирівневу систему адміністративно-територіального устрою: регіони, райони, громади, що нагадуує систему місцевого самоврядування Польщі, де під громадою (гміною) розуміють адміністративно-територіальну одиницю, утворену відповідно до закону, яка включає один або декілька населених пунктів (село, селище, місто), а також прилеглі до них території.

Значним кроком у реформуванні місцевого самоврядування було прийняття в 2015 р. Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». В наслідок його реалізації було стоворено 1469 ОТГ на основі консолідації місцевих громад навколо великих сіл, селищ та міст України. У 2020 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про утворення і ліквідацію районів»: тепер нове районування України включає 136 районів.

Однією із засд децентралізації є принцип субсидіарності, який вимагає розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та виконавчих органів різних рівнів. Запропоновано право місцевого самоврядування на частку загальнонаціональних податків. Йдется про те, що обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повинен відповідати їх повноваженням, а в разі надання делегованих повноважень, щодо яких було прийнято рішення органами державної влади, держава повинна компенсувати відповідні витрати органів місцевого самоврядування.

Отже можемо зробити висновок, що встановлення децентралізованого місцевого самоврядування в Польщі є тим зарубіжним досвідом, який можна використати в Україні для проведення реальних та ефективних реформ місцевого самоврядування з метою надання йому більшої самостійності у вирішенні місцевих справ на користь інтересів широких

верств населення. На черзі реформування регіональної структури української держави задля комплексної адаптації вітчизняної регіональної політики до законодавства та досвіду Європейського Союзу.

Формування нової територіально-адміністративної структури Тернопільської області відбувалося впродовж 2015–2020 років. У 2015 році в області утворилися перші 26 об'єднаних територіальних громад. Далі динаміка реформування області була такою: у 2016 році було сформовано ще 10 об'єднаних громад, у 2017 році – 4, у 2018 році – ще 9 (у тому числі навколо двох міст обласного значення Тернополя і Бережан), а у 2019 році – ще 5 (осередком однієї них стало місто обласного значення – Чортків).

Таким чином, станом на 1 липня 2020 року в Тернопільській області утворилося 55 об'єднаних територіальних громад, які охоплювали 677,7 тис. населення (64,8%), 7,0 тис. км^2 території (50,9%), 314 сільських, селищних, міських рад (51,1%) та 536 населених пунктів (50,7%).

Завершення реформи була реалізовано у 2020 році. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 року № 482-р затверджено перспективний план формування територій громад Тернопільської області, а розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 724-р в регіоні визначено 55 адміністративних центрів та затверджено території відповідних територіальних громад.

17 липня 2020 року Верховною Радою України було прийнято постанову № 807-IX, згідно якої на території області утворено 3 райони – Кременецький район, Тернопільський та Чортківський. У результаті, з 19 липня 2020 року система адміністративно-територіального устрою області складається з 3 районів, 18 міст, 17 селищ міського типу, 1 селища та 1022 сіл. Система місцевого самоврядування включає 3 районні ради та 55 рад територіальних громад, а саме – 18 міських, 16 селищних та 21 сільських рад.

Постановою Центральної виборчої комісії від 08 серпня 2020 року № 160 на 25 жовтня 2020 року було призначено перші вибори відповідних депутатів і голів територіальних громад. Після виборів 25 жовтня 2020 р. відбувається організація сільських, селищних та міських рад територіальних громад та їхніх виконавчих органів.

Постановою Центральної виборчої комісії від 14 серпня 2020 року № 176 на 25 жовтня 2020 року призначено також

перші вибори депутатів нових Кременецької, Тернопільської та Чортківської районних рад. Разом з тим відбулися вибри Тернопільської оласної ради.

З 6 грудня 2020 р. набув чинності Закон України № 1009-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування окремих питань організації та діяльності органів місцевого самоврядування та районних державних адміністрацій». Він надав можливість працювати новообраним органам місцевого самоврядування громад і районів, врегульовуючи питання правонаступництва комунального і державного майна, бюджетних ресурсів, прав та зобов'язань.

Для завершення реформи Мінрегіон оприлюднив для громадського обговорення 4 проекти законів, які після ухвали стали невід'ємною частиною правової основи реформування місцевого самоврядування. Мова йде про Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування»; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади»; Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо приведення у відповідність положень податкового законодавства у зв'язку із реформуванням адміністративно-територіального устрою»; Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування».

Після того, як 25 жовтня пройшли місцеві вибори в Україні, було остаточно сформовано новий адміністративно-територіальний устрій, міста залишаться містами, селища – селищами, села – селами. Усі вони входять до складу громад. Громади мають однакові повноваження, джерела фінансування, перейшли на прямі міжбюджетні відносини і не залежать від районної чи обласної влади. Отже необхідності у розмежування міст на міста обласного і районного значення більше немає. Так само не має сенсу виокремлювати селища міського типу.

Маючи уявлення про стану і динаміки сфер суспільного життя в регіоні, важливо визначити пріоритети їх подальшої

трансформації на шляху прогресу. Ці питання знайшли відображення у «Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки». Стратегія, яка розроблялась впродовж 2019–20 рр., вбачала завдання і перспективи розвитку Тернопільщини у підвищенні ролі місцевого самоврядування, територіальних громад у стратегічному плануванні та реалізації проєктів розвитку, побудована на засадах співпраці органів місцевого самоврядування обласного, районного та первинного рівня, їх взаємодії з органами виконавчої влади, бізнес-середовищем, громадськістю, що створює нові можливості для соціального та економічного розвитку територіальних громад та регіону загалом.

Підготовка документу відбувалося з дотриманням принципів управління, орієнтованого на результат, відкритості, інклюзії та гендерно орієнтованого врядування, збереження прав людини та екологічної безпеки, а також із застосуванням територіально-орієнтованого підходу. Істотну допомогу було надано Тернопільській області міжнародними організаціями, зокрема розробкою типової стратегії розвитку місцевих територіальних громад на прикладі Гусятнської ОТГ.

Процес стратегічного планування розвитку області проходив у відкритому і прозорому форматі, що дозволяло брати участь усім охочим та зацікавленим особам. До розробки Стратегії були залучені ключові суб'єкти регіонального розвитку, зокрема представники бізнесу, освіти, науки, громадських організацій, регіональних інституцій розвитку, а також органи місцевої влади. Для врахування різноманітних інтересів, досягнення загального розуміння та підтримки напрямів Стратегії, обласна державна адміністрація вибудувала партнерські відносини з громадськими організаціями, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором і науковими установами. Таким чином, цей стратегічний документ став спільним результатом усіх учасників процесу, забезпечуючи суспільну підтримку для впровадження заходів та проєктів, передбачених Стратегією.

За результатами дослідження соціально-економічного стану області, проведеного SWOT-аналізу та обговорення пропозицій експертів, науковців, працівників органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади, громадських організацій були сформульовані Стратегічне бачення та Місія області.

Стратегічне бачення розвитку області окреслене так: Тернопільщина – край з багатою природною, історико-культурною та духовною спадщиною, високим науково-інтелектуальним потенціалом, конкурентоспроможною інноваційною економікою та високоефективним агропромисловим комплексом. Екологічно відповідальний регіон, де в громадах створені безпечні та комфортні умови для кожного мешканця.

Місія Тернопільської області – забезпечення високої якості життя мешканців, гармонійного розвитку територій шляхом збереження та ефективного використання потенціалу, конкурентних переваг та особливостей регіону. Стратегічне бачення реалізується через досягнення стратегічних цілей, а обрані стратегічні цілі реалізуються через систему оперативних цілей.

СТРАТЕГІЧНІ, ОПЕРАТИВНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА 2021–2027 РОКИ

Стратегічна ціль 1. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя мешканців

Оперативна ціль 1.1. Підвищення якості послуг сфери охорони здоров'я, реабілітації, фізичного та ментального відновлення

Оперативна ціль 1.2. Розвиток освітнього та культурного потенціалу

Оперативна ціль 1.3. Забезпечення доступності соціальних, адміністративних послуг та розбудова інклюзивного середовища

Оперативна ціль 1.4. Розвиток сектору безпеки та цивільного захисту

Стратегічна ціль 2. Підвищення конкурентоспроможності регіону та зміцнення спроможності громад

Оперативна ціль 2.1. Розвиток смарт-спеціалізації регіону

Оперативна ціль 2.2. Стимулювання розвитку економіки сільських територій

Оперативна ціль 2.3. Залучення інвестицій та розвиток підприємництва територіальних громад, розвиток багаторівневого врядування

Оперативна ціль 2.4. Розвиток туристичної індустрії

Оперативна ціль 2.5. Оновлення системи підготовки кадрів у відповідності до потреб регіональної економіки

Оперативна ціль 2.6. Розвиток дорожньо-транспортної, логістичної та цифрової інфраструктури

Стратегічна ціль 3. Захист довкілля та стала енергетика

Оперативна ціль 3.1. Створення комфортного та дружнього до довкілля простору регіону

Оперативна ціль 3.2. Організація оптимальної регіональної системи збалансованого природокористування та охорони довкілля

Оперативна ціль 3.3. Енергонезалежність та енергоефективність регіону.

Впровадження Стратегії здійснюється на основі партнерства, координації та узгодження діяльності всіх основних учасників цього процесу, шляхом розроблення та виконання планів реалізації Стратегії. Водночас, пріоритетні напрями та стратегічні цілі розвитку області конкретизуються у щорічних регіональних програмах розвитку, спрямованих на вирішення інвестиційних завдань регіональної стратегії.

Для зміцнення Тернопільського регіону докладаються значні зусилля для залучення зовнішніх інвестицій, тісної співпраці з іншими областями України та зацікавленими регіонами держав ЄС. Цьому активно сприяє набуття Україною стаусу кандидата на вступ у цю міжнародну організацію.

Тернопільська міська територіала громада (ТМТГ), до складу якої входить обласний центр, пройшла стандартну процедуру формуаня та розитку. Вона утворена 21 листопада 2018 року в умовах адміністративно-територіальної реформи шляхом об'єднання Тернопільської міської ради і чотирьох сільських рад: Кобзарівської, Курівецької, Малашовецької та Чернихівської (рішення № 7/п29/1 від 14.11.2018 р.). У 2020 році на основі розпорядження Кабінету Міністрів України № 718-р від 12 червня 2020 року до Тернопільської територіальної громади приєднано Городищенську сільську територіальну громаду з двома сільськими населеними пунктами (Городище та Носівці) в її складі (рішення№ 7/46/8 від 07.02.2020 р.). До 2020 року сільські населені пункти Тернопільської громади належали до Зборівського району, а місто Тернопіль – Тернопільського району. Тепер за адміністративно-територіальним устроєм Тернопільська міська територіальна громада входить до Тернопільського району Тернопільської області.

Нині Тернопільська міська територіальна громада (ТМТГ) займає перше місце у регіоні за територією та є однією з найбільших в Україні (займаючи 24 позицію в рейтингу територіальних громад України, володіючи площею 167,1 км^2). Напередодні війни росії проти України у громаді було зареєстврвано 227,23 тис. осіб. При чому, 98,3% населення мешкало у Тернополі. Особливістю територіальної будови громади є її видовженість і охоплення сільських територій, більшість з яких безпосередньо не межують з містом Тернополем і не належать на до приміських територій. Об'єднуючим чинником ТМТГ є ріка Серет (притока Дністра) вздовж якої розташовані села громади та м. Тернопіль, в центрі якого мальовнича водойма Тернопільського ставу.

Базовим документом, який визначає систему самоврядування у Тернопільській громаді є Статут, який визначає права і обов'язки членів громади, повноваження і обов'язки міського голови, міської ради, її комісій, війтів, депутатів, виконавчого комітету ради, його підрозділів, органів самоорганізації населення. Перша редакція Статуту була прийнята у 2011 р. Нова редакція Статуту, яка відображає статус громади після територіяльної реформи і утворення Тернопільської міської територіальної громади діє з 2019 р. (рішення рішення сесії Тернопільської міської ради № 7/33/8 від 5 квітня 2019 р.)

Невіємними частини Статуту є такі положення:

Положення про загальні збори (конференції) жителів Тернопільської міської територіальної громади за місцем проживанням (додаток 2).

Положення Про місцеві ініціативи в Тернопільській міській територіальній громаді (додаток 3).

Положення Про консультації з громадськістю в Тернопільській міській територіальній громаді (додаток 4).

Положення Про громадські слухання в Тернопільській міській територіальній громаді (додаток 5)

Додатками до основного тексту Статуту ТМТН є такі положення:

Про порядок введення відзнак, присвоєння і нагородження відзнаками (додаток 1).

Про перелік, зміст, правила використання місцевої символіки та порядок отримання погодження на її використання (додаток 2)

Про порядок укладання та реалізації договорів про партнерство з іноземними муніципальними утвореннями (додаток 3).

Про Тернопільську Молодіжну міську раду при Тернопільській міській раді (додаток 4).

Про звітування міського голови, виконавчих органів, депутатських комісій та депутатів міської ради (додаток 5).

Про органи самоорганізації населення у місті Тернополі (додаток 6).

Про помічника-консультанта депутата Тернопільської міської ради (додаток7).

Положення про порядок розгляду електронних петицій, адресованих Тернопільській міській раді та її виконавчим органам (додаток 8).

А також додатки «Про мирні громадські акції у місті Тернополі» та «Про громадський бюджет Тернопільської міської ради».

На території ТМТГ сформувалася система надання адміністративних послуг. «Центр надання адміністративних послуг» Тернопільської міської ради є виконавчим органом Тернопільської міської ради. У структурі ЦНАП виділено територіальний підрозділ у Тернополі та п'ять віддалених робочих місць – у селах Курівці, Іванківці, Кобзарівка, Городище, Чернихів.

Станом на 2024 р. громадяни та суб'єкти господарювання мають можливість отримати тут 400 видів послуу. Зокрема, з 30.09.2024 р. тут запрацював Центр рекрутингу Української армії.

З жовтня 2023 року у Центрі надання адміністративних послуг у місті Тернополі надаються окремі види послуг з використанням спеціального автоматизованого комплексу «Мобільний кейс» для окремих категорій громадян, що мешкають у м. Тернополі, та внутрішньопереміщених осіб (ВПО). Комплекс створений для забезпечення доступності й підвищення якості надання адміністративних послуг для мешканців Тернополя за місцем перебування суб'єктів звернення певних категорій осіб, в тому числі осіб з інвалідністю. Для мешканців доступні 37 видів послуг. До категорій осіб, які мають право на отримання послуг з використанням «Мобільного кейсу», відносяться: особи, які досягли 80-річного віку; особи з інвалідністю I групи; особи, які за станом здоров'я не здатні самостійно пересуватись; особи, які перебувають на

стаціонарному лікуванні у комунальних медичних закладах м. Тернополя, ВПО, які зареєстровані на території міста Тернополя.

Стратегія розвитку Тернопільської міської територіальної громади передбачає два сценарії: песимістичний, якщо російсько-українська війна не завершиться до 2026 р., і стримано-оптистиний сенарій, згідно якого передбачається, що війна буде завершена у 2025 р.

Другий сцеранію має такий зміст: Володіючи значним потенціалом у транспортно-логістичній та промисловій сферах, Тернопільська громада активно працюватиме над залученням інвестицій, розвитком малого і середнього бізнесу та створенням нових робочих місць. На сучасному етапі в стані реалізації перебуває амбітний проєкт будівництва індустріального парку, що передбачає поєднання двох видів економічної діяльності: розвиненої у громаді переробної промисловості (первинної та вторинної переробки) та професійної наукової і технічної діяльності (дослідницька діяльність у контексті покращення якості продукції і використання нових технологій), що свідчить про спрямованість на інноваційність. Розвинене місто, наявність вільних земельних ділянок, соціальної та житлово-комунальної інфраструктури, налагодженої комунікації різного характеру з громадами на внутрішньо регіональному рівні робить громаду привабливою для інвесторів. А ефективна, потужно напрацьована система підтримки бізнесу сприятиме розвитку підприємницького середовища та залученню у громаду нових суб'єктів господарювання.

У своїй діяльності Тернопільська міська рада спрямована на розвиток системи освіти, формування сприятливого середовища для молоді та підвищення рівня комфорту мешканців. Для досягнення цих цілей передбачено реалізацію низки інфраструктурних проєктів, зокрема будівництво навчальних закладів, ремонт дорожньої інфраструктури, модернізацію та розширення інженерних мереж, а також створення молодіжних просторів. Фінансування таких ініціатив передбачається за рахунок коштів місцевого бюджету, що ґрунтується на високому рівні фінансової спроможності громади, а також шляхом залучення фінансових ресурсів із Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), міжнародної технічної допомоги (МТД) та грантових програм. Місцеві органи самоврядування, маючи значний досвід співпраці з міжнародними

організаціями у реалізації грантових проєктів, мають чіткий план модернізації інженерної та соціальної інфраструктури на середньострокову перспективу. У цьому контексті активно використовуються можливості налагодженої взаємодії з громадськими організаціями, що є конкурентною перевагою громади під час участі у грантових конкурсах. Посилена участь у грантових програмах сприяє розвитку людського потенціалу та активному залученню громадськості до процесів місцевого самоврядування.

Стратегічна орієнтованість громади на сталий розвиток матиме підтримку у західних партнерів. Громада активно розвиває житлово-комунальну та соціальну інфраструктуру на засадах екологічності та енергоощадності. Значними є досягнення міської ради в реалізації Плану сталої мобільності: по-перше, оновлено значну частину громадського транспорту у місті, зокрема, з акцентом на залучення екологічного низькопідлогового транспорту; по-друге, поетапно здійснюється розбудова мережі велодоріжок, по-третє, відбувається розбудова автошляхів у місті і тих, які проходять через нього; в цьому контексті відбувається виведення руху транзитного транспорту за межі Тернополя. Ці чинники мають значний вплив на покращення стану навколишнього природного середовища, зокрема зниження забруднення атмосферного повітря.

Перебуваючи в умовах четвертого року російсько-української війни, Тернопільська міська територіальна громада продовжкє жити і розвиватися. Органи місцевого самоврядування, народні маси та їхні громадські формування оптимістично, в силу можливостей, докладають зусиль для налагодження гідних людини життєвих стандартів. П'ятисотлітня історія Тернополя, міст і сіл нашого краю говорить про те, що нікому не вдасться зломати дух і наснагу українських людей.

***II**. У другому розділі монографії досліджуютьсяи соціально-філософські засади публічного управління в епоху постмодерну. Зокрема, автори розглянули проблеми синергії політичної компетентності, громадянського суспільства та управлінських новацій в українському суспільстві, роль політичної культури та політичної компетентності в здійсенні суспільних трансфрмацій, ідеолгічну стійкість і патіотизм українськог народу в умовах російсько-української війни.*

Синергія між політичною компетентністю, громадянським суспільством та управлінськими інноваціями є основним

фактором сталого розвитку та модернізації України як демократичної держави. Взаємодія цих трьох компонентів дозволяє створити динамічну систему управління, що орієнтована на задоволення потреб громадян, забезпечення ефективності державних інститутів та стійкості в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. Політична компетентність, яка передбачає високий рівень знань, навичок та відповідальності у прийнятті рішень, вимагає розвитку громадянського суспільства, яке здатне контролювати владу та активно впливати на політичні процеси. Окрім цього, управлінські інновації є тим інструментом, який здатний не лише покращити ефективність державних структур, а й зміцнити довіру до держави, забезпечуючи більшу прозорість і підзвітність. Оскільки синергія між цими компонентами стає важливим рушієм реформ, важливо забезпечити інтеграцію інновацій у публічне управління та використовувати сучасні технології для покращення комунікації між державою та громадянами.

З огляду на це, слід активніше розвивати політичну освіту серед громадян, сприяючи формуванню більш поінформовану та відповідальну особистість, яка здатна впливати на політичні процеси; зміцнювати інститути громадянського суспільства, підтримуючи їхню активність та залучення до управлінських і реформаторських ініціатив; впроваджувати інновації на всіх рівнях управління, забезпечуючи доступ до відкритих даних, цифрових платформ для участі громадян у процесах ухвалення рішень і моніторингу діяльності влади.

Перехід до модерності, на думку класика політичної акультурології Г. Алмонда, супроводжувався ускладненням політичних систем та появою національної ідентичності, що вимагало від індивідів більш абстрактного розуміння політичних інститутів та процесів, а засоби масової інформації лише частково компенсували втрату безпосереднього досвіду. Сучасність XXI ст. характеризується надзвичайною динамічністю та різноманіттям джерел політичної інформації, що призводить до «кризи довіри» та фрагментації когнітивних картин, коли традиційні уявлення про владу та політичну участь суттєво трансформуються під тиском нових соціальних рухів, глобалізації та цифрових технологій, ускладнюючи формування стійких уявлень про політичну реальність. Для українського народу проблема полягає також у тому, що ддя українського менталітету характрною є домінування емоцій над раці-

ональністю, що нерідко заваджає приймати виважені ріщеня під час виборів та інших доленосних процесів.

Серед десятка функціональних елементів національної політичної культури, саме соціально-політична онтологія визначає когнітивні засад політико-культуної системи, яка сформувалася впродовж століть політичниої боротьби народу та його щоденної суспільно-політичної практики. Політична онтологія – це система базових, найзагальніших уявлень суб'єкта (індивіда, соціальної групи, нації) про політичне буття, природу політики, влади, держави, співвідношення індивіда і суспільства, яка виступає фундаментальною основою для формування конкретних політичних знань, переконань, цінностей та поведінкових моделей. Дослідження формуваня, змісту та динаміки політичних категорій та понять сьогодні є актуальним завданням вітчизняної політичної науки. Проблема полягає у тому, щоб національна політична онтологія мала достатній рівень адекватності понятійному апарату політології як науки і міжнародному досвіді, а не базувалася на міфах і стереотипах, догматах чужих політичних ідеологій та систем. Це буде запорукою раціональзації як політичної культури народу, так і його практичної політичної діяльності, а також позитивної еволюці його металітету.

Вітчизняні досладники політичної культури у більшій чи меншій мірі аналізують когнітавні складові функціональних елеменів політико-культурної системи. Однак, ця тема це не стала об'єктом комплексного наукового дослідення загалом, а також у контексті впиву когнітивної складові на раціоналізацію політичного житя держави та народу.

Перспективи подальших досліджень мають зосередитись на розробці операційних інструментів для вивчення когнітивних структур, аналізі глибинної взаємодії ментальних шаблонів з інституційними трансформаціями під впливом світових та регіональних процесів, дослідженні впливу цифрових комунікацій на динаміку когнітивних орієнтацій, особливо у контексті протидії дезінформації та маніпуляціям, міждисциплінарному синтезі, залучаючи здобутки культурології, соціальної психології, когнітології тощо, що дозволить подолати застарілі політичні учвлання, панполітизм та розкрити роль загальнокультурних факторів у формуванні демократичних уявлень.

Українське суспільство четвертий рік перебуває в умоваї неспровокованої російської агресії, важливим компонентом

якої є гібридні засоби впливу на свідомість і поведінку населення країни. Для ворога важливим є посіяти недовіру громадян до влади, деморалізувати їх в критичних життєвих умовах, посіяти розбрат та апатію. Тому в умовах гібридної війни гостоpо постають такі жиитттєво важливі завдання: розвивати здатність до критичного мислення, вміння самостійно інтерпретувати медіатексти; розвивати знання соціальних, культурних, політичних та економічних смислів та підтекстів медіаконтенту; розвивати комунікативні здібності; створювати медіапродукти, здатні оперативно розкривати брехню та наклепи на владу; зберегти засади самоорганіхації та самоврядування, проявляти не лише згальнодержавний патріотизм, а й рішучість, жертовність і самовідданість на рівні місцевих територіальних громад. Надзвичайно важливою в умовах гібридної війни є роль вітчизняних медіа, адже від їхньої об'єктивності, професійності та здатності протистояти маніпуляціям залежить інформаційна стійкість суспільства та перемога в російсько-українській війні.

Політична пропаганда включає в себе цілеспрамоване поширення ідей, доктрин, аргументів, що мають на меті вплинути на громадську думку та підтримати певну політичну позицію агресора. У контексті російсько-української війни це проявляється в насадженні ідеології «русского мира», яка декларує єдність «братніх народів» і спрямованамнам захист російськомовного населення у колишнях радянських республіках. Російські державні ЗМІ безупинно транслюють наративи про «нацистський режим» в Україні, «державний переворот» 2014 року, «нелегітимність» української влади та «зовнішнє управління» з боку Заходу.

Російська інформаційна машина активно використовує мережі автоматизованих або напівавтоматизованих акаунтів ботів у соціальних мережах та на онлайн-платформах для поширення дезінформації, атаки на проукраїнські джерела та створення «інформаційного шуму». Боти можуть коментувати публікації, поширювати фейки, ставити лайки та дизлайки, створюючи ілюзію широкого обговорення та підтримки певних поглядів.

Ворожа ідеологія як складова війни рф проти України має кілька цілей, які проголошувались Москвою, – тут і «демілітаризація», і «денацифікація», і «зупинка геноциду на Донбасі», і «нейтральність» України... Проте основною метою –

хоч офіційно і не декларованою – все ж є відновлення імперії. Для досягнення цього були використані кілька ідеологічних конструктів: концепція «русского міра» суть яукої у використанні православної віри, слов'янського коріння, російської мови, якоїсь «особливої духовності» для утримання України (і принагідно Білорусі) в підпорядкуванні Москви; ідеологія «Побєдобєсія» та концепція, яку її опоненти називають «рашизм». Остання намагається нав'язати впевненість в зверхності росіян щодо інших народів – особливо тих, які були в складі російської або радянської імперій, а також віру в якусь «винятковість», «жертовність» російського народу тощо. Отже, в умовах російсько-української війни російська федерація використовує пропаганду свєї імперської ідеології, щоб розколоти українське суспільство, ослабити та позбавити Україну її власної державності. В цих умовах консолідованиqй український світ має зміцнювати вітчизняний патріотизм, національну гідність та гордість українця, формувати дієву контрпропагадну проти російських наротивів, базуючись на правдивій вітчизняній історії, українській національній ідеї та життєвих інтресах модерної української нації.

Сучасний політичний ландшафт, в умовах постійних соціальних та економічних потрясінь, вимагає від соціологів нових підходів до дослідження політичних процесів, що відбуваються в світі. З одного боку, зростаюча поляризація суспільства, підвищення впливу популізму та глибокі політичні кризи змінюють традиційні форми взаємодії між політиками та громадянами. З іншого – новітні технології, соціальні мережі та духовна сфера суспільства відкривають нові горизонти для аналізу політичної поведінки, забезпечуючи доступ до об'єктивної інформації, яку можна використати для точніших прогнозів і оцінок. Політична соціологія в цій ситуації повинна не лише реагувати на зміни, а й активно формувати інструменти для їх розуміння. Це вимагає впровадження нових методів дослідження, таких як аналіз великих даних, штучний інтелект, вивчення онлайн-взаємодій, що дозволяють на новому рівні розглядати питання політичних ідентичностей, маніпуляцій інформацією та громадянської активності. Враховуючи ці виклики та можливості, сучасна політична соціологія потребує інноваційних підходів, здатних пояснити як глобальні, так і локальні політичні процеси, що визначають розвиток сучасних суспільств. Важливим є також визна-

чення правильного балансу між технологічними інноваціями та захистом прав громадян на конфіденційність і безпеку.

***III**. Третій розділ «Комунікативні стратегії та їхня реалізація в політичному процесі» присвячений аналізу культури політичного мислення та поведінки жителів Тернопільської міської територіальної громади, ролі політичних комунікацій в національної консолідації влади та народних мас, ідеологічним трансформаціям в сучасному політичному просторі, впливові виборчих технологій на розвиток демократії.*

Дослідження політичної культури Тернопільської міської територіальної громади показало, що більшість мешканців спільноти мають сформовану громадянську культуру, яка характеризується дієвим патріотизмом та підтримкою демократичного устрою держави в умовах російсько-української війни. Члени об'єднаної територіальної громади виявляють постійний інтерес до внутріполітичного життя країни та суспільно-економічних і політичних процесів у громаді. Найбільш популярними джерелами політичної інформації є соціальні мережі й інтернет-медіа. У сфері ідеологічних вподобань домінують національно-демократичні, ліберальні й націоналістичні орієнтації, хоч певна частина респондентів уникає ідеологічної самоідентифікації. Найбільш значущими суспільно-політичними цінностями є суверенна українська нація і держава, свобода слова, права і свободи людини і громадянина. Щодо зовнішньополітичного курсу України, найбільшу підтримку виявив курс України на вступ у ЄС та НАТО (55.0%); за вступ тільки в ЄС висловилося 15,6% респондентів; десята частина населення вважає, що система безпеки має спиратися на зусилля самих європейських держав; стільки ж респондентів підтримують нейтральний статус України.

У контексті воєнного часу важливим є той факт, що більшість мешканців громади підтримують стратегічний напрям діяльності її керівництва, спрямований на забезпечення перемоги українців у війні. Це свідчить про високий рівень довіри до влади, розуміючи складність обставин, у яких доводиться діяти органам самоврядування. Однак, не надто високою і доволі поляризованою виявилася оцінка населенням діяльність міського голови та міської ради. У майбутньому міська влада, на думку громади, має зосередитися над проблемами розвитоку промисловості, енергозбереження; медичному об-

слуговуванні населення, забезпечення правопорядку, допомозі внутрішньопереміщеним особам.

Результати соціологічного дослідження показують, що більшість членів Тернопільської міської громади вважают, що суспільно-політична активність населення загалом є високою. Доволі оптимістичні і позитивна відпові прозвучали про мотиви, які мали б стимулювати суспільно-політину активність народного загалу: політичні переконання та усвідомлення ситуації в Україні в умовах російської агресії. Однак, відповіді на конкретні практичні питання, засвідчили, що лише незначна частна респондентів (до 10 процентів) активні у висловлені своїх вимог до оранів місцевого самоврядування та державної влади. Вельми низькою є залучення осіб зрілого віку до діяльності політичних партій та громадських організацій. Дещо більшою на цьому фоні є участь населення у суспільних рухах, і, в першу чергу, у волонтрській діяльності.

Аналіз електоральних орієнтацій та виборчих настроїв мешканців Тернопільської міської громади засвідчив, що дві третини респондентів при виборі кандидата керуються прагматичними критеріями – зважають на передвиборчу програму, ідеологічну позицію та політичний досвід кандидата. Це свідчить про зростання рівня усвідомленого вибору, зменшення вразливості до потенційного підкупу й стійкість до популізму. Значна частина опитаних наголошує на необхідності дотримання конституційних норм, забезпечення порядку та стабільності як передумов для участі у виборах. Однією з характерних рис електоральних орієнтацій є підтримка Володимира Зеленського на майбутніх преидентських виборах, що, ймовірно, зумовлено чинником національної безпеки та бажанням зберегти стабільність.

Подальше дослідження політичної культури територіальних громад вимагає більшої уваги до аналізу причин і наслідків політичної індиферентонсті частини населення, впливу моральних та інших чинників на громадянську позицію основних категорій населення, особливо молоді та жителів сільської місцевості, урізноманітнення форм політичної участі в умовах утвердження засад публічності у політичному процесі та децентралізації влади.

Політичні комунікації виступають ісотним чинником національної консолідації українського суспільства та владних інститутів. Сучасні політичні процеси, що супроводжу-

ються динамічними трансформаціями інформаційного простору, забезпечують можливість як мобілізації громадської думки, так і інтеграції різних суспільних груп. Політичні комунікації постійно вдосконалюються, набувають нових ознак, рис і можливостей. Вони суттєво розширюють дієвість публічної політики та публічного управління.

В основі стабільної демократичної моделі політичних комунікацій, що повинна сформуватися в Україні, лежить рівноправний, прозорий і відвертий діалог та обмін політичною інформацією в умовах ефективного функціонування політичних комунікацій між владою, політичними силами та громадським суспільством й індивідами.

У XXI столітті ідеологічний комунікативний простір зазнає глибоких змін під впливом глобалізації, цифрових технологій, соціокультурних зрушень та кризи традиційних політичних систем. Сучасні трансформації свідчать про відхід від класичних ідеологічних схем до більш гібридних, ситуативних і часто популістських моделей, що проявляється у різних політичних просторах світу.

У сучасних дослідженнях політична ідеологія розглядається як багатовимірне явище, яке виконує функції легітимації влади, інтеграції суспільства та мобілізації громадян. Наголошується, що ідеологія постійно перебуває у стані діалектичного розвитку, зберігаючи цивілізаційний код суспільства, трансформується під впливом нових викликів. Посткомуністичні країни залишаються прикладом складної взаємодії історичних спадків і сучасних трансформацій. Дослідження показують, що в Східній Європі відбувається повернення до консервативних ідей, що поєднуються з елементами радянської спадщини та новими політичними концепціями. При цьому спостерігається криза ліберальних цінностей та зростання консервативних і націоналістичних орієнтацій.

Сучасні політичні ідеології все більше формуються під впливом мас-медіа та цифрових платформ. Український кейс партії «Слуга народу» демонструє домінування технологій іміджу над традиційними ідеологічними наративами. Подібні тенденції відзначаються і в ширшому контексті: цифрові алгоритми та нейромережі впливають на масову свідомість, сприяючи фрагментації традиційних світоглядних систем.

В умовах глобальних викликів зростає дискусія щодо ролі державної ідеології. Частина дослідників наголошує на її

важливості для консолідації суспільства та забезпечення ціннісної єдності держави. Інші вказують на небезпеку надмірної ідеологізації, що може призвести до репресивних практик та звуження політичного плюралізму.

Сучасні ідеологічні трансформації демонструють декілька ключових тенденцій: а) Криза класичних ідеологій та перехід до гібридних форм (лібералізм + консерватизм + націоналізм); б) ростання ролі медіа та цифрових технологій у формуванні політичних орієнтацій; в) посилення державної ідеології в умовах глобальних загроз; г) фрагментація та плюралізація ідеологічного простору, особливо у посткомуністичних країнах; д) нституційні та культурні трансформації, де ідеологія переходить у сфери освіти, мас-медіа та цифрового простору. Отже, сучасний політичний простір характеризується плюралізмом ідеологій, їх гнучкістю та технологізацією, що робить ідеологію не лише інструментом політики, але й формою культурного та цифрового впливу.

Виборчі технології, їх яскраво вилажена комунікативні складова мають істотний вплив на стан і розвиток демократії. Український політичний досвід вимагає особливої уваги до «чорного піару», його ідентифікації та нейтралізації.

Чорний піар представляє цілеспрямовану медійну кампанію з метою погіршення суспільного іміджу політично важливих осіб. На відміну від традиційного політичного маркетингу, він зосереджується на руйнуванні репутації опонентів через дезінформацію, викривлення фактів та емоційні маніпуляції, що перетворює його на потужний інструмент деструктивного впливу.

Сучасний чорний піар використовує широкий спектр цифрових технологій: поширення фейкових новин, створення псевдо-новинних веб-сайтів, армії ботів у соціальних мережах та координовані інформаційні атаки. Алгоритми соцмереж сприяють вірусному поширенню контроверсійного контенту, дозволяючи досягати широкого охоплення з мінімальними витратами. Використовуються психологічні механізми впливу через експлуатацію страхів, упереджень та негативних емоцій аудиторії.

Чорний піар чинить глибокий деструктивний вплив на демократичні процеси. Він сприяє поляризації суспільства, створюючи розколи між політичними групами та ускладнюючи формування консенсусу. Домінування негативного кон-

тенту призводить до погіршення якості політичного дискурсу – дебати зосереджуються на особистих атаках замість обговорення реальних політичних альтернатив. Постійне поширення негативної інформації підриває довіру до політичних інститутів та може знижувати електоральну активність.

Поширення чорного піару кардинально змінює підходи до політичного маркетингу. Політичні суб'єкти змушені виділяти значні ресурси на репутаційний менеджмент та кризові комунікації, що призводить до зростання витрат на кампанії. Відбувається професіоналізація галузі через залучення спеціалістів з цифрового маркетингу та інформаційної безпеки. Трансформуються етичні стандарти – розмежування між легітимною критикою та дезінформацією стає розмитим.

Розвиток технологій чорного піару випереджає можливості правового регулювання. Традиційні механізми контролю неефективні в цифровому середовищі. Основною проблемою є балансування між свободою слова та захистом від дезінформації. Особливо складним є регулювання діяльності у соціальних мережах через відсутність ефективних механізмів контролю.

Чорний піар формує культуру недовіри, що проникає у всі сфери життя. Зростає рівень стресу в суспільстві через постійне перебування в атмосфері негативного контенту. Впливає на формування політичних цінностей молоді, створюючи ризик цинічного ставлення до політики.

Ефективна протидія вимагає комплексного підходу: розвиток технологій виявлення дезінформації, підвищення медіаграмотності населення, формування професійних етичних стандартів. Критично важливим є розвиток критичного мислення громадян та саморегулювання професійної спільноти як доповнення до державного регулювання.

IV. У заключному розілі колективного дослідження розглянао політико-управлінські трансфрмації в умовах глобальних викликів. Тут аналізується динаміка міжнародних відносин та девіації за сучасних геополітичних обставин, політичний менеджмент у контексті глобальних змін, політичні трансформації в європейських національних державах в наслідок подільшого розвитку Європейського Союзу, динаміка місця і ролі України в системі сучасних міжнародних відносин, актуальність і досвід вирішення локальних та глобальних екологічних проблем.

Сучасний світ переживає етап глибоких і швидких змін, викликаних процесами глобалізації, що охоплюють усі сфери життя – від економіки до культури, від технологій до політики. З одного боку, глобалізація створює можливості для розвитку, співпраці та обміну, що сприяє підвищенню рівня життя в багатьох країнах. З іншого боку, вона породжує нові виклики, які не знають кордонів і вимагають колективних зусиль для їх подолання.

Нерівномірність економічного розвитку, зміни клімату, соціальні кризи, нові технологічні загрози – ці та інші проблеми стали глобальними і вимагають спільного підходу з боку держав і міжнародних організацій. Політичні трансформації, що відбуваються в умовах глобалізації, також мають значний вплив на національні і міжнародні системи управління, зміцнення чи послаблення міжнародних інститутів, посилення впливу транснаціональних корпорацій, які змінюють традиційні механізми політичної влади.

У цих умовах кожна країна стикається з необхідністю адаптації до нових реалій, що часом ставить під загрозу її національну суверенітетність. Зрозуміти вплив глобалізації на політичні структури та глобальні виклики є важливим завданням для кожної нації, оскільки саме через ефективну взаємодію на глобальному рівні можна знайти оптимальні рішення для вирішення сучасних проблем.

Політичні трансформації в умовах глобалізації ведуть до зміни балансу сил у міжнародних відносинах, зокрема через перехід від національних до глобальних управлінських структур. Роль міжнародних організацій, таких як ООН, СОТ, МВФ, стає все більш важливою у вирішенні глобальних питань. Одночасно з цим відбувається процес формування нових політичних і економічних союзів, що дає можливість країнам впливати на міжнародні процеси через спільні інтереси. У глобалізованому світі національні уряди повинні знайти баланс між внутрішніми інтересами та міжнародними зобов'язаннями, а також протистояти екстремізму та політичним популістським рухам. Загалом, глобалізація створює нові реалії для кожної країни, що вимагають адаптації до змін у політиці, економіці та технологіях. Успіх у цих умовах залежить від здатності країн до співпраці, гнучкості в прийнятті рішень і ефективного реагування на нові виклики.

Все більша роль у регілюванні міжародих кризових ситуацій належить інститутції медіації. Під медіацією слід

розуміти спосіб позасудового урегулювання спору, що виникає між сторонами конфлікту, використовуючи можливі юридичні інструменти з метою знаходження компромісів між його сторонами для вирішення предмету міжнародного спору. До основних видів медіації належать владна (імперативна) та консультативна (догорівна); внутрішня та міжнародна, залежно від кількості медіаторів – одноособові та колективні.

Процес медіації зазвичай проходить у три фази. На етапі вступу медіатор і сторони встановлюють основні правила процесу, а сторони викладають свої вимоги та точки зору. На другому етапі медіатор і залучені сторони поглиблено обговорюють проблему та намагаються знайти її рішення. На завершальному етапі, на якому сторони приймають рішення щодо рішення, погоджуються з ним, і для цього складають проект резолюції із зазначенням результатів медіації.

Медіація російсько-українського конфлфкту виявилася надто складною навіть для такої авторитетної і міцної держави як США. Практика показала, що істотним гальмом у зусиллях з медіації заходть в глухий кут через те, що американська держава, як посередник, хоче отримати від мирної угоди свої вигоди, попутньо домовляючись і путінським режимом про сутєві економічні преференції та співпрацю у сфері безпеки.

У майбутньому буде важливо не лише пристосуватися до глобальних процесів, а й забезпечити сталий розвиток та збереження миру на планеті через міжнародне співробітництво і створення ефективних механізмів управління глобальними проблемами.

Політичний менеджмент є важливою складовою ефективного управління державними та міжнародними процесами, а його значення в умовах глобальних змін набуває особливої актуальності. Глобалізація, технологічні інновації, зміни в міжнародних відносинах та нові виклики, такі як зміни клімату, тероризм та цифровізація, вимагають від політичних лідерів і управлінців здатності швидко адаптуватися до нових умов і ефективно керувати політичними процесами на всіх рівнях.

Політичний менеджмент у сучасному світі вже не обмежується лише національними межами, а потребує інтеграції в міжнародні механізми та прийняття рішень, які враховують глобальні проблеми. Це означає, що традиційні моделі полі-

тичного управління часто не можуть забезпечити ефективне реагування на сучасні виклики, що постають перед державами і суспільствами.

Тому важливим аспектом є адаптація політичного менеджменту до умов глобальних змін, що передбачає використання новітніх технологій, інноваційних стратегій управління та більш гнучких підходів до вирішення політичних і соціальних проблем. В умовах глобальних змін політичний менеджмент стає важливою складовою забезпечення стабільності, миру та розвитку на міжнародній арені. Важливим аспектом є також зміни в міжнародних відносинах, де країни змушені реагувати на глобальні виклики через спільні механізми управління. Міжнародні організації, такі як ООН, Світовий банк, ЄС, відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності та розвитку країн, надаючи ресурси, допомогу та платформу для співпраці.

Проте, незважаючи на позитивні зміни, політичний менеджмент також стикається з численними викликами, які вимагають нового підходу до управління. Це включає вирішення проблеми політичної нестабільності, соціальної нерівності, ефективного управління інформацією, а також зміни в глобальній політичній архітектурі, що впливають на внутрішню політику країн. Враховуючи швидкість змін і глобальні виклики, політичний менеджмент повинен стати більш гнучким, інклюзивним і орієнтованим на сталий розвиток.

Україна, як велика європейська держава не може бути осторонь глобалізаційних процесів сучасності та зумовлених ними трансформацій в її економічному, соціально-політичному, інформаційному та соціокультурному житті. Тому дослідження глобалізації, як феномену XX–XXI ст., необхідні для формування загальних стратегічних напрямків розвитку сучасного глобалізованого суспільства, узгодження економічних та політичних рішень на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному та регіональному рівнях влади з врахуванням фактору російсько-української війни.

Глобалізаційні процеси зумовили кризу суверенітету національної держави, яка знаходиться під тиском економічних чинників (глобалізації ринку, транснаціонального виробництва в особі ТНК і ТНВ, нових інформаційно-комунікаційних технологій; певною перевагою універсальних прав людини, які підтверджуються більшістю держав, над національ-

ним суверенітетом. Однією із головних причин цього є те, що глобалізація формує страх розмивання національно-культурної ідентичності, появу етноцентричних настроїв у суспільстві. Прихильники праворадикальних ідеологій протиставляють глобалізації в її цивілізаційному, соціокультурному вимірі – ідею національної ідентичності. Загроза національній ідентичності та невдоволення значної частини корінного населення європейських країн політикою наддержавних інститутів ЄС щодо обмеження вимірів національного суверенітету, привело до трансформації партійних та політичних систем в європейських національних державах, що показало себе у зростанні популярності праворадикальних політичних партій.

Іншим важливим чинником глобалізації процесів стали міграційні процеси. Міграційні аспекти глобалізації, тягнуть за собою соціокультурну загрозу розмивання національної, культурної, релігійної ідентичності в провідних європейських національних державах. Міграція в епоху глобалізаційних процесів стала одними із головних мобілізаційних тем для нарощування електорального потенціалу праворадикальних партій

Економічні фактори міграції (показники рівня зарплат корінних європейців, безробіття, економічний ріст чи спад) вирішальним чином не впливають на динаміку цього процесу. Основна соціально-політична мотивація праворадикальних партій – рішучий протест проти імміграції як загрози національної культури та джерела ісламського екстремізму та тероризму. Цінності національної ідентичності, традицій, культури переважають економіку.

У більшості провідних держав Західної та Північної Європи праворадикальні партії зростали у підтримці електорату впродовж 2010–2022 років як наприклад «Шведські демократи» у Швеції, «Брати Італії», «Голос» («Vox») у Іспанії у 2019 р. У 2024–2025 рр. спостерігається нова хвиля популярності праворадикальних партій в низці європейських держав – АдН в Німеччині у 2025 р., «Австрійської партія свободи» в Австрії 2024 р., посилення «Національного об'єднання» у Франції в 2022 р. з її подальшим впливом. Це робить питання радикалізації та інтеграції правих сил одним із визначальних факторів впливу на політичну систему європейських держав у 2020-х рр.

Зростання популярності праворадикальних партій засвідчило також появу кризи довіри до традиційних європейських

правлячих партій центристського напряму, а відтак – до певного розчарування в демократичній системі та її інститутах. Це показує, що у громадян цих країнах з'явилася потреба в оновленні політичних сил. Ццентристським елітам необхідно враховувати, що багато вимог і турботи людей, яких можна назвати втраченими через глобалізацію, є цілком легітимними. Необхідно враховувати ці проблеми і відновлювати довіру».

Під пресом глобалізації перебуває і ураїнська національна державність, особливо після того, як розпочалася повномасштабна війна росії проти України і третя частина населення держави набула статусу внутрішньо- і зовнішньопереміщених осіб. Однак глобалізація війни в Україні та Європі викликала глибоку стурбованість та щиру солідарність із одом України демократичних держав світу. Це засвідчило факт позитивної ролі глобалізації в консолідації національних держав роти неоімперських планів путінського режиму.

Міжнародні відносини є складною і динамічною системою взаємодій між державами, міжнародними організаціями, недержавними акторами та іншими учасниками глобального політичного процесу. Вони охоплюють різноманітні аспекти, від економічних та військових до соціальних і культурних, і постійно змінюються під впливом нових викликів і можливостей.

Сучасні глобальні політичні трансформації визначаються численними факторами, серед яких основними є глобалізація, зміни в балансі сил, технологічні інновації та нові форми міжнародної взаємодії. Це призводить до створення багатополярного світу, де домінуючі центри влади поступово змінюються, а роль держави, міжнародних організацій і неурядових акторів стає більш розмаїтою та взаємопов'язаною.

Одним з основних чинників, що впливає на ці зміни, є постійне оновлення глобальних загроз і можливостей, таких як економічні кризи, тероризм, кліматичні зміни та технологічні прориви. У цьому контексті важливе значення має аналіз не тільки традиційних, але й нових форм міжнародної взаємодії, які формують сучасну політичну карту світу.

Україна, будучи частиною цього глобального процесу, переживає важливі етапи своєї інтеграції в міжнародну систему, стикаючись з численними викликами і можливостями, які зумовлені як її геополітичним розташуванням, так і

внутрішніми політичними змінами. Сучасний стан міжнародних відносин вимагає нових підходів до розуміння взаємодії між державами та нових стратегій у боротьбі за збереження стабільності та розвитку в умовах глобальних трансформацій.

Глобальні трансформації також ставлять перед державами необхідність прийняття більш гнучких і швидких рішень у сфері зовнішньої політики, що дозволяє ефективно реагувати на нові виклики – від воєнних конфліктів до економічних і екологічних криз. Для країн, які стикаються з нестабільністю, важливо мати можливість швидко адаптуватися до змін, зокрема через зміцнення регіональних альянсів, інвестиції у внутрішні реформи та підтримку з боку міжнародної спільноти.

Таким чином, глобальні політичні зміни вказують на необхідність подальшого розвитку міжнародних відносин в умовах багатополярного світу. Війна в Україні є вирішальним моментом, що вимагає від держав не лише швидкої реакції на агресію, але й перегляду своїх стратегій у контексті нових глобальних викликів. Тому адаптація національних стратегій до змін є важливим кроком у забезпеченні стабільності і розвитку держав у майбутньому.

У розвинених державах світу екологічні виклики набувають дедалі більшого значення та перетворюються в суттєвий фактор внутрішньої політики. З другої половини XX століття відбувається інтенсифікація кооперації міжнародної спільноти з метою об'єднання зусиль для вироблення та реалізації єдиної екологічної політики в системі міжнародних відносин. Успішність екологічної політики окремих держав все більше залежить від ефективності спільних дій – взаємодії у протистоянні викликам глобалізації. У зв'язку з зазначеним на порядок денний виходить гостра потреба проаналізувати політичні аспекти глобальних екологічних проблем, інструменти та механізми їх вирішення, особливості діяльності держав та міжнародних організацій у розв'язанні екологічних викликів, а також окреслити перспективи створення глобальної системи екологічної безпеки та з'ясувати участь України у цьому процесі.

Українське екологічне законодавство виступає надійною основою для проведення ефективної природоохоронної політики, яка у практичній площині не в повній мірі реалізує задекларовані цілі та принципи. Враховуючи існуючу єдність

екосистем України та Європи, нашій державі потрібно докласти значних зусиль для гармонізації вітчизняного екологічного законодавства з європейським, а також розпочати насправді його дотримуватись з метою зменшення негативного тиску на природу.

Україна використовує існуючі міжнародно-правові механізми для вдосконалення внутрішньої системи державної екологічної політики та, водночас, докладає зусиль для сприяння становленню ефективних інститутів та механізмів в системі світової екологічної безпеки.

Проте, сучасна російсько-українська війна, як один із проявів негативних глобалізаційних процесів не дає можливості українській владі реалізовувати різноманітні міжнародні екологічні проекти, через те, що майже усі державні кошти витрачаються владою на забезпечення, фінансування Збройних сил України. Війна в Україні має руйнівний вплив на навколишнє середовище та здоров'я українського народу. Зважаючи на такий стан, важливо, щоб міжнародна спільнота продовжувала підтримувати зусилля задля забезпечення сталого майбутнього для України та її народу.

Наукове видання

Трансформація суспільних відносин в Україні в умовах децентралізації публічної влади (соціально-філософський та політологічний аспекти)

Монографія

Підписано до друку 27.08.2025 р.
Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Times SchoolBook.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 23.1. Облік.-вид. арк. 28,5.
Тираж 300 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль, 46004

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72 E-mail: edition@tneu.edu.ua